

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

2022/4

ORSZÁGOS
SZÉCHÉNYI
KÖNYVTÁR

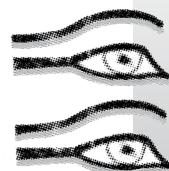
KÖNYVTÁRI INTÉZET

A TARTALOMBÓL:

📖 A KÖNYVTÁRI INTÉZET SZAKKÉPZÉSI ÉS TOVÁBBKÉPZÉSI TEVÉKENYSÉGE – 2019. SZEPTEMBER – 2022. JÚNIUS 📖 KATALÓGUSTÓL A DISCOVERYIG – A DEBRECENI EGYETEM EGYETEMI ÉS NEMZETI KÖNYVTÁR PÉLDÁJÁN KERESZTÜL 📖 INTÉZMÉNYI IDENTITÁS A HAGYOMÁNYÖRZÉS ÉS HALADÁS KERESZTÚTJÁN – HONNAN HOVÁ TART A TISZÁNTÚLI REFORMÁTUS EGYHÁZKERÜLETI NAGYKÖNYVTÁR? 📖 INTEGRÁCIÓ ÉS SZINERGIA EGYHÁZI KÖZGYŰJTEMÉNYBEN – EVANGÉLIKUS ORSZÁGOS GYŰJTEMÉNY 2017–2022 📖 A MŰ KATALOGIZÁLÁSELMÉLETI MEGKÖZELÍTÉSEI A PÁRIZSI ALAPELVEKTŐL NAPJAINKIG. TÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉS 📖 FÉNYKÉPTÁRAK A NAGYVILÁGBAN. ÁTTEKINTÉS NEMZETI KÖNYVTÁRAK FÉNYKÉPGYŰJTEMÉNYEIRŐL 📖 DIGITISATION OF MANUSCRIPTS: CHECKLIST – AZ ÁLLOMÁNYVÉDELMI SZEMLELETŰ DIGITALIZÁLÁS HOLLANDIAI JÓ GYAKORLATA 📖 KÖNYVSZEMLE 📖 REFERÁTUMOK 📖

FROM THE CONTENTS

- 👁 THE LIBRARY INSTITUTE'S EDUCATION AND TRAINING ACTIVITY FROM SEPTEMBER 2019 TO JUNE 2022
- 👁 FROM CATALOGUE TO DISCOVERY – THROUGH THE EXAMPLE OF THE UNIVERSITY AND NATIONAL LIBRARY OF THE UNIVERSITY OF DEBRECEN
- 👁 INSTITUTIONAL IDENTITY AT THE CROSSROADS OF TRADITION AND PROGRESS – FROM WHERE AND WHERE IS THE TISZÁNTÚL REFORMED DIOCESAN LIBRARY HEADING?
- 👁 INTEGRATION AND SYNERGY IN CHURCH MEMORY INSTITUTIONS – THE EVANGELICAL NATIONAL COLLECTION 2017–2022
- 👁 THEORETICAL APPROACHES TO CATALOGUING THE WORK FROM THE PARIS PRINCIPLES TO THE PRESENT. A HISTORICAL OVERVIEW
- 👁 PHOTO ARCHIVES AROUND THE WORLD. OVERVIEW OF NATIONAL LIBRARY PHOTO COLLECTIONS
- 👁 *DIGITISATION OF MANUSCRIPTS: CHECKLIST* – GOOD PRACTICE FOR PRESERVATION-ORIENTED DIGITISATION IN THE NETHERLANDS
- 👁 BOOK REVIEWS –
 - THE GENERAL OF BOOKS
 - WE NEED BOOKS LIKE THESE AS WELL.
 - ON THE BOOK OF ANNEMAREE LLOYD
 - RESEARCH DATA MANAGEMENT AND DATA LITERACY

2022/4

32. (68.) ÉVFOLYAM, 2022. 4.

VEZETŐ SZERKESZTŐ: Sági Ilona

SZERKESZTŐK: Sági Ilona (Tanulmányok, Kitekintés, Könyvszemle)
Szabó Piroska (Külföldi folyóirat-figyelő)

✂ **Szerkesztőbizottság:** dr. Dippold Péter, dr. Hajnal-Ward Judit, dr. Hangodi Ágnes, dr. Koltay Tibor, Pogány György, Rácz Ágnes, dr. Sipos Anna Magdolna, dr. Tóth Máté, Villám Judit

✂ **Borítóterv:** Gerő Éva ✂ **Műszaki szerkesztő:** Nagy László ✂ **Szerkesztőség:** OSZK Könyvtári Intézet, 1014 Budapest, Szent György tér 4–6. (Budavári Palota F. épület) ✂ **Telefon:** + 36-1-224-3892 ✂ **E-mail:** sagi.ilona@oszk.hu, szabo.piroska@oszk.hu ✂

Megjelenik: negyedévente

✂ **Kiadja:** az Országos Széchényi Könyvtár ✂ **Felelős kiadó:** az OSZK főigazgatója

✂ **Nyomda:** Nalors Grafika Kft., Vác ✂ **Felelős vezető:** Szabó Gábor

✂ HU ISSN 0023-3773 Index 26408 (Nyomtatott) HU ISSN 1586-5193 (Online)

KÖNYVTÁRI INTÉZET

BIBLIOTHECA
NATIONALIS
HUNGARIAE

Lapunkat az alábbi referáló lapok és adatbázisok dokumentálják:

HUMANUS (Humántudományi Tanulmányok és Cikk Adatbázisa),

Library Literature and Information Science Full Text (EBSCO),

LISA (Library and Information Science Abstracts),

LISTA (Library Information Science and Technology Abstracts, EBSCO)

A folyóirat megjelenését a Kulturális és Innovációs Minisztérium támogatja.

KULTURÁLIS ÉS INNOVÁCIÓS MINISZTERIUM

<https://kormany.hu/kulturalis-es-innovacios-miniszterium>

A KÖNYVTÁRI FIGYELŐ online változata a

<http://ojs.elte.hu/kf> címen érhető el.

A folyóiratban olvasható írások a szerzők véleményét tükrözik, nem mindig azonosak a szerkesztőség álláspontjával.

A szerkesztőség nem őrzi meg és nem küldi vissza a kéziratokat.

E számunk szerzői, közreműködői:

ANTAL Istvánné (a Könyvtári Intézet munkatársa, Bp.), BÁLINT Ágnes (Tiszántúli Református Egyházkerület Közggyűjteményei, tudományos kutató, Debrecen), BIRÓ Bettina (az Állatorvostudományi Egyetem, Hutýra Ferenc Könyvtár, Levéltár és Múzeum munkatársa, Bp.), BÓDOG András (az OSZK Digitális Bölcsészeti Központ munkatársa, Bp.), FRANGES Krisztina (az OSZK munkatársa, Bp.), HANGODI Ágnes (a Könyvtári Intézet igazgatóhelyettese, Bp.), HEGYKÖZI Ilona (a Könyvtári Intézet ny. osztályvezetője, Bp.), H. HUBERT Gabriella (az Evangélikus Országos Gyűjtemény ny. igazgatója, Bp.), ILÁCSA Szabina (az OSZK Digitális Bölcsészeti Központ munkatársa, Bp.), JUHÁSZ Réka (a Könyvtári Intézet munkatársa, Bp.), KALCSÓ Gyula (az OSZK Digitális Bölcsészeti Központ munkatársa, Bp.), KOLTAY Tibor (Eszterházy Károly Egyetem, Tudástechnológiai Intézet, ny. intézetigazgató, Jászberény), MURÁNYI Lajos (az MTA Könyvtárának ny. osztályvezetője, Bp.), NÉMETH Márton (a Blinken OSA Archívum digitális levéltárosa, Bp.), NÉMETHI-TAKÁCS Margit (Debreceni Egyetem Könyvtár- és Információtudományi Tanszék, egyetemi adjunktus, Debrecen), PATAKI Fruzsina (az ELTE Egyetemi Könyvtár munkatársa, Bp.), POGÁNY György (ny. könyvtárigazgató, Kármán József Városi Könyvtár, Pilis), PRÓKAI Margit (a II. Rákóczi Ferenc Megyei Könyvtár ny. igazgatója, Miskolc), SÁRKÖZY Réka (az OSZK Történeti Fénykép- és Interjútar osztályvezetője, Bp.), SCHMELCZER-POHÁNKA Éva (Pécsi Egyházmegyei Könyvtár, könyvtárvezető, Pécs), SOMOGYINÉ DOBAI Szilvia (a Vörösmarty Mihály Könyvtár munkatársa, Székesfehérvár), SZABÓ Piroska (a Könyvtári Intézet munkatársa, Bp.), SZÖNYEGI Zsanett (a Könyvtári Intézet munkatársa, Bp.), SZÜCS Kata Ágnes (az OSZK Digitális Bölcsészeti Központ munkatársa, Bp.), TAKÁCSNÉ BUBNÓ Katalin (Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár, mb. osztályvezető, Debrecen), VISZOCSEKNE PÉTERI Éva (a BME OMIKK ny. osztályvezetője, Bp.).

Köszönjük szerzőink és a lektorok e számhoz adott önzetlen munkáját!

Abstracts	525
------------------------	-----

TANULMÁNYOK

HANGODI Ágnes: A Könyvtári Intézet szakképzési és továbbképzési tevékenysége – 2019. szeptember – 2022. június	529
---	-----

TAKÁCSNÉ BUBNÓ Katalin: Katalógustól a discoveryig – a Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár példáján keresztül	543
---	-----

BÁLINT Ágnes: Intézményi identitás a hagyományörzés és haladás keresztútján – Honnan hová tart a Tiszántúli Református Egyházkerületi Nagykönyvtár?	559
--	-----

MŰHELY

H. HUBERT Gabriella: Integráció és szinergia egyházi közgyűjteményben – Evangélikus Országos Gyűjtemény 2017–2022	576
--	-----

NÉMETHI-TAKÁCS MARGIT: A <i>mű</i> katalogizáláselméleti megközelítései a Párizsi Alapelvektől napjainkig. Történeti áttekintés	583
--	-----

KITEKINTÉS

SÁRKÖZY Réka: Fényképtárak a nagyvilágban. Áttekintés nemzeti könyvtárak fényképgyűjteményeiről	593
--	-----

<i>Digitisation of manuscripts: checklist</i> – Az állományvédelmi szemléletű digitalizálás hollandiai jó gyakorlata (<i>A tömörítvényt készítette: FRANGES Krisztina</i>)	607
--	-----

KÖNYVSZEMLE

A könyvek generálisa

TÓTH Gyula. A könyvek generálisa: Szabó Ervin könyvtáros életútja. Szombathely: Savaria Univ. Press, 2022. 341 p.
(Ism.: POGÁNY György) 625

Ilyen könyvekre is szükségünk van. Annemaree Lloyd könyvéről

LLOYD, Annemaree. The qualitative landscape of information literacy research: perspectives, methods and techniques. London: Facet Publ., cop. 2021. 256 p.
(Ism.: KOLTAY Tibor) 633

Kutatásiadat-menedzsment és adatműveltség.

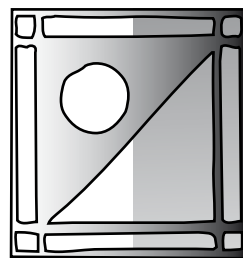
KOLTAY Tibor. Research data management and data literacies. Cambridge, MA: Chandos, cop. 2022. (Chandos information professional series). XI, 184 p.
(Ism.: NÉMETH Márton) 636

KÜLFÖLDI FOLYÓIRAT-FIGYELŐ (REFERÁTUMOK)

Könyvtár- és információtudomány	639
Könyvtár- és tájékoztatásügy	650
Könyvtárak és tájékoztatási intézmények	659
Munkafolyamatok és szolgáltatások	665
Tájékoztatás, tájékoztatási rendszerek	679
Vezetés, irányítás	685
Felhasználók és használat	691
Információelőállítás, -megjelenítés és -terjesztés	701
Könyvtárgépesítés, könyvtáráépület	705
Kapcsolódó területek	714
MEGÚJUL A KÖNYVTÁRI FIGYELŐ	717

A számot szerkesztette: Ságbi Ilona, Szabó Piroska
Közreműködött: Murányi Lajos
Olvasószerkesztő: Szabó Piroska

STUDIES

The Library Institute's education and training activity from September 2019 to June 2022

HANGODI Ágnes

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol 32. (68.) 2022. no. 4. p. 529–542.

From January 2020, the legal framework for adult education has undergone radical changes in Hungary, and the changes have also had a major impact on the system of vocational education and training in libraries. Following a brief description of the new European Action Programme for Adult Education, the author presents the legislative background in Hungary, as in addition to the professional training in the library field, continuing education and competence development activities in libraries have also been brought within the scope of the law. In addition to organisation, the changes impose on libraries serious tasks that they have not carried out until now: knowledge of and compliance with the new body of legislation, documentation and electronic obligations. The paper goes on to describe the process of change in the training of assistant librarians, and then examines the possibilities for further training in the field of librarianship in Hungary and abroad, supplemented by tables of relevant information. It also points out that the greatest challenge to the organisation of training courses in the period under review was the pandemic of the coronavirus and its consequences, which also had a significant impact on cross-border training. It concludes with a summary of the vision for the future, the most important aspect of which is to ensure that the training offer meets the challenges of the library profession and the professional needs of librarians.

Keywords: Adult education; Assistant librarian; Legislation; Library education; Vocational training; Hungary

From catalogue to discovery – through the example of the University and National Library of the University of Debrecen

TAKÁCSNÉ BUBNÓ Katalin

*Könyvtári Figyelő (Library Review) vol 32. (68.)
2022. no. 4. p. 543–558.*

During bibliographic work, it was always an important question whether we were working for a catalogue or a bibliography. According to the traditional approach, the catalogue should reflect the library's collection (mostly the collection included in the stock), while the bibliographic catalogue is not collection-specific and is organised according to other criteria. The research article examines the following questions. How could one define discovery services in the spectrum from catalogue to bibliography considering that a discovery service is used for registering the electronic content subscribed by the library and at the same time for its transmission to the user? How have the expectations for such services been developed in the University and National Library of the University of Debrecen in the past decade? The article presents the target group for whom the service is intended, as well as the result of the library's latest project on this topic – the implementation of Summon Discovery. Screenshots illustrate how the requirements in Summon were implemented as the first among the Hungarian libraries. It is also investigated what competencies are necessary for the successful implementation and maintenance of the discovery service.

Keywords: Bibliography; Catalogue; Discovery; Information retrieval system; University library; Hungary, Debrecen

Institutional identity at the crossroads of tradition and progress – From where and where is the Tiszántúl Reformed Diocesan Library heading?

BÁLINT Ágnes

*Könyvtári Figyelő (Library Review) vol 32. (68.)
2022. no. 4. p. 559–575.*

The Tiszántúl Reformed Church District Great Library is the largest church library in Hungary. The research article explores the issues of institutional identity in the inevitable tension between the pres-

ervation of self-identity and openness to change. It draws first on a traditional and then on a more recent metaphor to define itself, and then discusses recent challenges, changes, pathfinding and achievements in the theoretical framework of some social science models of institutional identity. In the case of institutions with a long history, the formulation of identity from a historical perspective may run the risk of either failing to integrate the factual data of the present into the inherited self-image and therefore obscuring it, or of forcing it onto a trajectory that alienates the institution from its own environment. This study seeks to present, in a self-reflexive and factual way, the challenges and achievements of the library's collections, public spaces, users and staff, and to anticipate some important elements of a vision for the future to be developed.

Keywords: Church library; Hungarian library history; Strategy; Hungary, Debrecen

WORKSHOP

Integration and synergy in church memory institutions – the Evangelical National Collection 2017–2022

H. HUBERT Gabriella

*Könyvtári Figyelő (Library Review) vol 32. (68.)
2022. no. 4. p. 576–582.*

The three national collections of the Evangelical Church of Hungary – the Evangelical National Archives, the Evangelical National Library and the Evangelical National Museum – preserve and provide about 90% of the evangelical collection assets. The needs related to collections in the 21st century have presented evangelicals with various challenges, so from 2014 onwards, not only renovation and relocation was initiated, but also the renewal of infrastructure and the search for answers to internal and external public collection challenges. At the end of 2016, the Evangelical Church's leaders finally saw an opportunity for renewal in the integration of the national collections. At the end of 2016, the maintenance authority established the Evangelical National Collection, which began its operations as an internal ecclesiastical legal entity under the leadership of a director on 1 February 2017. The article describes the initial steps of the integrated operation, the strengths and potential of the cooperation between the three collection units, and the experiences of the past years.

Keywords: Church library; Collaboration; Memory institution; Organisational structure; Work organisation; Hungary, Budapest

Theoretical approaches to cataloguing the Work from the Paris Principles to the present. A historical overview

NÉMETHI-TAKÁCS Margit

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol 32. (68.)
2022. no. 4. p. 583–592.

The concept of the Work really came to the fore with the emergence of FRBR, and has become even more pronounced thanks to LRM. According to Chris Holden, it is becoming increasingly important to be able to present the work in the catalogue. Yet, there are still few catalogues in which you can search for the work, so the thinking is still largely theoretical. In the near future, however, the work will become a constituent element of catalogues. This is also supported by the fact that the harmonisation of standards and codes related to bibliographic description with LRM has started, for example the IFLA Cataloguing Section's work plan 2021–2023 includes the harmonisation of ICP with LRM. Therefore, the author considers it important to explore the concept of the work, its representation in cataloguing theory at home and abroad, and how the FRBR lays the theoretical foundations of the concept of the work and how this is incorporated into the LRM model, national and international standards and codes. As the current domestic cataloguing is based on the ISBD, the study examines conceptual approaches to the work from the 1960s, with a particular focus on the domestic representatives of cataloguing theory, above all Ákos Domanovszky and Béla Szelle.

Keywords: *Cataloguing; Cataloguing theory; ISBD; FRBR; LRM; Work*

OUTLOOK

Photo archives around the world. Overview of national library photo collections

SÁRKÖZY Réka

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol 32. (68.)
2022. no. 4. p. 593–606.

The author describes the creation and history of the Historical Photo and Video Collection of the National Széchényi Library (NSZL), and in order to explore the paths of its development, she visited the websites of several national public collections to assess international trends. It is examined what they consider their mission in the field of visual documents, whether they have a separate collection of photographs, what types of photographs they hold and what criteria they use for collection development. She consulted the

British Library, the Library of Congress, the French, Canadian, German, Norwegian, Austrian, Spanish and Romanian national library sites for information and, where this was not enough, asked the heads of the photo archives, Jill Delaney of the National Library of Canada and Michaela Pfundner of the Austrian National Library, for help. In the last third of the article, the author gives an overview of the photo collections in Hungary, analysing their relationship with the Historical Photo and Video Collection of the NSZL.

Keywords: *Collection development; Photo archive; Photograph; National library*

Digitisation of Manuscripts: Checklist – Good practice for preservation-oriented digitisation in the Netherlands (compendium written by Krisztina FRANGES)

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol 32. (68.)
2022. no. 4. p. 607–624.

The 2019 research article written by Dutch researchers entitled *Digitisation of Manuscripts: Checklist* answers an important question that arose in connection with the digitisation of valuable medieval manuscripts, i. e. how to digitise cultural heritage collections in a safe way, while it also examines the advantages, disadvantages, possibilities and limitations of digitisation. The research was carried out with the support of the Metamorfoze Project, the National Programme for the Preservation of Paper-based Document Heritage of the Netherlands, which resulted in a work where we can read about digitisation from a paper conservator's point of view. Medieval manuscripts are a unique part of our cultural heritage, and it is understandable that libraries would like to make these treasures, including masterpieces, digitally accessible. However, in this process, very frequently too little attention is paid to the special properties of these objects and the risks of damage that may occur during digitisation. In the case of manuscripts, it is not only the content that is valuable, but also the material and form that the work is made of, which can be preserved by a conservator with the appropriate expertise. The compendium of the research article, written in Hungarian, does not only contain all the important theoretical and practical information found in the original work, but also provides a checklist, the result of the research, as a tool for the safe digitisation of manuscripts in memory institutions, to guide conservators, curators, librarians, collections managers and digitisation professionals.

Keywords: *Conservation; Digitisation; Methodological guide; Manuscript; Old and rare books; Netherlands*

BOOK REVIEWS

The general of books

TÓTH Gyula. A könyvek generálisa: Szabó Ervin könyvtáros életútja. Szombathely: Savaria Univ. Press, 2022. 341 p.

(Reviewed by: György Pogány)

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol 32. (68.) 2022. no. 4. p. 625–633.

Keywords: Hungarian library history; Librarian-portrait; Book review

We need books like these as well. On the book of Annemaree Lloyd

LLOYD, Annemaree. The qualitative landscape of information literacy research: perspectives, methods and techniques. London: Facet Publ., cop. 2021. 256 p.

(Reviewed by: Tibor Koltay)

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol 32. (68.) 2022. no. 4. p. 633–635.

Keywords: Information literacy; Book review

Research data management and data literacy

KOLTAY Tibor. Research data management and data literacies. Cambridge, MA: Chandos, cop. 2022. (Chandos information professional series). XI, 184 p.

(Reviewed by: Márton Németh)

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol 32. (68.) 2022. no. 4. p. 636–638.

Keywords: Data literacy; Information literacy; Research data management; Open science; Book review

FROM LIBRARY AND INFORMATION SCIENCE JOURNALS (Abstracts)

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 32. (68.) 2022. no. 4. p. 639–716.

A Könyvtári Intézet szakképzési és továbbképzési tevékenysége – 2019. szeptember – 2022. június

HANGODI Ágnes

A felnőttképzés új európai cselekvési programja

Az Európai Tanács 2021 decemberében állásfoglalást adott ki a felnőttkori tanulásra vonatkozó, 2021 és 2030 közötti időszakra szóló új európai cselekvési programról.¹ A cselekvési program átfogó célja a mindenki számára elérhető formális, nem formális és informális tanulási lehetőségek biztosításának, népszerűsítésének és igénybevételének bővítése és javítása. Az állásfoglalás szerint a felnőttoktatás az egész életen át tartó tanulás fontos elemeként a jelenlegi és a jövőben várható éghajlatváltozási, demográfiai, technológiai kihívások és az olyan összetett átmenetek, mint a digitális és a zöld átállás kezelése során hozzájárulhat a gazdaság és a társadalom megerősítéséhez és reziliensebbé tételéhez. A felmérések szerint a koronavírus-járvány alatt a felnőttoktatás tanulási környezetében olyan változások következtek be, amelyek ugyan sokszínűvé tették a felnőttoktatási gyakorlatot, de a Covid19-járvány előtti időszakhoz képest 1,6%-kal csökkent a képzésekben való részvétel amellet, hogy az európai felnőtt lakosság egy része az írás-olvasási, a számolási és a digitális készségek terén is jelentős hiányos-

ságokkal küzd. A kitűzött uniós célértékek szerint 2030-ra azon 25–64 éves felnőttek arányának, akik a megelőző 12 hónapban tanulási tevékenységben vettek részt, legalább 60%-ot kell elérnie. A Tanács az állásfoglalásban felhívja a munkáltatók figyelmét arra, hogy a felnőttkori tanulás jobb eredményekkel szolgál, javítja a munkafolyamatok minőségét, fokozza a kreativitást és az innovációt, továbbá erősíti a munkavállalók elköteleződését.

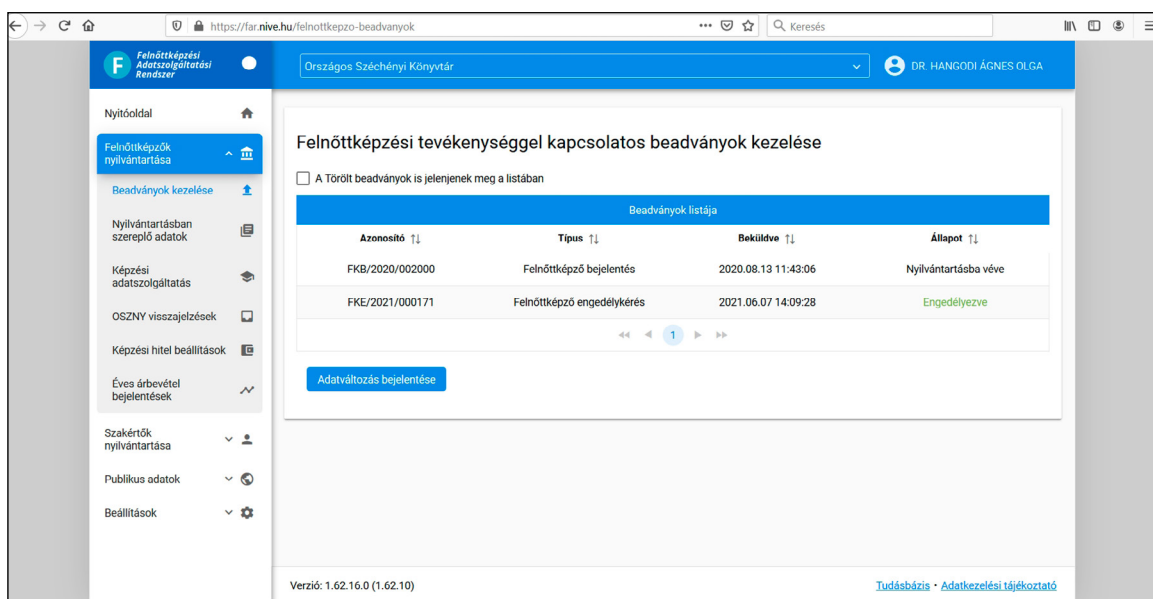
A könyvtárak számára a Tanács állásfoglalása két szempontból is jelentőséggel bír: a könyvtárosok egy része a felnőttoktatás keretein belül szerzi meg szakképzését, maguk a könyvtárak pedig továbbra is aktív szerepet játszhatnak mind a formális, mind a nem formális felnőttképzésben, és közreműködhetnek a cselekvési program kiemelt területei: a környezettudatosság, a fenntartható fejlődéssel kapcsolatos attitűdök és a digitális műveltség fejlesztésében, a digitális anyagokhoz való hozzáférés és a technológiák naprakész használatának biztosításában.

A hazai jogszabályi háttér változásai

A témában legutóbb 2019 nyarán jelent meg összefoglaló tanulmány;² az azóta eltelt időben a felnőttképzés jogszabályrendszere gyökeres változáson ment keresztül, és a változások erősen befolyásolták a könyvtári szakképzés és továbbképzés rendszerét is. A 2013-ban megalkotott felnőttképzési törvény³ 2020 januárjától módosította a felnőttképzés fogalmát, kibővítette a felnőttképzők körét, és a szintén megújított szakképzési törvénnyel⁴ összhangban átalakította a szakképzés szerkezetét. Az új feladatok végrehajtása érdekében mindkét törvény mellé új követő kormányrendelet⁵ született. A szakképzés rendszerében felszámolásra került az *Országos Képzési Jegyzék* (OKJ), kettévált a szakképző intézetekben folyó szakmai oktatás és a felnőttképzőknél folyó szakmai képzés fogalma – a kettő között átjárhatóság csak az egyik irányban létezik: a szakképzők folytathatnak szakmai képzést is, a felnőttképzők azonban nem kapcsolódhatnak be a szakmai oktatás formáiba. A felnőttképzési törvény a következőképpen határozza meg a felnőttképzés fogalmát: „[a] felnőttképző által célirányosan kompetenciakialakításra vagy -fejlesztésre irányuló és szervezeten megvalósuló – a köznevelési intézmény, a szakképző intézmény, illetve törvényben meghatározott oktatási és tehetséggondozó intézmény alapfeladatába vagy a felsőoktatási intézmény alaptevékenységébe nem tartozó – oktatás és képzés”. A fogalom tehát a korábbi szabályozáshoz

képest bővült, így a könyvtári terület szakmai képzései (segédkönyvtáros, könyv- és papírestaurátor) mellett most már a továbbképzések és a könyvtárakban folyó, kompetenciafejlesztést célzó foglalkozások is a törvény hatálya alá kerültek.

Annak eldöntését megkönnyítendő, hogy milyen foglalkozások vonhatók ki a felnőttképzési törvény hatálya alól, a felnőttképzési hatóság ajánlásnak minősülő példatár⁷ adott ki. Összeállítói abból indultak ki, hogy ha a fogalommeghatározás három markáns jellemzője (szervezett, célirányos, kompetenciakialakításra vagy -fejlesztésre irányuló) közül valamelyik nem teljesül, akkor nem felnőttképzésről van szó. A példatár szerint tehát, ha a könyvtárakban megvalósuló foglalkozás típusa coaching, tanácsadás, korrepetálás, konzultáció, magán nyelvvóra, bemutató előadás, konferencia, workshop, szakmai műhelymunka, hobbitévékenység (sakkfoglalkozás, gyöngyfüzés stb.), szakkör, akkor kivonható a törvény hatálya alól, és nem minősül felnőttképzésnek a könyvtári honlapon elérhető oktatási tartalom és az aköré szerveződő közösségimédia-csoport tevékenysége sem. A felnőttképzési törvény 2021. július 1-jei újabb módosítása⁸ az ingyenesen megvalósuló képzéseket is a törvény hatálya alá vonta abban az esetben, ha a felnőttképzésben részt vevők természetes személyazonosító adatainak rögzítésére is sor kerül. Felnőttképzési szakértői vélemények szerint a megfogalmazottakból így viszont az következik, hogy amennyiben a könyvtár a képzést ugyan ingyenesen biztosítja, de nem kéri el a képzésben részt vevők valamennyi természetes személyazonosító adatát, akkor a képzés nem tartozik a törvény hatálya alá. Ha a fogalommeghatározás vagy a 2021-es törvénymódosítás elemei teljesülnek, akkor ezek a foglalkozások az eddig megszokott szervezés mellett komoly, ez idáig nem végzett feladatot rónak a könyvtárakra: nemcsak egy új jogszabálysorok ismeretét és betartását várják el, de dokumentációs tennivalókkal és elektronikusan végzendő kötelezettségekkel is járnak. Az első, 15 000 forintos igazgatási-szolgáltatási díj befizetését is szükségessé tevő teendő az intézmény regisztrálása felnőttképzőként az Ügyfélkapun keresztül a *Felnőttképzési Adatszolgáltatási Rendszerben* (FAR).

1. kép

A Felnőttképzési Adatszolgáltatási Rendszer nyitólapja ügyfélkapus bejelentkezés után.

Forrás: <https://far.nive.hu/kezdolap>

A bejelentés befogadását a felnőttképzésért felelős államigazgatási szerv, a Pest Megyei Kormányhivatal nyolc napon belül az ügyfélkapus tárhelyre feltöltött *Határozatban* közli, a könyvtár az ebben szereplő felnőttképzési nyilvántartási számot a képzési dokumentációban, hagyományos és elektronikus (pl. honlapon elhelyezett) tájékoztatókban köteles feltüntetni.⁹ A dokumentációs feladatot, a felnőttképzési szerződés megkötését a felnőttképzésről szóló törvény végrehajtásáról szóló kormányrendelet szabályozza,¹⁰ az elektronikus feladatokat, az ún. képzési adatszolgáltatást a megvalósított képzésekről pedig a FAR-ban kell elvégezni. A felnőttképzéseket szervező könyvtárak teendőit a Könyvtári Intézet részletes, képekkel és folyamatábrákkal illusztrált tájékoztatóval¹¹ segíti.

A segédkönyvtáros képzés átalakulása

A módosított felnőttképzési törvény átmeneti rendelkezései a korábbi rendszer szerint engedéllyel rendelkező képzőknek lehetőséget biztosítottak arra, hogy 2020. december 31-ig még OKJ-s képzésként indíthassák el tanfolyamaikat, a vizsgaszervezésre jogosult intézmények pedig 2022. december 31-ig megszervezhessék a lezajlott képzések vizsgáit,¹² így az OKJ-s segédkönyvtáros képzést valamennyi könyvtáros képzőhely – sőt: egy újonnan csatlakozó budapesti profitorientált felnőttképző intézmény¹³ is – elindította, a Könyvtári Intézet pedig 2022 februárjával bezárólag lebonyolította a tanfolyamok komplex szakmai vizsgáit.

	Könyvtári Intézet	BME OMIKK	Győr	Miskolc	Nyíregyháza	Szeged	Vendéglátó Akadémia Kft.
2019	25	30	18	24	26	16	-
2020	26	22	18	24	22	18	-
2021	26	-	16	20	19	19	70
2022. február	-	-	-	-	-	-	56
Összesen	77	52	52	68	67	55	136
Mindösszesen	507						

1. táblázat

A segédkönyvtáros képzést sikeresen befejezők száma, 2019–2022. február¹⁴

Mivel az OKJ-s rendszer nemcsak megszűnt, de a felnőttoktatás ágazati irányításának szándéka szerint az újonnan kialakuló rendszerben csökkennie kellett az újonnan engedélyezett szakmák számának, a segédkönyvtáros képzés sorsát is újra kellett gondolni. Az természetesen egyértelmű volt, hogy a könyvtárosképzésben helye van, hiszen a szakmát erősen sújtja az elvándorlás, a nyugdíjazások és az, hogy a könyvtáros felsőoktatásból egyre kevesebb felsőfokú végzettségű könyvtáros kerül ki, mellettük tehát a szakma derékhadát képezhetik a könyvtárakba kerülő segédkönyvtárosok. Ezt a könyvtárosképzésben betöltött helyet a 2020-as év végén alátámasztotta a november 1-jén hatályba lépett 39/2020. (X. 30.) EMMI-rendelet a kulturális intézményben foglalkoztatottak munkaköreiről és foglalkoztatási követelményeiről, az intézményvezetői pályázat lefolytatásának rendjéről, valamint egyes kulturális tárgyú rendeletek módosításáról,¹⁵ amely a korábbi munkaügyi rendelethez hasonlóan könyvtári szakmai munkakörként határozta meg a segédkönyvtáros munkakört és szakirányú középfokú szakképzettséget rendelt hozzá végzettségként, a következőképpen definiálva a szakirányú középfokú szakképzettség fogalmát: „az államilag elismert szakképzésben szerzett, a kulturális intézmény alaptevékenységének vagy az ellátott munkakörnek megfelelő, a szakképzésről szóló 2019. évi LXXX. törvény szerinti oklevéllel igazolt szakma, érettségire épülő szakképesítés vagy a Magyar Képesítési Keretrendszer szerinti 5. szintű szakképesítés”.¹⁶

A képzés koordinációját ellátó Könyvtári Intézet az új előírásoknak megfelelően, az ágazati minisztérium két főosztályának – Könyvtári és Levéltári Főosztály, Köznevelési Stratégiai Főosztály – támogatásával, képzőhelyi partnereivel folyamatosan egyeztetve, 2021 elején elkészítette a segédkönyvtáros szakképesítés megszerzésére irányuló szakmai képzést megalapozó programkövetelményt,¹⁷ amelyet májusban az engedélyezést végző Innovációs és Technológiai Minisztérium elfogadott. A programkövetelményt a minisztériumi háttérintézményként létrehozott Innovatív Képzéstámogató Központ Zrt. honlapján¹⁸ tették hivatalosan közzé, ettől kezdve minden, segédkönyvtáros képzést indítani szándékozó felnőttképzőnek ehhez kell igazítania, ez alapján kell kidolgoznia képzési programját.¹⁹ A segédkönyvtáros szakmai képzés a felnőttképzés új rendszerében új ágazati besorolást kapott, az *Újságírás és más információszolgáltatás* elnevezésű képzési irányhoz tartozik, képzési területe (KEOR²⁰): *Könyvtári, levél-*

tári ismeretek, információkezelés – ezen a területen a *levéltári asszisztens, ügykezelő, irattáros* képzés szerepel még a rendszerben. A programkövetelmény kidolgozásának időszakában a levéltári terület javasolta ugyan, hogy a könyvtári terület is térjen vissza az „asszisztens” kifejezés használatához, de végül elfogadták indoklásunkat a segédkönyvtáros elnevezés megtartására. A programkövetelményben meghatározásra került a képzés EKKR²¹-, MKKR²²- és DKR²³-szintje: sikerült szintnövelést elérnünk a korábbiakhoz képest, jelenleg a képzés 5-ös szintűnek minősül mindhárom rendszerben. Az MKKR-ben a *tudás – képességek – attitűdök – autonómia és felelősség* négyes fogalomkeretében ez a szint többek között a következő kompetenciák meglétét várja el: általános és szakspecifikus elméleti és gyakorlati ismeretek; nyitottság a szakterület új eredményei iránt; a szakma feladatainak megoldása: megtervezése és lebonyolítása; önálló munkavégzés; döntések a szakterület jogi, etikai szabályainak figyelembevételével. Ugyanebben a fogalomkeretben, táblázatos formában írja körül a programkövetelmény a segédkönyvtáros képzés szakmai követelményeit is.²⁴

Nem változott a képzés bemeneti követelménye (érettségi bizonyítvány) és az az óraszámkeret (420–480 óra) sem, amely a képzést korábban jellemezte, ugyanakkor az új jogszabályi előírásokhoz igazodva átalakult a vizsgáztatás rendszere. A számonkérések megszervezésére, lebonyolítására kizárólag akkreditációs eljárással minősített vizsgaközpontok jogosultak.²⁵ A Könyvtári Intézet az új szakképzési rendszerben már nem rendelkezik vizsgaszervezési joggal, a vizsgaközponti akkreditáció elindítására vonatkozó döntés a nemzeti könyvtár jogkörébe tartozik.

A most már képesítő vizsgának nevezett számonkérés²⁶ két részből áll. A 100 pontos írásbeli feladatsor tesztkérdéseket tartalmaz a következő témakörökből: könyvtártörténet, az információhordozók fejlődése és a dokumentumtípusok jellemzői, könyvtárszakmai kapcsolatok, könyvtári szaksajtó, a működési dokumentumok tartalma és felépítése, az Országos Dokumentumellátási Rendszer és a Könyvtárellátási Szolgáltató Rendszer, a Könyvtári Intézet szolgáltatásai, az állományvédelem alapjai, magyar közös katalógusok, digitális könyvtárak, gyűjtemények, a digitalizálás szerzői jogi háttere, könyvtári minőségbiztosítási alapismeretek. A vizsga másik része az új felnőttképzési módszertani elvárásnak megfelelően projektfeladat: könyvtárhasználati vagy gyűjtőköri szabályzat részletének elemzése, továbbá a beíratkozással, a kölcsönzéssel és feltételeivel, a könyvtár-

közi dokumentumszolgáltatással kapcsolatos helyzetgyakorlat megoldása. Mind az írásbeli, mind a projektfeladat százalékos eredménye és érdemjegye súlyozottan számít bele a vizsga egy érdemjegyben kifejezett végeredményébe.

A Könyvtári Intézet a programkövetelmény kialakításához hasonlóan a képzési programot is az ágazati irányítással egyeztetve, képzőhelyi partnerei előzetes véleményének figyelembevételével készítette el. A képzési program a korábbi évekhez hasonlóan képzőhelyi konszenzussal elfogadott változat, ezzel kívánjuk biztosítani, hogy a munkáltatók biztosak lehessenek abban: azonos tematika alapján képzett munkavállalót vesznek fel, ha az segédkönyvtáros bizonyítvánnyal a kezében pályázik náluk. A szakmai kompetenciákat a vonatkozó jogszabályi előírásokat²⁷ betartva és a képesítési keretrendszer szabályaihoz igazodva a *készségek, képességek – ismeretek – elvárt viselkedésmódok, attitűdök – önállóság és felelősség mértéke* négyes rendszerében határoztuk meg. Az új programban a korábbi teljes óraszámhoz képest néhány százalékos csökkentést fogadtunk el, jelenleg a képzés 440 órás, és az óraszámokon belül tovább nőtt a gyakorlati órák aránya: a korábbi 67 százalék helyett 71 százalék. A modulrendszer helyett foglalkozásokra bontott tananyagegységekben (tantárgyakban) kell gondolkodnunk, de ez sokkal inkább az új jogszabályi környezetnek megfelelő elnevezésváltozás, semmint a korábbi szerkezet felrúgása, így továbbra is három nagy, a könyvtári munkafolyamatoknak megfelelő egység adja a képzés alapszerkezetét: a könyvtári rendszer működése; könyvtári gyűjteményszervezés és állományfeltárás; könyvtári olvasószolgálat és tájékoztatás. A képzési program körülírja minden tananyagegység célját, a megtanítandó és elsajátítandó témaköröket, az ehhez szükséges foglalkozások megnevezését, számát, a tananyagegységhez rendelt óraszámot, a megvalósítás során alkalmazott képzési módszereket és munkaformákat, az ellenőrzés és az értékelés módját, valamint a maximális csoportlétszámot.²⁸

A koronavírus-járvány idején gyakran használt online valós idejű jelenléti forma most már akadály nélkül alkalmazható a képzés során, hiszen a kontaktóra fogalmát a módosítás után így határozza meg a felnőttképzési törvény: „[a] képzésben részt vevő személyes jelenlétét vagy – az olyan tanóra kivételével, amely olyan kompetencia átadására irányul, amely kizárólag személyes jelenlét mellett sajátítható el – interaktív és távolléti kapcsolattal vagy zárt rendszerű távoktatási képzésmenedzsment rendszerrel megvaló-

suló jelenlétét igénylő tanóra”.²⁹ Nyilvánvaló, hogy a segédkönyvtáros képzés gyakorlatorientáltsága a tanórák túlnyomó részében igényli a személyes jelenlétet, az online forma lehetősége mégis a tanfolyamok zökkenőmentes megvalósítását biztosíthatja az olyan helyzetek során, amilyen a közelmúltban a Covid19-járvány volt.³⁰

A segédkönyvtáros programkövetelmény arról határoz, hogy a teljes szakmai képzés kizárólag távoktatásban nem végezhető el,³¹ de egyes tananyagegységek esetén a tanulási tartalom sikeres elsajátítása érdekében, összesen húsz órányi időtartamban önálló felkészülést is beépítettünk a képzési programba. Az önálló felkészüléshez oktatóink ún. tanulócsoportot állítanak össze, amelyben az elsajátítandó tananyag-rész, a feldolgozandó szakirodalom, a hozzá kapcsolódó feladat, az ehhez felhasználható óraszám és az ellenőrzés formájának leírása található, ezt a csomagot a tanfolyami résztvevők elektronikus formában, csatolt fájlban vagy a képzést támogató Moodle-felületen keresztül kapják meg.

Annak érdekében, hogy a tanulási eredményekről ne csak a tíz hónapos képzési időtartam végén, a képesítő vizsga során kelljen a résztvevőknek számot adniuk, és a teljes képzési tartalom elsajátítását menet közben is nyomon követhessük, mindhárom tananyagegység esetén témazárókat építettünk be a képzési programba. Az elsőben az ellenőrzés az *ECDL-ismeretek könyvtárosoknak* elnevezésű foglalkozás elsajátított ismereteire vonatkozik tesztfeladatsorral, szövegszerkesztési és táblázatkezelési feladat megoldásával, a másodikban *A könyvtári állomány feltárása* elnevezésű foglalkozás elsajátított ismeretei kerülnek ellenőrzésre tesztfeladatsorral és raktári jelzet megállapításával, a harmadikban pedig hagyományos és internetes faktografikus tájékoztatási feladatokat kell megoldani a számonkérés során – mindhárom esetben minimum 51 százalékos eredmény szükséges a sikeres teljesítéshez.

2021 második felében mindazok a képzőhelyek, amelyek a nyári egyeztetések során kinyilvánították a segédkönyvtáros képzés indítására vonatkozó szándékukat,³² az ágazati irányítástól pénzügyi támogatásban részesültek azzal a feltétellel, hogy a támogatás egy részét a korábban konszenzussal megállapított képzési díj 50 százalékos csökkentésére használják fel. A jogszabályi előírások szerint érvényes programkövetelmény és képzési program alapján szakmai képzés akkor indítható, ha a programon egy arra jogosult felnőttképzési szakértő az ún. előzetes minősítési folyamatot elvégezte, a felnőttképző pedig engedélyt

szerzett a képzés megvalósítására a felnőttképzési hatóságoktól, és rendelkezik a képzésre vonatkozó minőségirányítási rendszerrel.³³ 2021 augusztusára e három feladatot a Könyvtári Intézet és a szegedi megyei hatókörű városi könyvtár végezte el, így az új segédkönyvtáros képzés első, 2021/2022-es tanévét e két intézmény valósította meg, majd 2022 elején keresztfeléves meghirdetéssel csatlakozott hozzájuk a győri megyei hatókörű városi könyvtár, Miskolc és Nyíregyháza pedig 2022. őszi kezdéssel hirdette meg tanfolyamát.

A megvalósított tanfolyamok során a felnőttképzési törvény előírásai szerint³⁴ a képzésben részt vevőkkel felnőttképzési szerződést kell kötnünk, gondoskodnunk kell a személyes adatok megfelelő kezeléséről, előzetes tudásmérést kell biztosítanunk, minőségirányítási rendszert és annak részeként ügyfélszolgálati, panaszkezelési és oktatói minősítési rendszert kell működtetnünk, eleget kell tennünk a FAR-ban adatszolgáltatási kötelezettségünknek, és dokumentumainkon fel kell tüntetnünk felnőttképzési engedélyszámunkat, ezzel is megfelelő tájékoztatási kötelezettségünknek. Jelenléti íveket, haladási naplót és az oktatók foglalkoztatásával összefüggő dokumentumokat kell vezetnünk, oktatói, résztvevői és a résztvevőket delegáló munkáltatói elégedettségmérést kell végeznünk, honlapunkon közzé kell tennünk a képzési programot³⁵ és a résztvevői elégedettségmérés eredményeit.³⁶

A Könyvtári Intézetben befejezett képzés tapasztalatai pozitívak: a minőségirányítási rendszerben meghatározott ötös skálán oktatói elégedettségmérésünk eredménye 4,98, a résztvevői elégedettségmérés eredménye 4,55, a résztvevőket delegáló munkáltatói elégedettségmérés³⁷ eredménye 4,93. A képesítő vizsgára azok bocsáthatók, akik teljesítették a képzési programban előírtakat, erről a képzőhely a FAR-ban tanúsítványt állít ki, a résztvevőket pedig e tanúsítvány birtokában jelentkezteti az akkreditált vizsgaközpontnál a számonkérés teljesítésére. A 2022-es évben a Kulturális és Innovációs Minisztérium Köznevelési Stratégiai Főosztály Köznevelési és Szakképzési Programkoordinációs Osztályának támogatásával tanfolyamosaink az Innovatív Képzéstámogató Központ Zrt.-nél tették le a vizsgát csakúgy, mint a szegedi képzőhelyi csoport tagjai.

	Könyvtári Intézet	Szeged
2022. június	-	21
2022. július	25	-
Mindösszesen	46	

2. táblázat

A segédkönyvtáros szakmai képzést sikeresen befejezők száma, 2022. június–július

A vizsgaközponttal való együttműködés nem volt mindenben zökkenőmentes, ennek oka részben nyilván a még nem teljesen kiforrott munkamenet, de bízunk benne, hogy az ágazati irányítás ígéretének megfelelően nemsokára létrejön az a vizsgaközpont, amely az ágazathoz tartozó valamennyi új szakmai képzés vizsgájához rendelkezésre áll majd.

Az OKJ-s rendszer átalakítása egy másik olyan szakmát is érintett, amely a könyvtárakban folyó munkát erősen támogathatja: ez a könyv- és papírestaurátor képzés. Az utolsó OKJ-s tanfolyami csoport 2011-ben végzett,³⁸ azóta 10 év telt el úgy, hogy az Országos Széchényi Könyvtár (OSZK) Állományvédelmi és Restauráló Osztályának nem adódott lehetősége a képzés újraindítására. 2021 januárjában, az új felnőttképzési jogszabályi körülmények között elfogadásra került a képzés nemzeti könyvtári munkatársak által összeállított programkövetelménye,³⁹ elkészült a képzési program,⁴⁰ és 2022 októberében az OSZK-ban elindult a hat féléves, összesen 1100 órás szakmai képzés első tanfolyama.

A könyvtári terület továbbképzési lehetőségei

A kulturális szakemberképzés területén a most vizsgált időszakban nem történt jogszabályi változás, továbbra is érvényben van a korábbi rendeletcsokor,⁴¹ ezek előírásai közül ismét fontosnak tartjuk hangsúlyozni az ötévenkénti képzési és a naptári évre szóló beiskolázási terv elkészítését – ez az intézményvezetők kötelessége. Ahogy a felnőttképzési jogszabályváltozásról szóló részben jeleztük, új feladatot az jelent, hogy amennyiben a megvalósított továbbképzés a felnőttképzés kategóriájába tartozik, úgy a képzést szervező intézmény mint felnőttképző hatósági bejelentésére és a felnőttképzés vonatkozó jogszabályi részeinek szigorú betartására van szükség 2020 januárja óta.

A Könyvtári Intézet a másik két közgyűjteményi és a közművelődési területtel együtt 2017 óta minden

évben részesül az állami költségvetés kulturális szakemberek továbbképzésére biztosított összegéből. Az összegek a minisztériumi döntésnek megfelelően évről évre változnak: a vizsgált időszakon belül 2019-ben 15 millió, 2020-ban 29,2 millió, 2021-ben 17,2 millió forint volt, 2022-ben a kulturális államtitkári értesítés szerint 30 millió forintra számítottunk. A részletes költségvetési tervvel alátámasztott támogatási kérelemben minden évben szerepeltetjük a hazai és határon túli továbbképzések oktatói díjait, a vidékre kihelyezett tanfolyamok terembérlési díjait, a határon túli képzések szállás- és útiköltségét, az új és megújított továbbképzések igazgatási szolgáltatási díjait és kidolgozásuk költségeit. A támogatásoknak köszönhetően promóciós anyagok készíttetésére, az oktatást segítő számítógépes szoftverek megvásárlására, valamint a képzések szakirodalommal való ellátását biztosító dokumentumok beszerzésére is van lehetőségünk.

A továbbképzések engedélyezésében továbbra is közreműködik a 2021-ben újjáalakult Könyvtári Akkre-

ditációs Szakbizottság.⁴² A Könyvtári Intézethez az újjáalakulás óta nem jutott el a Szakbizottság új ügyrendje, miközben számukra egy korábbi megegyezés szerint honlapunkon önálló oldalt működtetünk.⁴³ Bár folytak már erről előzetes egyeztetések, egyelőre nem újult meg az engedélykérelem űrlapja és a tanfolyami résztvevői elégedettségmérő kérdőív tartalma sem. A minisztérium honlapján szerepel ugyan a nyilvántartásba vett akkreditált könyvtári képzések listája, ám a 2022. áprilisi dátumot viselő fájlban⁴⁴ több olyan továbbképzés is szerepel, amelyeknek az engedélye már lejárt.

A Könyvtári Intézet által a most vizsgált időszakban benyújtott továbbképzési programok közül három program ugyan elutasításra került, de közülük kettőt a Szakbizottság javaslatának figyelembevételével módosítottunk, és az újabb benyújtás során ezek is megkapták működési engedélyüket. A programok között szerepelnek teljesen új tematikájúak és olyanok is, amelyeknek korábbi engedélyét újítottuk meg, frissítve tartalmukat és szakirodalmi forrásait.

Az engedélyezés időpontja	A képzés elnevezése és óraszámja
2019. május 2.	<i>Úton a felhasználók felé – könyvtári marketing és rendezvényszervezés (30 óra)</i>
2019. november 15.	<i>Az online tanulás módszerei és eszközei (30 óra: 14 kontaktóra + 16 óra távoktatás)</i>
2020. január 6.	<i>Minőség és innováció a könyvtárban (120 óra)</i>
2020. február 6.	<i>Angol szaknyelvi ismeretek könyvtárosoknak – Special English Studies for Librarians (60 óra)</i>
2020. február 6.	<i>A könyvtárhasználati tananyag tartalma és módszertani kérdései (30 óra)</i>
2020. február 6.	<i>Muzeális könyvtári dokumentumok: megőrzés, nyilvántartás, szolgáltatás (30 óra)</i>
2020. április 8.	<i>Általános és szaktájékoztató (történelem, jog, képzőművészet, társadalomtudomány) online adatbázisokkal (60 óra)</i>
2020. április 8.	<i>Makerspace a könyvtárban (45 óra)</i>
2020. április 8.	<i>Speciális használói célcsoportok a könyvtárban (30 óra)</i>
2020. május 12.	<i>Szakmai tudatosság, szervezeti kultúra, partnerség (30 óra)</i>
2021. április 28.	<i>Az intézményi publikációs vagyron nyilvántartása a Magyar Tudományos Művek Tárában (30 óra)</i>
2021. szeptember 14.	<i>Könyvtári vezetési ismeretek (120 óra)</i>
2021. december 14.	<i>A könyvtári digitalizálás és az elektronikus szolgáltatások új útjai I. (60 óra)</i>
2021. december 14.	<i>A könyvtári digitalizálás és az elektronikus szolgáltatások új útjai II. (30 óra)</i>
2022. március 3.	<i>Élménymarketing, marketingkommunikáció és érdekérvényesítés (30 óra)</i>
2022. április 11.	<i>Kiadványszerkesztés közgyűjteményi környezetben (60 óra)</i>

3. táblázat

A Könyvtári Intézet engedélyt szerzett képzési programjai, 2019. május – 2022. június

Korábban engedélyezett programjaink közül oktatói kapacitáshiány miatt – az oktatói feladatokat vállaló könyvtáros kollégák nyugdíjba vonulása ezen a területen is komoly gondokat okoz – néhány tanfolyam meghirdetését jelenleg szüneteltetjük, így e tanulmány írásakor összesen 25 különböző 30, 45, 60, 90 és 120 órás továbbképzést kínálunk a kompetenciáikat fejleszteni kívánó kollégák számára.⁴⁵ A tanfolyamok szervezésére vonatkozó vállalásaink helyszíne nem csak a Könyvtári Intézet nemzeti könyvtárban található, 2017 szeptemberére felújított két – hagyományos és számítógépes – 30-30 fős ok-

tatóterme: képzéseinket előzetes egyeztetés után és a képzés engedélyében rögzítettektől, a tanfolyam jellegétől, illetve az oktatói létszámtól függően szívesen valósítjuk meg más budapesti könyvtárakban és vidéki intézményekben. A tanfolyamok közül különlegesnek számít a *Makerspace a könyvtárban* elnevezésű képzés, amelyet a Békés Megyei Könyvtárban a vizsgált időszakban két alkalommal szerveztünk meg, hiszen együttműködésünk azon alapul, hogy a könyvtár rendelkezik makerspace műhellyel, és az oktatói gárdát is a könyvtár munkatársai biztosítják.

A tanfolyam elnevezése	A tanfolyam helyszíne ⁴⁶
<i>Coaching szemlélettel a könyvtárban</i> (30 óra)	Deák Ferenc Megyei és Városi Könyvtár, Zalaegerszeg
	József Attila Megyei és Városi Könyvtár, Tatabánya
	Somogyi Károly Városi és Megyei Könyvtár, Szeged (2 alkalom)
	Tiszaújvárosi Hamvas Béla Városi Könyvtár; Helytörténeti Gyűjtemény, Tiszaújváros
	Vörösmarty Mihály Könyvtár, Székesfehérvár
<i>Felkészülés a fejlesztő biblioterápia könyvtári alkalmazására</i> (60 óra)	Hamvas Béla Pest Megyei Könyvtár, Szentendre (2 alkalom)
<i>Konstruktív konfliktuskezelés hatékony tárgyalási technikákkal</i> (30 óra)	BMGE Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár, Budapest
	Deák Ferenc Megyei és Városi Könyvtár, Zalaegerszeg
	Eötvös Károly Megyei Könyvtár, Veszprém
	Méliusz Juhász Péter Könyvtár, Debrecen
	Somogyi Károly Megyei és Városi Könyvtár, Szeged
	Takáts Gyula Megyei és Városi Könyvtár, Kaposvár
	Verseyhy Ferenc Könyvtár, Szolnok
<i>A könyvtárhasználati tananyag tartalma és módszertani kérdései</i> (30 óra)	ELTE Savaria Regionális Pedagógiai Szolgáltató és Kutató Központ, Szombathely
<i>Könyvtári partnerkapcsolatok (szervezeti kultúra, szakmai önismeret)</i> (30 óra)	Balatoni Regionális Történeti Kutatóintézet, Könyvtár és Kálmán Imre Emlékház, Siófok
	Méliusz Juhász Péter Könyvtár, Debrecen
<i>A korszerű helyismereti munka alapjai</i> (30 óra)	Méliusz Juhász Péter Könyvtár, Debrecen
<i>Makerspace a könyvtárban</i> (45 óra)	Békés Megyei Könyvtár, Békéscsaba (2 alkalom)
<i>Olvasásösztönzés, olvasásnépszerűsítés, olvasásfejlesztés</i> (60 óra)	Berzsenyi Dániel Megyei Könyvtár, Szombathely
	Csorba Győző Könyvtár, Pécs
<i>Szakmai tudatosság, szervezeti kultúra, partnerség</i> (30 óra)	Berzsenyi Dániel Könyvtár, Szombathely
	Madách Imre Városi Könyvtár, Balassagyarmat
	Takáts Gyula Megyei és Városi Könyvtár, Kaposvár
<i>Úton a felhasználók felé – könyvtári marketing és rendezvényszervezés</i> (30 óra)	Berzsenyi Dániel Könyvtár, Szombathely
<i>A zeneirodalom csúcspontjai könyvtáros szemmel</i> (30 óra)	Országos Idegennyelvű Könyvtár, Budapest (2 alkalom)

4. táblázat

A Könyvtári Intézet kihelyezett továbbképzései, 2019. május – 2022. június

A minisztériumi támogatás legnagyobb hányadát a képzések oktatói honoráriumára és egyéb költségeire fordítjuk, így a tanfolyamokra jelentkezők számára

ingyenesen tudjuk biztosítani a részvételt. A vizsgált időszakban 103 tanfolyami alkalmat szerveztünk meg, összesen 1634 résztvevővel.

A tanfolyam elnevezése, óraszám	Tanfolyami alkalmak száma / résztvevők száma
<i>Angol szaknyelvi ismeretek könyvtárosoknak</i> (60 óra: 50 kontaktóra + 10 óra otthoni munka)	4 alkalom / 48 fő
<i>Coaching szemlélettel a könyvtárban</i> (30 óra)	11 alkalom / 130 fő
<i>Elektronikus tananyagfejlesztés és távoktatás könyvtári környezetben</i> (60 óra: 30 kontaktóra + 30 óra távoktatás)	3 alkalom / 52 fő
<i>Felkészülés a fejlesztő biblioterápia könyvtári alkalmazására</i> (60 óra)	2 alkalom / 24 fő
<i>A GDPR szabályainak megfelelő adatkezelés a könyvtárakban</i> (30 óra)	2 alkalom / 38 fő
<i>Gyermekkönyvtári ismeretek új kihívásokkal – Most Te is beolvashatsz!</i> (60 óra)	3 alkalom / 39 fő
<i>Az internet archiválása mint közgyűjteményi feladat</i> (30 óra)	7 alkalom / 110 fő
<i>Az intézményi publikációs vagyron nyilvántartása a Magyar Tudományos Művek Tárában</i> (30 óra)	2 alkalom / 43 fő
<i>Kiadványyszerkesztési és prezentációkészítési feladatok megoldása a könyvtárban</i> (90 óra)	1 alkalom / 16 fő
<i>Kiadványyszerkesztés közgyűjteményi környezetben</i> (60 óra)	1 alkalom / 20 fő
<i>Konstruktív konfliktuskezelés hatékony tárgyalási technikákkal</i> (30 óra)	9 alkalom / 103 fő
<i>A korszerű helyismereti munka alapjai</i> (60 óra)	2 alkalom / 29 fő
<i>A könyvtárhasználati tananyag tartalma és módszertani kérdései</i> (30 óra)	6 alkalom / 88 fő
<i>A könyvtári digitalizálás és az elektronikus szolgáltatások új útjai I.</i> (60 óra)	1 alkalom / 25 fő
<i>A könyvtári digitalizálás és az elektronikus szolgáltatások új útjai II.</i> (30 óra)	1 alkalom / 15 fő
<i>Könyvtári partnerkapcsolatok (szervezeti kultúra, szakmai önismeret)</i> (30 óra)	2 alkalom / 27 fő
<i>Könyvtári szakértői ismeretek</i> (30 óra)	2 alkalom / 52 fő
<i>Könyvtári vezetési ismeretek</i> (120 óra)	3 alkalom / 65 fő
<i>A kulturális közösségfejlesztés gyakorlata</i> (60 óra)	2 alkalom / 46 fő
<i>Kutatástámogatás könyvtári környezetben: szakirodalmi, tudományometriai és statisztikai adatbázis-használat</i> (45 óra)	6 alkalom / 99 fő
<i>Makerspace a könyvtárban</i> (45 óra)	2 alkalom / 21 fő
<i>Minőség és innováció a könyvtárban</i> (120 óra: 86 kontaktóra + 34 óra otthoni munka)	2 alkalom / 47 fő
<i>Muzeális könyvtári dokumentumok: megőrzés, nyilvántartás, szolgáltatás</i> (30 óra)	4 alkalom / 64 fő
<i>Olvasásösztönzés, olvasásnépszerűsítés, olvasásfejlesztés</i> (60 óra)	6 alkalom / 73 fő
<i>Az online tanulás módszerei és eszközei</i> (30 óra: 14 kontaktóra + 16 óra távoktatás)	5 alkalom / 93 fő
<i>Szakmai tudatosság, szervezeti kultúra, partnerség</i> (30 óra)	2 alkalom / 34 fő
<i>A szerzői jog a könyvtárakban</i> (30 óra: 12 kontaktóra + 18 óra távoktatás)	6 alkalom / 144 fő
<i>Úton a felhasználók felé – könyvtári marketing és rendezvényszervezés</i> (30 óra)	4 alkalom / 70 fő
<i>Zenei könyvtári ismeretek III. – feltárás – tájékoztatás – új technológiák</i> (60 óra)	1 alkalom / 10 fő
<i>A zeneirodalom csúcspontjai könyvtáros szemmel</i> (30 óra)	1 alkalom / 9 fő
Összesen:	103 alkalom / 1634 fő

5. táblázat

A Könyvtári Intézet által megvalósított továbbképzések, 2019. május – 2022. június

A vizsgált időszak legnagyobb kihívását a tanfolyamszervezés területén a koronavírus-járvány és következményei jelentették. Korábban is tartottunk már *blended* képzéseket, tehát olyanokat, amelyek óraszámának egy részét személyes jelenléttel, más részét távoktatási tananyagok biztosításával kínáltuk a résztvevők számára, de az online térbe való teljes áttérés mindenképpen újdonságot jelentett. 2020 márciusában a felnőttképzés jogszabályi környezete meglehetősen lassan reagált a változásokra: eleinte átmeneti jogszabály⁴⁷ tiltotta a képzések és a vizsgák megvalósítását, és csak egy későbbi szakaszban nyílt lehetőség tanfolyamok online formájú szervezésére. Ezt az átmeneti időt fordítottuk arra, hogy kitapasztaljuk: melyik online platform lenne a legalkalmasabb a képzések lebonyolítására. Próbálkoztunk a *Skype*-pal, a *Google Meet*tel és a *Google Classroom*mal, végül két platform alkalmazása vált be. A nemzeti könyvtár az *MS Teams*et biztosította, így a Könyvtári Intézetben is ezt kezdtük el használni megbeszélések, értekezletek, egyeztetések lebonyolítására, tehát a képzésszervezés során is, folyamatosan ismerkedve a program lehetőségeivel és alkalmazva a tanfolyamok számára is beváló funkcióit. A másik platform a *FreeConferenceCall*, amelynek alkalmazása tulajdonképpen közvetett: *A könyvtárhasználati tananyag tartalma és módszertani kérdései* elnevezésű képzésünk könyvtárostánár oktatói használták több alkalommal is a tanfolyamok megvalósítása során – nagy sikerrel.

Ami az online megvalósított tanfolyamokkal kapcsolatos tapasztalatainkat illeti: nem könnyű mérleget vonni, a mérleg két tányérjába érvek és ellenérvek egyaránt tehetők. Kétségtelen, hogy a résztvevőknek sem utazásra, sem szállásra nem kell költeniük, és részvételük távolról is könnyen megoldható, de ez a részvétel csak akkor igazán (inter)aktív, ha megfelelő erősségű az internethálózat és a technikai eszközök is rendelkezésre állnak, hiszen a mikrofon és a webkamera használata online tanfolyam esetén elengedhetetlen. Ha a tanfolyamos a munkahelyéről vesz részt a képzésen, munkáltatójának nem kell helyettesítésről gondoskodnia – bár így a tanfolyami részvétel hatékonysága erősen megkérdőjelezhető, mert előfordul, hogy a résztvevő a tanfolyam idejével párhuzamosan könyvtári munkáját is próbálja végezni. Úgy láttuk, azt sem volt könnyű mindig megoldani, hogy a teljes karantén idején otthon tartózkodó családok egyetlen számítógépét a gyerekek szintén online iskolai órái és a férj/feleség online végzendő munkája mellett mikor is használhatja tanfolyami célokra a

könyvtáros kolléga. A továbbképzések gyakorlat-orientáltságát is erősen befolyásolta az online forma: oktatóink a tanfolyamszervezők segítségével erejüket megfeszítve próbálták átdolgozni óráik tartalmát és metodikáját, de az ehhez rendelkezésükre álló idő gyakran igen rövid volt. Tanfolyamfelelőseink számára is másfajta feladatot jelentett az online képzések szervezése, attól kezdve, hogy a jogszabályok által előírt felnőttképzési szerződés csak postai úton juttatható el a résztvevőkhöz, folytatva azzal, hogy a képzési napokon az *MS Teams* kezelőjeként nem mozdulhattak el a számítógép elől, hiszen folyamatos technikai segítséget kellett biztosítaniuk az oktatók és a résztvevők számára, és zárva azzal, hogy meg kellett oldaniuk mind az elégedettségmérést, mind a számonkérést online módon. Ami a számadatokat illeti: a koronavírus-járvány miatt többször visszatért karanténidőszakokban összesen 27 tanfolyami alkalmat valósítottunk meg online formában, és öt olyan tanfolyam is lezajlott, amelyet jelenléti képzésként kezdtünk el, de a tanfolyam ideje alatt bekövetkezett tiltások miatt már online formában fejeztünk be. A járvány lecsengése idején olyan kérések is felmerültek, amelyek a hibrid formát preferálták volna, vagyis lettek volna olyanok, akik egy-egy képzésre szívesen eljöttek volna személyesen, míg mások online szerettek volna bekapcsolódni – ezeknek a kéréseknek azonban szervezéstechnikai okokból végképp nem tudtunk eleget tenni. Természetesen a továbbiakban nem zárkozunk el online tanfolyamok szervezésétől, de úgy érezzük, hogy meg kell tartanunk a mértéket, azaz minden egyes tanfolyam meghirdetésekor mérlegelnünk kell a körülményeket, és ezektől kell függővé tennünk a megvalósítás formáját, szem előtt tartva a jelenléti képzéseknek azt a szintén nem elhanyagolható előnyét, amit a tanfolyami résztvevők számára a kollégákkal való személyes találkozás, az órák közti szünetekben folytatott tapasztalatcsere és az ezekből következő kapcsolatépítés jelent – hiszen mindez képernyők előtt ülve nem vagy csak ritkán valósul meg...

A felnőttképzési törvény a bejelentéssel működte-tett továbbképzések esetén a dokumentáció területén négy kötelező feladatot ír elő: a képzésben részt vevő személlyel felnőttképzési szerződést kell kötni, gondoskodni kell a személyes adatok megfelelő kezeléséről, eleget kell tenni a *FAR*-ba történő adat-szolgáltatási kötelezettségnek, és meg kell felelni a bejelentés határozatában kapott nyilvántartási számmra vonatkozó tájékoztatási kötelezettségnek.⁴⁸ Emellett a kulturális terület továbbképzéseire vonatkozó

378/2017. (XII. 11.) kormányrendelet dokumentációs előírásai⁴⁹ szerint minden tanfolyamon haladási naplót, jelenléti ívet, az ismeretek számonkéréséről szóló jegyzőkönyvet vezetünk, továbbá a képzéseken részt vevőkkel elektronikus úton folytatott szakmai felkészítést, ellenőrzést igazoló dokumentumokat és a számonkéréshez készített anyagokat öt évig megőrizzük. A képzés sikeres befejezéséről a jogszabályban előírt tartalommal tanúsítványt állítunk ki. Honlapunkon megjelenítjük az egyes tanfolyamok résztvevői elégedettségmérő kérdőíveire kapott válaszok táblázatos összefoglalóját,⁵⁰ és minden év március 31-ig – szintén a jogszabályban megadott adattartalommal – nyil-

vánosságra hozzuk az előző naptári évben lezajlott képzések tapasztalatainak összegzését.⁵¹

Határon túli továbbképzések

A Könyvtári Intézet által szervezett határon túli továbbképzések kialakulásának körülményeit és több évtizedes eredményeit az Intézet létrejöttének jubileumára készült *Könyvtári Figyelő*-különszámban közzöltük,⁵² így itt csak a vizsgált időszak adatait emeljük ki, jelezve, hogy a pandémia ezeket a tanfolyamokat is erőteljesen befolyásolta: a 15 alkalomból ötöt online formában szerveztünk meg. A tanfolyamokon összesen 293 fő vett részt, mindannyian tanúsítványt kaptak a képzés sikeres befejezéséről.

A határon túli továbbképzés időpontja	A határon túli továbbképzés helyszíne	A határon túli továbbképzés témája	A résztvevők száma
2019. október 28–29–30.	Kovászna megyei Csutak Vilmos Pedagógusok Háza, Sepsiszentgyörgy	<i>A biblioterápia módszereinek használata az iskolai könyvtárban</i>	23
2019. november 15.	Magyar Községi Ház Mécs László Könyvtár, Nagykapos	<i>Élmény-könyvtár</i>	16
2020. március 6.	Pélmonostori Városi Könyvtár, Pélmonostor	<i>Csapjunk a lecsóba! Ugródeszka a könyvtár!</i>	6
2020. február 26–27.	Literart Egyesület, Szatmárnémeti	<i>Szín – Tér – Tár – Könyvtár</i>	29
2020. szeptember 7.	Városi Könyvtár, Párkány	<i>Mesélj nekem E'meséről</i>	16
2020. szeptember 8.	Matej Hrebenda Könyvtár, Rimaszombat	<i>Fröccsműhely és szór(p)parti</i>	13
2021. április 27. (online)	Szlovákiai Magyar Könyvtárosok Egyesülete (Felvidék)	<i>A szerzői jog a gyakorlatban</i>	21
2021. május 11. (online)	Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, Zenta	<i>Bevezetés a minőség-menedzsmentbe</i>	15
2021. május 18. (online)	Szlovákiai Magyar Könyvtárosok Egyesülete (Felvidék)	<i>Álhírek, webbiztonság, internetes zaklatás</i>	25
2021. szeptember 20–22.	Bod Péter Megyei Könyvtár, Sepsiszentgyörgy	<i>A pandémia okozta szervezeti változások kezelésétől a szolgáltatásfejlesztés lehetőségéig</i>	17
2021. október 25.	Kovászna Megyei Pedagógusok Háza, Sepsiszentgyörgy	<i>Mesélj nekem E'meséről</i>	18
2021. október 26.	Kovászna Megyei Pedagógusok Háza, Sepsiszentgyörgy	<i>Fröccsműhely és szór(p)parti</i>	18
2022. május 5. (online)	Szlovákiai Magyar Könyvtárosok Egyesülete (Felvidék)	<i>Ötletek, módszerek könyvtári olvasásfejlesztéshez</i>	26
2022. június 13. (online)	Szlovákiai Magyar Könyvtárosok Egyesülete (Felvidék)	<i>Egyenlő esélyek a könyvtárban</i>	14
2022. június 16.	Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, Zenta	<i>Mesélj nekem E'meséről</i>	18
2022. június 17.	Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, Zenta	<i>Fröccsműhely és szór(p)parti</i>	18

6. táblázat

A Könyvtári Intézet határon túli továbbképzései, 2019. május – 2022. június

Zárásként...

Képzési tevékenységünket szeretnénk töretlenül megvalósítani a továbbiakban is: mindkét szakmai képzés újabb és újabb évfolyamait elindítani, a lejáró

engedélyű, de sikeres továbbképzéseket megújítani, a könyvtári szakterület kihívásainak és szakmai igényeinek megfelelő új továbbképzéseket engedélyeztetni – mindezek megvalósításához a jövőben is számítunk a kulturális ágazati irányítás támogatására.

Jegyzetek és irodalmi hivatkozások

1. Európai Unió. A Tanács állásfoglalása a felnőttkori tanulásra vonatkozó új európai cselekvési programról (2021–2030) (2021/C 504/02). == EUR-Lex [online]. Luxemburg: Európai Unió Kiadóhivatala, 2011. Hozzáférhető: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX%3A32021G1214%2801%29&qid=1656503232081> [Megtekintve: 2022.07.25.]
2. HANGODI Ágnes. Képzések és továbbképzések a Könyvtári Intézet kínálatában. == Könyvtári Figyelő, Ú.f. 29. = 65. (2019) 2., p. 218–232. ISSN 0023-3773. Hozzáférhető: https://epa.oszk.hu/00100/00143/00356/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_2019_02_218-232.pdf [Megtekintve: 2022.07.25.]
3. 2013. évi LXXVII. törvény a felnőttképzésről. == Nemzeti Jogszabálytár [online]. Budapest: Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium, 2010. Hozzáférhető: <https://njt.hu/jogszabaly/2013-77-00-00> [Megtekintve: 2022.07.25.] (a továbbiakban: Fkvt.)
4. 2019. évi LXXX. törvény a szakképzésről. == Nemzeti Jogszabálytár [online]. Budapest: Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium, 2010. Hozzáférhető: <https://njt.hu/jogszabaly/2019-80-00-00> [Megtekintve: 2022.07.25.]
5. 11/2020. (II. 7.) Korm. rendelet a felnőttképzésről szóló törvény végrehajtásáról. == Nemzeti Jogszabálytár [online]. Budapest: Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium, 2010. Hozzáférhető: <https://njt.hu/jogszabaly/2020-11-20-22> [Megtekintve: 2022.07.25.] (a továbbiakban: Fktv. Vhr.); 12/2020. (II. 7.) Korm. rendelet a szakképzésről szóló törvény végrehajtásáról. == Nemzeti Jogszabálytár [online]. Budapest: Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium, 2010. Hozzáférhető: <https://njt.hu/jogszabaly/2020-12-20-22> [Megtekintve: 2022.07.25.] (a továbbiakban: Szt. Vhr.)
6. Fktv. 1. § (1) bek. a) pont.
7. A Példatár a minisztériumok 2022-es átszervezése miatt jelenleg a Felnőttképzők Szövetségének honlapján (<https://www.fvsz.hu/>) érhető el: Példatár [elektronikus dok.]. Innovációs és Technológiai Minisztérium, 2021. Hozzáférhető: https://www.fvsz.hu/wp-content/uploads/2020/10/2020_itm_felnottkepzes_peldatar.pdf [Megtekintve: 2022.07.25.]
8. Fktv. 1. § (1) bek. ab) pont.
9. Fktv. 17. § a) pont.
10. Ld. Fktv. Vhr. 21. § (1) bek.
11. A könyvtárak feladatai felnőttképzési tevékenység esetén (tájékoztató) [elektronikus dok.]. Budapest, Könyvtári Intézet, 2021. Hozzáférhető: https://ki.oszk.hu/sites/default/files/dokumentumtar/tajekoztato_konyvtarak_fk_kotelezettseg.pdf [Megtekintve: 2022.07.25.]
12. Fktv. 30. § (2), (3) bek.
13. A Vendéglátó Akadémia honlapja [online]. Budapest, Vendéglátó Akadémia, 2018. Hozzáférhető: <https://vendeglatoakademia.hu/> [Megtekintve: 2022.07.25.]
14. A tanulmány táblázatainak elkészítésében Örsi Anita, a Könyvtári Intézet Könyvtári Szak- és Továbbképzési osztály oktatásszervezője volt segítségemre, munkáját ezúton is köszönöm.
15. 39/2020. (X. 30.) EMMI rendelet a kulturális intézményben foglalkoztatottak munkaköreiről és foglalkoztatási követelményeiről, az intézményvezetői pályázat lefolytatásának rendjéről, valamint egyes kulturális tárgyú rendeletek módosításáról. == Nemzeti Jogszabálytár [online]. Budapest: Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium, 2010. Hozzáférhető: <https://njt.hu/jogszabaly/2020-39-20-5H> [Megtekintve: 2022.07.25.]
16. Uo.: 2. § 12. pont. A fogalom elemeiből a segédkönyvtáros képzésre a következők igazak: a kulturális intézmény alaptevékenységének, az ellátott munkakörnek megfelelő, érettségire épülő szakképesítés, a Magyar Képesítési Keretrendszer szerinti 5. szintű szakképesítés.
17. 03225022 számú Segédkönyvtáros megnevezésű szakképesítés megszerzésére irányuló szakmai képzéseket megalapozó programkövetelmény [elektronikus dok.]. Budapest: IKK Zrt., 2021. Hozzáférhető: <https://api.ikk.hu/v1/media/3477> [Megtekintve: 2022.07.25.]
18. Az IKK Innovatív Képzéstámogató Központ Zrt. honlapja [online]. Budapest: IKK Zrt., 2020. Hozzáférhető: <https://www.ikk.hu/> [Megtekintve: 2022.07.25.]

19. Fktv. 11. § (2) bek. aa) pont.
20. Képzési területek egységes osztályozási rendszere, 2018 (KEOR 2018) [online]. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal, 2018. Hozzáférhető: https://www.ksh.hu/osztalyozasok_keor [Megtekintve: 2022.07.25.]
21. Európai Képesítési Keretrendszer [online]. Oktatási Hivatal, 2017. Hozzáférhető: https://www.magyarkepeses.hu/kepесites_i_keretrendszerek/ekkr [Megtekintve: 2022.07.25.]
22. Magyar Képesítési Keretrendszer [online]. Oktatási Hivatal, 2017. Hozzáférhető: https://www.magyarkepeses.hu/kepесites_i_keretrendszerek/mkkr [Megtekintve: 2022.07.25.]
23. DigKomp 2.1: Állampolgári digitáliskompetencia-keret nyolc jártassági szinttel és gyakorlati példákkal [elektronikus dok.]. Budapest: Digitális Pedagógiai Módszerani Központ, 2019. Hozzáférhető: http://dpmk.hu/wp-content/uploads/2019/07/DigComp2.1_forditas_6_20200130.pdf [Megtekintve: 2022.07.25.]
24. Ld. 03225022 számú Segédkönyvtáros megnevezésű szakképesítés megszerzésére irányuló szakmai képzéseket megalapozó programkövetelmény [elektronikus dok.]. Budapest: IKK Zrt., 2021., p. 2–6. Hozzáférhető: <https://api.ikk.hu/v1/media/3477> [Megtekintve: 2022.07.25.]
25. Ld. Szkt. Vhr. 21–24. §.
26. 03225022 számú Segédkönyvtáros megnevezésű szakképesítés megszerzésére irányuló szakmai képzéseket megalapozó programkövetelmény [elektronikus dok.]. Budapest: IKK Zrt., 2021., 11. pont. Hozzáférhető: https://api.ikk.hu/v1/media/3477_9.3 [Megtekintve: 2022.07.25.]
27. Fktv. 12. §.
28. A honlapon való közzétételt felnőttképzési jogszabály írja elő. Ld. Segédkönyvtáros képzési program [elektronikus dok.]. Budapest: Könyvtári Intézet, 2021. Hozzáférhető: https://ki.oszk.hu/sites/default/files/csatoltfajlok/kepzesi_program_pk_alapjan_vegleges_0.pdf. [Megtekintve: 2022.07.25.]
29. Fktv. 2. § 8. pont.
30. A segédkönyvtáros képzés előző két évfolyama a járvány miatti kényszerűségből részben online formában tanult, tapasztalataink azt mutatták, hogy – az oktatók és a résztvevők minden erőfeszítése ellenére – az eredményekben tükröződő hatások e képzési forma esetén alacsonyabb volt a jelenléti formához képest.
31. 03225022 számú Segédkönyvtáros megnevezésű szakképesítés megszerzésére irányuló szakmai képzéseket megalapozó programkövetelmény [elektronikus dok.]. Budapest: IKK Zrt., 2021., 9.3 pont. Hozzáférhető: https://api.ikk.hu/v1/media/3477_9.3 [Megtekintve: 2022.07.25.]
32. A Könyvtári Intézet mellett a győri, a szegedi, a miskolci és a nyíregyházi megyei hatókörű városi könyvtár.
33. Fktv. 11. § (2) bek.
34. Fktv. 11. § (2) bek.
35. Ld. a 28. sz. hivatkozást.
36. Ld. pl. A korábbi képzési csoportok elégedettségmérésének adatai. SEGÉDKVT/1 [elektronikus dok.]. Budapest: Könyvtári Intézet, 2022. Hozzáférhető: https://ki.oszk.hu/sites/default/files/csatoltfajlok/segedkv1_1.pdf [Megtekintve: 2022.07.25.]
37. A 27 fős csoport döntő többségét (20 fő) könyvtári munkahely delegálta a képzésre.
38. Értékmöntők [blogbejegyzés]. == OSZK blog, 2011. szeptember 28. Hozzáférhető: <https://nemzetikonyvtar.blog.hu/2011/09/28/ertekmentok> [Megtekintve: 2022.07.25.]
39. 02135013 számú Könyv- és papírestaurátor megnevezésű szakképesítés megszerzésére irányuló szakmai képzéseket megalapozó programkövetelmény [elektronikus dok.]. Budapest: IKK Zrt., 2021. Hozzáférhető: <https://api.ikk.hu/v1/media/2619> [Megtekintve: 2022.07.25.]
40. Könyv- és papírestaurátor képzési program [elektronikus dok.]. Budapest: Könyvtári Intézet, 2021. Hozzáférhető: https://ki.oszk.hu/sites/default/files/csatoltfajlok/kepze_pr_szakertvel_egyben.pdf [Megtekintve: 2022.07.25.]
41. 32/2017. (XII. 12.) EMMI rendelet a kulturális szakemberek továbbképzéséről. == Nemzeti Jogszabálytár [online]. Budapest: Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium, 2010. Hozzáférhető: <https://njt.hu/jogszabaly/2017-32-20-5H> [Megtekintve: 2022.07.25.]; 378/2017. (XII. 11.) Korm. rendelet a kulturális szakemberek szakmai továbbképzésének nyilvántartásba vételi szabályairól. == Nemzeti Jogszabálytár [online]. Budapest: Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium, 2010. Hozzáférhető: <https://njt.hu/jogszabaly/2017-378-20-22> [Megtekintve: 2022.07.25.]; 39/2017. (XII. 29.) EMMI rendelet a kulturális szakemberek szakmai továbbképzési programjának nyilvántartásba vételével [...] összefüggő igazgatási szolgáltatási díjról. == Nemzeti Jogszabálytár [online]. Budapest: Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium, 2010. Hozzáférhető: <https://njt.hu/jogszabaly/2017-39-20-5H> [Megtekintve: 2022.07.25.]
42. A Könyvtári Akkreditációs Szakbizottság névsora [elektronikus dok.]. Budapest: EMMI Könyvtári és Levéltári Főosztály, 2021. Hozzáférhető: https://ki.oszk.hu/sites/default/files/dokumentumtar/konyvtari_akkreditacios_szakbizottsag_nevsor.pdf [Megtekintve: 2022.07.25.]

43. A Könyvtári Akkreditációs Szakbizottság honlapja [online]. Budapest: Könyvtári Intézet, 2017. Hozzáférhető: <https://ki.oszk.hu/informacioszolgalattas/konyvtari-akkreditacios-szakbizottsag> [Megtekintve: 2022.07.25.]
44. Akkreditált nyilvántartásba vett könyvtári képzések [elektronikus dok.]. Budapest: EMMI Könyvtári és Levéltári Főosztály, 2022. Hozzáférhető: <https://cdn.kormany.hu/uploads/document/9/91/91f/91f6854fd565018077b36095d6e3ae71d7ae0e87.pdf> [Megtekintve: 2022.07.25.]
45. A teljes kínálatot ld.: A Könyvtári Intézet honlapja. Engedélyezett képzések aloldal. Budapest: Könyvtári Intézet, 2022. Hozzáférhető: <https://ki.oszk.hu/kepzes/engedelyezett-tovabbkepzesek> [Megtekintve: 2022.07.25.]
46. A táblázatban két olyan szombathelyi helyszín (Berzsenyi Dániel Könyvtár, ELTE Savaria Regionális Pedagógiai Szolgáltató és Kutató Központ) is szerepel, ahol egy-egy képzés megrendelője a megadott könyvtár vagy intézmény volt, de a koronavírus-járvány miatt az utolsó pillanatban a képzést át kellett helyezni az online térbe.
47. 70/2020. (III. 27.) Kormányrendelet az élet- és vagyonbiztonságot veszélyeztető tömeges megbetegedést okozó humánjárvány megelőzése, illetve következményeinek elhárítása, a magyar állampolgárok egészségének és életének megóvása érdekében elrendelt veszélyhelyzet során a felnőttképzésben folyó oktatás és szakmai vizsgáztatás biztosításának eltérő szabályairól. == Nemzeti Jogszabálytár [online]. Budapest: Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium, 2010. Hozzáférhető: <https://njt.hu/jogszabaly/2020-70-20-22> [Megtekintve: 2022.07.25.]
48. Fktv. 11. § (1) bek.
49. 378/2017. (XII. 11.) Korm. rendelet a kulturális szakemberek szakmai továbbképzésének nyilvántartásba vételi szabályairól. == Nemzeti Jogszabálytár [online]. Budapest: Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium, 2010. Hozzáférhető: <https://njt.hu/jogszabaly/2017-378-20-22> 7., 8. § [Megtekintve: 2022.07.25.]
50. Ld. pl. Olvasásösztönzés, olvasásnépszerűsítés, olvasásfejlesztés. OLVASÁS_ÚJ_12 [elektronikus dok.]. Budapest: Könyvtári Intézet, 2021. Hozzáférhető: https://ki.oszk.hu/sites/default/files/csatoltfajlok/honlap_olvasas_12.pdf [Megtekintve: 2022.07.25.]
51. Ld. pl. A 2021-ben szervezett programok minőségbiztosításával kapcsolatos tevékenység tapasztalatainak összegzése a 378/2017. (XII. 11.) Korm.rendelet 8. §-a és 1. sz. melléklete szerint [elektronikus dok.]. Budapest: Könyvtári Intézet, 2021. Hozzáférhető: https://ki.oszk.hu/sites/default/files/csatoltfajlok/tk_programok_2021_minbirt_osszefoglalo.pdf [Megtekintve: 2022.07.25.]
52. HANGODI Ágnes. Két évtized eredményei a határon túli magyar könyvtárosok továbbképzésében – a Magyar Könyvtárosok Kárpát-medencei Továbbképzési Hálózata. == Könyvtári Figyelő, Ú.f. 30. = 66. (2020) 2., p. 226–240. ISSN 0023-3773. Hozzáférhető: https://epa.oszk.hu/00100/00143/00361/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_2020_02_226-240.pdf [Megtekintve: 2022.07.25.]

*(Beérkezett: 2022. augusztus. 23.
Aktualizálva: 2022. december 19.)*

Katalógustól a discoveryig – a Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár példáján keresztül

TAKÁCSNÉ BUBNÓ Katalin

Bevezető

Mi hiányzik a katalógusból, ami miatt felmerülhet, hogy szakítsunk a hagyományos katalógussal mint a könyvtári gyűjteményt bemutató elsődleges eszközzel?

A jelenlegi integrált könyvtári rendszereink többsége 30-40 éves múltra tekint vissza. Alapgondolatuk a hagyományos gyűjteményszemléleten alapul, a nyilvántartásba vett és a katalógusban feltárt papíralapú dokumentumgyűjtemény prezentálására alkalmasak. *Dancs Szabolcs* az újgenerációs integrált könyvtári rendszerek egyik fő összetevőjének nevezi a discovery-réteget, és egyben magyarázatként hozzáfűzi, hogy az OPAC-okhoz kapcsolódó keresési technológiák már elavultak és korlátozott hatékonyságúak a discoverykéihez képest.¹ *Dancs* a korszerű szolgáltatási platformokról szóló cikkeiben^{2,3} nem kizárólag a discovery keresőkkel, hanem a teljes könyvtári munkát támogató rendszerekkel foglalkozik. Tanulmányomban a discovery-felület önálló rendszerként való implementálásának egy példáját

mutatom be, amely implementációt könyvtári integrált rendszertől függetlenül hajtottuk végre.

Motivációink azonban a discovery keresőfelület használatára részben ugyanazok voltak, mint amelyet több, a témában írt tanulmány is felsorol.^{4,5,6,7} *Kortick* elemzése szerint⁸ az egyetemi könyvtárak esetében 2013–2014 körül volt az a fordulópont, amikor rendelkezésre álló gyarapítási keretükből többet kezdtek költeni az elektronikus forrásokra, mint a nyomtatott dokumentumokra. Mára költségvetésük nagy részét az e-dokumentumok beszerzésére fordítják, többnyire adatbázisokban elérhető online tartalmakként, előfizetési rendszerben. Az egyes adatbázisokban fellelhető tartalmak száma azóta ugrásszerűen megnövekedett. Ezek a dokumentumok nem kerülnek a könyvtár tulajdonába, így a leltári állományába sem. A Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár (DEENK) éves beszámolóiban⁹ nyomon követhető a 2016–2021. évek tendenciája, mely szerint mind az elektronikusan előfizetett tartalmakra fordított összegek, mind az online elérhető címek száma fokoza-

tos emelkedést mutat, melynek ütemére a pandémiás évek csak rásegítettek.

Hatalmas mennyiségük miatt az elektronikus dokumentumok egyedi feldolgozása a katalógusban és folyamatos karbantartásuk az előfizetési évek váltoásaival olyan feladatot jelent, amelyet erőforrásigénye miatt még a dokumentumcímek szintjén is nehezen tudunk felvállalni, az analitikus feldolgozás pedig végképp meghaladja lehetőségeinket. Tájékoztatni róluk azonban kell, és kutatástámogató könyvtár lévén nem engedhetjük el az analitikus (cikk-/könyvfejezet-) szintű tájékoztatást. Ezért is döntött úgy a Könyvtár már több mint tíz éve, hogy a folyóirat-előfizetések és adatbázis-előfizetések mellé discovery szolgáltatást is beszerez, az azt kiegészítő linkfeloldó és elektronikusdokumentum-nyilvántartó (a gyarapítási folyamatokat, azaz a rendelést, reklámálást stb. támogató) szolgáltatással együtt, amely megoldást jelent a fenti problémára.¹⁰

Az elektronikusan előfizetett könyvtári tartalmakon kívül a (hagyományos elektronikus) katalógusban a könyvtár által digitalizált vagy eleve digitálisan születő anyagokat tartalmazó repozitóriumok, az egyre nagyobb tudományos jelentőséggel bíró nyílt hozzáférésű (*open access*, OA) tartalmak, valamint a nem teljes szövegű, pusztán indexelő (bibliográfiai adatokat, bírálatokat, recenziókat, tömörítvényeket, tudományometriai mutatókat szolgáltató) adatbázis-tartalmak sem tudnak megjelenni. Azt az igényt sem tudjuk a hagyományos integrált könyvtári rendszerek (IKR-ek) OPAC katalógusai révén kielégíteni, hogy az olvasó a könyvtár weboldalán kereshessen hasznos információt az ismeretterjesztő/tudományos közösségi platformok (pl. Wikipédia) tartalmaiban, miközben ezek a laikus használók számára elsődleges – sokszor egyetlen – keresőfelületeknek számítanak. A helyi gyűjtemény megjelenítésének és népszerűsítésének kérdéskörét, valamint egy, az amerikai könyvtárakban történt széles körű felmérést ismertető cikkében¹¹ Yang is megállapítja: egyre nehezebb kizárólag a könyvtári katalógusban megtalálható tartalmakat tekinteni a könyvtári gyűjteménynek, és nem tudomást venni az egyre növekvő mennyiségű távoli elérésű tartalomról, hiszen azok is a „könyvtárban” megtalálható tartalmak. A mai használóknak pedig – főként a pandémia óta – gyakorlatilag mindegy is, hogy fizikailag létező vagy távoli elérésű dokumentumról van-e szó.

Az elektronikus dokumentumok terjedésével rengeteg angolszász informatikai kifejezés honosodott meg a magyar könyvtári szakzsargonban, melyeknek

nem is nagyon alakult ki magyar megfelelőjük, így a *discovery* (= 'felfedezés') szolgáltatást is többnyire így emlegetjük. Az egyik legáltalánosabb magyar kifejezés rá talán az „egyablakos kereső”, amely kísérletet tesz arra, hogy kifejezze a discoveryk lényegét, fő funkcióját: keresni a könyvtár többféle tartalma közt, vagy akár azon túli tartalmakban is¹² – legyen az elektronikus, nyomtatott vagy digitalizált, vagy – egy más felosztás szerint – tudományos/ismeretterjesztő/közéleti/szórakoztató. Ezzel a keresőfelület egyszerűsödése is megvalósul, hiszen a logikai operátorok, keresőnyelvek alkalmazása, helyenként a könyvtári szakkifejezések használata nehézkessé teszi a katalógusban való keresést a járatlan használók számára, ezért inkább a keresőmotorokat választják, még ha a talált tartalom hitelességéről ezen az úton kevésbé is lehetnek meggyőződve. A discoveryk fejlesztése szerencsére nem állt meg ott, hogy az előfizetett elektronikus tartalmakat közvetítik. A szabványosításnak és a különféle forrásokból érkező metaadatsomagok egységesítésének köszönhetően – utóbbinak természetesen feltétele a kiinduló metaadatkészlet szabványossága – képesek továbbítani a használók felé a könyvtár hagyományos online katalógusának adatait, sőt a repozitóriumok metaadatait is. Más szabványos technológiák segítségével pedig becsatornázhatók olyan közösségi keresők és funkciók, mint például a *Google Scholar* (a linkfeloldó segítségével) vagy a Wikipédia angol tartalmai (opcionálisan megjeleníthetők, ha a keresőkérdés megegyezik valamely Wikipédia-szócikk címével).

Használóközpontú szolgáltatásfejlesztés

Amikor átgondoljuk azt a kérdést, mit is várunk el egy modern könyvtári keresőtől, mindig szem előtt kell tartanunk, ki a célközönségünk. Egyetemi könyvtár lévén a DEENK az egyetemi polgárookra fókuszál mint elsődleges célközönségre, nemzeti funkciókkal bíró nyilvános könyvtárként pedig a szélesebb nyilvánosságra.

Kutatónak tekintjük a szeptemberben belépő elsőéves egyetemi hallgatókat is, akik már a Z-generáció tagjai, teljesen más információszerezési szokásokkal és elvárásokkal, mint az idősebbek, ugyanakkor a közoktatásból érkezve még nem rendelkeznek megbízható, a tudományos online tartalmak terén is magabiztos keresési kompetenciával. Legkésőbb a szakdolgozat/diplomamunka megírásakor már rendelkezniük kell ezekkel a készségekkel, hiszen végzősként már el-

várható tőlük az értékes és releváns szakirodalom felkutatása és feldolgozása.

A doktoranduszok jelentik azt a következő kutatói csoportot, amely a leginkább motivált lehet a discovery típusú keresőszolgáltatások használatát illetően. Számukra már létkérdés a releváns és értékes szakirodalom megtalálása, feldolgozása, illetve az, hogy ez a tevékenységük rutinszerűvé váljon munkájuk során. Ők az egyablakos keresőkön keresztül fedezhetik fel azt a szakirodalmi ökoszisztémát, amelyet egyetemük a könyvtári szolgáltatásokon keresztül biztosít a számukra annak érdekében, hogy eredményesen zárhassák doktori tanulmányaikat. Figyelmük természetesen idővel egyre inkább a szakadatbázisok felé fog fordulni, amelyeket továbbra is a könyvtárakon keresztül vesznek igénybe.

A kutatók harmadik csoportját az egyetemi oktatók/kutatók képezik, akik már magabiztos szakirodalomkeresési és -feldolgozási kompetenciákkal bírnak, és napi szinten használják a számukra legrelevánsabb szakterületi adatbázisokat. Ők ritkán indulnak az egyablakos keresőszolgáltatások felől, annál is inkább, mert olyan idősebb generációról beszélünk, akik még nem a discovery-féle szolgáltatáson szocializálódtak, hanem az egyedi (többnyire indexelő) szakadatbázisokban való keresésen. Itt jegyezzük meg, hogy az indexelő szakadatbázisok keresőfelülete funkcionálisban nem sokban tér el a discovery-felületekétől. Többnyire egyablakos keresőmezőt találunk, amely facettás szűkítési lehetőségekkel egészül ki, amihez mindig társul részletes keresési lehetőség. Emellett a teljes szöveghez vezető linkeket linkfeloldó technológiák biztosítják a háttérben; kereszthivatkozásokkal a szerzők más publikációhoz juthatunk; a szakadatbázisok irodalomjegyzéket, hivatkozásokat vagy tudományometriai mutatókat, szerzői statisztikákat szolgáltathatnak; és ami még fontos hasonlóság: a találati halmaz exportálható külső hivatkozáskézelő szoftverekbe, megkönnyítve ezzel a kutatók munkáját a szakirodalmi feldolgozásban. E szakadatbázisok tartalma az, ami sokkal szigorúbban korlátozott: egy ilyen adatbázisba való bekerülés ugyanis többnyire komoly elvárásokat támaszt egy-egy folyóirattal, illetve kiadójával szemben, mégpedig mind tartalmilag, mind formailag. Tartalmi szempontból a legfontosabb, hogy az adott szakterületen nívós, releváns, tudományos, lektorált forrásnak kell lennie. Formai szempontból pedig meg kell felelnie bizonyos, periodicitással vagy nemzetköziséggel kapcsolatos kívánalmaknak mind a szerkesztőbizottságok összetéte-

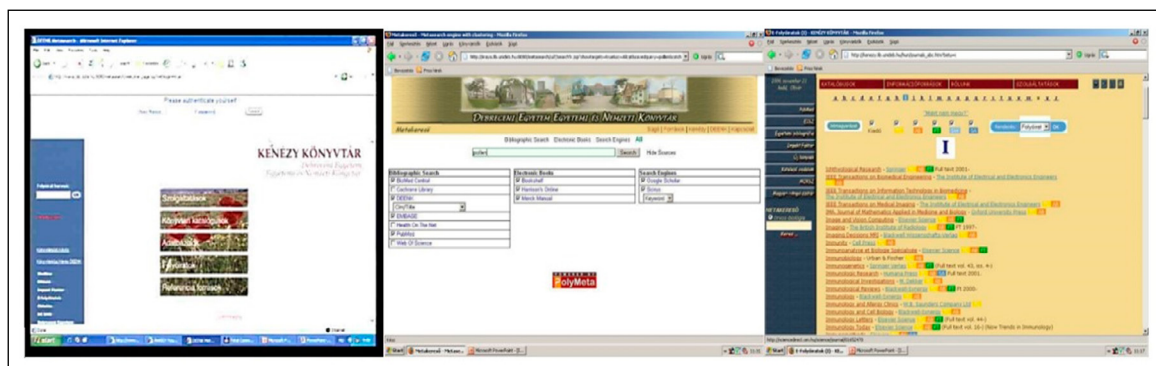
lében, mind a bennük megjelent szerzők vagy akár a hivatkozott irodalom tekintetében.

Az aktív kutatói réteg felől is egyre inkább elvárás tehát a könyvtár keresőfelületén a katalógustartalmak és az elektronikus források egy helyen való keresése – ami többnyire az oktatói tevékenységüket vagy a személyes (akár szabadidős elfoglaltságukhoz kötődő) érdeklődésüket szolgálja.

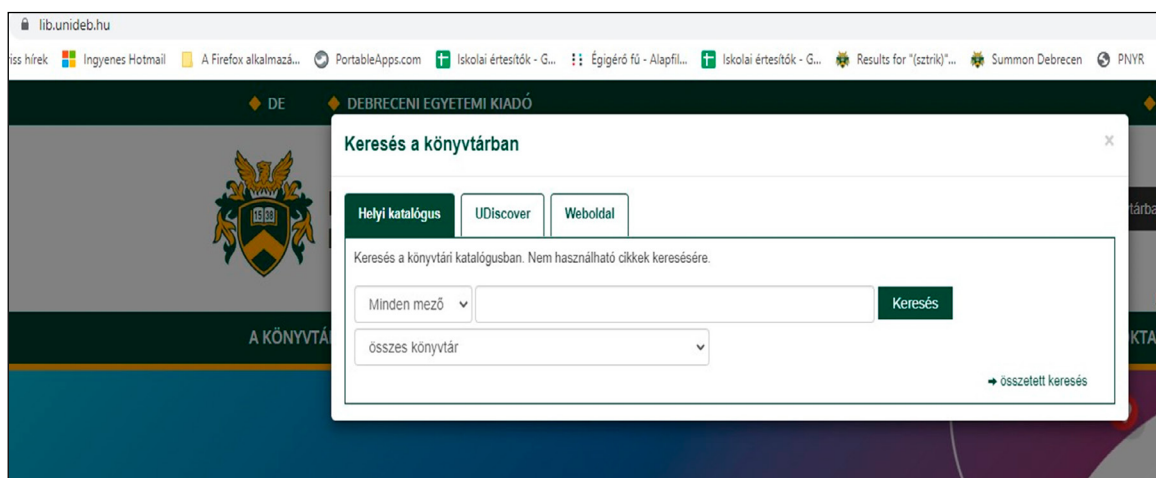
Az egyetemi könyvtárak az elvárások és a hozott tudás közti szakadék áthidalására részint az informatikai apparátus fejlesztésével, részint az oktatás- és kutatástámogatás eszközeivel próbálnak reagálni. A DEENK-ben könyvtárhasználati kurzusokat tartunk mind a hagyományos, mind az online oktatási környezetben, új típusú tutoriálokat készítünk, egyablakos keresőket implementálunk az online tartalmak elérése érdekében. A pandémia miatt még erősebb lett az elmúlt időszakban a nyomás az egyetemi könyvtárakon, hogy ebbe az irányba fejlődjenek, például zökkenőmentes távoli elérés (gyors autentikációs folyamat) vagy e-learning rendszerbe való beágyazhatóság biztosításával.

Discovery szolgáltatások a DEENK-ben

Könyvtártunkban több mint tíz éve kezdtük el az egyablakos keresőszolgáltatás kialakítását. Más és más elnevezést és brandet kapott, de mindig az volt a lényege, hogy a fizikai hordozón létező gyűjtemény mellett bemutathassuk, kereshetővé tegyük az elektronikus gyűjteményünket is. 2014-ig a DEENK a földrajzi széttagoltságnak megfelelő szervezeti felépítés szerint működött, több szakterületi szakkönyvtárral, továbbá annyi szolgáltatási normával, feltételrendszerrel és honlappal, ahány tagkönyvtárunk volt. Ez idő alatt az egyes szakkönyvtárak tartalmához igazítottuk a discovery szolgáltatást is, mindegyikük számára testreszabva a *metakeresőt* – amely elnevezést egy ideig a discovery szinonimájaként és egyben a szolgáltatás megnevezéseként is használtunk.¹³ Most, hogy néhány éve egységes szolgáltatást és egységes virtuális teret, honlapot építettünk, egységes lett a keresőszolgáltatás is. A könyvtár honlapján egy olyan felületet találhat az érdeklődő olvasó, ahol kiválaszthatja, melyik gyűjteményünkben szeretne tájékozódni. Ebben a keresőválasztóban található meg a helyi katalógus, a discovery szolgáltatás, az elektronikusforrás-kereső – mely nem cikkszintű, hanem forrásszintű keresést tesz lehetővé az elérhető folyóiratok és e-könyv-címek között – és a weboldalon való keresési lehetőség is.

1. ábra
Metakeresőink régen

2. ábra
A keresődoboz ma

Ezek közül a discovery szolgáltatás a cikkszintű keresést lehetővé tevő szolgáltatásunk, amelynek a 2. ábrán látható a nyitóoldala. A szolgáltatást a Debreceni Egyetemi brandnek megfelelően állítottuk be, és *UDiscover*nek neveztük el.

2021-ig a DEENK az *EBSCO Discovery Service* (röviden: EDS) egyablakos keresőszolgáltatást használt, a hozzá tartozó linkfeloldóval a cikkszintű kere-

séshez és a teljes szövegre mutató link megadásához. Ezt egészítette ki a szolgáltató elektronikusdokumentum-keresője (korábbi nevén „*AtoZ list*”, később „*E-journal portal*”), amely a címszintű keresést biztosította az előfizetett elektronikus adatbázisok tartalmán belül (folyóiratok, elektronikus könyvek címei). A szolgáltatás nyitóoldalát a 3. ábra mutatja.

3. ábra

Az EBSCO Discovery Service keresőfelülete 2021-es állapot szerint

2021. januártól megkezdjük a ProQuest cég Summon discovery szolgáltatásának implementálását is a DEENK számára; a két szolgáltatást használóink fél évig egyidejűleg érthették el. A ProQuest Summon

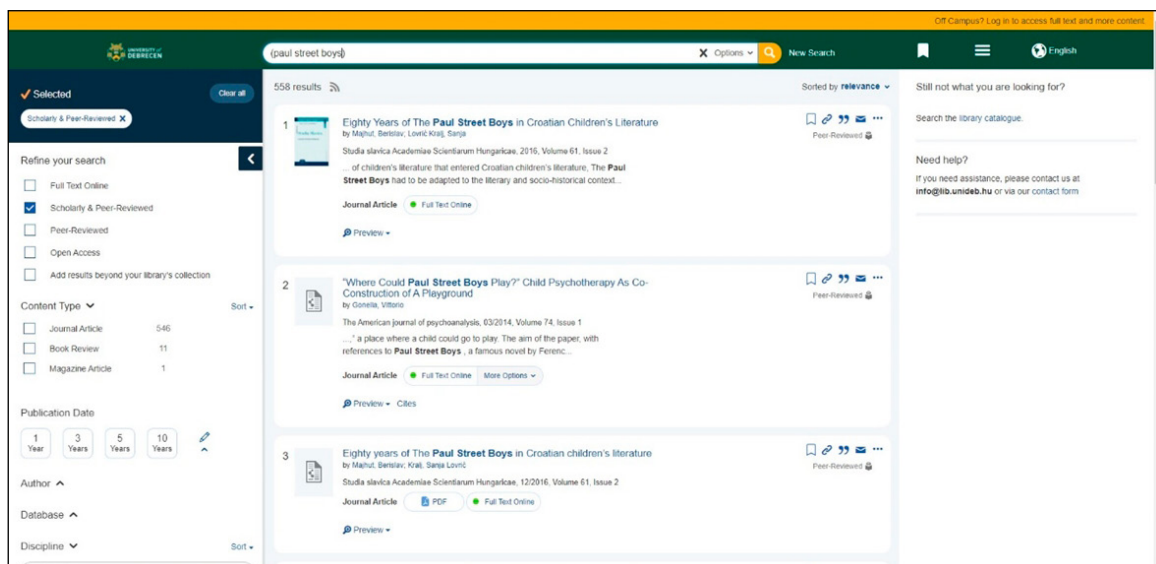
keresőjét szintén a debreceni egyetemi brandnek megfelelően „szereltük fel”. Ennek az egyablakos keresőfelületnek a részletes keresési oldalát láthatjuk a 4. ábrán.

4. ábra

A Summon részletes keresési felülete a DEENK-ben

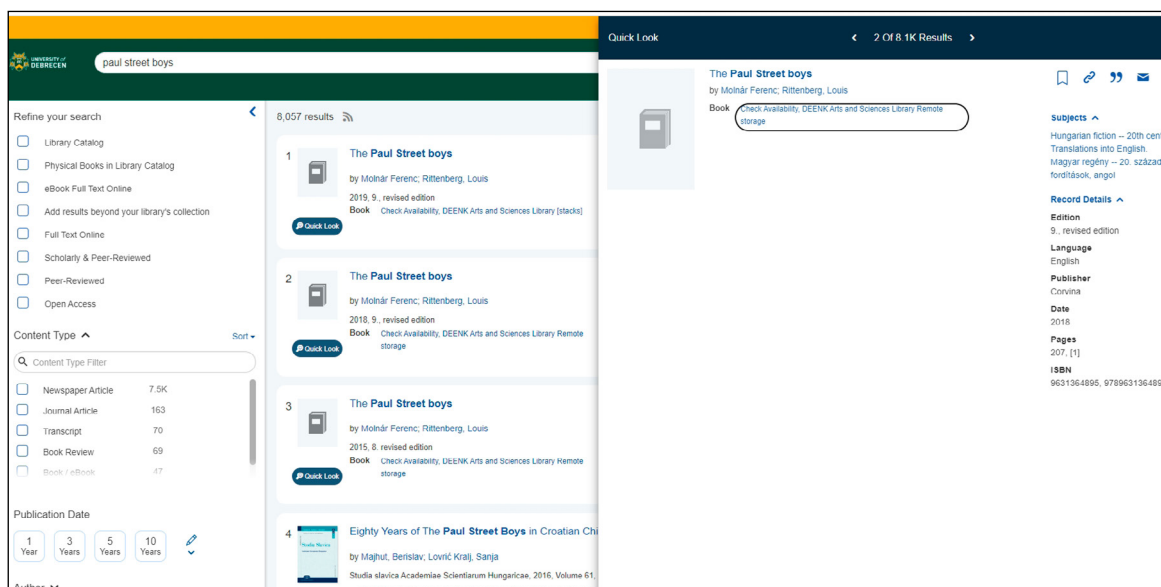
Az 5. ábra a felhasználói felületet mutatja, még hozzá a „Paul street boys” keresőkérdésre kapott találati halmazt. Katalógustételeink is be voltak töltve az EDS-be, és 2022-ben megvalósítottuk a Summonba való betöltést is. A katalógustételek egy, a központi

indexben történő validálási folyamat után jelennek meg a találati halmazban, a példányok hozzáférési lehetőségeivel együtt (elérhető vagy kölcsönzésben van). Általában beállítható a relevancia is, hogy a katalógustételek a találati halmaz elejére kerüljenek.

5. ábra

Találati halmaz a „Paul street boys” keresőkérdésre a felhasználói felületen a katalógus betöltése előtt

6. ábra

Találati halmaz és részletes nézet a „Paul street boys” keresőkérdésre a felhasználói felületen a katalógus betöltése után

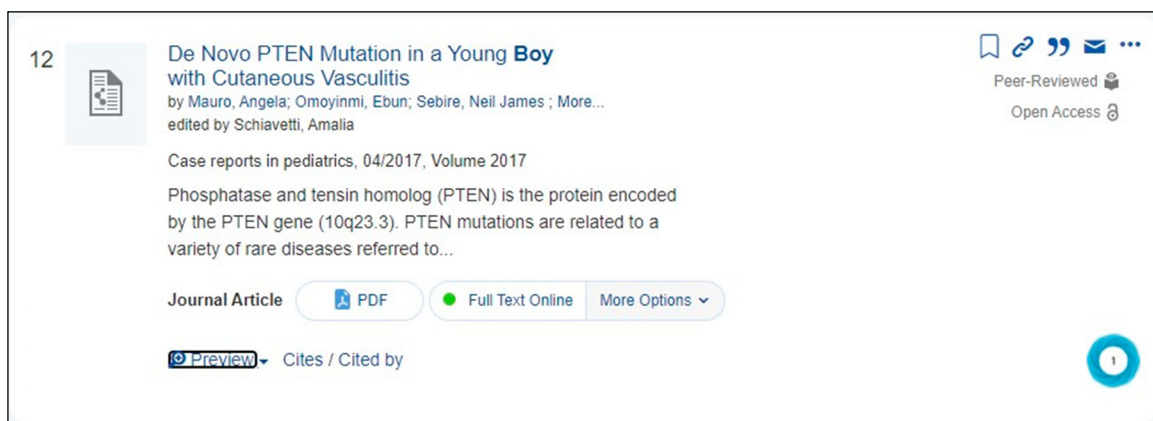
A felhasználói felületen további facettás szűkítési lehetőségek állnak rendelkezésre (dokumentumtípus, szolgáltató/kiadó, szerző, dátum, teljes szövegű elérés / tudományos tartalom / katalógustartalom stb. szerint). A dokumentumtípusok szembeutő piktogramok segítségével azonnal beazonosíthatók. Ha nincs releváns találat, akkor a beállított további

adatbázis-ajánlatok segítségével egyéb, a központi indexben nem elérhető adatbázisok felé orientálhatjuk az olvasót. Ez főként a magyar adatbázisok esetében releváns, tekintettel arra, hogy az egyablakos keresőszolgáltatást és linkfeloldót egyszerre biztosító szolgáltatók külföldiek, és a magyar adatbázisokat ritkán indexelik (legfeljebb a legnagyobb tudomá-

nyos kiadó, az Akadémiai Kiadó tartalmait). További kényelmi funkciók is biztosítva vannak, például hírsatorna, közvetlen link, e-mail-küldés vagy a megjelenítés módosítása különböző hivatkozási stílusok szerint (APA, Chicago stb.), amelyeket mind a könyvtár konfigurálhat, azaz eldöntheti, hogy kívánja-e az olvasók rendelkezésére bocsátani az adott szolgáltatást vagy sem.

Lehetőségünk van tájékozódni a teljes központi indexben is az „Add results beyond your library's collection” funkció bekapcsolásával. Ez nemcsak a kutatóknak hasznos, de a könyvtári gyarapítás segédeszköze is lehet egy adott témában.

A találati halmaz elemeire kattintva láthatjuk a konkrét tartalmakat, alattuk a teljes szövegű elérést biztosító linkekkel. A részletes nézetet megfigyelve azt tapasztalhatjuk, hogy a discovery-felület teljesen szakít a cédulás megjelenítéssel. Azonban, ha nem is cédulás formátumot követ, de egységes minden dokumentumtípus esetében, köszönhetően az egységes forráskezelésnek. Vagyis függetlenül attól, hogy katalógustételről vagy a központi indexből származó tartalomról van-e szó, mindig ugyanazt a megjelenítési szerkezetet fogjuk látni, mert a discoveryk immánens funkciója, hogy az eltérő metaadat-leírásokat megjelenítés előtt egységes szerkezetre hozzák (ld. 7. és 8. ábra).

7. ábra

Egy tétel rövid nézete

A tétel alatt szöveges műfaji besorolást látunk, továbbá a teljes szövegre mutató helyi vagy távoli hivatkozásokat online vagy közvetlen pdf-ként letölthetően, illetve további opciókat a tétel adatainak elmentésére. A *Cites / Cited by* lehetőség az adott dokumentum hivatkozásait és a rá mutató hivatkozásokat keresi meg nekünk a Summonban, lényegesen megkönnyítve ezzel a kutatók dolgát, ha egy releváns cikk publikálási környezetét is szeretnék felderíteni.

A jobb felső sarokban megjelenő menüben lehetőség van a tétel hivatkozásának elkészítésére, megosztására, elküldésére vagy bibliográfiakezelő szoftverbe töltésére. A preferált bibliográfiakezelő szoftver a *RefWorks*, amellyel a Summon olyan módon is együttműködik, hogy a RefWorksbe történő belépés után eleve oda menthetünk minden számunkra releváns hivatkozást, így a keresések eredménye biztosan nemvész el. Piktogramok jelzik a dokumentum lektoráltságát (utalva ezzel a tudományos értékére) és open access státuszát is.

A részletes nézet szokásos bibliográfiai adattartalmán kívül adatgazdagításként szerepelnek a következők: a cikk kivonata, copyright információk, hagyományos tudományometriai mutatók, valamint az egyre népszerűbb alternatív metrika, az *Altmetrics badge*, amely a tudományos tartalmak hatását vizsgálja a közösségi oldalakon, gyűjtve az ott található említéseket, beszélgetéseket, *tweet*eket stb. Innen el is navigálhatunk az *Altmetrics* oldalára, ahol részletesen is megtekinthetjük a kiválasztott cikk statisztikáit.

Az elektronikus források keresője

Előfordulhat, hogy a részletes, cikkszintű keresés helyett „csak” arra vagyunk kíváncsiak, hogy egy adott mű megvan-e a könyvtár gyűjteményében. Ehhez jó kiegészítő eszköze a discoveryknek az elektronikus források keresője, amely a forrásszintű keresést biztosítja: e-könyveket, e-folyóiratokat kereshetünk benne.

🔗 Permanent Link	
Phosphatase and tensin homolog (PTEN) is the protein encoded by the PTEN gene (10q23.3). PTEN mutations are related to a variety of rare diseases referred to collectively as PTEN hamartoma tumor syndromes (PHTS), which include Cowden Syndrome, Bannayan-Riley-Ruvalcaba syndrome, Proteus Syndrome, and Proteus-like syndrome. These diseases are associated with an increased risk of malignancy and for this reason an accurate and early diagnosis is essential in order to institute cancer surveillance. PTEN is a regulator of growth and homeostasis in immune system cells, although there are limited data describing immune dysregulation caused by PTEN mutations. We describe a case of PHTS syndrome caused by a de novo mutation in PTEN detected using a targeted next generation sequencing (NGS) gene panel which was instigated for workup of cutaneous vasculitis. We highlight the diagnostic utility of this approach and that mutations in PTEN may be associated with immune-dysregulatory features such as vasculitis in young children.	
Publication Title:	Case reports in pediatrics
Volume:	2017
Language:	English
Publisher:	Hindawi
Date :	04/2017
Source:	Hindawi Publishing Open Access ProQuest Central
Copyright:	Copyright © 2017 Angela Mauro et al., COPYRIGHT 2017 Hindawi Limited, Copyright © 2017 Angela Mauro et al. This is an open access article distributed under the Creative Commons Attribution License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited., Copyright © 2017 Angela Mauro et al. 2017
Pages:	9682803 - 4
Genre:	Case Reports
Subjects:	Analysis , Autism , Cancer , Case Report , Cell growth , Children , Diagnosis , DNA sequencing , Family medical history , Gene mutations , Genes , Genetic aspects , Health aspects , Hospitals , Immune response , Immunoglobulins , Inflammation , Kinases , Medical screening , Membrane proteins , Mutation , Nucleotide sequencing , Patients , Research , Surveillance , Thyroid gland , Usage , Vasculitis
ISSN:	2090-6803
EISSN:	2090-6811
DOI:	10.1155/2017/9682803
Altmetrics:	 Tweeted by 2 11 readers on Mendeley
See more details	

8. ábra

Egy tétel részletes nézete

Az elektronikus források keresőjének előzményei az ún. „A to Z” listák – amelyek könyvtárunk honlapján is láthatóak voltak –, ezek eleinte csak az adatbázisokban fellelhető elektronikus folyóiratcikmeket közölték az elérhető évfolyamokkal együtt, betűrendben. Ez később az e-könyves adatbázisok tartalmával bővült.

Az adatok részint a központi indexből származnak, és az innen vett címek esetében a közvetlen elérést biztosító linket a linkfeloldó szolgáltatás adja. Ám a Summon e-forrás-keresőjébe már saját listákat is feltölthetünk, ezáltal biztosíthatjuk legalább a cím szerinti keresést például a magyar e-könyves adatbázisokban, amelyek a külföldi szolgáltatóknál

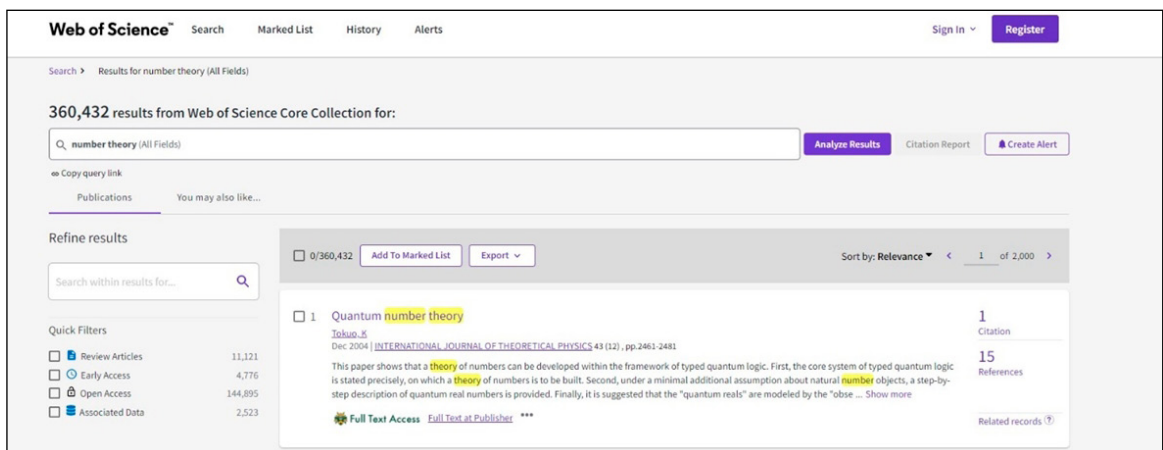
egyelőre sajnos elég gyengén indexeltek. Mi első körben az előfizetett magyar elektronikus könyves adatbázisaink listáit készítettük el a Summon elektronikusforrás-keresője számára (Typotex Interkönyv, MeRSz), valamint saját kiadónk, a *DUPress* e-könyv-/e-jegyzet-gyűjteményét. A pandémia idején ezekből az adatbázisokból szolgáltathattuk az oktatáshoz szükséges tankönyveket táveléréssel, a nyomtatott példányok helyett. E források valamilyen platformon való közös kereshetősége tehát nagyon fontos volt a számunkra, amelyet a Summon „local collection”-képzés funkciójával biztosíthatunk.

A két szolgáltatást (az egyablakos keresőt és az e-forrás-keresőt) azonban nem szabad összekever-

ni. Az ilyen módon az elektronikus források keresőjébe bekerült művek ugyanis nincsenek fejezetként feltárva, és nem is jelennek meg a Summon discoveryjében, csak az elektronikusforrás-keresőben. A központi indexben nem megtalálható művek akkor fognak a discoverybe is bekerülni és ott is kereshetővé válni, ha a szolgáltató szerződést köt az indexelésre az adott kiadóval, vagy ha a katalógusunkban feltárjuk és betöltjük őket (ebben az esetben nekünk kell gondoskodnunk arról, hogy a katalógustételek mellett megjelenjenek a megfelelő licencinformációk, a bennfoglaló adatbázis neve/platformja, valamint az elérést biztosító link is).

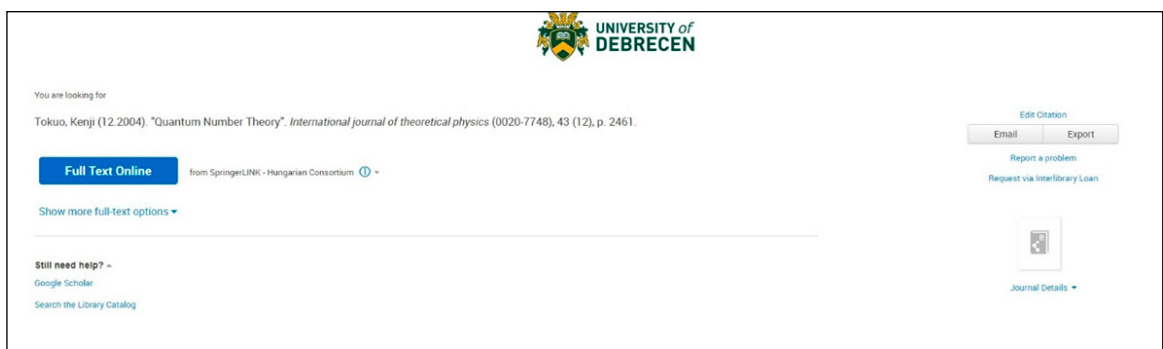
A linkfeloldó

Többször említettük már, hogy a linkfeloldó biztosítja mind a discoveryben, mind pedig az e-források keresője számára a teljes szövegű hozzáféréshez vezető linket. De képes másra is, amire szintén épülnek további kényelmi funkciók. A linkfeloldó működése a könyvtár szempontjából „kétirányú” lehet: nemcsak a teljes szövegű hozzáférést biztosítja, eljuttatva az olvasót a külső forráshoz (az adatbázis-szolgáltató platformjára a könyvtáréról), de segítségével külső adatbázisokból, mint például a *Web of Science*-ből, a *Scopus*-ból vagy akár a *Google Scholar*-ból is a könyvtár virtuális tereibe csábíthatjuk át a felhasználót, ahogyan azt a 9. és 10. ábrán láthatjuk. Nem utolsósorban saját branddel ellátva pedig felhívja kutatóink figyelmét arra, hogy ezt a szolgáltatást az Egyetemi Könyvtárunk nyújtja a számukra.

9. ábra

Az egyetemi logóval ellátott linkfeloldó a Web of Science-ben

10. ábra

A linkfeloldó eredménye a Summon 360Link szolgáltatásunkban

A Summon *360Link* linkfeloldójához kapcsolódó egyéb szolgáltatás a *bX*, amely további releváns találatokat tud kínálni az adott témakörben.

A kutatást segítő szolgáltatás a *Citation linker* is, melynek révén a könyvtári gyűjteményen kívül is kereshetünk a linkfeloldó segítségével. Természetesen eredményként láthatjuk azt is, hogy a könyvtári gyűjteményben amúgy megvan-e a keresett doku-

mentum. A Citation linker keresőjét a 11. ábra mutatja be. Az információk kiegészíthetők a könyvtárközi kölcsönzési szolgáltatásunk elérhetőségével, így az olvasó azonnal kapcsolatba léphet a kollégákkal, ha egy olyan cikkre van szüksége, amely nem található meg sem a nyomtatott, sem az elektronikus gyűjteményünkben.

11. ábra
Citation linker

Mind az EBSCO, mind a ProQuest nagy erőket mozgósít a discovery szolgáltatásaik egyre modernbbé tétele érdekében. Az EBSCO a jövőben teljesen új felülettel, új funkciókkal látja el az EDS-t. Letisztultabb felület, új vizuális kereső várható, emellett a felhasználói felület további testreszabási lehetőségei jellemzik az új szolgáltatási irányt. Ez a testreszabás a használói oldalon történhet majd meg.

Kipróbálva mindkét szolgáltatást, úgy éreztük, a könyvtárnak a Summon-felület kialakításában nagyobb a szabadsága. A rendszerben található funkciókat tetszés szerint paraméterezhetjük, előhívhatjuk vagy eltüntethetjük őket a használói igényeknek megfelelően, amelyeket monitorozni tudunk a részletes statisztikákat szolgáltató eszközök segítségével.

Implementálás és karbantartás – a discovery-adminisztrátor feladatai

Ha ilyen szolgáltatás bevezetésére készülünk, akkor érdemes tisztázni, mit csinál a szolgáltató, és mit kell nekünk mint könyvtárnak biztosítanunk mind szaktudás, mind informatikai tudás, mind munkaerő, munkaidő tekintetében.

Fontos leszögezni, hogy az implementálást a könyvtár végzi a szolgáltatóval közösen, tehát „kulcsra-kész” rendszert nemigen fogunk kapni. A különböző szolgáltatók különböző megoldásokkal eltérő önállósági szinteket biztosítanak a könyvtárak számára. Egy nagyobb önállóságot biztosító rendszer esetében (mint pl. a Summonnál) a sikeres implementáláshoz nélkülözhetetlen a megfelelő kompetenciákkal rendelkező discovery-adminisztrátor, aki egyaránt birtokában van a szükséges informatikai készségeknek, bibliográfiai ismereteknek és nyelvtudásnak.

A discovery-adminisztrátornak az implementálás alatt rengeteget kell tanulnia, egyrészt önképzéssel, másrészt a cég által biztosított konzultációs lehetőségek, webináriumok révén. Később elegendő önállósággal kell bírnia, hogy a rendszer éles üzemében az esetlegesen felmerülő problémákat vagy újabb kihívásokat (pl. újabb szolgáltatások illesztését) meg tudja oldani. Ekkor már többnyire a rendszer hibajegykezelőjén keresztül kommunikál a céggel, általában idegen nyelven.

A szolgáltató biztosítja a központi indexet (tudásbázist) és az ahhoz való hozzáférést, hogy az előfizetett tartalmakat aktiválhassuk, valamint a linkfeloldót, amely elvezeti az olvasót a dokumentum teljes szövegéhez. A központiindex-frissítések rendszeresek, nagyobb karbantartások esetén számíthatunk a szolgáltató előzetes figyelmeztetésére. A linkfeloldóban tárolt linkek mellett van lehetőségünk további, másodlagos linkek illesztésére vagy az egyes linkekhez, tételekhez megjegyzések, rövid, az olvasónak szánt üzenetek beállítására, amelyek akár globálisan, azaz egy teljes adatbázisra vonatkozóan, annak minden egyes tartalmánál, avagy tételenként is megjelenhetnek.

Az első implementálás után a rendszeres adminisztrálási feladat már kevesebb, főként az online tartalmak aktiválását, az előfizetések megszűnése esetén való visszavonását és az olvasói kényelmi funkciók beállítását jelenti.

Katalógus/repozitórium feltöltése esetén a rendszerek csak szabványos MARC 21- és DC-rekordokat fogadnak, de feltöltési hiba esetén naplóznak. Ezek kibogozása, értelmezése, valamint a hiba elhárítását végrehajtó kollégák mozgósítása azonban már szintén a mi adminisztrátorunknak a feladata lesz.

Tutoriók, segédletek általában több nyelven is elérhetők, a brand testreszabható, és egyéb kiegészítő szolgáltatások illesztése is lehetséges (chat-robotok, *LibGuides*).

Az ún. *local collection*-képzési funkció használatával speciális gyűjteményi kiemeléseket tehetünk állandó vagy időszakos jelleggel, például évfordulókhoz, virtuális kiállításokhoz köthetően. Ugyanezen funkció segített bennünket a magyar adatbázistartalmak kereshetővé tételében is. A *local collection*-képzés nagyon egyszerűen kivitelezhető a Summon elektronikusforrás-kereső segítségével: táblázatos formában fel kell tölteni az adatbázis tartalmát, és címenkénti elérési linkkel kell ellátni az egyes tételeket. Az ún. KBART-listákhoz – amely a szabványos formátuma az adatbázis-szolgáltatók által közölt címlistáknak –

hasnolón kell eljárni. Ha van ilyenünk, természetesen az felhasználható a *local collection* képzéséhez. A saját magunk által ilyen módon létrehozott adatbázis az aktiválás után ugyanúgy használható: innentől a forrásszintű keresőben láthatóvá válnak ezek a művek is. Ez, ahogy az elnevezés is utal rá, csak nálunk érvényes, a központi indexbe nem kerül be, más, Summont használó előfizető tehát nem látja őket.

Mint minden *SaaS* (*software as a service*) szolgáltatás esetében, arra kell készülnünk, hogy az új technológiák adaptálása terén némiképpen ki vagyunk szolgáltatva a szállító cégnek. Ha utóbbi úgy dönt, bevezet egy funkcionális újítást, azt mi mindenképpen megkapjuk, és erre nem árt felkészülni. Webináriumok, év eleji *roadmap*-bemutatók, tutoriók segítenek ebben, de a discovery-adminisztrátor személye, önállósága itt is elengedhetetlenül fontos. Neki kell ugyanis ezeken részt venni és közvetíteni a változásokat a megfelelő irányba.

A DEENK szempontjai

A discovery-eszköz kiválasztásában nagy segítségünkre lehetnek azok a tanulmányok, melyek időről időre széleskörűen bemutatják a piacon lévő palettát,^{14,15} továbbá a rendszeresen megjelenő *Library Systems Report*ok és a szolgáltatók által közzétett jelentések, *roadmap*ek. Azok a könyvtárak, amelyek az új szabványok és a discoveryk kapcsolatát, egymáshoz való viszonyát szeretnék jobban megismerni, szintén találnak megfelelő útmutatást.^{16,17}

A discovery kiválasztásakor mi főként a szolgáltatási szempontokat részesítettük előnyben, illetve ezek a legnagyobb számúak, köszönhetően annak, hogy immár több mint tíz éve gyűjtjük a használók tapasztalatait, visszajelzéseit.

Szolgáltatási szempontok

A legfontosabb az a számunkra, hogy egyetlen platformon legyen kereshető a teljes gyűjteményünk, valamint még azon túl további (pl. OA) tudományos, ismeretterjesztő tartalmak – minden, ami az Egyetem számára releváns az oktatás-kutatás szempontjából. Elvárásunk, hogy az egyablakos kereső tudjon kétféle bibliográfiai szinten keresni (cikkszinten, forrásszinten), ugyanakkor adjon azonnali választ arra, megtalálható-e a nyomtatott vagy online gyűjteményeinkben a keresett dokumentum (katalógusfunkció), milyen feltételekkel használható (licenck, hozzáférési jogok/korlátozások), és mely szolgáltatásunkkal

érhető el (raktári kikérés, előjegyzés, könyvtárközi igénylés, repozitóriumi gyűjtemények megjelenítése stb. révén).

A jó discoverynek támogatnia kell a gyűjteményi kiemeléseket, online bemutatókat (*Widget builder*), általában a használatot, tutoriálok elhelyezését, valamint az ezekben való keresés lehetőségét is (ezen a ponton merült föl bennünk a LibGuides rendszerrel való összeköttetés, amelyet a jövőben tesztlünk).

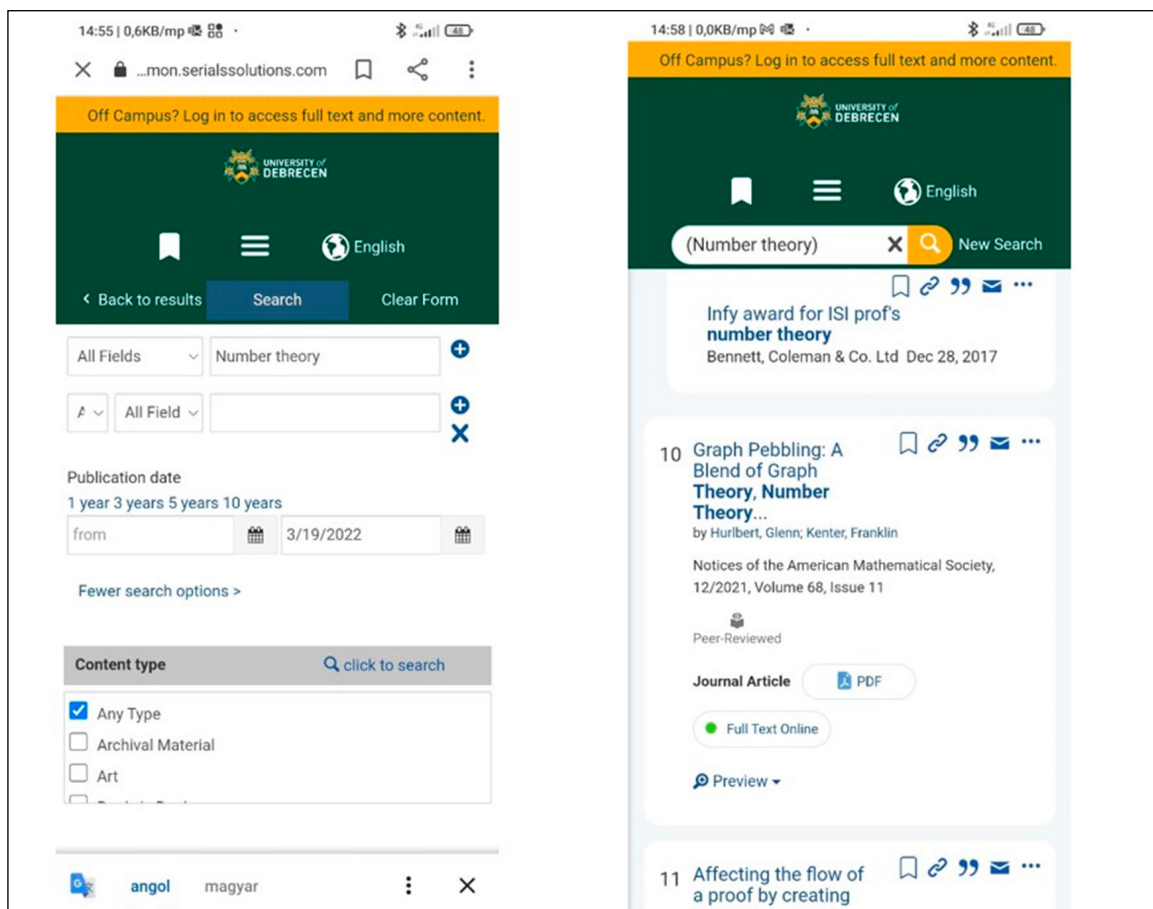
Át kellett gondolnunk a tapasztalatok alapján, tényleg fontos-e, hogy a felhasználói munkaterület testreszabható legyen. Azt tapasztaltuk, hogy a felhasználók nagyobb hányada a személyes belépés után nem sokat törődik a beállítások módosításával. Megelégednek a központilag beállított felülettel, és nem törődnek olyan részletkérdésekkel, hogy például a találati halmaz 2 vagy 3 hasábosan is megjeleníthető. Ami viszont egyre jelentősebb igény a részükről, az a *single-sign-on* (SSO – egyszeri belépés biztosítása több rendszerbe, pl. egyetemi könyvtári szolgáltatások igénybevételehez), méghozzá lehetőleg az *EduID* föderációs technológia alkalmazásával.

Át kellett gondolnunk a platformmal kapcsolatban, hogy valóban szükséges-e a korábban fontosnak tartott nyelvválasztási lehetőség is. Bár Debrecenben a különféle nemzetiségű hallgatók száma és aránya magas, de a külföldi képzés nyelve az angol. A keresőfelület alapértelmezetten angol nyelvű, de könnyedén válthatunk egyéb idegen nyelvekre is. A magyar jelenleg nem szerepel a Summon által felkínált nyelvek közt, de a keresőfelület intuitív jellege miatt ezt még nem éreztük hátránynak.

A Google Scholarral való összeköttetés nem volt kiemelten fontos elvárás részünkről, de felismertük, hogy hasznos, ha a linkfeloldó segítségével kétirányú kapcsolatot biztosítunk a Scholar és a Summon közt. A kutatóink nagy része számára a Google Scholar a kiindulópont, amikor szakirodalmat keresnek, így onnan a könyvtári discovery/linkfeloldó cikk-kereső szolgáltatáshoz lehet navigálni őket.

További szolgáltatási elvárásunk volt a felhasználók eligazodását segítő eszközök, tartalmak egyidejű megjelenítése, mint például a keresés megváltoztatása az indexelés alapján, amit leginkább a facettás szűkítés segít. Szerettük volna azt is, ha a dokumentumtípusok közti eligazodást piktogramok segítenék (ez a bibliográfiai rekord fejében lévő kódolás alapján történik). Fontos továbbá, hogy lehetőség nyíljon a DEENK kurzusain tanított bibliográfiakezelő szoftverekkel (RefWorks, Zotero stb.) való kényelmes összeköttetésre.

Teljesen magától értetődő elvárás ma már minden weben megjelenő rendszerrel szemben a reszponzív dizájn, amely lehetővé teszi, hogy mobilon/tableten is esztétikus és jó funkcionális lehetőségekkel bíró keresőfelületet biztosíthassunk az olvasók számára. A Summon itt tökéletesen teljesíti elvárásainkat. Valódi reszponzív dizájnt kapunk: például a facettás szűkítők kérésre úsznak elő, és visszatolhatók, továbbá az alternatív metrikák már nem foglalják a helyet és terhelik a mobil megjelenítést, csak ha kíváncsiak vagyunk rájuk, akkor látjuk őket a részletes nézetben.

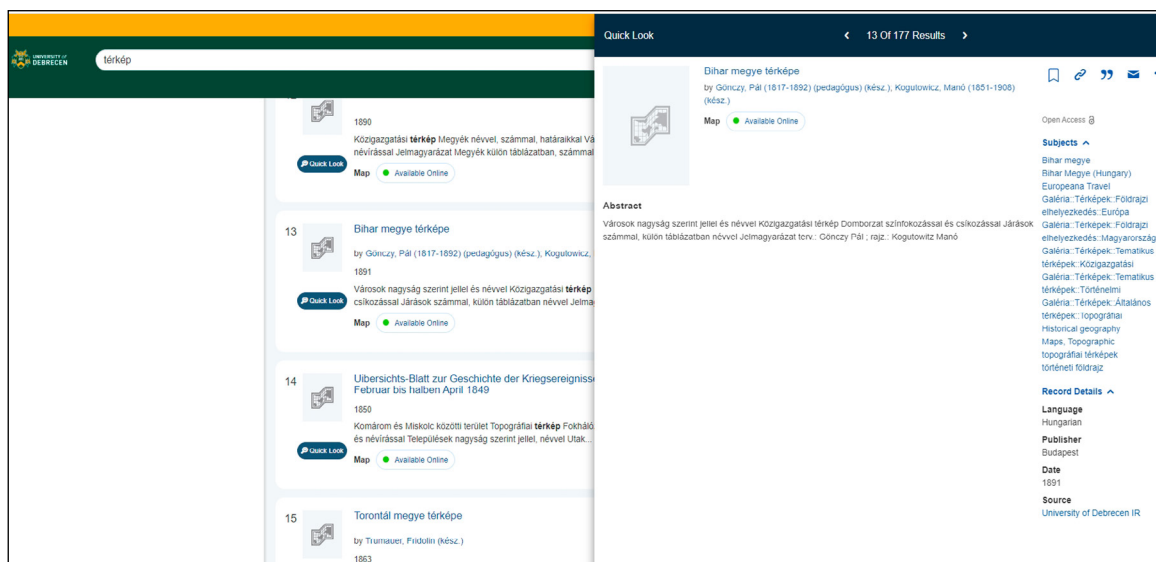
12. ábra

Mobileszközön megjelenő nézet (részletes kereső, találati lista)

Fontos kérdés, hogy kiválthatja-e a discovery az IKR azon funkcióit, melyeket az olvasó a katalóguson keresztül ér el. Megoldhatók-e a nyomtatott példány szolgáltatását támogató funkciók (pl. előjegyzéskérés, raktári kikérés, másolatszolgáltatási kérés)? Ezek a kényelmi szolgáltatások csak azután lesznek kiválthatók, ha IKR-váltás is történik, és a discovery és a könyvtári szolgáltatási platform kompatibilis egymással (amit leginkább az azonos szol-

gáltatótól való vásárlás biztosíthat). Jelenleg nálunk a katalógustételtől a *Corvina* IKR OPAC-felületére érkezünk, onnan indíthatjuk a megszokott olvasói kiszolgáló funkciókat.

Ehhez hasonlóan egy link biztosítja a repozitóriumi tartalmak közvetlen elérését a Summonból, ha a könyvtár által digitalizált vagy a repozitóriumba más módon bekerülő (pl. digitálisan születő) tartalmak közt keresünk.

13. ábra

Digitalizált történeti térképek a DEENK repozitóriumi tételéből

Gyűjteményi szempontok

E szempontjaink átgondolásakor egyetemi könyvtári gyűjteményünk volt a meghatározó, ennek megfelelően a legfőbb kíváncsi az, hogy a központi indexből könnyen aktiválhatók legyenek a könyvtár által előfizetett tudományos tartalmak. Olyan tartalmak esetében viszont, ahol ez nem lehetséges, legyen lehetőség saját gyűjtemények egyszerű képzésére is (magyar *fulltext* és indexelő adatbázisok, MeRSz, MATARKA). Egyetemi könyvtári funkciókat támogatja, ha az előfizetett tartalmakat illetően a tudománymetria reprezentálása is megoldott a discoveryben (Web of Science, Scopus, tudománymetriai mutatók, alternatív metrikák).

A tudományos publikációk számát tekintve egyre nagyobb a nyíltan elérhető publikációk aránya, fontos volt tehát, hogy ezek is kereshetők legyenek a discoveryben, de váljanak el az előfizetett tartalmaktól.

A gyarapítási és a szolgáltatási feladatokat is segíti, ha gyűjteményelemzési eszközök is rendelkezésre állnak a discovery szolgáltatás mellett, és statisztikai adatokat is tudunk nyerni a források használatáról (a gyarapítás számára input: használati statisztikák, átfedéselemzés), a keresésekről (felhasználóedukáció, tájékoztatás, a könyvtári marketing számára input: pl. leggyakoribb kérdések, témakörök, keresett kulcsszavak, legnépszerűbb köny-

vek/folyóiratok). Nagy segítség jelentések, riportok összeállításakor, ha a rendszer a használati statisztikákat vizuális eszközökkel is be tudja mutatni.

Bibliográfiai szempontok

A megbízható bibliográfiai adatok nélkülözhetetlenek a számunkra. Fontos kíváncsi tehát, hogy a discovery egységes forráskezelést tegyen lehetővé mind az általunk feltöltött, mind a központi indexből származó adatok tekintetében, és legyen a megjelenítés is egységes: publikálja könnyen MARC 21-, DC-formátumú rekordjainkat (központi index, megfeleltetési táblázatok, validálás), és jelenítse meg színvonalasan mind a „hagyományos”, mind pedig az RDA bibliográfiai keretrendszerének való megfelelés érdekében átalakított/kibővített katalógusrekordjainkat, a hozzájuk tartozó (saját) példányadatokkal együtt. Végezetül legyen lehetőség a rekordok gazdagítására (borító, absztrakt stb.) és a műsintű megjelenítést támogató címsoportosításra (az FRBR-modellnek¹⁸ megfelelően).

Munkaszervezési szempontok

Végül, de nem utolsósorban azt is át kellett gondolnunk több mint tíz év tapasztalata után, hogy milyen humán erőforrást tudunk biztosítani mi, a Könyvtár, annak érdekében, hogy a discovery olyan legyen, amelyet szeretnénk. Elvárásunként mi azt fogalmaztuk

meg, hogy a discovery-eszköz adminisztrációja a könyvtár hatásköre kell, hogy legyen (brand, gyűjteményi kiemelés, relevanciaalapú keresés, facetták meghatározása, nyelvi beállítások, egyéb olvasói kényelmi funkciók), ugyanakkor elvárjuk azt is, hogy a rendszer támogassa a könyvtári humán erőforrás hatékony felhasználását, vagyis az első bevezetés után legyen könnyen, kevés erőfeszítéssel fenntartható.

A Summon a DEENK-ben

2021-ben, az első implementáláskor az adminisztrációs feladatok és a felhasználói funkciók kiismerésére, valamint az egyetemi brand kialakítására fókuszáltunk.

2022-ben a katalógus és a repozitórium betöltését végeztük el.

2023-ban egy eddig függetlenül működő új szolgáltatásunkkal, a LibGuides-szal való összeköttetés áll még előttünk, amelynek révén a könyvtár további segédeszközöket, leírásokat, tutoriókat helyezhet el az online térben a használók számára, és ezzel egyidejűleg ezeket a saját egyablakos keresőjében is kereshetővé teszi.

Összegzés

Visszatérve a kiindulási kérdésünkre, cikkünkben kísérletet tettünk arra, hogy körbejárjuk, mi is az a discovery, és hogyan illeszthető be abba a hagyományos keresőeszköz-csoportosítási gondolatmenetbe,

amely szerint a hagyományos dokumentumok bibliográfiai feltárásának munkálatai a katalógusokban és a bibliográfiákban manifesztálódnak.

Megállapítottuk, hogy a discovery szolgáltatás képes ötvözni a katalógust a bibliográfiával, azaz meg tudja valósítani a helyi gyűjtemények reprezentációját, beleértve a könyvtár polcain fellelhető fizikai és a távoli elérésű gyűjteményeket, a könyvtári gyűjteményen túli keresés pedig bibliográfiát szolgáltat a discovery szolgáltatások központi indexeiben fellelhető adatokból. Az indexelő adatbázisokra vonatkozó információkat is megtaláljuk a discoveryben, továbbá az indexelő és a tudományometriai adatbázisok, valamint a Google Scholar felől is támogatja az olvasót a könyvtár virtuális tereibe való belépésben és a kutatásban.

Discovery = Katalógus + bibliográfia + repozitórium + adatbázis-tartalmak + indexelő adatbázisok + könyvtári weboldalak, tutoriók + Wikipédia + Google + Altmetrics + ...

A discovery tehát a „katalógusok és bibliográfiák” evolúciójában mindenképpen egy fontos mérföldkő. Megadja a lehetőséget, hogy a hagyományos, az elektronikus és a digitalizált gyűjteményt együtt adhassuk használatba az olvasónak, és minden olvasónemzedék felfedezze a számára releváns könyvtári tartalmakat, a neki szóló hiteles információt.

Irodalmi hivatkozások

1. DANCs Szabolcs. Könyvtári szolgáltatási platformok, avagy ami az IKR-ek után következik. == Könyvtári Figyelő, Ú.f. 25. = 61. (2015) 3., p. 359–371. ISSN 0023-3773. További hozzáférés weblapról: <http://ki2.oszk.hu/kf/2015/10/konyvtari-szolgaltatasi-platformok-avagy-ami-az-ikr-ek-utan-kovetkezik/> [Megtekintve: 2022.12.30.]. Elérhető még: https://epa.oszk.hu/00100/00143/00304/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_2015_3_359-371.pdf [Megtekintve: 2022.12.30.]
2. Uo.
3. DANCs Szabolcs. Újra a könyvtári szolgáltatási platformokról (és egyéb könyvtári rendszerekről). == Könyvtári Figyelő, Ú.f. 26. = 62. (2016) 3., p. 391–396. ISSN 0023-3773. További hozzáférés honlapról: <http://ki2.oszk.hu/kf/2016/10/ujra-a-konyvtari-szolgaltatasi-platformokrol-es-egyeb-konyvtari-rendszerekről/> [Megtekintve: 2022.12.30.]. Elérhető még: <https://epa.oszk.hu/00100/00143/00337/pdf/>
4. DANCs Szabolcs. Könyvtári szolgáltatási platformok, avagy ami az IKR-ek után következik. I. m.
5. YANG, Sharon Q. – DAWSON, Patricia H. – DING, Jie. Local collections in discovery services. == International Journal of Librarianship [online], 4. (2019) 2., p. 3–33. ISSN 2474-3542. Hozzáférhető: <https://doi.org/10.23974/ijol.2019.vol4.2.153> [Megtekintve: 2022.12.30.] Az idézet helye: p. 3.
6. BREEDING, Marshall. The ongoing challenges of academic library discovery services. == Computers in Libraries, 40. (2020) 1., p. 9–11. ISSN 1041-7915
7. KORTICK, Yoel. Trends in physical and electronic resource usage in U.S. academic libraries. == Technicalities, 41. (2021) 2., p. 17–20., ISSN 0272-0884. Elérhető még: <https://>

- exlibrisgroup.com/blog/changing-priorities-trends-in-physical-and-electronic-resource-usage-in-us-academic-libraries/ [Megtekintve: 2022.12.30.]
8. Uo.
 9. A Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár honlapja. Éves beszámoló aloldal. Debrecen: DEENK, [s.a.]. Hozzáférhető: <https://lib.unideb.hu/hu/eves-beszamolok> [Megtekintve: 2022.12.30.]
 10. KARÁCSONY Gyöngyi – VIRÁGOS Márta. ToxSeek: Új generációs metakereső a Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtárában [Networkshop videó]. Budapest: KIFÜ, 2010. június 15. 12:07 perc. Hozzáférhető: <https://kifu.videotorium.hu/hu/recordings/1041/toxseek-uj-generacios-metakereso-a-debreceni-egyetem-egyetemi-es-nemzeti-konyvtaraban> [Megtekintve: 2022.12.30.]
 11. YANG, Sharon Q. – DAWSON, Patricia H. – DING, Jie. Local collections in discovery services. I. m.
 12. GALEFFI, Agnese [et al.]. Nyilatkozat a nemzetközi katalógizálási alapelvekről (ICP) [elektronikus dok.]. Közreadja az IFLA Katalógizálási Szekciója és az IFLA Szakértői Tanácskozása a Nemzetközi Katalógizálási Szabályokról (IFLA Meetings of Experts on an International Cataloguing Code). Ford. GAZDAG Tiborné. Budapest: OSZK, 2018. 21 p. Hozzáférhető: https://repository.ifla.org/bitstream/123456789/84/1/icp_2016-hu.pdf [Megtekintve: 2022.12.30.] „6. A katalógus céljai és feladatai 6.5 tudjon navigálni és kutatni a katalóguson belül, a bibliográfiai és az authority adatok logikus elrendezésén és az entitások közötti kapcsolatok egyértelmű megjelenítésén keresztül, a katalóguson túl más katalógusok irányában és a könyvtári környezeten kívül is.” I. m. p. 3.
 13. KARÁCSONY Gyöngyi – VIRÁGOS Márta. ToxSeek: Új generációs metakereső a Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtárában [Networkshop videó]. I. m.
 14. BREEDING, Marshall. Index-based discovery services: Current market positions and trends [online]. == Library Technology Reports, 54. (2018) 8., ISSN 1945-4538. Hozzáférhető: <https://doi.org/10.5860/ltr.54n8> [Megtekintve: 2022.12.30.]
 15. DANCS Szabolcs. Könyvtári szolgáltatási platformok, avagy ami az IKR-ek után következik. I. m.
 16. DANCS Szabolcs. Újra a könyvtári szolgáltatási platformokról (és egyéb könyvtári rendszerekről). I. m.
 17. DANCS Szabolcs. Könyvtári szolgáltatási platformok, avagy ami az IKR-ek után következik. I. m.
 18. IFLA Study Group on the Functional Requirements for Bibliographic Records: Functional Requirements for Bibliographic Records: Final Report. == Az IFLA repozitórium. The Hague: IFLA Headquarters, cop. 2009. Hozzáférhető: <https://repository.ifla.org/handle/123456789/811> [Megtekintve: 2023.03.05.]

További felhasznált irodalom

1. A New EBSCO Discovery Service: Release Notes [online]. == Az EBSCO Connect honlapja. [Ipswich, Massachusetts]: EBSCO Industries Inc., cop. 2022. 2022.10.27. Hozzáférhető: https://connect.ebsco.com/s/article/New-EBSCO-Discovery-Service-Release-Notes?language=en_US [Megtekintve: 2022.12.30.]
2. A ProQuest – Ex libris honlapja. Guide to Discovery Services aloldal [online]. Ann Arbor, Michigan: ProQuest LLC, cop. 2022. Hozzáférhető: https://support.proquest.com/s/article/Guide-to-Discovery-Services?language=en_US [Megtekintve: 2022.12.30.]

(Beérkezett: 2023. január 7.)

Intézményi identitás a hagyományőrzés és haladás keresztútján – Honnan hová tart a Tiszántúli Református Egyházkerületi Nagykönyvtár?

BÁLINT Ágnes

Bevezető

Könyvtárunk a Magyarországi Református Egyház, ezen belül a Tiszántúli Református Egyházkerület és az ősi intézmény, a Debreceni Református Kollégium tagintézményeinek szolgálatát tartja feladatának. Nyilvános teológiai szakkönyvtár: „a református hagyományok és szellemiség, az egyetemes és magyar művelődéstörténeti értékek feltárására és megőrzésére törekszik, továbbá a teológiai és vallástudományok korszerű feldolgozását és hozzáférhetővé tételét végzi az oktatás és tudományos kutatás számára.”¹

A Tiszántúli Református Egyházkerületi Nagykönyvtár a legnagyobb magyar egyházi könyvtár. A tanulmány az intézményi identitás kérdéseit járja körül az önazonosság megőrzése és a változásokra való nyitottság megkerülhetetlen feszültségében. Az önmeghatározásban előbb egy hagyományos, majd egy újabb keletű metaforára támaszkodik, ezt követően az intézményi identitás néhány társadalomtudományi modelljének elméleti keretében tárgyalja a közelmúlt kihívásait, változásait, útkeresését és

eredményeit. Nagy múltú intézmények esetében az identitás történeti szempontú megfogalmazása azzal a veszéllyel járhat, hogy vagy a jelen tényszerű adatai nem illeszkednek az áthagyományozott énképbe, ezért homályban maradnak, vagy olyan pályára kényszerítik azt, amely saját környezetétől idegeníti el az intézményt. A tanulmány önfeltáró jelleggel, tényekre alapozva igyekszik bemutatni a könyvtár állományával, nyilvános tereivel, felhasználóival és munkatársaival kapcsolatos kihívásokat és eredményeket, valamint egy később kidolgozandó jövőkép néhány fontos elemét is megelölegezi.

Az intézményi identitás metaforái

Amikor egyszer *Umberto Eco* hatalmas magánkönyvtárát² megpillantotta a postása, a legenda szerint elhölten kérdezte az idős professzort: „*És maga ezeket mind olvasta?*” Hogy mit felelt a postásnak, nem tudjuk, de vélhetően azt, hogy a kérdésfelvetés helytelen, mert a könyvtárra nem úgy kell gondolni,

mint már elolvasott és ezért okafogyottá vált könyvhalmazra, vagy még elolvasandó s ezért nyomasztó feladatra, hanem úgy, mint mindenkor rendelkezésre álló munkaeszköze.

Mit jelent ez a metafora?³ Nemcsak a könyvtárban elhelyezett vagy az általa hozzáférhető dokumentumok, az analóg vagy digitális eszközök, hanem a könyvtár egésze munkaeszköz, a maga belső, jól kialakított elméleti struktúrájával és az azt leképező, megfogható, megtapasztalható építményével, elrendezésével. A könyvtárnak a történelme során kialakult, szilárd alapot jelentő rendezettsége biztosítja, hogy információszerzőként és -szolgáltatóként alkalmas és hasznos munkaeszköz lehessen mindazok – az olvasók, a szakfeladatokat ellátó munkatársak, illetve a működést lehetővé tevő és a fejlesztést támogató fenntartó – számára, akik készek dolgozni vele, benne és érte. E szereplők, akik a Tiszántúli Református Egyházkerület Nagykönyvtárának életére (vagyis annak változásaira, organikus fejlődésére, célképzetének és tevékenységének formálására) hatással vannak, bonyolult kapcsolatrendszeret testesítenek meg. A fenti szerepek között sok átjárás van, és ez az intézményi identitásban is megjelenik. Az egykori örökhagyó professzorok diák-, tanár- és adományozói szerepben egyaránt kapcsolódtak a könyvtárhoz, sőt, mindehhez többek esetében a tudós könyvtárnoki szerep is hozzáadódott, vagyis használói és építői is voltak a könyvtárnak. Bármilyen elemekből és hagyományokból tevődjék is össze az intézmény identitása, az biztos állítható, hogy a könyvtár nem önmagáért van. Még akkor sem, ha a működése évszázadai alatt létrejött gyűjtemény olyan, eszmeileg és anyagilag egyaránt felbecsülhetetlen értéket képvisel, mint a Debreceni Nagykönyvtárban. Akkor sem, ha ez az örökség a Református Kollégium intézménytörténeti önazonosságának, illetve Debrecennek mint egyházszervezeti központnak is fontos alkotóeleme, és amelyet dr. Varga Zsigmond „egy fényesebbé csiszolódott drágakő”-nek nevez a Kollégium 400 éves évfordulójára írt könyvtártörténetében, és „a művelődés folyamatosságának leghathatósabb biztosító eszköze”-ként méltatja.⁴

Az egykori tudós könyvtárigazgató megállapítására ma is támaszkodni lehet: „Nem igaz, hogy az emberiség életében egyszer – bármikor – szerepet játszott tárgyak, írások lomokká avasodnának, melyek mint kuriózumok legfeljebb az őrzést érdemlik meg...”⁵ Monográfiájában részletesen számba veszi mindazt az örökséget, amelynek XVI. századi kezdeteiről csak közvetve, de 1706-tól katalógusok, könyvjegyzékek

és más források alapján már közvetlenül is van tudomásunk, vagyis hogy a kollégiumi Anyakönyvtár milyen könyveket és egyéb különlegességeket, úgymint térképeket, glóbuszokat, régészeti leleteket, pénzérméket, adomány- és kiváltságleveleket, kéziratokat gyűjtött, amelyek később az önállósuló Levéltár és Múzeum alapjait is megvetették. Azzal, hogy számba vette, könyv- és kultúrtörténetileg értékelte és közreadta az akkori könyvtári állomány értékes darabjait, Varga Zsigmond szakmai iránymutatást is hagyományozott ránk. A következőkben mégsem a Nagykönyvtár kincseit, hanem identitásának olyan lényegi elemeit tekintem át, amelyek segítségünkre lehetnek abban, hogy az intézmény jelenlegi működésének és lehetséges fejlesztési irányainak értékelésében a „drágakő” metaforától – annak valódi és jelképes értékét mindvégig szem előtt tartva és híven őrizve – a „munkaeszköz” metafora jelentéstartalma felé mozduljunk el, amely – mint idéztük – csírájában már Varga Zsigmond szemléletében is megvolt. Az ősi Debreceni Református Kollégium 1538-tól, a debreceni oktatásügy protestáns fordulatától számítva alapítási évét. Ez az egyetlen hazai felsőoktatási intézmény, amely ilyen hosszú időn keresztül, megszakítás nélkül, alapítása helyszínén teljesíthette hivatását. Az intézmény fő törekvése minden korszakban a lelkész- és tanárutánpótlás biztosítása volt, de az enciklopédikus ismeretek és az új tudományterületek oktatásban való megjelenésével a XVIII. századtól kezdve egyre több diák állt jogi, műszaki vagy természettudományi pályára is. Eredetünk és történetünk ehhez a kivételes oktatási hagyományhoz kapcsolódik: a könyvtár fejlődése az oktatás helyzetének társadalmi, politikai, egyházi változásait leképezve valósult meg. Az intézmény több név- és státuszváltozáson ment keresztül, ugyanakkor Debrecen első nyilvános könyvtárává is lett azáltal, hogy 1889-ben heti két napon megnyitotta olvasótermét a város érdeklődő polgárai számára.

Mára a Debreceni Református Kollégium égisze alatt több oktatási intézmény is működik az Egyházkerület fenntartásában, ezek a közoktatás minden szintjét átfojják, illetve felsőoktatás és felnőttképzés is folyik falaik között.⁶ A Kollégium könyvtárából önállósult Levéltárral és Múzeummal együtt 2020 januárjától a fenntartó a „Tiszántúli Református Egyházkerület Közgyűjteményei” néven önálló belső jogi személyként működteti ezen intézményegységeket. Újraalapításunk identitásunk újrafogalmazásának és céljaink tudatos kijelölésének alkalmául is szolgál.

Az intézményi identitás társadalomtudományi modelljei

Nagy múltú intézmények esetében a történetiség egyszerre magyarázza és el is takarja az identitás bizonyos elemeit. A hagyomány Janus-arcú jelenség: erős identitáselemeket ad, de képes annyira meg is szilárdítani egyes struktúrákat és szerepeket, hogy nehézzé válik bennük hitelesen felmutatni a korszerűség ismérveit vagy érvényt szerezni követelményeinek. A történetiség elve helyett ezért a Nagykönyvtár identitáselemeinek vázolásában az intézményi változások társadalomtudományi modelljéhez folyamodom. A politikatudomány elméletalkotóit máig foglalkoztatja a politikai és társadalmi intézmények változásait leíró mechanizmusok megértése, megragadása. Ezen elméletek két egymástól markánsan eltérő típusát különböztet meg az egy-egy intézmény identitását alakító változásoknak: az egyik a *kívülről eredő vagy exogén sokk*, a másik a *fokozatos változás*. Ha egy intézmény hosszú ideig működik, az az állandóság magától értetődő bizonyítéka, az elméletalkotók szerint azonban az is érdeklődésre tarthat számot, hogy minek köszönhető ez a stabilitás, amelynek háttérében akár a változásnak való tudatos vagy öntudatlan ellenállás is szerepet játszhat. Ebből következik, hogy érdemes megvizsgálni, melyek azok az identitáselemek, amelyeket semmilyen külső, környezeti vagy ágazati hatás, kihívás ellenére sem kell feladni, mert a rövid távú veszteségek hosszú távú stabilitással járnak együtt, és az intézmény fennmaradását szolgálják. És fordítva: választ kell keresni arra a kérdésre is, hogy melyek azok az identitáselemek, amelyek – éppen megszilárdulásuk miatt – már nem segítik a hivatás betöltését, mert öncélúvá váltak, és nem az identitáshoz tartozó lényegi feladat ellátását támogatják, hanem egy letűnt korhoz kapcsolódó intézményi énképnek felelnek meg, és ezzel akadályozzák a mindennapi hatékony működést.

Exogén sokkra – vagyis olyan, a környezetben történt változás révén bekövetkezett ütésszerű hatásra, mely után csak nagyobb változtatás révén tudott a Nagykönyvtár helyreállni – többször is sor került az intézmény történetében, ilyenek például a vis maior esetek. Legutóbb 2010-ben történt olyan esemény – a tetőszerkezet megrongálódását követő beázás –, amelynek kijavítására az *Új Magyarország Fejlesztési Terv* keretében benyújtott pályázat adott lehetőséget, és amely a teljes idegenforgalmi kínálat átgondolását és látogatóbarát fejlesztését mozdította elő és tette lehetővé. *A stabilitás modelljének* ismérve

tehát, hogy olyan mértékben állandóak, berögzöttek az intézményi kultúra normái, a kapcsolódó érdekek és a befektetett (tudás)tőke, hogy egy exogén sokk képes csak (illetve e nélkül nagyon nehéz) változásra késztetni az így működő intézményeket.

A másik modell a *folyamatos és fokozatos változás*: bizonyos erők a változás felé kényszerítik az intézményeket, mások viszont a status quo fenntartásának irányában hatnak – de ezen hatások eredője mégiscsak egy folyamatos változás irányába mutat. Erre szintén a közelmúltból hozunk olyan példákat, amelyek hatása ma is érezhető a Nagykönyvtárban. E modell tartalmazza a *rétegződés (layering)* fogalmát: eszerint a régi intézményre új rétegek rakódnak, például új funkció, új szolgáltatáspolitikai vagy új felhasználói réteg jelenik meg. Ilyen a Nagykönyvtár klasszicista teremkönyvtárának idegenforgalmi látványosságként és kiállítóhelyként való üzemeltetése, a nyilvános könyvtári státuszhoz kapcsolódóan a közművelődési programok szervezése, illetve ilyen volt egy néhány éves átmeneti időszakban a Gimnázium középiskolás diákjai számára nyújtott iskolakönyvtári szolgáltatás. *Átalakítás (conversion)*, ha az intézmény/működés újragondolása új célok érdekében történik. 2013-ig több mint egy évtizeden keresztül a múzeumi látogatóterekben (a helytörténeti, iskolatörténeti, egyházművészeti kiállításokban, az Oratóriumban és a freskókkal díszített lépcsőházban) múzeumi személyzet híján a teremőrzés és idegenvezetés feladatát is a könyvtári szakdolgozók látták el. *Kiszorítás (displacement)* a neve annak a jelenségnek, amikor egy régi intézményt megszüntetnek, hogy helyette (és gyakran mellette) egy újat hozzanak létre. A Kollégium épületében működő Hittudományi Egyetem a maga felsőoktatási szakkönyvtárának létrehozásával tulajdonképpen átvette a Nagykönyvtár hagyományos feladatát, amelyet a Kollégium első és központi könyvtáraként évszázadokon át ellátott, és amely identitását megalapozta és folyamatosan meghatározta. *Sodródás (drift)* veszélye áll fenn, ha az újonnan létrehozott közgyűjteményi struktúrában a látogatóforgalmi szakfeladatok, szolgáltatások és kihívások erőteljesebb képviselője, illetve a vezetés részéről az e céloknak megítélt magasabb prioritás a könyvtárat háttérbe szorítja a másik két közgyűjteményi intézményrészhez (a levéltárhoz és a múzeumhoz) képest.⁷ Amikor az intézményi identitás kérdéseit vizsgáljuk, érdemes még megfontolni az *útfüggőség elméletét*,⁸ miszerint a múlt döntései, amelyek egy-egy intézmény létrejöttének akár legkorábbi fázisában születtek, hosszú ideig fennmaradnak, és korlátozzák a sze-

replőknek a jövőre vonatkozó lehetséges döntéseit. Amikor a kiegyezést követően megkezdődött egy új katalógusrendszer és könyvtári rend kiépítése, elődeink olyan megoldást választottak, amely megőrizte a XVII–XVIII. század könyvtári rendjének „fő vonulatait” – azaz húsz tematikus szakcsoportra tagolták, és egy-egy csoporton belül folyamatosan számozták a könyveket. Erre a döntésre nem volt hatással más hazai és külföldi könyvtárak gyakorlatának tanulmányozása, pedig még a Dewey-féle tizedes osztályozás is felmerült mint lehetőség – és amely a mai napig használatos és kedvelt több európai teológiai szakkönyvtárban.⁹ A kialakított raktározási rendszer a XX. század közepéig állt fenn, addigra merev tudományfelosztása elavult, és helytakarékosabb megoldásra is szükség lett. Hasonlóképpen kényszerpályára állította a könyvtárat a régi könyvállomány nagysága mint uralkodó identitáselem, melyet a modern könyvállomány ugyan lassú, de mégiscsak jól hasznosuló gyarapodása nehezen tud felülmúlni vagy legalább árnyalni a szakmai és laikus közvéleményben. Egy nem túlságosan nagy jelentőségűnek tűnő, ám tudatos és tudattalan szinten is ható gyakorlat például, hogy valahányszor a helyi napilapban valamilyen, könyvtárunkat érintő hír megjelenik, azt mindig a klasszicista teremkönyvtár, és nem a könyvtári szolgáltatások helyszínül szolgáló nyilvános olvasóteremünk képével illusztrálják.

Az intézményi identitás modellezése során az „akik vagyunk” tényzerűségei párba állíthatók az „amit teszünk” aktivitásaival, középpontba helyezve az értékekre vonatkozó kimondott és ki nem mondott preferenciákat. Úgy vélem, a „*fact sheet*”-típusú tényekre alapozva kell megtervezni a gyűjtemény- és szolgáltatásmenedzsment teljes körét, mégpedig úgy, hogy közben érvényesüljenek, megvalósuljanak, termékenyítően hassanak a könyvtári munkára az egyéni és közösségi értékek. Ezek közül a teljesség igénye nélkül a következőket említjük meg: a tudás és a tanulás értéke, a munka által történő boldogulás hite, a tehetséggel és idővel való gazdálkodás felelőssége, a tudásmegosztáson alapuló ismeretgyarapodás, a közösségi hovatartozás megélésének igénye stb.

Akik vagyunk, és amit teszünk: a Nagykönyvtár helyzete és a közelmúlt identitásformáló lépései

A Nagykönyvtárra vonatkozó helyzetelemzést adatokra, tényekre építve kívánjuk megfogalmazni a bizonyítékokon alapuló könyvtárosság¹⁰ elvei és gyakorlata szerint. A hazai könyvtári minőségirányítás

szintén olyan szakmai terület, amelynek elveit és bevált gyakorlatait hasznosítani lehet a helyzetelemzés és a jövőre vonatkozó stratégia megfogalmazásánál is, ezért írásomban a minőségügy rendszerszemléletére és felhasználó-központúságára támaszkodom.

A Tiszántúli Református Egyházkerületi Nagykönyvtár és Teológiai Szakkönyvtár helye a magyar könyvtári rendszerben

Az intézmény közel félmillió kötetre becsült állományával a legnagyobb egyházi könyvtári gyűjteménynek számít Magyarországon. Típusát tekintve egyházi tudományos könyvtár,¹¹ 2000. június 16-tól pedig egyúttal nyilvános könyvtár,¹² amely 2020 januárjától a Tiszántúli Református Egyházkerület Közgűjteményei szervezeti egységeként működik. Református egyházkerületi könyvtárként könyvtártípológiai és egyházszervezeti szempontból is a Magyarországi Református Egyház másik három egyházkerületének könyvtárai állnak hozzá a legközelebb: a Dunántúli Egyházkerület Pápai Református Gyűjtemények keretében működtetett Könyvtára, a Tiszáninneni Egyházkerület által fenntartott Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményeinek részeként működő Sárospataki Nagykönyvtár, valamint a Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Gyűjteményének része, a Ráday Könyvtár. E könyvtárak története is a kollégiumi és/vagy teológiai oktatáshoz kapcsolódik: gyűjteményük kialakulása, állományuk jellege sok rokon vonást mutat a Nagykönyvtáréval, így sok tekintetben szakmai viszonyítási alapot jelentenek a számunkra, illetve partnereink a tapasztalatcserében.

Az egyházi fenntartású könyvtárakat az Egyházi Könyvtárak Egyesülése (EKE) fogja össze szakmai érdekképviselői szervként. Ennek keretében a Nagykönyvtár nemcsak a református, hanem a többi történelmi egyház könyvtárával is szakmai kapcsolatot tart fenn (pl. állományukat közös katalógusban jelenítik meg és teszik kereshetővé az országos könyvtári rendszer egésze számára; ez a katalógus¹³ az alapja a dokumentumkölcsonzásnak, és közös felületet biztosít a könyvtári rendszer többi szaktájékoztatója számára, hogy a rajtuk keresztül jelentkező olvasói igényeket ki tudjuk elégíteni).

A Nagykönyvtár szakkönyvtári jellege¹⁴ az országos szakkönyvtárak hálózatában is helyet biztosít intézményünknek, ami a gyűjtemény szervezése, a hozzáadott érték létrehozása és a szolgáltatás differenciálása tekintetében is követelményeket támaszt.¹⁵

Jóllehet a felsőoktatási törvény értelmében a Nagykönyvtár nem felsőoktatási könyvtár, figyelemmel kíséri a felsőoktatási könyvtári hálózat működését is, nemcsak a Kollégium anyakönyvtáraként betöltött történeti szerepe miatt, hanem jelenlegi felhasználóinak (kutatók, felsőoktatási oktatók, dolgozók, diákok) affiliációja okán is, az ő könyvtárhasználati szokásait és igényeiket is figyelembe véve. Országos kuriózumnak számít, hogy könyvtári állományunkat feltáró adatbázisunkat is felsőoktatási, kutatási intézményekkel (a Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtárral, a Debreceni Református Hittudományi Egyetem Maróthi Könyvtárával és az Atommagkutató Intézet Könyvtárával) együtt építjük. A Nagykönyvtár mindezek mellett a Debreceni Református Kollégium Múzeumának szakkönyvtári háttérrel nyújt, és a múzeumi szakmai munkát könyvtári letét elhelyezésével is segíti.

A könyvtárhasználati jog gyakorlását Magyarországon a könyvtári ellátás rendszere biztosítja,¹⁶ és ennek az országos rendszernek része a Nagykönyvtár is, következésképpen közreműködik a tájékoztatásban – azaz a saját és a rendszer minden könyvtárának állományáról közöl információt –, részt vesz a könyvtárak közötti dokumentumszolgáltatásban mint igénylő és kölcsönadó egyaránt, és szükség szerint külföldi könyvtárközi kölcsönzést is lebonyolít.

Könyvtárunk nemzetközi kapcsolatokat ápol két európai szervezettel. A *Bibliothèques Européennes de Théologie* (BETH)¹⁷ az európai teológiai könyvtárakat tömörítő szervezet, melynek könyvtárunk rendkívüli tagja. Éves munkabeszámolókkal, konferencia-előadásokkal vesz részt az európai egyesületi munkában, illetve rendszeresen megosztja az éves konferenciákról szóló szakmai híreket az *EKE Hírlevelében*.¹⁸ A BETH-ben egyházi gyűjtemények és állami egyetemek teológiai fakultásai is tagok, ezért az eszmecserék, viták és a közös továbbképzés különösen gyümölcsözőek az érintettek számára. A másik szervezet, amelyben könyvtárunk az Egyházi Könyvtárak Egyesülésén keresztül tag, a *Consortium of European Research Libraries* (CERL), amely többek között az 1850 előtti kéziratos és nyomtatott örökség megőrzését és kutatását szolgálja, adatbázisok fenntartása, szakmai kapcsolatok közvetítése és konferenciák szervezése révén.

Állománymenedzsment a Nagykönyvtárban

A könyvtártudományban vitán felül áll, hogy könyvtárnak csak a feltárt, rendezett és szolgáltatásra előkészített strukturált dokumentumgyűjteményt lehet tekinteni. Nagyon leegyszerűsítve ehhez minimum két dolog szükséges: a könyvtárnak minden tulajdonában lévő dokumentumról tudnia kell, a) pontosan mi az a dokumentum (egyértelmű azonosítás, a hasonló dokumentumoktól való megkülönböztetés); b) hol van az adott dokumentum (szolgáltatásra előkészített elhelyezés). A jól strukturált könyvtári állomány ezen felül több szempontú feltárást és visszakereshetőséget, valamint többféle (eredeti vagy másolatban történő) szolgáltatást biztosít, törekedve az információk és dokumentumok 0–24 órás elérhetőségére.

A jól menedzselt könyvtári állomány mindig dinamikusan változó halmaz, melynek elemszáma az új beszerzésekkel nő, az elavuló tételek selejtezésével csökken, a szolgáltatásban pedig a leginkább használt részek a legkönnyebben és/vagy a leggyorsabban elérhetőek. Ennek az egyszerű elvnek a gyakorlati megvalósítása azonban több nehézségbe ütközik az olyan gyűjteményeknél, amelyek kiterjedt védett állománnyal rendelkeznek, melyekben a beszerzett dokumentumok többségének hosszú távú megőrzése alapvető célkitűzés, és amelyeket hosszú időn át – kényszerűségből – tervszerű beszerzés helyett (az egyébként nagyrészt értékes, de esetleges) hagyatékok, letétek révén történő gyarapodás jellemzett.

A Nagykönyvtár történetében az állomány változásának dinamizmusa korszakonként szélsőségesen eltérő volt, és olyan ellentétes tényezők befolyásolták, mint például a korszerűség, azaz a külföldi teológiai tudományossággal való szinkronitás igénye, szemben a beszerzési lehetőségek szűkösségével; a könyvtári dokumentumok értékének eltérő szempontú megítélése (használati érték/történeti érték); egypéldányos gyűjteményi stratégia a duplumok gyűjtésének, újrahasznosításának gyakorlatával szemben; az értékörzés és a káresemények, úgymint tüzesetek, háborús megsemmisítés ellentmondásai; továbbá az egyedi vagy csoportos gyarapodás gyakorlatai (kisebb magánkönyvtárak, hagyatékok befogadása révén: professzorok hagyatéka, egyháztörténeti vagy művelődéstörténeti szempontból releváns hagyatékok vagy a kiemelkedő református személyiségek, szerzők könyves hagyatéka).

Az *útfüggőség* jelensége érhető tetten abban, ahogy a hagyatékok révén való gyarapodás gyakorlata máig fennmaradt. Miközben a provenienciára vonatkozó

információk megőrzése fontos, illetve hasonlóképpen művelődéstörténeti jelentősége van annak, hogy egy-egy kiemelkedő személyiség magánkönyvtára vizsgálható legyen, a különgyűjteményekként való tényleges, raktári megőrzés felülvizsgálatra szorul. A helyhiány és a másodpéldányok indokolatlan növekedése miatt a hagyatékok virtuális együtt tartása egy olyan lehetséges megoldás erre a problémára, amely az állomány- és a szolgáltatásmenedzsment produktivitását is képes támogatni. Azaz a könyvkiadás tömeggyártásának korszakából származó hagyatéki példányok esetében akár a megőrzést mellőzve (illetve a jobb állapotú példányt megtartva) elegendő a már meglévő példány adatbázisrekordjában indexelt mezőben rögzíteni, hogy a kötet a nevezett hagyományozó könyvtárának része. Jelenleg a könyvtár honlapján is közzétett *Gyűjtőkori Szabályzat* rögzíti az állomány gyarapításának és apasztásának elveit, amelyekre hivatkozni lehet nem kimagaslóan értékes vagy csak bonthatatlan egységként átruházni szándékozott könyvadományok (visszautasítása) esetén. A második világháborút követően a teológiai fakultás kivált az egyetem szervezetéből. A Nagykönyvtár a korszak politikai és egyházpolitikai körülményei között alulfinanszírozott volt, tevékenysége többnyire a könyvtári szakfeladatok újraszervezésére, a hiányok feltárására, cserék eszközzésére szorítkozott. A Kosuth Lajos Tudományegyetem Központi Könyvtárával 1955-ben működési és szervezeti együttműködés jött létre, amelynek keretében az egyetemi könyvtár letéttel segítette a Nagykönyvtár gyarapodását.¹⁹ Az állomány módszeres építése még a rendszerváltás után sem tudott töretlenül és maradéktalanul megvalósulni a finanszírozás szűkössége miatt, és ezt az elmaradást pótolni sem lehet. Nagyobb mértékű állománynövekedést jelentett a Szakszervezetek Hajdú-Bihar Megyei Könyvtára szép- és szakirodalmi kortárs állományának a befogadása a kilencvenes években. A gyűjtőkörben megfogalmazott területek teljes körű beszerzésére csak a közelmúltban törekedhetett az intézmény.

Tartalmi egyenetlenségei ellenére a modern könyvállomány számottevő könyvtári forgalmat generált, amelyet nem lehet figyelmen kívül hagyni vagy a régi könyves állományhoz képest mellékesnek tekinteni, amikor a Nagykönyvtár megfogalmazza a saját intézményi identitását.

Méretét tekintve a gyűjtemény közel félmillió könyvtári egységből áll. Az adat becsült, ennek több oka van. Az egykori szakszervezeti könyvtári állomány átvételekor helyhiány miatt külső raktárban helyezték el a

forgalom szempontjából nélkülözhető állományrészeket (többnyire duplumokat). Az utóbbi évtizedekben csak részleges állomány-ellenőrzésre kerülhetett sor; korábbi hiányjegyzékek tételesen megállapítják például a háborús károk és megsemmisítés eredményét, de a tételek törlése nem mindig történt meg. A régebben vezetett, papíralapú nyilvántartások (gyarapodási naplók) nem a mai szakmai gyakorlatnak megfelelő „egy könyvtári egység = egy leltári szám” elv alapján rögzítették a gyarapodást, hanem a raktári jelzet (helyrajzi szám) alapján, ám gyakran több kötetet vagy akár egész sorozatokat azonosítottak egyetlen jelzettel, amelyekből nem mindig lehet megállapítani a kötetmennyiséget (és azonosítani az elveszett részegységeket, köteteket). A különböző szempontú rendszerezést a raktározásban – például különgyűjtemények létrehozását (*Biblia*-gyűjtemény kiemelését, az ösnyomtatványoknak és a *Régi Magyar Könyvtár* köteteinek vagy más védett dokumentumoknak az összegyűjtését), illetve egyedi dokumentumok áthelyezését (például olvasótermi használatra) – nem mindig jelölték következetesen a nyilvántartásokban. Arra is van példa, hogy ajándékozás révén nagyobb anyag került a gyűjteménybe egyedi nyilvántartás átadása nélkül, de feldolgozása nem mindig volt teljes körű. Ilyen okok miatt a nyilvántartások és állományfeltáró eszközök nem minden esetben nyújtanak megbízható információt arról, hogy egy dokumentum megvan-e, illetve hol van.²⁰ Ebből következően pontos adatszolgáltatás csak egy teljes állomány-ellenőrzést követően lesz biztosítható, amelyben a gyarapodási naplók, a cédulakatalógus és az elektronikus adatbázis tételeinek, illetve a ténylegesen elérhető dokumentumoknak az összehasonlítására kerül sor. Ezzel az eljárással megtörténik mindazon adatok pontosítása, amelyek szükségesek a korábban minimumszükségletként megfogalmazott két kérdés megválaszolásához: mi az, ami az állományban megvan, és hogy visszakereshető módon tároljuk-e az adott tételt. A XIX. század közepén elődeink egy vizsgálat keretében már a szolgáltatás felelőssége felől azonosították ezt a problémát: „*Mert mikor valaki valamely könyvet kér ki a Bibliothécából, a Könyvtárnak ezt először is ezen Abece rendű lajstromban keresi, 's ez utasítja ötöt, melyik thecaban, annak hanyadik pólczán, 's micsodaszám alatt találja azt meg, 's ha annak címje ezen lajstromba a' maga illő helyére béiktatva nincsen, azt mondja, hogy az a' könyv nincs meg a' thecaban, ha szinte meg van is, 's így hijjában szereztetett az meg, hasznát nem veheti senki, 's csak olyan, mintha nem is volna.*”²¹

2018-tól több mint 140 000 kötet ellenőrzése történt meg; a munka az adatbázis példányadatainak és a bibliográfiai rekordok alapadataiban talált gépelési hibáknak a javítását is magában foglalta. A dokumentumokat vonalkóddal láttuk el, ezzel készen állnak az elektronikus kölcsönzésre. Az állományt a legfrissebb anyagtól kezdve és a gyarapodás idejét tekintve visszafelé haladva ellenőrizzük, aminek leglátványosabb eredménye, hogy az összes raktári kéréshez képest 1,25%-ra csökkent a szolgáltatásban a teljesítetlen kérések száma.

A könyvtár állományának mennyisége minőségi vizsgálat nélkül csak a raktározási szükségletek megfogalmazásához ad támpontot, a szolgáltatások tervezéséhez nem. A könyvtári állomány minőségi kritériumaihoz az alábbi szempontok tartoznak: a tematikus eloszlás arányosságai, a dokumentumok színvonalának arányosságai, a külföldi és belföldi szerzők, a szép- és szakirodalom, a különböző nyelvű dokumentumok megoszlása, illetve a gyűjtőkör súlypontjaihoz mérhető relevancia.

A XIX. század végén bevezetett tematikus raktári elrendezésben még követhető volt az egyes tudományterületek gyarapodásának aránya. Ezekről a szakcsoportokról nyomtatott katalógus is készült a numerus currens raktározásra való áttérés és a betűrendes cédulakatalógus építése idején.²² Az elektronikus katalógus építése során a tematikus osztályozási besorolások nyújthatnak támpontot az állomány tematikai arányainak alakulásáról, ám ezt az információt nem mindig rögzítik. Jelenleg megfontolás tárgyát képezi, hogy milyen minőségi elemzési ismérvek jöhetnek számításba (idegen nyelvű beszerzés, tematikai osztályozás, desiderata megvalósulása, elutasított kérések oka stb.).

A minőségi állomány létrehozásának és a minőségi szolgáltatásnak a legnagyobb nehézsége a szabadpolcon elérhető dokumentummennyiség szűkössége, az olvasótermi helyhiány. A Nagykönyvtárnak nemcsak releváns szerzeményezésre kell törekednie, hanem a beszerzett dokumentumok használatának maximalizálására is, ami szolgáltatási politikánk átgondolására kell, hogy késztesse: ilyen lépés például az egységes kölcsönzési időtartamok differenciálása, a nem kölcsönözhető kötetek értékhatárának növelése, az olvasótípusok jogosultságainak differenciálása stb. A minőséget meghatározza az állomány feltártsága is. Állományfeltáró eszközeink között a lapkatalógust, a cédulakatalógust, a kötetben megjelent nyomtatott katalógusokat, valamint a *Corvina* integrált könyvtári rendszer adatbázisát tartjuk számon. A cédula-

katalógus lezárása 2004-ben történt meg, azóta az új beszerzések (kurrens és régi könyvek) feldolgozása kizárólag elektronikusan történik. Retrospektív feldolgozás során az adatbázisban tárolt rekordokhoz tartozó cédulákat a cédulakatalógusból nem távolítjuk el, így átfedések vannak a cédula- és az elektronikus katalógus között. Az elektronikus katalógus jelenleg kb. 190 000 példányról nyújt információt, ami az állomány közel felét teszi ki.

Problémát jelent, hogy az elektronikus feldolgozásra való átállás kampányszerűen, szakképzetlen diákmunka alkalmazásával, és legfőképpen nem a dokumentumok kézbevitelével történt, hanem a korábbi lapkatalógus és a cédulakatalógus alapján. Rendszerszemléletű munkaszervezéssel előre felmérhető lett volna, hogy az elektronikus feldolgozás mint bemeneti oldal azon időbeli nyeresége, amelyet az autopszia mellőzésével lehet elérni, veszteséget eredményez a szolgáltatási oldalon, ugyanis az online katalógus növelte ugyan a forgalmat, de megnőtt a teljesítetlen raktári kérések száma is, vagyis a szolgáltatás a lehetségesnél alacsonyabb színvonalon jött létre.

Ha dokumentumtípusonként elemezzük, az állomány feltártsága a könyvek túlsúlyát mutatja. Az időszak kiadványok közül főleg a lezárt folyóiratokat dolgozták fel elektronikusan, a többi dokumentumtípusból (pl. térképek, kéziratok) az állománynak csak a töredéke található meg az adatbázisban. 2021-től jégtörő jelleggel, 2022-től viszont teljeskörűen az elektronikus adatbázisban történik a kurrens időszaki kiadványok gyarapítása és feltárása. Korábban csak a helyszínen lehetett tájékozódni vagy tájékoztatást kérni arról, hogy milyen előfizetett folyóiratokkal rendelkezik a könyvtár, 2022-től viszont már követni lehet az online katalógusban azt is, mely lapszámok érkeztek be.

2018-tól terjesztettük ki az elektronikus feldolgozást a kartográfiai dokumentumokra. Ennek a különgyűjteménynek a teljes körű feldolgozása, az állomány-ellenőrzésre és a szakszerű, fektetett kartonhengerekben való raktári elhelyezése is lezárult, ami egy informatikus könyvtáros szakdolgozat létrejöttéhez is nyersanyagot és inspirációt nyújtott.²³ Digitalizált dokumentumaink különálló tematikus honlapokon elvileg elérhetőek, mivel azonban ezekről az elektronikus katalógus nem nyújt információt, nehezen megtalálhatóak, ha valaki nem tudja eleve, hogy hol keresse őket. Az olvasói kérésekre digitalizált állományokat megőriztük, de feltárásuk és a szolgáltatásban történő további hasznosításuk nem megoldott.

A szakkönyvtári feladatkör ellátása megköveteli a tudományos célú feltárást: így az egyes művek esetében a tematikus visszakeresést elősegítő jelzetek, kulcsszavak, tárgyszavak hozzárendelése, illetve a könyv- és könyvtártörténeti vagy művelődéstörténeti jelentőség, könyvkötés, proveniencia, possessorok, bejegyzések feltárása, azonosítása is megtörténik. Egyes állományrészek ilyen jellegű feltárása szükségessé teszi könyv-, könyvtár-, egyház- és művelődéstörténeti tanulmányok, monográfiák írását, továbbá különgyűjteményi írott katalógusok összeállítását is.²⁴ A teológiai szakkönyvtári jelleggel összefüggő speciális tematikai feltárási igény a bibliai locusok megjelölése a katalógusrekordokban, ahogy az a nemzetközi teológiai adatbázisokban is történik (pl. *ATLA*, *IxTheo*).

A Debreceni Egyetemmel közös könyvtári adatbázis építéskor kézenfekvőnek tűnt, hogy ugyanazt a kötött tárgyszóadatbázist használjuk, amelyet az egyetemi könyvtár is választott, vagyis a *Library of Congress* tárgyszókészletét. Ennek előnyei között említendő, hogy az egyik legnagyobb könyvtár által gondozott, frissített, nemzetközileg elismert, nagyon széles körben használt tárgyszóadatbázisról van szó, illetve hogy kooperatív feldolgozás során (más könyvtárak által már feltárt, külföldi vagy magyar könyvek rekordjainak felhasználásakor) nagy valószínűséggel már tárgyszavakkal ellátva vesszük át a rekordot (ami észszerű munkamegosztást jelent). Mivel azonban az említett tárgyszóadatbázis általános jellegű, mellette speciális teológiai tárgyszóadatbázis használatára is szükség lenne a szakterület mélyebb feltáráshoz. Az éves magyar nyelvű teológiai szakirodalmi publikációk száma nem olyan nagy, hogy feltárással az egyházi könyvtárak ne birkóznának meg, de jelenleg egyetlen könyvtáron belül sem áll rendelkezésre elegendő humán erőforrás ahhoz, hogy képes legyen olyan felekezetek feletti teológiai tárgyszóadatbázist építeni és gondozni, amely meghaladhatná a helyi intézmény igényeit, sőt, széles körben elfogadott és használt lehetne. Ez talán az egyházi könyvtárak együttes erőfeszítéssel törlesztendő adóssága a magyar tudományos közélet felé, amelyre e sorok írója is reflektált az EKE 2019. évi konferenciáján.²⁵ E tartalmi feltáráshoz valószínűleg meg az a hozzáadott érték, amely a szakkönyvtári jellegünkől következik.

Az állomány elektronikus feltárájának teljességig való végigvitele minden fentebb felsorolt szempontból a könyvtár elsődleges prioritása.

A Nagykönyvtár felhasználói és az állomány használt állomány összefüggései

A TQM (*Total Quality Management*) alapjain kidolgozott könyvtári minőségirányítás egyik alapelve szerint a használóink megismerése és azonosítása, igényeik felmérése az alapja annak, hogy minőségi könyvtári szolgáltatást nyújtsunk, vagyis – ahogy a minőség egyik legegyszerűbb definíciója hangzik – éppen azt, amire szükség van. A közgazdasági szakirodalom a vásárlót, jelen esetben a könyvtár felhasználóját a tipikus „persona” leírásával a lehető legkonkrétabban ragadja meg, és erre a fiktív személyre dolgozza ki a termék vagy szolgáltatás marketingjét is.²⁶ A Nagykönyvtár felhasználóit a következőkben abból a szempontból soroljuk különböző típusokba, hogy milyen állományrészt használnak, milyen szolgáltatásokat keresnek és vesznek igénybe.

A Nagykönyvtár állományának egyik része a történeti örökség, azaz olyan muzeális dokumentumok,²⁷ amelyek jelentős művelődés-, iskola- és oktatástörténeti értékkel bírnak. Mint ilyenek, jogi védelmet is élveznek. A nemzeti örökség részének tekintendők, sőt, ahogy az 1997. évi CXI. törvény fogalmaz, nemzeti vagyonként tartandók nyilván és őrzendők meg.²⁸ A kulturális örökség védelméről szóló törvény alapján a könyvtáraknak külön nyilvántartást kell vezetniük a muzeális könyvtári dokumentumokról, és a törvény által előírt kategóriához tartozókat az Országos Széchényi Könyvtár (OSZK) által gondozott Muzeális Könyvtári Dokumentumok Nyilvántartásába (MKDNY) is be kell jelenteniük.²⁹ A 2018-ban az OSZK-val a kérdőívnek megfelelő formában közölt adataink alapján a muzeális állományunk 72 000 tételre tehető, közöttük 39 kódexszel, 160 ősnymtatvánnyal, 2000 antikvával, 1536 RMK-kötettel, 7000 db XVII. századi kiadású kötetel, 26 000 db 1850 előtti kötetel és 35 000 kézirattal. A becsült teljes állomány méretét tekintve mindez legfeljebb annak 25%-át teszi ki.

A könyvtár beiratkozott olvasói között jól azonosítható a kutatók köre, akik konkrét tudományos céllal keresik fel a könyvtárat. Főleg teológia- és egyháztörténeti, irodalom-, könyv- és könyvtártörténeti, történelmi és művelődéstörténeti témák kutatásához tudunk primer forrást szolgáltatni, amiben kéziratári anyagunknak is jelentős szerepe van. A védett állományt érintő kutatási engedélyeket a könyvtár megőrzi, ezekből az érdeklődésre számot tartó témákat utólag is át lehet tekinteni, illetve elemezni. A kutatók

által használt szolgáltatások: tájékoztatás, helyben olvasás, másolatkérés, digitalizálás.

A kutatók részaránya az összes beiratkozott olvasó számához viszonyítva 8%.³⁰ Árnyalásra szorul tehát az a közkeletű vélekedés, miszerint a Nagykönyvtár főleg régi könyves állománya révén tarthat számot a használók érdeklődésére, és legfőbb funkciója e kiadványok gondos őrzése, állaguk óvása, javítása a kutatás támogatásának céljából. Miközben ez a feladat az intézmény profilját valóban erőteljesen meghatározza, szükséges a könyvtáron belül és partnereinkben is tudatosítani, hogy e célcsoport csak az egyik típusa felhasználóinknak, illetve kiszolgálásuk csak az egyik vetülete a könyvtári munkának.

A könyvtár beiratkozott olvasóinak másik jól körülhatárolható része nappali vagy levelező tagozaton folytatott tanulmányaihoz keres szakirodalmat, és ebben a felhasználói csoportban a Kollégiumban tanuló hitéleti és nem hitéleti szakos diákok mellett a Debreceni Egyetem és a debreceni gimnáziumok tanulói, illetve a Hittudományi Egyetem posztgraduális képzéseinek résztvevői és a további szakképesítést szerző felnőtt hallgatók is képviselve vannak. A diákok részaránya az összes beiratkozott olvasó számához viszonyítva 54%. Az általuk használt szolgáltatások: tájékoztatás, kölcsönzés, másolatkérés, helyben olvasás, használóképzés. A Nagykönyvtár 1889-ben nyitotta meg olvasótermét a városi polgárok előtt, ezzel Debrecen első nyilvános könyvtára lett. Azóta is a „város szívében” nyújt szolgáltatásokat az egyéni és közösségi művelődés, az önfejlesztés és az élethosszig tartó tanulás jegyében. Hagyományosan állományát helyben szolgáltatta, majd kezdetben a kollégiumi polgárok részére kölcsönzött, ám a szakszervezeti könyvtárakból származó szép- és szakirodalmi állomány szolgáltatásbővítésre adott lehetőséget ezen olvasói réteg számára is. A kölcsönzés mára preferált szolgáltatási mód lett, amelyet szinte a teljes nem védett állományra ki tudunk terjeszteni. A könyvtár jelenlegi beiratkozott olvasóinak harmadik nagy csoportját a kollégiumi (nem oktató) dolgozók és a városi polgárok jelentik, akik irodalmi újdonságok és klasszikus művek, ismeretterjesztő munkák és folyóiratok iránt érdeklődnek. A lakálpatrióta társaságokat helyismereti tudásanyag és a hagyományok ápolása kapcsolja a Kollégiumhoz és a könyvtárhoz. A városi polgárok részaránya az összes beiratkozott olvasó számához viszonyítva 36%. Az általuk használt szolgáltatások: tájékoztatás, kölcsönzés, programok látogatása. A folyamatosan növekvő könyvárak miatt és nem mellékesen a nyilvános

könyvtári státuszunkból adódóan is feladatunknak tekintjük az e típusba tartozó olvasóink kiszolgálását, szem előtt tartva azt is, hogy közművelődési programjaink legfőbb célközönségét alkotják.

A Nagykönyvtár negyedik felhasználótípusát azok a látogatók jelentik, akik turisztikai látványosságként keresnek fel minket. Nemzeti Emlékhelyként a Református Kollégium és Múzeuma, és nem utolsósorban a Nagykönyvtár klasszicista teremkönyvtára sok látogatót vonz, töretlenül nagy élményt adó, kedvelt osztálykirándulási célpont. A turisták szűk értelemben vett könyvtári szolgáltatást nem vesznek igénybe, de a tárlatvezetések alkalmával hely- és intézménytörténeti információkat, könyv- és könyvtártörténeti ismereteket szereznek, amivel a Kollégium hagyományaiba illeszkedő közművelődési, kultúrmissziós feladatot viszi tovább a könyvtár. Ebben a típusba soroltuk azokat a helybelieket is, akik a könyvtár időszaki kiállításait látogatják, vagy azokat a kamarakiállításokat, amelyek rendszerint a Kollégium tagintézményeinek különböző rendezvényeit kísérik. E látogatók és a korábban felsorolt felhasználótípusok között sokszor átfedés van. A könyvtár utolsó járvány előtti évének látogatási statisztikája: 19 161 fő.³¹ Ebben az évben 6 kiállítást rendeztünk a könyvtár területén. Ezekkel olyan történetek elmondására és egyúttal olyan dokumentumaink megmutatására van lehetőségünk, amelyek egyébként nem volnának elérhetőek a nem tudományos szféra számára, ezért a kiállításokat a könyvtárosi szakmai munka fontos kommunikációs, tudománypopularizáló, közművelődési részének tekintjük.

A rendelkezésre álló könyvtári terek

A Debreceni Református Kollégium oktatási célú épületegyüttese 2008–2013 között nagyszabású felújításon estek át, amely különböző intézmények összevonásával, áthelyezésével is járt. A Közgyűjtemények intézményei közül teljes infrastruktúrájával új helyre költözött a Levéltár és a Múzeum raktárai és feldolgozó műhelyei, továbbá egy tömörraktárral bővült a Nagykönyvtár. Új asztalokat kaptunk, új padló, új fűtési és villanyhálózat, illetve tűzvédelem épült ki. Ugyanakkor egy teljes olvasótermet elvezítettünk, így a három tagintézmény közül a Nagykönyvtár részesült a legkevesbé a felújítás jelentette előnyökből, hiszen a nyilvános és nem nyilvános terek aránya éppen a nemzetközi és hazai trenddel ellentétes irányban változott. Kevesebb tér és hely maradt arra, hogy az olvasók közvetlenül hozzá-

férjenek a különböző dokumentumokhoz. Jelenleg a raktári elhelyezés dominál, az állomány nagyobb részéhez csak raktári kérés leadását követően juthatnak hozzá az olvasók. A könyvek elhelyezésére 145,6 polcfolyóméter – aminek 49%-a csak létráról érhető el –, a folyóiratok elhelyezésére 19,2 polcfolyóméter – ennek 33%-a szintén csak létráról érhető el – áll rendelkezésre.

A felújítás során kényszerű megoldásként a folyóiratraktár kutatói olvasóteremmé lett nyilvánítva, ám a tér átrendezésére, a bútorzat cseréjére csak minimális lehetőség volt, vagyis csak néhány csendesebb kutatói munkaállomás kialakítására került sor. A teremben bölcsészettudományi kézikönyvtári könyvállományt helyeztünk el, és a polcok átépítésének hiányában a raktári jelzetük rendjében megmaradtak a helytörténeti és egyházi folyóiratok 104,4 polcfolyóméteren (18%-a csak létráról érhető el), további folyóiratok elhelyezésére pedig 247,2 polcfolyóméter áll rendelkezésre (létráról elérhető: 74,5%). A kutatói olvasóteremben helyben használható teológiai és vallástudományi könyveket helyeztünk el (csak 76,3 polcfolyóméteren!), illetve kölcsönözhető szak- és szépirodalom-válogatásunk érhető el (csak 26,6 polcfolyóméteren!).

Az olvasótermekben található könyvállomány dinamikus menedzsmentje céljából a műemlék könyvtárrakra jellemző hagyományos abszolút helymeghatározás helyett a relatív helymeghatározást vezettük be a könyvek helyének jelölésére. A kurrens egyházi és világi időszak kiadványok elhelyezése ebben az olvasóteremben ábécérendben történik. Ahhoz, hogy több dokumentum legyen közvetlenül elérhető, és az azonos dokumentumtípusok egymás mellé kerülhessenek, az olvasóterem berendezését radikálisan újra kellene gondolni. A klasszicista épületre jellemző belmagasság, a boltíves kialakítás, a műemlékvédelmi előírások és a modern könyvtárépítészeti elvárások (mint pl. az olvasók biztonsága céljából a létrahasználat kiiktatása) olyan együttes feltételrendszert jelentenek, amelyek miatt nemcsak könyvtárszakmai szempontból, hanem belsőépítészeti is komoly kihívás egy funkcionális, ám a hely szellemét mégiscsak továbbörökítő átalakítás, amelyre reménység szerint a közeljövőben még sor kerülhet. Átmeneti megoldásként a raktárban elhelyezett könyvek ideiglenes láthatóságát, böngészhetőségét céloztuk meg azzal, hogy az új beszerzéseinket 2-3 hétig mozgatható könyvtári kocsiakra állítjuk ki az olvasóteremben. Az átalakításra való előkészülés jegyében a gyakran használt egyházi folyóiratok digitalizálását is meg-

kezdjük az olvasótermi polcfolyóméterek felszabadítása érdekében.

Az olvasótermi férőhelyek száma elégséges, a számítógépek jó minőségűek, a saját eszközzel történő munkához az olvasóterem minden férőhelyénél van áramvételi lehetőség. Az olvasótermi klímarendszer kialakítása folyamatban van, így remélhetőleg nyári kánikula esetén is lehetőség lesz az elmélyült munkavégzésre a déli fekvésű olvasótermekben. A munkatársak számára létrehozott feldolgozó munkaszobában viszont nincs elegendő munkaállomás, ezért kényszerűségből néhányan a kutatói olvasóteremben kialakított munkaállomásokon dolgoznak.

A raktárak három épület hat különböző pontján helyezkednek el, de az állományvédelmi szempontoknak megfelelő biztonsági és tűzvédelmi berendezések rendelkezésre állnak, és az előírások betartása egy épület egyetlen kisebb raktárának kivételével naprakészen megoldott. A raktározási kapacitás végességét középtávon külső telephelyen levő raktárak létrehozásával lehet majd orvosolni. Végezetül a raktárakból való kiszolgálás idejének optimalizálására bevezettük az elektronikus raktári kéréslapokat, illetve minden raktárunk egyedi lelőhelymegnevezést kapott.

A könyvtár lelke: a humán erőforrás

A könyvtári szakfeladatok ellátásához megfelelő létszámú humán erőforrás áll rendelkezésre. A jelenlegi 14 fő 13,5 FTE-nek (*full-time equivalent* – teljes munkaidő egyenérték) felel meg, amelyből ketten doktori fokozattal rendelkeznek, és csak egyetlen középfokú végzettségű munkatárs van. A szakmai ismeretek bővítését, a fokozatszerzést a Nagykönyvtár minden munkatárs számára támogatja, aki olyan témában kíván elmélyülni, amely az intézményi tudásvagyont is gyarapítja, és a közeljövőben akár a tudományos teljesítmény növelésében, akár a szolgáltatásfejlesztésben vagy a közművelődési programok színvonalasabb és színesebb szervezésében hasznosítható.

A Nagykönyvtár ugyanis identitása megőrzendő elemének tartja, hogy szakmai műhelyként is definiálja önmagát. A hagyományos könyvtári munkakörök mellett, esetenként ezekkel kombinálva kutatói munkaköröket is fenntart, továbbá nyitott olyan kutatási eredmények publikálására, amelyek akár részben, akár teljesen a könyvtár forrásértékű dokumentumaira épülve születtek. Kiadói tevékenységét erre a kutatóhelyi identitásra építette, aminek a közelmúltban a *Tiszántúli Református Egyházkerületi Gyűjtemények*

kiadványai sorozat³² a kézzelfogható eredménye. Ez nemcsak a gyűjtemény történetével, értékeinek feltárásával kapcsolatos műveket tartalmaz, hanem olyan gyűjteményes köteteket is, amelyeknek létrejöttét a református örökség szempontjából releváns egyház- és művelődéstörténeti tudományos konferenciák szervezésével mozdította elő a könyvtár, tudományos diskurzusra invitálva a terület egyházi és világi, felsőoktatási és kutatóintézeti affiliációval rendelkező, avatott képviselőit.

Kiállításaink egy része is az oktatási vagy közgyűjteményi társintézmények tudományos konferenciáihoz kapcsolódik kísérő rendezvényként. Másik részük legfőbb célja olyan témák és történetek megtalálása és feldolgozása, melyek a könyves műveltséget terjesztik, kapcsolódnak a közoktatás közismereti tárgyaihoz, ezért városi, sőt országos viszonylatban is sikerrel közvetíthetők diákok részére élménypedagógiai foglalkozások, rendkívüli tárlatvezetések keretében.³³ Különösen büszkék vagyunk, ha olyan kiállítást sikerül létrehozni – és ebben külső kurátorok alkotómunkáját is igénybe vesszük –, amely kortárs társadalmi kérdésekre képes reflektálni.³⁴

A *Kollégiumi Könyvtári Napok* rendezvényeinek célja, hogy kapcsolatot hozzon létre a könyvtár, a könyvtárosok, valamint a Kollégium égisze alatt működő oktatási intézmények régi és újonnan belépő diákjai és egyetemi hallgatói között. A rendezvény az őszi tanévkezdés idején különböző tanulásmódszertani és információmenedzsmenttel kapcsolatos kérdésekre, illetve a könyvtár tudományos teljesítményének bemutatására koncentrál.

A munkatársak felkészültsége digitális kompetenciák tekintetében meglehetősen szórta: a számítógép- és internethasználatot kevés kivétellel a kritikus, megfontolt igénybevétel jellemzi, a jogi és etikai szempontok maximális tiszteletben tartásával. A magabiztos használat tekintetében a munkaközösség nem homogén, és a kreatív alkalmazás inkább csak kevesekre jellemző. Az EUROSTAT skálája szerint az alapvető számítógépes és internethasználati jártasság leginkább közepes szintűnek nevezhető, a magas szintű feladatokat a könyvtár munkatársai a rendszergazdának delegálják. Az IKT-eszközök terén az eszközökhöz való hozzáférés kivételesen jó, és a kreatív használat támogatása, előmozdítása, népszerűsítése eredményeképpen sikerült például információs és könyvészeti adatok keresését oktató digitális tananyagot fejleszteni,³⁵ rendszeres hírlevelet összeállítani, növelni az online jelenlétet és elérhetőséget,

továbbá események archivált kép- és hangfelvételeit közzétenni.³⁶

Az integrált könyvtári rendszerben rejlő lehetőségek minél teljesebb körű használatához a digitális kompetenciák rendelkezésre állnak, a papíralapú nyilvántartási rendszerekről való áttérés kiteljesítéséhez azonban a szemléletváltás elmélyítése szükséges. Az integrált könyvtári rendszerünk elég komplex ahhoz, hogy belőle minden döntéstámogató adat kinyerhető legyen, ezek elemzésére folyamatosan figyelmet fordítunk.

A munkatársi közösség életkora alapján olyan korfa rajzolódik ki, amelyben a jelenleg középkorúak (40–50 év) túlsúlya középtávú stabilitást ígér. A nyugdíjkorhatárhoz közeledők pótlása nem ígérkezik könnyű feladatnak. Országosan egyre kevesebben választják ezt a pályát, a Debreceni Református Hittudományi Egyetemen 2017-ben meg is szűnt a könyvtárosképzés. Csak két 40 év alatti munkatársunk van. A munkatársak nemi hovatartozásának aránya (42% férfi, 58% nő) kivételes a hazai könyvtárak között, amit véleményem szerint a fenntartó intézmény tradicionális jellemvonása, vagyis az egyházi tisztségviselők férfi többsége magyaráz.

Amivé válhatunk és amit megtehetünk

Debrecen mint református egyházi központ, amelyet hagyományosan a „kálvinista Róma” vagy „magyar Genf” (illetve a kevésbé közismert „protestantizmus Mekkája”) kifejezésekkel illelték, ezt a súlyát közgyűjteményi vonatkozásban is megerősíteni és érvényesíteni hivatott. Történelmi vonzáskörzete átnyúlik az országhatáron is. Az összközgyűjteményi szemlélet, amely szoros együttműködésben gondolkodik a ma már különböző szakterületekhez tartozó könyvtári, levéltári és múzeumi egységek intézményi fejlődését, nagymértékben felhasználhatja azokat a szinergiákat, amelyeket e három intézménytípus felmutat. A Debreceni Református Kollégium kiemelkedő egyéniségeinek hagyatékát például sok esetben három intézményegység őrzi (így *Varga Zsigmond*, *Csikesz Sándor*, *Tóth Endre* vagy az *Erdős család* hagyatékát), és ebből fakadóan az adattárak létrehozása vagy az életművek feldolgozásához kapcsolódó kiadványok és kiállítások is csak mindháromra támaszkodva valósíthatók meg. Debrecen akkor tud egyházi közgyűjteményi regionális központtá válni, ha ezeket a szinergiákat támogatja, engedi hatni, például olyan keresőmotor alkalmazásával, amely a különböző intézményi egységek elektronikus katalógusaiban

együttesen tud keresni, de középhosszú távon a város virtuális kiállítások vagy tudásbázis³⁷ építése révén is sugározhatja és kamatoztathatja gazdagságát.

A jövőre vonatkozó elképzelések, tervek, lehetőségek megfogalmazásában a korábbi fejezetek tematikai tagolását követve, és itt csak a Nagykönyvtárra szorítkozva írunk. Először a láthatóság növelésének lehetőségeit érintjük a Nagykönyvtár vonatkozásában a könyvtári rendszeren belül. Ezt követően az állománymenedzsment kérdései közül a gyűjtőkör kiterjesztésére, a gyűjtendő dokumentumtípusok diverzifikálására, bővítésére teszünk javaslatot, abban a reményben, hogy az első két részterület a felhasználók körének kiterjedését is maga után fogja vonni. A könyvtári terek fejlesztésében a megváltozott tanulási szokásokat követjük, illetve a szabadpolcos és raktári állomány arányát igyekszünk javítani. Végezetül a hiányzó vagy fejlesztendő munkatársi szakterületeket, ismereteket és készségeket vesszük számba.

Láthatóság

Ahogy korábban említettem, elektronikus könyvtári katalógusunkat két felsőoktatási és egy kutatóintézeti könyvtárral közösen építjük – így a debreceni felsőoktatás teljes spektruma számára látható a gyűjteményünk. A beszerzés és a feldolgozás gyors átfutási ideje magyarázza, hogy az általunk gyűjtött szakterületek dokumentumai sok esetben hamarabb lesznek elérhetőek a mi könyvtárunkban, mint a társintézményekben, ami a forgalomban is megmutatkozik. A láthatóságunk növelésének fontos stratégiai célkitűzése, hogy a kurrens állomány mellett a régebbi darabok is kereshetőek legyenek az elektronikus katalógusban, vagyis állományunk 100%-os feldolgozottságát teljeskörűen reprezentálja katalógusunk. Ezt a szakaszosan végzett, az elmúlt években megkezdett, egy-egy állományrészre kiterjedő részleges állomány-ellenőrzéssel összekapcsolva lehet elérni. Az elektronikus katalógusban való feldolgozást kibővítettük több dokumentumtípusra (pl. térképek, atlaszok), és 2022-ben áttértünk az időszaki kiadványok gyarapításában és feldolgozásában az integrált könyvtári rendszerünk használatára. Eddig csak helyben lehetett tájékoztatást kérni arról, milyen kurrens időszaki kiadványokat gyűjt a könyvtár, így viszont már a beérkezett lapszámokról is lehet tájékozódni, távolról. Állományunk az országos közös katalógusokban is megjelenik (MOKKA-ODR, MOKKA-R). Az UNITAS (Egyházi Könyvtárak Közös Katalógusa és Információs Portálja) jelenleg folyó fejlesztésével

meg fog valósulni naprakész jelenlétünk az egyházi könyvtárak közös katalógusában.

A helyi intézményrendszeren belüli súlyunk növelésének legfontosabb eszköze a tudásmegosztásban, a továbbképzésekben való kezdeményező-készség, valamint könyvtári, illetve könyvtárpedagógiai szolgáltatásaink rendszeres ismertetése, kiajánlása. Állandó kihívás, hogy a fentebb már bemutatott használati típusok igényét miképp lehet felkelteni további szolgáltatások iránt: hogyan lehet a közgyűjteményi szemléletet úgy érvényesíteni, hogy az intézményünket mint turisztikai célpontot felkereső, közművelődési programjainkat látogató személyekből beiratkozott olvasók legyenek, illetve hogy diákjaink városi polgárként is megmaradjanak a könyvtár olvasótáborában, azaz hogy az oktatási intézmények alumni-körét elérjük és megtartsuk. Minthogy végzőseink többsége – hitéleti és nem hitéleti szakokról egyaránt – vidéken kezd meg és folytatja szakmai pályafutását, megtartásukhoz a távhasználatban rejlő lehetőségeket szükséges kiaknázunk, és ehhez a digitális könyvtár kiépítése immár elodázhatatlan.

Állománymenedzsment

Az állománymenedzsment területén a regionális gyűjteményi központ koncepciója úgy tölthető meg tartalommal, ha a gyűjtőkört olyan dokumentumokra is kiterjesztjük, amelyekkel eddig csak meglehetősen esetlegesen vagy változó eredménnyel foglalkoztunk. Ide tartoznak az egyházkerület területén működő egyházközösségek kiadványai (gyülekezeti hírelevelek, újságok, magazinok), melyek között szélesebb érdeklődésre számot tartó, igen színvonalas periodikumok is találhatóak. A református egyházban a paritás elve alapján a laikusokat az egyházvezetés minden szintjén megtaláljuk, sőt a gyülekezeti kiadványok arról tanúskodnak, hogy az egyházi közélet minden területén aktívan jelen vannak. Egyháztörténeti forrásként ezeknek a kiadványoknak az értéke túl fog mutatni az adott gyülekezetek hatókörén. A nyomtatott kiadványok mellett az istentiszteletekről, igehirdetésekről készült kép- és hangfelvételek, illetve videók gyűjtése is fontos lenne az utókor számára. Korábban a felvételek készítését és közzétételét csak szórványosan gyakorolták a nagyobb gyülekezetek. A pandémia azokat a gyülekezeteket is rákényszerítette az online közvetítésre, ahol korábban nem volt erre szándék, igény vagy infrastruktúra. A gyűjtést azonnal el lehet kezdeni, mivel a hangzó szövegek írott szöveggé történő automatizált konvertálása már jelenleg is

megoldható, a közeljövőben pedig egyre gyorsabb és pontosabb eredmények várhatóak. E gyűjtemények a digitális bölcsészet egyházi alkalmazási területét alapozhatják meg a közeljövőben, sokféle kutatási kérdés megválaszolásához szolgáltatva forrást.

Ugyanakkor világosan kell látni azt is, hogy a gyűjtést az egyházmegyei és egyházközi gyűjteményi előadók közreműködésével, közösségi konszenzussal, a gyűlekezetekben önkéntesként szolgálatot teljesítő tartalom-előállítók tevőleges hozzájárulásával életszerű megvalósítani. Rutinná kellene ugyanis válnia annak, hogy a digitális mesterpéldány (a könyvtári körön kívül születő, eredetileg a gyűlekezetek honlapján, szétszórtnan megjelenő tartalmak) közzétételével egyidejűleg a minimális metaadatokkal ellátott dokumentumokat a könyvtárba is feltöltsék annak érdekében, hogy következetes, hiányoktól mentes digitális gyűjtemény épülhessen.

Az állománymenedzsment kulcsfontosságú területe ugyanis egy jól megtervezett digitális könyvtár felépítése. Az előbbieken érintett dokumentumokon kívül itt kaphatnának helyet és innen lennének szolgáltatathatóak a könyvtár saját kiadványai. Az online közzétételre már nyolc éve készülünk a szerzői jogi szempontok figyelembevételével, és jelentős mennyiséget ért el az olvasói-kutatói kérésre digitalizált, szerzői jogi védelem alatt nem álló dokumentumaink száma is. Korábban a MANDA (Magyar Nemzeti Digitális Archívum) programban összközgyűjteményi szemlélettel könyvtári és múzeumi értékeket is digitalizáltunk, ám a MANDA-ban megadott metaadatok nem mindig nyújtanak egyértelmű információt arról, hogy az adott mű vagy tárgy melyik gyűjteményrészben található. Az a közgyűjteményi szemlélet, amely elfedi az eredeti könyvtári, múzeumi és levéltári, a visszakereshetőséget biztosító jelzeteket, bár a láthatóságot lehetővé teszi, mégsem szolgálja az állomány további gördülékeny hasznosítását.

A református írásos könyv- és folyóirat-örökség digitalizálása olyan feladat, amely meghaladja egyetlen egyházkerületi könyvtár erejét, csak a Magyarországi Református Egyház könyvtárainak összefogásával valósítható meg. A leendő digitális könyvtár perspektívájában gondolkodva megkezdjük a csak nálunk megtalálható, már lezárt egyházi folyóiratok digitalizálását.

Szakkönyvtári funkciókat erősítendő célszerű lenne a szerzői jogi védelem alá nem eső és a jogilag védett dokumentumok közötti szakadékot minél gyorsabban csökkenteni, vagyis a már digitálisan születő kiadványok esetében feltétlenül elkerülendő lenne,

hogy utólag kelljen a digitális változatot a nyomtatott alapján előállítani. Az egyházi kiadványok esetében vélhetően és remélhetőleg a kiadványok létrehozásában és előállításában részt vevő alkotók és közreműködők (szerzők, szerkesztők, kiadók) ugyanazok (vagy legalábbis nagy részben), mint akik felhasználókként, olvasókként a könyvtáraink által megőrzött és szolgáltatott dokumentumokat igénybe veszik. Így bízhatunk abban, hogy nem áll tőlük távol, hogy a számukra is egyértelműen fontos, dokumentumokban foglalt értékek hosszú távú megőrzésében partnerséget vállaljanak a könyvtárakkal. A könyvtárak oldaláról az együttműködés a jelenleginél mélyebb tartalmi feltárással erősítendő, amely a tanulmánykötetek, időszaki kiadványok analitikus, illetve tartalmuknak a szakterületi jellegzetességeket figyelembe vevő (pl. bibliai locusok, teológiai szakterminusok, egyházi szerzők besorolási adatai) feltárással valósulhatna meg.

A használoi létszám növelésének feltételei

A könyvtár olvasóinak létszámát növelni szolgáltatásbővítéssel, a távhasználat lehetőségének megteremtésével lehet elérni. Amiképpen a gyűlekezetek életét érintő tematikus gyűjtemény építésében nagymértékben támaszkodni szükséges az alumni tagságra (és itt elsősorban az egyházi alkalmazásban szolgálatot teljesítő lelkészekre gondolok), azonképpen a számukra nyújtott szolgáltatások teremthetik meg azt az egészséges egyensúlyt, amelyben mindkét fél az együttműködés kedvezményezettjeként élheti meg a közös munkát. A digitális könyvtár építése, a távhasználat elősegítése, a másolatszolgáltatás mind olyan tevékenységeket jelentenek, amelyekkel csökkenthető a vidéki és városi lelkészi szolgálati helyek közötti különbség, és fenntartható az élethosszig tartó tanulás, az alma materhez való kapcsolódás egyéb jótéteményei mellett. A digitális könyvtár kutatóink számának növekedését is eredményezheti, ezért rugalmas, az olvasói-kutatói érdeklődésre figyelő, arra gyorsan reagáló digitalizálási stratégiát célszerű működtetni, annál is inkább, mert az elmúlt két év az otthoni munkavégzés kényszerűségével az egész társadalmat eljuttatta oda, hogy ennek a munkavégzési formának az előnyeit, hatékonyságát a járvány utáni időszakban is hasznosítani kívánja.

A lezárt egyházi folyóirataink digitalizálásának megkezdésében az a távlati cél motivált bennünket, hogy egy gyakran használt, ugyanakkor állományvédelmi szempontból fokozott kockázatnak kitett álló-

mányrészt raktárba helyezzünk, és felszabadítsuk a folyóiratolvasó termünket egy esetleges felújításra, a rendelkezésre álló tér átgondolására. Egyrészt célszerű lenne több könyvet elhelyezni az olvasótermi szabadpolcon, egyéni böngészésre, válogatásra alkalmas polcrendszerek kialakításával, másrészt az olvasói igényekhez alkalmazkodó munkaállomások létrehozásával lenne érdemes támogatni a könyvtárban töltött aktív időt. Kétféle igény mutatkozik jelenleg: elvárt egyrészt a zavartalan, magányos, csendes elmélyülésre alkalmas kutatói olvasóhelyek biztosítása, másrészt a csoportos tanulást, a szóbeli, hangos együttműködést támogató terek kialakítása. A könyvtár állományának teljes körű elektronikus feldolgozásával a cédulakatalógusok által elfoglalt hely felszabadítása révén a klasszikus, kézirást támogató ülőmagasságra tervezett asztalok és székek mellett kényelmes fotelek szolgáltatnának alternatív olvasási lehetőséget az elsősorban helyben használható könyvállomány közelében.

A humán erőforrás-továbbképzés vonatkozásában a rendszerkönyvtárosi és az informatikai szaktudás, ismeretek bővítése bír prioritással, összefüggésben azzal, amit korábban az elektronikus könyvtár építéséről és a digitalizációról célként és szükségletként megfogalmaztunk. Az elektronikus dokumentumok terén tapasztalható viszonylagos lemaradásunk előnyé fordítható abban a tekintetben, hogy más könyvtárakban immár kidolgozott, működőképes megoldások és példák állnak rendelkezésre, amelyeknek tapasztalatai alacsony kockázat mellett hasznosíthatók. A szervezeti és egyéni rugalmasság további javítandó terület. A hagyományosan egymástól eléggé elhatárolt munkaterületeken dolgozó munkatársak részéről a hatékony szervezeti működés megkívánja, hogy egymás munkaterületeire rálátásuk legyen, hogy egy személy akár több munkakörben is tapasztalatot szerezzon, mert vannak csak időszakosan végezhető munkák (teremőr-idegenvezető), illetve olyan helyzetek vagy prioritások, amikor egy-egy feladatot csak több személy együttes erőfeszítése tud sikerre vinni (rendezvények, kiállítások, állomány-ellenőrzés, felhasználóképzés). A szakma presztízsvésztésében a kihívásokhoz való lassú alkalmazkodás is szerepet játszik, hiszen az infokommunikációs eszközök és a nagy tartalomszolgáltatók gyors és felhasználóbarát fejlődése egyre inkább kiszorítja a könyvtárakat abból a közvetítő szerepből, amelyben hagyományosan

elfoglalták helyüket. A rugalmasság egyrészt az új információs források figyelemmel kísérésében, másrészt a közvetítői szereplehetőségek megtalálásában is fontos, a könyvtár csak így tud hosszú távon hozzáadott értéket képviselő intézményként fennmaradni. A tágabb társadalmi és infokommunikációs környezet változásaira adott válaszként a szakmai környezet is átalakulóban van. Miközben a Nagykönyvtár meszesemenően támogatja a munkatársak tudományos fokozatszerzését, figyelmet kell szentelnie arra, hogy a szakmai fejlődésből a könyvtári területek se maradjanak ki, és az intézmény az itt megjelenő változásokkal, trendekkel is lépést tartson. Célszerű lenne növelni a továbbképzésben részt vevő munkatársak számát, és motiválttá tenni őket abban, hogy a tudásmegosztásra alapozva építsenek tudásközösséget, amely szervesen tudjon kapcsolódni a környezetében levő oktatási intézmények tudásközösségéhez.

Összegzés

A Tiszántúli Református Egyházkerület Nagykönyvtárának működésében a közelmúltban bekövetkezett változásokat tekintetem át írásomban, különös tekintettel azokra az adottságokra és erőkre, amelyek hosszú és változatos múltjából táplálkozva az identitását meghatározták. Metaforák segítségével igyekeztem a kiérlelt identitást árnyalni, újabb önértelmezési szempontokat beemelni, amelyek alapjául szolgálhatnak egy olyan intézményi fejlődésnek, amely a múlt eredményeit elismeri, elfogadja és beépíti a jövőképebe, mégpedig úgy, hogy nemcsak a jelen kihívásait képes észrevenni, hanem meg is előlegezi mindazt, amire a jövőben szükség lesz. Ha imaginációban egy képpel kellene megragadni ezt az identitást, akkor az elmúlt pandémiás időszaknak azokat az előadásait hívnám segítségül, amelyekben énekesek, zenészek találkozási és együttműködési lehetőség hiányában a lakásuk védelmében készítettek el és adták közre a saját szólamuk hangfelvételét, így minden elszigetelő kényszer ellenére létre tudták hozni egy zenemű közös előadását, amely az online térben jutott el a zenekedvelőkhöz. A Nagykönyvtár jövőképét egy könyvtárosokat és olvasókat, kutatókat, látogatókat, illetve helybeni és távhasználókat is összehangoló performanszban látom, a szónak az 'előadás' és a 'teljesítmény' értelmében egyaránt.

Jegyzetek és irodalmi hivatkozások

(Az elektronikus forrásokat 2023-ban ellenőriztük.)

1. A Debreceni Református Kollégium Nagykönyvtára honlapja. Küldetésnyilatkozat oldal [online]. [S.l.]: DRK Nagykönyvtár, cop. 2022–2023. Hozzáférhető: <https://nagykonyvtar.drk.hu/nagykonyvtarrol/kuldetesnyilatkozat> [Megtekintve: 2023.01.19.]
2. Umberto Eco halálát követően került ki a világhálóra egy filmfelvétel, amely Ecót mutatja, amint ezen a hatalmas könyvtáron áthalad, és magabiztosan megtalál egy könyvet abban a labirintusban, ahol más eltévedne. Ld. Umberto Eco, *Sulla memoria. Una conversazione in tre parti*, 2015. Parte 1. Regia di Davide Ferrario. [YouTube-videó]. 4:56 perctől. Hozzáférhető: <https://www.youtube.com/watch?v=Hq66X9fzgc> [Megtekintve: 2022.05.02.]
3. A metafora kifejezést a kognitív nyelvészetben lefektetett értelemben, fogalmi metaforaként használom.
4. VARGA Zsigmond. A Kollégiumi Nagykönyvtár és a vele kapcsolatos Múzeum kialakulási története és egyetemes művelődéstörténeti jelentősége. Debrecen: Tiszántúli Református Egyházkerület, 1945. 377 p. Az idézet helye: p. 5.
5. Uo.
6. Debreceni Református Hittudományi Egyetem, Debreceni Református Kollégium Gimnáziuma és Diákotthona, Debreceni Református Kollégium Dóczy Gedeon Gimnáziuma, Kölcsy Ferenc Református Gyakorló Általános Iskola, Debreceni Református Kollégium Óvodája.
7. MAHONEY, James – THELEN, Kathleen Ann. A theory of gradual institutional change. == Explaining institutional change: Ambiguity, agency, and power. Cambridge: Cambridge University Press, 2009. p. 1–37. ISBN (Electronic) 9780511806414, ISBN (Print) 9780521118835; HEIJDEN, Jeroen van der. Institutional layering: A review of the use of the concept. == Politics, 31. (2011) 1., p. 9–18. Online ISSN 1467-9256; HEIJDEN, Jeroen van der – KUHLMANN, Johanna. Studying incremental institutional change: A systematic and critical meta-review of the literature from 2005 to 2015. == Policy Studies Journal, 45. (2017) 3., p. 535–554. Online ISSN 1541-0072
8. Path dependence. == Wikipedia: the free encyclopedia [online]. St. Petersburg (Florida): Wikimedia Foundation, 2001–. Hozzáférhető: https://en.wikipedia.org/wiki/Path_dependence [Megtekintve: 2023.01.19.]
9. FEKETE Csaba – G. SZABÓ Botond. A Kollégium Nagykönyvtára. == A Debreceni Református Kollégium története. Főszerk. KOC SIS Elemér, szerk. BARCZA József. Budapest: Magyarországi Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, 1988. p. 393–467. ISBN 963-300-301-6. Az elektronikus kiadás hozzáférhető: <http://digit.drk.hu/?m=lib&book=2> [Megtekintve: 2023.01.19.] Az idézet helye: p. 444.
10. A bizonyítékokon alapuló könyvtárosság (EBL – *evidence based librarianship*) elveit az orvosi könyvtárak honosították meg a könyvtártudományban és a gyakorlati menedzsmentben a döntéshozatali folyamatok támogatására az elmúlt húsz évben. A lényege „a felhasználók által szolgáltatott, a könyvtárosok által megfigyelt, illetve kutatásokból leszürtető tényszerű bizonyítékok gyűjtése, értelmezése és felhasználása”. Vö. ismertetés SOMMERVILLE, Mary M. – BRAR, Navjit. A user-centered and evidence-based approach for digital library projects c. tanulmányáról: DRÓTOS László. Digitális könyvtárak felhasználóközpontú és bizonyítékalapú fejlesztése. == Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 57. (2010), 1., p. 32–36. ISSN 1586-2984. Hozzáférhető: <https://tmt.omikk.bme.hu/tmt/article/view/7655/8649> [Megtekintve: 2022.05.02.] Az EBL meghatározta a bizonyítékok hierarchiáját is, ld.: L. ELDREDGE, Jonathan D. Evidence-based librarianship: an overview. == Bulletin of the Medical Library Association, 88. (2000) 4., p. 289–302. Hozzáférhető: https://www.researchgate.net/publication/12272006_Evidence-based_librarianship_An_overview [Megtekintve: 2022.05.02.]
11. A tudományos minősítést az 1997. évi CXL. törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről megjelenéséig érvényben levő A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1976. évi 15. számú törvényerejű rendelete a könyvtárakról tette lehetővé a jelentős tudományos, illetőleg muzeális értékű gyűjteménnyel rendelkező egyházi könyvtárak számára, ld. Művelődési Közlöny, 20. (1976) 13., p. 553–555. ISSN 0209-861X. Ezt követően azonban csak az Egyes könyvtárak tudományos könyvtárrá minősítése (megj.: Művelődési közlöny, 26. [1982] 9., p. 419. ISSN 0209-861X), a közlöny Közlemények rovatában megjelent, művelődési minisztériumi államtitkári aláírással közreadott lista tartalmazza konkrétan megnevezve a Tiszántúli Református Egyházkerület Nagykönyvtára, Debrecen tudományos könyvtárra minősítésének tényét.
12. Adatlapja: Tiszántúli Református Egyházkerület Kögyűjteményei – Debreceni Református Kollégium Nagykönyvtára és Teológiai Szakkönyvtára. == A Könyvtári Intézet honlapja. A Magyarországi Könyvtárak Adatbázisa oldal [online]. Az adatokat a könyvtár utoljára 2021. november 19. napon ellenőrizte. [Budapest]: [Könyvtári

- Intézet], [s.a.]. Hozzáférhető: <https://konyvtarakadatbazisa.oszk.hu/library.php?id=334> [Megtekintve: 2022.05.02.]
13. UNITAS: Egyházi Könyvtárak Közös Katalógusa és Információs Portálja [online]. Budapest: EKE – UNITAS, cop. 2010. Hozzáférhető: <https://www.unitas.hu/> [Megtekintve: 2022.05.02.]
 14. A szakkönyvtári identitást a könyv- és művelődéstörténeti műhelymunka, az állomány jellege indokolja a nagyobb egyházi gyűjteményekben – nálunk a református teológiai és egyháztörténeti, művelődéstörténeti örökség gyűjtése, reprezentálása –, és olyan kapcsolódási lehetőséget jelent országos viszonylatban, amely stratégiaileg kiaknázandó a gyűjteményeink láthatóságának növelése, illetve a különféle fejlesztési trendekhez való kapcsolódás elősegítése érdekében. Vö. ÁSVÁNYI Ilona. Egyházi könyvtár: Muzeális gyűjtemény? Tudományos könyvtár? Szakkönyvtár? == Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 63. (2016) 5., p. 198–206. ISSN 1586-2984
 15. A tanulmány előzménye a Szakkönyvtári Seregszemle 2020. évi konferenciájának előadása a Debreceni Nagykönyvtárról.
 16. 1997. évi CXL. törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről: 53. § (1). == Hatályos jogszabályok gyűjteménye [online]. Budapest: Wolters Kluwer, [s.a.]. Hozzáférhető: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99700140.TV> [Megtekintve: 2022.05.20.]
 17. A Bibliothèques Européennes de Théologie honlapja [online]. [S.l.]: BETH, cop. 2023. Hozzáférhető: <https://beth.eu/> [Megtekintve: 2022.05.02.]
 18. Az EKE Hírlevelet országos szakmai levelezőlistákon és a honlapon osztják meg a nyilvánossággal. Ld. Az Egyházi Könyvtárak Egyesülése honlapja. EKE Hírlevél aloldal [online]. Budapest: EKE – Egyházi Könyvtárak Egyesülése, cop. 2015. Hozzáférhető: <https://eke.hu/hirlevelek> [Megtekintve: 2022.05.02.]
 19. FEKETE – G. SZABÓ. I. m., p. 450.
 20. Ez a probléma nem újkeletű, már Kalós Mózesnek felróták, hogy igazgatása alatt (1831–1844) „a könyvtár hagyományos rendjén, több tekintetben rendezetlenségén, illetve szükségállapot jellegű megoldásain” nem sokat javított. FEKETE – G. SZABÓ. I. m., p. 439.
 21. Uo., p. 440.
 22. Orvostudományi könyvek: FEKETE Csaba – NAGY József, összeáll. MÓDIS László, szerk. A Debreceni Református Kollégium Nagykönyvtárának katalógusa. 16. köt. Orvostudomány. Debrecen: KLTE Könyvtára, 1972. 237 p. (Régi tiszántúli könyvtárak, 1.); Kéziratok: FEKETE Csaba – SZABÓ Botond. A Tiszántúli Református Egyházkerület Nagykönyvtárának (Debrecen) kéziratkatalógusa: 1850 előtti kéziratok. Budapest: Országos Széchényi Könyvtár, 1979. 310, [1] p. (Magyarországi egyházi könyvtárak kéziratkatalógusai, 1.). ISBN 963-200-100-1; Földrajz: BARCZA Józsefné – SZATHMÁRY Sándorné, szerk. A Debreceni Református Kollégium Nagykönyvtárának katalógusa. 20. köt. Földrajz. Debrecen: [KLTE Könyvtára], 1984. 270 p. ISBN 963 471 336 X (Régi tiszántúli könyvtárak, 3.)
 23. LUDVIG Ádám. Térképek digitalizálásának és feldolgozásának menedzsmentje. Szakdolgozat. Debreceni Egyetem Informatikai Kar. Debrecen, 2020. 71 p. Hozzáférhető a Debreceni Egyetem területéről: <https://dea.lib.unideb.hu/dea/handle/2437/284255> [Megtekintve: 2022.05.02.]
 24. Két példa legutóbbi kiadványaink közül: Pathai István református szertartási könyvecskéje (1617); Úrvacsorai rend Milotai Nyilas István Ágendájából; Melius Juhász Péter szertartási intelmei (1563). A szövegkiadást sajtó alá rendezte, a bevezetőt és a magyarázatokat írta FEKETE Csaba. Debrecen: Tiszántúli Református Egyházkerületi Gyűjtemények, 2020. 317 p. ISBN 978-615-81564-0-0; OLÁH Róbert. A Tiszántúli Református Egyházkerületi Nagykönyvtár RMK-katalógusa. Debrecen: Tiszántúli Református Egyházkerületi Gyűjtemények, 2021. 575 p. ISBN 978-615-81564-2-4
 25. BÁLINT Ágnes. A tárgyi feltárás mint hozzáadott szakkönyvtári érték – dilemmák. Előadás. Sokszínűségben hasonlóság: EKE Konferencia, Esztergom, 2019. június 24–26.
 26. ZAUGG, H. – ZIEGENFUSS, D. H. Comparison of personas between two academic libraries. == Performance Measurement and Metrics, 19. (2018) 3., p. 142–152. ISSN 1467-8047
 27. A 22/2005 (VII. 18.) NKÖM Rendelet a muzeális könyvtári dokumentumok kezelésével és nyilvántartásával kapcsolatos szabályokról az 1. §-ban a következőket tekinti muzeális dokumentumnak: középkori kódex vagy nyelvmélek; középkori, koraújkorai kézirat; 1701 előtt megjelent könyvtári dokumentum; 1851 előtt Magyarországon megjelent könyvtári dokumentum; 1851 előtt külföldön megjelent hungarikum; továbbá olyan dokumentum, amely jogszabály vagy a könyvtár gyűjtőkori szabályzata szerint végleges megőrzési (archiválási) kötelezettséggel található a könyvtár gyűjteményében.
 28. 1997. évi CXL. törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről: 60/B § (2). == Hatályos jogszabályok gyűjteménye [online]. Budapest: Wolters Kluwer, [s.a.]. Hozzáférhető: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99700140.TV> [Megtekintve: 2022.05.20.]

29. A Muzeális Könyvtári Dokumentumok Nyilvántartása honlapja [online]. [Budapest]: Országos Széchényi Könyvtár – [Szeged]: SZTE Klebelsberg Könyvtár, [s.a.]. Hozzáférhető: <https://mkdny.oszk.hu/> [Megtekintve: 2023.02.06.]
30. Az olvasói típusok arányszámai a járványt megelőző „normális” évből származnak. A járvány alatti bezárás és a szolgáltatások korlátozása, illetve belső arányainak kényszerű átalakulása nyilvánvalóan más működési statisztikákat eredményezett. A járvány alatti működésről az egyházi könyvtárak alkalmazkodását felmérő és ismertető publikációkhoz mi is hozzájárultunk adatszolgáltatással, vö. ÁSVÁNYI Ilona. „Nyugodt munkával keresve kenyerünket”: Az egyházi könyvtárak a pandémia idején. == Könyv, könyvtár, könyvtáros, 29. (2020) 5., p. 3–18. ISSN 1216-6804; ÁSVÁNYI Ilona – KÖVÉCS Ildikó. „Ne veszítétek el tehát bátor bizalmatokat”: Egyházi könyvtárosok és könyvtárak a pandémia második hullámában. == Könyv, könyvtár, könyvtáros, 29. (2020) 11., p. 10–28. ISSN 1216-6804
31. A látogatási statisztikai számadat tartalmának megvilágítására el kell mondani, hogy a könyvtár látogatása a múzeumi kiállítóterekkel együtt történik, amiben feltárul a közös közgyűjteményi intézményben való működtetés előnye, mivel így a két intézmény olyan szinergiákat képes életre hívni, amelyek kölcsönös előnyökkel járnak mindkét fél számára.
32. Némelyik kötethez könyvtári csere útján még hozzá lehet jutni, hosszú távon a sorozat (ISSN 2064-6909) darabjai elektronikus könyvtárban lesznek elérhetőek.
33. 500 év a könyvkötések tükrében: debreceni mesterek története (időszaki kiállítás, rendezte: Oláh Róbert, a Nagykönyvtár munkatársa, 2017).
34. Forradalmárok, utazók, kivándorlók: magyarok Amerikában (időszaki kiállítás, rendezte: Venkovits Balázs, a Debreceni Egyetem BTK Angol-Amerikai Intézet docense, intézetigazgatója, 2019).
35. Útmutató a Nagykönyvtár használatához: E-segéd [online]. [Debrecen]: DRK Nagykönyvtár, cop. 2022–2023. Hozzáférhető: <https://silver.drk.hu/eseged/index.html> [Megtekintve: 2023.02.06.]
36. A TTRE Nagykönyvtár YouTube-csatornája [online]. Hozzáférhető: <https://www.youtube.com/channel/UC7nKqVioWyZ7yjs1I24vhw> [Megtekintve: 2022.05.20.]
37. Ilyen például a *Musée virtuel de protestantisme* tudásbázisa: A Musée virtuel de protestantisme honlapja [online]. [Paris]: Musée protestant, cop. 2023. Hozzáférhető: <https://museeprotestant.org/> [Megtekintve: 2023.02.02.]

(Beérkezett: 2022. május 5.)

Integráció és szinergia egyházi közgyűjteményben – Evangélikus Országos Gyűjtemény 2017–2022

H. HUBERT Gabriella

Bevezető

Közgyűjteményi integráció többféle módon mehet végbe: vagy egy-egy gyűjteménytípuson belül (pl. többféle könyvtár egyesítésével); vagy különböző közgyűjtemények (pl. könyvtár, levéltár és múzeum) között; vagy különböző kulturális intézmények (pl. művelődési ház, könyvtár, helytörténeti gyűjtemény) összevonásával. Az Evangélikus Országos Gyűjtemény az integráció második útjára lehet példa. Az integráció igénye fenntartói, gyűjteményi vagy felhasználói oldalról is megjelenhet. A szakminisztérium közgyűjteményi politikája szintén befolyásolhatja az integrációt.

Előzmények

A Magyarországi Evangélikus Egyháznak három országos gyűjteménye – Evangélikus Országos Levéltár (EOL), Evangélikus Országos Könyvtár (EOK) és Evangélikus Országos Múzeum (EOM) – őrzi és szolgáltatja az evangélikus gyűjteményi vagyont mintegy 90%-át. Az evangélikus örökség őrzésének

igénye hívta életre őket – egyetemes (országos) közgyűlési határozattal támogatva. A hivatalos alapítási dátumok eltérőek. A levéltár a legrégebb gyűjteményi ág: 1812-ben alapították. A kezdetektől fogva gyűjtötte a könyveket is mindaddig, amíg a könyvtár 1957-ben önállóvá nem vált. A múzeum ünnepélyes megnyitására 1979-ben került sor.¹ A három országos evangélikus gyűjtemény egészen a közelmúltig nem volt önálló jogi személy, és mindegyik élén igazgató állt. Szakmai besorolás alapján ezek az egyházi, muzeális és tudományos közgyűjtemények magánlevéltárként, nyilvános könyvtárként és országos gyűjtőkörű szakmúzeumként működtek és működnek ma is.

2017 – az Evangélikus Országos Gyűjtemény megalakulása

A gyűjteményekkel kapcsolatos igények a XXI. században többféle kihívás elé állították az evangélikusokat. 2014-ben megkezdődött a levéltárat és könyvtárat magába foglaló evangélikus székház (Üllői út 24.), a Deák tér 4. alatt pedig a múzeum felújítása, te-

hát a gyűjteményeket átmeneti bérleményekbe kellett költöztetni. A felújítások idején az egyház, benne a gyűjtemények, a reformáció 500 éves jubileumi évére (2017) készültek. A szakminisztérium egy közgyűjteményi főosztályon belül foglalkozott a levéltári, a könyvtári és a múzeumi területtel.

2016. november 12-én először a megújult múzeum nyílt meg. A kibővített térben helyet kapott a *Luther öröksége* című új, állandó kiállítás,² valamint az időszaki kiállítások és a rendezvények tere. A múzeum rövid időn belül szakmai díjakkal is elismert helyszínné vált: az állandó kiállítás narratívája, a digitális alkalmazások és az installációk XXI. századi színvonalat követendő példává tette más, kisebb múzeumok számára is. A levéltár és a könyvtár 2017-ben költözött vissza az Üllői úti székházba.

A fenntartó evangélikus egyház az infrastruktúra megújítása mellett a belső és a külső közgyűjteményi kihívásokra is választ keresett:

- Hogyan lehet szórvány-egyházként, ugyanakkor jelentős magyar kulturális örökség fenntartójaként működtetni és megújítani a három országos gyűjteményt?
- Az állami közgyűjteményi támogatás segítségével hogyan lehet hatékonyabbá tenni a működést?
- Hogyan lehet a gyűjtemények közművelődési munkáját megerősíteni, és általa az egyház alakát még tágabbra nyitni a világ felé?
- A budapesti kulturális túlkínálatban hogyan lehet a szolgáltatásokat vonzóvá tenni?
- A gyűjtemények az alapvető közgyűjteményi feladatok ellátása mellett hogyan válhatnak tudás- és látogatóközponttá?

Az evangélikus egyház vezetői végül az országos gyűjtemények integrálásában látták meg a megújulás lehetőségét. 2016 végén a fenntartó megalapította az integrált Evangélikus Országos Gyűjteményt (a továbbiakban: EOGY), amely 2017. február 1-től egy igazgató vezetése alatt,³ belső egyházi jogi személyként kezdte meg a működését. A három közgyűjtemény – levéltár, könyvtár és múzeum – tehát az EOGY egy-egy gyűjteményi egységévé vált. Az új elnevezésben a gyűjtemény szó egyes számú szerepeltetése tudatosan a közös együttműködésre és megjelenésre helyezte a hangsúlyt.⁴

Adottságok az indulás évében, 2017-ben

Az EOGY a fenntartó Magyarországi Evangélikus Egyháztól a gyűjteményi vagyont kezelésbe, a napi

működéshez szükséges ingóságokat pedig tulajdonba kapta meg.

Az adminisztrációnak és a szakmai munkának – a korábbi évekhez hasonlóan – mind az egyházi, mind a világi törvényeknek meg kell felelnie. Az EOGY-nak 2017-től kezdve saját keretein belül kell megoldania azt az adminisztrációt, amelyet korábban az egyház Országos Irodája végzett.⁵

Az egyes gyűjteményi egységekben az 1990-es évek óta fokozatosan épült ki a megfelelő végzettséggel rendelkező szakmai munkatársi közösség. Az új intézmény ezeket az evangélikus egyház iránt is elkötelezett, kitűnő munkatársakat maradéktalanul átvette. A szakmai álláshelyeket – anyagi és infrastrukturális okok miatt – mindössze két részmunkaidős múzeumpedagógus álláshellyel tudta növelni.⁶ A feladatmegosztást és az előmenetelt figyelembe véve új munkaköri leírások készültek. A Covid19-járvány ugyanakkor megakasztotta a közösségfejlesztést elősegítő programokat, ezeket a jövőben lehetőségek szerint pótolni kell.

Nehézséget jelent, hogy a felújítások után a gyűjteményi állománynak csak kisebb része kapott helyet a két telephelyen.⁷ A könyvtári és levéltári dokumentumok, valamint a műtárgyak nagyobb része egyelőre bérelt raktárakban található. A könyvtár példáján bemutatva ez azt jelenti, hogy a kézikönyvtáron kívül a kiemelten védett különgyűjtemények kerültek vissza a felújított evangélikus székházba: a főúri *Podmaniczky-Degenfeld Könyvtár* (mintegy 28 000 kötet), valamint a *Régi és ritka könyvek gyűjteménye*: a *Mária Dorottya-hagyaték*, mintegy 1000 ősnomtatvány és antikva, a *Tranoscus-gyűjtemény*, a *nemeskéri Perlaky-könyvtár* és közel ezer hungarica. (A bérelt raktárban lévő állomány mintegy 30%-a szintén muzeálisnak minősül.) Az evangélikus gyűjteményi közös raktár felépítése éppen ezért 2017 óta visszatérő, megoldandó feladatként áll a fenntartó előtt. A leendő raktárban mintegy 3000 iratfolyóméter levéltári dokumentumot, közel 100 000 kötet könyvet, mintegy 1200 műtárgyat, valamint az egyéb kiszolgáló helyiségek mellett a digitalizáló műhelyt kell majd elhelyezni.

Az integrált gyűjteményi munka kezdete

Az adminisztráció felállításával párhuzamosan első lépésként az új Szervezeti és Működési Szabályzatot⁸ kellett megalkotni. A küldetésnyilatkozat szerint „az *Evangélikus Országos Gyűjtemény feladata, hogy a rendelkezésére álló eszközökkel a leghatékonyabb*

*módon őrizze, dokumentálja, feltárja és bemutassa a Kárpát-medence ágostai hitvallású evangélikus magyar, német, szlovák és vend ajkú lakosságának szerepét a magyar kultúrában és az evangélium terjesztésében.*⁹ Fontos kiemelni, hogy az elődök munkájára építve (!) és az új kihívásokra válaszolva kell folytatni a gyűjteményi munkát. Az evangélikus és tudományos közösség mellett a tágabb, nem evangélikus közösség felé is nyitott intézményként kell szolgálatni.

Az integráció jegyében olyan szervezetet kell létrehozni, amely megfelel a küldetésnyilatkozatnak, és maximálisan kihasználja a meglévő erőforrásokat. Az új szervezeti struktúra ezért az egyes gyűjteményi ágak egymással érintkező feladatait messzemenően tekintetbe veszi. Az igazgató nemcsak irányítja és egyszemélyi felelősként biztosítja az EOGY működését, illetve koordinálja a munkákat, hanem kisebb mértékben ugyan, de folytatja korábban végzett szakmai munkáját is. Az igazgatóhelyettes a korábbi szakmai munkája (pl. kiállításrendezés) mellett irányítja a közművelődési munkát, és a megfelelő médiumokban gondoskodik a gyűjtemény kommunikációjáról. A levéltár, a könyvtár és a múzeum szakmai munkáját egy-egy vezető irányítja. A múzeum tudományos főmunkatársa egyben az EOGY tudományos titkára is.¹⁰ A munkatársak kompetenciái gyűjteményi egysegtől függetlenül az EOGY céljainak megvalósítását is szolgálják.

Az EOGY munkáját tíztagú igazgatótanács felügyeli. A kitűnő szakemberekből álló bizottság¹¹ véleményezi és elfogadja a gyűjtemény éves jelentését, munkatervét és költségvetését, segít a szakmai problémák megoldásában, valamint javaslatokat fogalmaz meg a fenntartó felé.

A megalakulás a sűrű 2017-es jubileumi évre esett, ráadásul ekkor költözött vissza a levéltár és a könyvtár a felújított székházba. Így 2018-ra maradt az ötéves stratégia megalkotása. Az SZMSZ szerint a levéltár, a könyvtár és a múzeum alapvető feladatai (örzés, gyarapítás, állományfeltárás, szolgáltatás) prioritást élveznek. Az 1990 előtt mindössze egy-két szakmunkatárssal rendelkező országos gyűjtemények jelentős feldolgozandó anyagot görgettek maguk előtt, az állományok feldolgozásának felgyorsítása ezért szintén prioritást kapott. A stratégia részét képezi, hogy más közgyűjteményekhez hasonlóan minden munkának, szolgáltatásnak törekednie kell a legjobb minőségre. Annak lefektetése is természetes volt, hogy az evangélikus egyházat hitelesen, nyitottan és kreatívan kell képviselni.

Az integrált működés erősségei – a szinergia megvalósulása felé vezető út

A hatékonyabb működés végett az egyes gyűjteményi egységek erősségeit az intézmény igyekszik kiaknázni: így például a könyvtár az adatbázis-építésben, a levéltár és a könyvtár a digitalizálásban, a múzeum a közművelődési munkában, az arculat kialakításában már 2017 előtt is jelentős eredményeket ért el. Az integráció révén a gyűjteményi egységek gazdálkodása a tapasztalatok szerint átláthatóbbá és hatékonyabbá vált. Az adott pénzügyi és humán erőforrások teret több feladat és többféle szolgáltatás elvégzését teszik lehetővé.

A munkatársak részére a korábbiakhoz képest nagyobb mértékben áll biztosítva a továbbképzés lehetősége. Az EOGY támogat minden olyan képzést, amely a gyűjteményi egységek szakmai fejlődését elősegíti. Külön kiemelten pedig azokat, amelyek mindhárom gyűjteményi egység számára hasznosak lehetnek (pl. a gyűjteménypedagógiai, digitalizálási stb. képzéseket). Az EOGY egyelőre nem szervez továbbképzéseket, de szorosan együttműködik az Evangélikus Pedagógiai Intézettel.

A gyűjteményi integrációnak gazdag elméleti, módszertani szakirodalma van. Ennek részletezése helyett az EOGY gyakorlati példája talán jobb áttekintést adhat a közgyűjteményi integráció megvalósításának lehetséges útjairól. A közművelődési tevékenység az alábbi felsorolásban általában nem szerepel külön csoportosításban. Az EOGY ugyanis a szűkebb egyházi és a tágabb világi közösség igényeit szem előtt tartva szolgáltatja az általa őrzött kulturális javakat, szervezi a közösségi szolgáltatásokat.

A közös adminisztráció, a nyilvántartások és szabályzatok felülvizsgálata és rendezése után az EOGY megkezdte a működésben az átláthatóságot, az együttműködést lehetővé tevő csatornák kiépítését és az egységes megjelenés kialakítását, valamint a kommunikáció formáinak kidolgozását:

● Átlátható működés.

Különböző gyűjteményi statisztikáink ma már mindenki számára elérhetőek. A közös munkát segíti, hogy az EOGY munkatársai az egyházi számítógépes közös gyűjteményi meghajtón megtalálhatják az összes fontos gyűjteményi dokumentumot, az éves munkatervet és jelentéseket, az adminisztratív munkát segítő űrlapokat stb. Természetesen van levelezőlista és közös iktatás is. Lehetőség van távoli asztal-elérésre is.

● Együttműködés.

Az évek során az EOGY együttműködési megállapodásokat kötött az ágazati egyházi és világi partnerekkel, és részt vesz a szakmai szervezetek munkájában.¹²

A levéltárnak, a könyvtárnak és a múzeumnak jellegükből adódóan természetes partnerei a vidéki evangélikus szakgyűjtemények. Minden együttműködést valós igény hozott létre, és ez az együttműködő hálózat sokféle módon megjelenik az EOGY munkájában és láthatóságában.

● Nemzetközi kapcsolatok.

A nemzetközi kapcsolatok kiépítése egyelőre még csak a tudományos munkatársak szintjén valósult meg, ez a fejlesztendő területek közé tartozik.

● Arculat.

A gyűjtemény közös arculata a már meglévő múzeumi kezdeményezések nyomán alakult ki (pl. közös betűtípus, egységes honlapszerkezet és arculat, logók, a gyűjteményi egységeket bemutató leporelló stb.).

● Kommunikáció.

A korszerű eszközök segítségével megerősödött a belső és külső kommunikáció. Az EOGY sokféle csatornán bekapcsolódott az egyház és Budapest kulturális életébe. A különböző egyházi és világi médiumokban hírt adunk valamennyi gyűjteményi történésről. Ugyanakkor a múzeumi szolgáltatások jellegéből adódóan először az EOM-nak lett Facebook-oldala, ez 2017 után sem szűnt meg, az EOGY pedig új oldalt kapott (természetesen a híreket megosztják egymás között). Közös honlapunk (<https://eogy.lutheran.hu/>) főoldalán érhetőek el a legfrissebb hírek, információk, illetve innen lehet továbblépni, ha a látogató konkrétan valamely egység (könyvtár, levéltár, múzeum) saját honlapját szeretné felkeresni.

Az EOGY, mint muzeális gyűjtemény és kutatóhely, gyűjteményi egységein keresztül kutatástámogatási szolgáltatást végez:

● Kutatóhely – Tájékoztató munka.

Mindhárom gyűjteményi egység széles körű szakmai, közművelődési és tudományos tájékoztató munkát folytat. Ennek fontos, igen hatékony eleme a különböző kompetenciákkal rendelkező munkatársak együttműködése. A tájékoztató munkát segíti, hogy a munkatársak egy része az egyház különböző szintjein aktívan szolgál.

● Kutatóhely – Tudományos munka.

Az evangélikus egyház tudományos tevékenysége két műhelyben zajlik: az Evangélikus Hittudományi Egyetemen és az EOGY-ban. A kettő intézmény szorosan együttműködik; az *Evangélikus Örökség – Ex museo nostro* című rendezvénysorozat keretében világi kutatók bevonásával közösen szerveznek tudományos előadásokat és beszélgetéseket.

Az EOGY tudományos titkára koordinálja a tudományos¹³ és a szakmai munkatársak tevékenységét, a projekteket, a tudományos konferenciákat. A munkatársak belső és külső tudományos projekteken vesznek részt.

A szakmai munka integrációjának útjai a következő módokon valósulnak meg (az adott gyűjteményi egységre kizárólag jellemző szakmai feladatok a felsorolásban nem szerepelnek):

● Őrzés és állományvédelem.

A két telephelyen létrejött a megfelelő biztonsági háttér, illetve megtörtént a szabályozás is (a felősségi körök írásba foglalása). A gyűjteményi vagyona biztosítást kellett kötni.

A gyűjteményi terek az egyes gyűjteményi egységekre vonatkozó állományvédelmi előírásokat követve működnek. (Nehézséget jelent, hogy a vezetőknek és a szakmai munkatársaknak időnként foglalkozniuk kell az infrastrukturális problémák elhárításával is.)

Az EOGY nem rendelkezik saját restauráló műhellyel. A kisebb összegű munkákon kívül – igazodva az időszaki kiállítások és az egyéb szolgáltatások során felmerülő igényekhez is – pályázati források segítik a restaurálást.

A gyűjteményi egységek és vezetőik az evangélikus egyházközösségek gyűjteményi vagyonának állományvédelmét is felügyelik és segítik (pl. dokumentumok restaurálását, savmentes dobozok osztását, templomi tárgyak és festmények állapotának felmérését és restaurálását stb.).

● Gyarapítás.

Az EOGY elsősorban az evangélikus dokumentumok és tárgyak gyűjtőhelye. A gyarapítás nemcsak a gyűjteményi egységek gyarapítási stratégiáját veszi figyelembe, hanem alkalmazkodik az aktuális igényekhez (pl. egy-egy időszaki kiállításhoz vagy az egyház tematikus éveikhez) is.

A gyarapítás gyűjteményi egységek közötti összehangolásán kívül a profilisztítás is megtörtént az évek során (pl. a tárgyak a múzeumba kerültek, a dokumentumok pedig vagy a levéltárba, vagy a

könyvtárba). Az újonnan érkező vegyes anyagok (pl. hagyatékok) darabjai a gyűjtőkör szerinti gyűjteményi egységbe kerülnek, a nyilvántartások, az adatbázisok és a digitalizálás révén pedig egy-egy hagyatéktól (újra)egyesítése virtuálisan válik lehetőségessé. A levéltár és a múzeum fotótárának az egyesítése egyelőre még nem történt meg. (A jövőben a közös raktár fogja megoldani a közös kezelést. A fotók virtuális egyesítése szintén a jövő feladata lesz.)

Az EOGY igyekszik összehangolni gyarapítási (és őrzési) politikáját a magyarországi kisebb evangélikus gyűjteményekkel is. Így például a könyvtár az ajándékkönyveket, a folyóiratokat, a külföldi rendeléseket stb. az Evangélikus Hittudományi Egyetem Könyvtárával egyeztetve kezeli. A főléspéldányok szétoztása csak szűkebb evangélikus körben történik meg, ugyanis a listák megírásához és a kötetek megfelelő helyre való eljuttatásának a megszervezéséhez egyelőre nem áll rendelkezésre megfelelő munkaerő. (A főléspéldányok addig is a bérelt raktárban elkülönítve kaptak elhelyezést.)

- **Feldolgozás – Integrált elektronikus katalógus.**
A közgyűjteményi integrált rendszerek¹⁴ felé történő elmozdulás még a jövő feladata. Egyelőre nagy előrelépést jelent, hogy az Evangélikus Hittudományi Egyetem Könyvtárának a bázisán közösen épül az Evangélikus Integrált Katalógus.¹⁵
A levéltári és a múzeumi kézikönyvtár 2017 után például azáltal vált elérhetővé mindenki számára, hogy a könyvtárosok feldolgozták a dokumentumokat az integrált könyvtári rendszerben. A *Liberty* fejlesztése révén egy keresőfelületen válnak elérhetővé a könyvtári katalógusok mellett az egyéb evangélikus tartalmak is (pl. *Magyar Evangélikus Digitális Tár*, *Igehirdetés-felhő*, evangélikus YouTube-filmek, audiovizuális tartalmak, *Magyar Evangélikus Bibliográfia* stb.).
- **Feldolgozás – Adatbázis-építés.**
2017 előtt csak a könyvtár épített adatbázist, 2017 után a könyvtár példája nyomán elindult a levéltári és a múzeumi adatbázis építése is.¹⁶
- **Feldolgozás – Digitalizálás.**
2010 óta a digitalizálás a 2017-es jubileumi évre való gyűjteményi készülés vállalásai között szerepelt. 2017 után a múzeum is bekapcsolódott a digitalizálásba. Az EOGY gondoskodik arról, hogy szakmailag megfelelően történjék a digitalizálás, és a master-fájlok biztonságosan, strukturáltan le-

gyenek archiválva az egyházi szervereken. A hosszú távú megőrzés érdekében az a cél, hogy a digitalizált evangélikus tartalmak minél több helyen megosztva, ingyenesen hozzáférhetővé váljanak.¹⁷

- **Feldolgozás – Kiadványok.**
Megkezdődött az *Evangélikus Gyűjteményi Kiadványok* új sorozatainak kiadása. A kötetek létrehozásában a szakmai munkatársak vesznek részt.¹⁸ Az EOGY-kiadványok egy része a Luther Kiadóval vagy más, világi kiadóval közösen jelenik meg. Minden kötet valamilyen kapcsolatban áll a gyűjteménnyel (pl. a munkatársak tudományos munkája, forráskiadvány, konferenciakötet, időszaki kiállítást kísérő füzet stb.).
- **Szolgáltatások – Rendezvények.**
Az *Evangélikus Örökség – Gyűjteményi esték* sorozatban a tágabb közönség aktuális evangélikus témákban előadásokon és kerekasztal-beszélgetéseken vehet részt. A Luther Szövetség az EOGY-gal közösen szervezi *A reformáció öröksége* című előadás-sorozatot a Deák téren.
A különböző egyházi és világi rendezvényeken az EOGY-munkatársak a gyűjteményi egységektől függetlenül vállalnak szerepet.¹⁹
- **Szolgáltatások – Pedagógiai munka.**
Elindult mindhárom gyűjteményi ágban a pedagógiai munka, amelyben a múzeumpedagógus munkatársak tapasztalatai az irányadóak. Ennek során mindhárom gyűjteményi egységbe óvodai, iskolai csoportok mellett egyetemi csoportok is látogatnak, és a munkatársak a pedagógiai foglalkozások mellett szakmai órákat is tartanak.
Az EOGY bekapcsolódott az *iskolai közösségi szolgálatot* teljesítő diákokat fogadó szervezetek sorába, két helyszínen, mindhárom szakterületen várva a jelentkezőket.
- **Szolgáltatások – Kiállítások.**
Nemcsak a múzeum, hanem a könyvtár és a levéltár is rendelkezik már időszaki kiállítási lehetőséggel: a *Podmaniczky-Degenfeld Könyvtár* gyűjteményét őrző térben kiállítási tárló épült.
Az időszaki kiállítások rendezésében a 2017 előtti évekhez hasonlóan, de ha lehet, még szorosabban együttműködik a három gyűjteményi ág. Ez nemcsak a munkatársak egyháztörténeti és művészettörténeti tudásának a megosztását, hanem a kiállított tárgyak és dokumentumok gyors belső mozgását, az eszközök együttes felhasználását is jelenti.

Egyelőre csak a múzeum készít virtuális kiállítást, de valamennyi gyűjteményi tér már jelenleg is bejárható virtuális sétával.²⁰

● Szolgáltatások – Látogatóközpont.

A gyűjteményi olvasóterem mindhárom gyűjteményi egység látogatóit fogadja.

A múzeum az *Insula Lutherana* együttesében mind a templom, mind a gimnázium, illetve az egész épület együttes bemutatásában részt vesz. Az Üllői úton a munkatársak nemcsak a levéltár és a könyvtár különgyűjteményeit, hanem az egész épületet bemutatják (péntekenként, kérésre más napokon is) a szélesebb látogatóközönség számára.

● Szolgáltatások – Közösségi tér.

A gyűjtemény ma már nemcsak a múzeumban, hanem a levéltárban és a könyvtárban is rendelkezik többfunkciós közösségi térrel, amely nyitva áll az egyházi és világi rendezvények számára.

A könyvtár fejlesztéséhez tartozik az *Esterházy Péter és Gitta Könyvtár* befogadása és feldolgozása.²¹ Terének kialakítása a gyűjtemény és az egyház Országos Irodájának együttműködésével valósult meg. Így nemcsak a könyvtár használói és kutatói számára áll nyitva, hanem közösségi térként lehetőséget ad gyűjteményi, kiadói és egyéb (akár külső) rendezvények befogadására is.

● Szolgáltatás – Turisztika.

Az EOGY működésében a turisztika a fejlesztendő területek közé tartozik, de a kezdeti kapcsolatfelvételek már megtörténtek az önkormányzatokkal és a turisztikai szervezőkkel. Elindult az ajándéktárgyak árusítása is.

Összegzés

Az elmúlt öt és fél év során létrejöttek a szinergiát eredményező működési keretek. Az integráció megteremtette annak a lehetőségét, hogy az EOGY a rendelkezésre álló anyagi és humán erőforrásokat, valamint az infrastruktúrát maximálisan kihasználja. Ugyanakkor az integráción belül megmaradt az a szakmai önállóság is, amely szorosan a levéltár, a könyvtár vagy a múzeum munkájához szükséges. A munka folytatódik. A magyar kulturális örökségbe tartozó dokumentumokat és műtárgyakat az EOGY a továbbiakban is magas szakmai színvonalon igyekszik őrizni, feldolgozni és szolgáltatni. A szakmai és egyéb (a mindennapi működést esetleg veszélyeztető) kihívásokkal az integrált Evangélikus Országos Gyűjtemény a tapasztalatok szerint eredményesebben tud szembenézni, mint az egyes gyűjteményi ágak külön-külön. Az intézményi és fenntartói támogatás mellett a kollégák kreatív és innovatív közös munkája segíti a viszonylag kiegyensúlyozott működést.

Jegyzetek és irodalmi hivatkozások

(Az internetes források ellenőrzése 2023. 02. 08-án történt.)

1. A részletekről bővebben: Az Evangélikus Országos Gyűjtemény honlapja [online]. Budapest: EOGY, [s.a.]. Hozzáférhető: <https://eogy.lutheran.hu/> [Megtekintve: 2023.02.08.]
2. Kurátorok: dr. Harmati Béla László, dr. Kertész Botond és Zászkaliczky Zsuzsanna.
3. Nyugállományba vonulásáig, 2022. június 30-ig H. Hubert Gabriella.
4. Történetileg alakult ki, hogy a levéltár, könyvtár és múzeum nem valamely jeles személyről kapta a nevét, hanem a hatókör, gyűjtőkör, a feladat vált hangsúlyossá az elnevezésben: először az „egyetemes”, majd pedig az „országos” szó ékelődött be az „evangélikus gyűjtemény” névbe. A gyűjteményi egységek továbbra is megtarthatták korábbi nevüket, illetve az EOGY-gal kombinált formában használhatják azt (pl. Evangélikus Országos Gyűjtemény – Evangélikus Országos Levéltár).
5. Az Országos Iroda biztonságos támaszt és háttérrel jelent a napi munkában. Az adminisztratív munkát jelenleg két rész-munkaidős munkatárs végzi. Rajtuk kívül még két szerződéses munkatárs dolgozik „külsőként” (kiadványszerkesztés, valamint könyvelés, bérszámfejtés).
6. Jelenleg az EOGY-ban 26 fő dolgozik (heti 40 órában 13 fő, nyugdíjasként 8 fő).
7. A levéltár és a könyvtár az Üllői út 24-ben, a múzeum a Deák tér 4-ben működik.
8. Az Evangélikus Országos Gyűjtemény Szervezeti és Működési Szabályzata [elektronikus dok.]. Budapest: EOGY, 2017. 23 p. Hozzáférhető: <https://eogy.lutheran.hu/sites/default/files/szmsz.pdf> [Megtekintve: 2023.02.08.]
9. Az Evangélikus Országos Gyűjtemény honlapja [online]. Küldetésnyilatkozat oldal. Budapest: EOGY, [s.a.]. Hozzáférhető: <https://eogy.lutheran.hu/node/72> [Megtekintve: 2023.02.08.]

10. A jelenlegi vezetés tagjai: dr. Lackner Pál (igazgató, 2022. július 1-től), Zászkaliczky Zsuzsanna (igazgatóhelyettes), vezetők: Czenthe Miklós (levéltár), Balogh Kriszta (könyvtár) és dr. Harmati Béla László (múzeum). A vezetők egyben a vidéki gyűjtemények szakmai munkáját is irányítják. Ebben a munkában az egyház Gyűjteményi Tanácsával együttműködve járnak el. A tudományos titkár dr. Kertész Botond.
11. 2022-ben az igazgatótanács tagjai: DSc. Monok István (elnök), dr. Berecz Ágnes, DSc. Csepregi Zoltán, dr. Harmati Béla, DSc. Krähling János, dr. Kenyeres István, dr. Róka Enikő, dr. Tölle Balázs. A fenntartó képviseletében tag Beniczúr László és Mészáros Tamás. Hivatalból tag az EOGY igazgatója, dr. Lackner Pál.
12. Az Evangélikus Országos Gyűjtemény honlapja [online]. Partnerek aloldal. Budapest: EOGY, [s.a.]. Hozzáférhető: <https://eogy.lutheran.hu/node/7> [Megtekintve: 2023.02.08.]
13. Jelenleg négy munkatársnak van PhD-je, és egy munkatárs jár doktori képzésre.
14. BÁNKI Zsolt István. A közgyűjteményi integrált rendszerek konvergenciája: MUZEUM@DIGIT Múzeumi Digitalizálási Konferencia [előadás]. Budapest: Magyar Nemzeti Múzeum Országos Muzeológiai Módszertani és Információs Központ: PIM, 2013. június 10–11. Hozzáférhető: https://ommik.hu/images/MuseumDigit/2013/prezentaciok/Banki_Zsolt_Rendszer_konvergencia_muzeum_digit.pdf [Megtekintve: 2023.02.08.]
15. Az Evangélikus Hittudományi Egyetem Könyvtára (<https://uni.lutheran.hu/konyvtar/>) működteti az evangélikus könyvtárak közös katalógusát. Az intézmény 2021-ben olyan új, integrált könyvtári rendszerre cserélte a korábbi Corvina rendszert, amely a jövőben egy keresőfelületen teszi elérhetővé az evangélikus tartalmakat: Evangélikus Integrált Katalógus [online]. Adatbázisok, katalógusok aloldal. == Az EOGY Könyvtár honlapja. Budapest: EOGY, [s.a.]. Hozzáférhető: <https://liberty.lutheran.hu> [Megtekintve: 2023.02.08.]
16. Magyarországi egyházi levéltárak közös levéltári segédlete [online]. == A Magyarországi Egyházi Levéltárosok Egyesülete honlapja. [S.I.]: [MELTE], cop. 2023. Hozzáférhető: <https://arca.melte.hu/> [Megtekintve: 2023.02.08.]; illetve: MúzeumDigitár: Professzionális múzeumi gyűjteménykezelő rendszer [online]. Budapest: MúzeumDigitár, 2015–. Hozzáférhető: <https://muzeumdigitar.hu/> [Megtekintve: 2023.02.08.]
17. A digitalizálás egyházi és pályázati forrásokból, valamint a Forum Hungaricum ingyenes munkájával történik. A digitalizált tartalmak a következő helyeken érhetők el: Magyar Evangélikus Digitális Tár [adatbázis]. [S.I.]: Magyarországi Evangélikus Egyház, cop. 2023. Hozzáférhető: <https://medit.lutheran.hu/> [Megtekintve: 2023.02.08.]; Hungaricana Könyvtár [online]. Adatbázisok: Evangélikus gyűjtemények aloldal. Budapest: PIM, [s.a.]. Hozzáférhető: https://library.hungaricana.hu/hu/collection/evangelikus_digitalis_tar/ [Megtekintve: 2023.02.08.]; A Magyar Nemzeti Digitális Archívum honlapja [online]. Budapest: Forum Hungaricum Nonprofit Kft., 2013–. Hozzáférhető: <https://mandadb.hu/> [Megtekintve: 2023.02.08.]; MúzeumDigitár: Professzionális múzeumi gyűjteménykezelő rendszer [online]. Budapest: MúzeumDigitár, 2015–. Hozzáférhető: <https://muzeumdigitar.hu/> [Megtekintve: 2023.02.08.]. 2014–2021 között a Gyűjteményi Tanács irányításával (projektvezető: Kovács Eleonóra) megtörtént az evangélikus egyházközösségek anyakönyveinek digitalizálása és közzététele is: Öskereső [online]. Adatbázisok, katalógusok aloldal. == Az EOGY Könyvtár honlapja. Budapest: EOGY, [s.a.]. A gyűjteményi olvasóteremben ingyen hozzáférhető: <https://eok.lutheran.hu/node/26> [Megtekintve: 2023.02.08.]
18. Az Evangélikus Országos Gyűjtemény honlapja [online]. Kiadványok aloldal. Budapest: EOGY, [s.a.]. Hozzáférhető: <https://eogy.lutheran.hu/node/12> [Megtekintve: 2023.02.08.]
19. Friss példa lehet erre az Evangélikus Presbiterok Országos Találkozóján vagy a Nemzetközi Könyvfesztiválon való részvétel.
20. Az Evangélikus Országos Gyűjtemény honlapja [online]. Virtuális séták aloldal. Budapest: EOGY, [s.a.]. Hozzáférhető: <https://eogy.lutheran.hu/node/2190> [Megtekintve: 2023.02.08.]
21. Az Evangélikus Országos Gyűjtemény honlapja [online]. Esterházy Péter és Gitta Könyvtár aloldal. Budapest: EOGY, [s.a.]. Hozzáférhető: <https://eogy.lutheran.hu/node/1425> [Megtekintve: 2023.02.08.]

(Beérkezett: 2022. október 9.)

A mű katalogizálás elméleti megközelítései a Párizsi Alapelvektől napjainkig

Történeti áttekintés

NÉMETHI-TAKÁCS Margit

Bevezető

A katalogizálás története során a katalógusban a mű jelentése és szerepe folyamatosan változott, formálódott. Különösen az utóbbi pár évtizedben nőtt meg a szellemi vagy művészi tartalom kifejezésének a jelentősége, köszönhetően *A bibliográfiai tételek funkcionális követelményei* (*Functional Requirements for Bibliographic Records* = FRBR) című tanulmány létrejöttének.¹

A múlt század közepén az a megközelítés volt elfogadott, hogy a katalógus az egyes dokumentumokat tegye könnyen megtalálhatóvá. Ennek érdekében a dokumentum formai jegyeinek tükrözésére helyezték a hangsúlyt, és a dokumentumban foglalt szellemi tartalom, a mű, háttérbe szorult. Azaz a katalógusok a mű fizikai szintjéről mindig tájékoztattak/tájékoztatnak, a bennük foglalt szellemi tartalomról, a mű intellektuális szintjéről azonban nem minden esetben. Az FRBR megjelenését követően már egyre nagyobb hangsúlyt kapott a szellemi vagy művészi tartalom, vagyis a mű és hozzá kapcsolódóan a kifejezési for-

ma is. Az FRBR alapul szolgált az RDA (*Resource Description and Access* = Forrásleírás és hozzáférés)² létrehozásához, ahol már előtérbe került a mű és a kifejezési forma ismérveinek rögzítése is. Ma pedig már azt figyelhetjük meg, hogy egyre hangsúlyosabbá válik a katalogizálás során a mű ismertetőjegyeinek a felvétele.

A mű fogalma

A művet a bibliográfiai leírás szintjén nehéz megragadni. Általánosan elfogadott, hogy a művet szellemi vagy művészi alkotásnak tekintjük, amit csak annak valamilyen fizikai megtestesülésén keresztül ismerhetünk meg.

Elméleti síkon minden kreatív tevékenységnek két összetevője van: a szellemi tartalom és a fizikai előfordulás, ami a gondolatokat közli, ez lehet például nyomtatott szöveg. A művet az alkotó gondolatai alkotják, a mű fizikai előfordulása pedig hordozója, közvetítője ezeknek a gondolatoknak. Bár a mű

és annak fizikai előfordulása különálló entitásként léteznek, mégis egymásra támaszkodnak. A mű megfoghatatlan fogalmi megközelítés, csak akkor jut kifejezésre, ha valamilyen fizikai előforduláson keresztül közlik. A mű fizikai előfordulása nem tartalmaz saját szellemi tartalmat, tulajdonképpen nem más, mint a mű eszméit kifejező anyagi tárgy. Egy mű több fizikai előforduláson keresztül is kifejezhető, de egyetlen fizikai előfordulás sem képviseli a művet.³ Vegyük példaként *Kertész Imre Sorstalanság* című regényét. A mű maga a Kertész Imre gondolataiból kibontakozó történet, amely nem feltétlenül egyetlen fizikai előforduláson keresztül került közlésre. Az egyik ilyen fizikai előfordulás a könyv 1975-ben megjelent első magyar kiadása. Egy másik a 2017-ben megjelent 32. kiadás. A harmadik fizikai előfordulás a svéd fordítás, míg a negyedik a regény egy EPUB-formátumú elektronikus változata. Minden alkalommal, amikor a regény egy új változata készül, függetlenül a fordítástól, a hordozótól vagy a kiadástól, az a mű egy új fizikai előfordulása. Akár svédül, akár szerbül, akár nyomtatott formában, akár elektronikus dokumentumként, esetleg hangfelvételen keresztül, a *Sortalanság* minden fizikai előfordulása Kertész Imre ugyanazon gondolatait képviseli, és ennek megfelelően ugyanazt a művet jelenti.

A mű elméleti megközelítéseiben az előbb bemutatott kettősség mindig is megvolt. Az FRBR megjelenése előtt az intellektuális szintet a mű képviselte, a fizikai szintet pedig a mű fizikai előfordulása. Az elmúlt évtizedekben az intellektuális szinten a mű mellett megjelent a kifejezési forma, a fizikai szinten pedig a példány mellett a megjelenési forma fogalma.⁴

A mű elméleti megközelítései

Bár már *Panizzi* katalogizálási szabályaiban⁵ is megjelenik a mű, vagy legalábbis megkülönbözteti a művet és az azt hordozó példányt, ennek ellenére a mű fogalmi megjelenésének főbb állomásait a *Párizsi Alapelvek* létrejöttétől járom körül. Ennek oka, hogy a jelenlegi hazai katalogizálás az ISBD (*International Standard Bibliographic Description* = Nemzetközi Szabványos Bibliográfiai Leírás) alapjain nyugszik. Maga a szabványrendszer az 1961-es Párizsi Nemzetközi Katalogizálási Konferenciának köszönhetően született, ahol megalkották a *Párizsi Alapelveket*. Nem deklarálták, hogy mi a mű, csupán a következőt fogalmazták meg: „A katalógus legyen hatékony eszköze a következők megállapításának:

- 2.2 a) egy bizonyos szerzőnek milyen művei és
- b) egy bizonyos műnek milyen kiadásai vannak meg a könyvtárban?”⁶

A dokumentum rögzítette a katalogizálás alapelveit, meghatározta a betűrendes katalógus funkcióit, és megfogalmazta a besorolási adatokra vonatkozó legfontosabb szabályokat.

Az 1960-as évek végére azonban világossá vált, hogy a nemzetközi egységességhez nem elegendők ezek az alapelvek, hanem részletes és közös szabályok kidolgozására van szükség. Az ezt követő évek munkájának köszönhetően 1974-ben megjelent a könyvek nemzetközi szabványos bibliográfiai leírása (*International Standard Bibliographic Description for Monographic Publications* = ISBD/M), majd pedig az egyéb dokumentumtípusok leírásának szabályozása is elkezdődött. Ezek a szabványok azonban csak a feldolgozandó dokumentum bibliográfiai adatainak rögzítésére vonatkozó előírásokat tárgyalják, amelyek segítségével a bibliográfiai leírások elkészíthetők. Azaz a bibliográfiai leírások elsősorban a dokumentumot azonosítják, és tájékoztatnak a dokumentum bibliográfiai adatairól. Az ISBD-k alapján készített leírások önmagukban nem alkalmasak és nem elégségesek a katalógusban vagy bibliográfiában történő elhelyezésre, így a rendezhetőség és a visszakereshetőség érdekében a leírásokat ki kell egészíteni egységesített besorolási adatokkal (autorizált hozzáférési pontokkal). A bibliográfiai leírás besorolási adatainak közlésmódját, formáját szabályozó előírások és a besorolási adatok megválasztására vonatkozó előírások nem az ISBD-k, hanem más szabványok hatáskörébe tartoznak.⁷

Látható, hogy a bibliográfiai leírás előírásait rögzítő szabványok egy konkrét kiadás formai jegyeinek leírására helyezik a hangsúlyt. A besorolási adatok megválasztását,⁸ valamint a besorolási adatok közlésmódját, formáját meghatározó szabványok a dokumentum visszakereshetőségét biztosítják.⁹ Ezek közül a szabványok közül a címek egységesítésére vonatkozó szabvány¹⁰ alkalmas arra, hogy megjeleintsük a katalógusban a mű szintjét. Például az egységesített címnek köszönhetően kereshető vissza az, hogy egy fordítás melyik mű alapján jött létre.

A mű és annak fizikai előfordulása elhatárolásához kapcsolódó elméletek hazánkban már az 1960-as évek végén, jóval az FRBR megjelenése előtt megfogalmazódtak, *Domanovszky Ákostól* és *Szelle Bélától* jelentek meg tanulmányok ezzel kapcsolatban. Domanovszky Ákos mind a hazai, mind a nemzetközi szakmának elismert alakja volt, részt vett az IFLA

szabványosítási munkálataiban.¹¹ Az ő megközelítésében „[a] leíró katalogizálás tárgyai [...] összetettek: legtöbbjüknek anyagi és szellemi aspektusa és komponense is van. A könyv szó hétköznapi jelentése világosan egy ilyen összetett tárgyra utal — ahhoz, hogy egy könyv létrejőjön, múlhatatlanul szükséges az anyagi komponens jelenléte éppúgy, mint a szellemié.”¹² „A katalógus a könyvről nemcsak mint anyagi objektumról, hanem annak szellemi összetevőjéről is megfelelő módon, mindkettőről a hozzájuk tartozó formai jegyek alatt, ad számot.”¹³ Ez utóbbi nemcsak az egy művet tartalmazó könyvekre igaz, hanem a gyűjteményes kötetekre is: „[a]z ebbe a kategóriába tartozó könyvek tartalma összetevődik, (például egy antológia novellái) elsikkadnak a katalógusban, nem jelennek meg ebben autonóm tárgyként. Ez persze még mindig nem jelenti azt, hogy ilyenkor a katalógus csak egy puszta anyagi objektumot regisztrál, szellemi egyáltalában nem. A katalógus-bejegyzés ilyenkor is kétarcú tárgyra utal, e tárgy szellemi összetevője azonban már a könyv összetett tartalmának az egésze, nem pedig a könyvben foglalt egyes művek.”¹⁴ Domanovszky Ákos a könyv és a mű fogalmának elkülönítése mellett azzal is foglalkozott, hogy mikor tekintünk két művet ugyanannak, és mikortól beszélünk új műről. Egy mű fogalma alá azoknak a könyveknek a körét rendelte, amelyek tartalmi rokonságuk alapján helyettesítik egymást. „Egységesített jegyek segítségével össze kell kapcsolni egymással azoknak a könyveknek a címleírásait:

1. amelyek teljesen azonos szöveget tartalmaznak [...];
2. amelyek ugyanannak a szövegnek az eredetijét és különböző nyelvű fordításait tartalmazzák;
3. amelyek tartalmának zöme, vagy központi része, magva azonos, de ehhez a központi részhez többkevesebb, azt terjedelemben esetleg messze meghaladó magyarázó függelék, toldalék csatlakozik – mégpedig a kiadás nyelvére tekintet nélkül [...];
4. amelyek ugyanazon szöveg, ill. szövegösszeállítás eredetijét és annak akár eredeti nyelvű, akár lefordított átdolgozásait tartalmazzák, bármilyen mértékű változtatásokon ment keresztül utóbbiakban az eredeti szöveg;
5. amelyek az egészet és önállóan megjelent részeit, szemelvényeit, kivonatát, ill. ezek fordításait tartalmazzák;
6. Az 1–5. pontok rendelkezései nemcsak az önállóan megjelent könyvekre vonatkoznak, hanem más művekkel, illetve szövegekkel egyetlen könyvvé,

bibliográfiai egységgé egybeolvasztva kiadott minden olyan műre, ill. szövegre is, amelyet függetlenül az őt magában foglaló könyv formai jegyeitől, a szabályzat saját formai jegyei alatt is fellelhetővé akar tenni a katalógusban.”¹⁵

Domanoszy Ákoson kívül Szelle Béla foglalkozott behatóbban a mű és ehhez kapcsolódóan a dokumentumcsalád fogalmával. Szelle Béla abból indult ki, hogy „[m]inden dokumentumra kivétel nélkül jellemző, hogy van létrehozója, szellemi tartalma és fizikai megjelenése. [...] Egyes dokumentumok között rokonság állapítható meg.”¹⁶ Azok a dokumentumok, amelyek rokonságban állnak, egy dokumentumcsaládot alkotnak. A dokumentumcsalád tagjait az a mű fogja össze, amelyből a dokumentumváltozatok létrejöttek. Ezek a dokumentumváltozatok nem mások, mint a mű fizikai előfordulásai. A szellemi tartalomban történő bizonyos változásoknak (pl. a mű más nyelvre történő fordítása) köszönhetően megkaphatjuk a műnek egy, az eredetihez képest újabb előfordulását. A mű egy újabb fizikai előfordulását eredményezheti egy, az előzőtől eltérő kiadás (2., 3. stb. kiadás) vagy az is, amikor a fizikai megjelenésben történik változás: például más hordozón jelenik meg; nem egy, hanem két kötetben jelenik meg; stb. Szelle Béla a dokumentumcsalád és a mű közötti összefüggést a következőképpen ábrázolta:

1. ábra

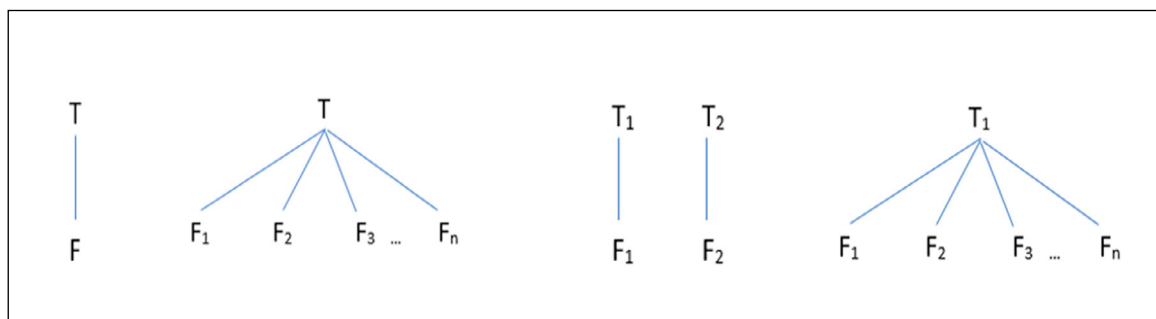
A dokumentumcsalád tényezői és a mű fogalmának köre¹⁷

Az ábra azt szemlélteti, hogy a dokumentumcsalád „tartalom”, „fizikum”, „szerző” és „mű” tényezőkkel rendelkezik.

Szelle Béla bemutatja azt is, hogy a négy tényező között milyen kapcsolat lehetséges, aminek eredményeképpen eljut a mű fogalmához:

- „[E]gy tartalom mindig feltételez egy fizikumot; egy tartalomhoz több fizikum is tartozhat”.¹⁸ Újabb fizikai előfordulásról beszélünk akkor is,

amikor a tartalom módosul, de nem olyan mértékben, hogy az a dokumentumcsaládból való kiválását eredményezné. Sőt, egy tartalom módosuláshoz akár több fizikai előfordulás is tartozhat. A következő ábra ezeket az eseteket szemlélteti:

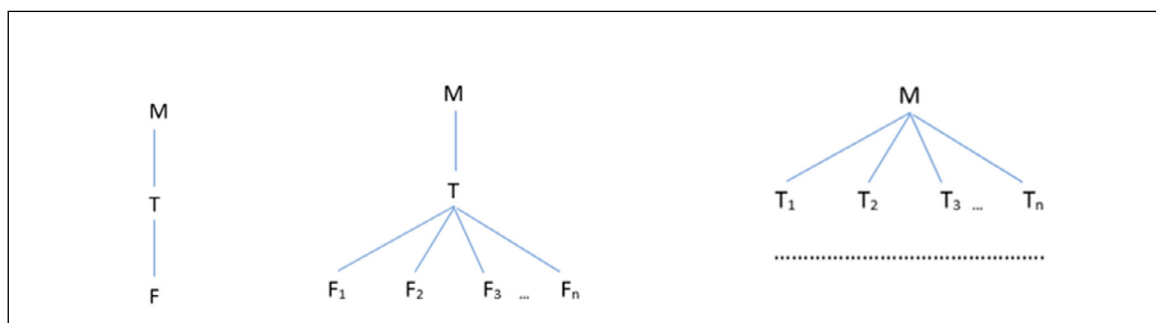

2. ábra

A tartalom és a fizikum kapcsolatai¹⁹

- Mű és a tartalom esetében is hasonlóan alakul a kapcsolat: „egy műhöz mint tényezőhöz tartozhat egy tartalom”,²⁰ ugyanakkor a műnek lehetnek tartalmi változatai is, azaz egy műhöz több tartalmi variáns is kapcsolódhat. Előfordulhat, hogy a tartalom olyan mértékű módosítást hajtanak végre, amelynek köszönhetően új mű keletkezik. A tartalmi módosulás révén létrejött új műhöz pedig szintén egy tartalom vagy több tartalmi variáns tartozhat.

- Ha a műhöz és a tartalomhoz mint tényezőkhöz hozzávesszük a fizikumot mint tényezőt, akkor a következőt kapjuk: „egy műhöz mint tényezőhöz tartozhat egy tartalom és egy fizikum mint tényező; egy műhöz tartozhat egy tartalmi és több fizikai tényező; egy műhöz mint tényezőhöz tartozhat több tartalmi variáns és több fizikum.”²¹

3. ábra

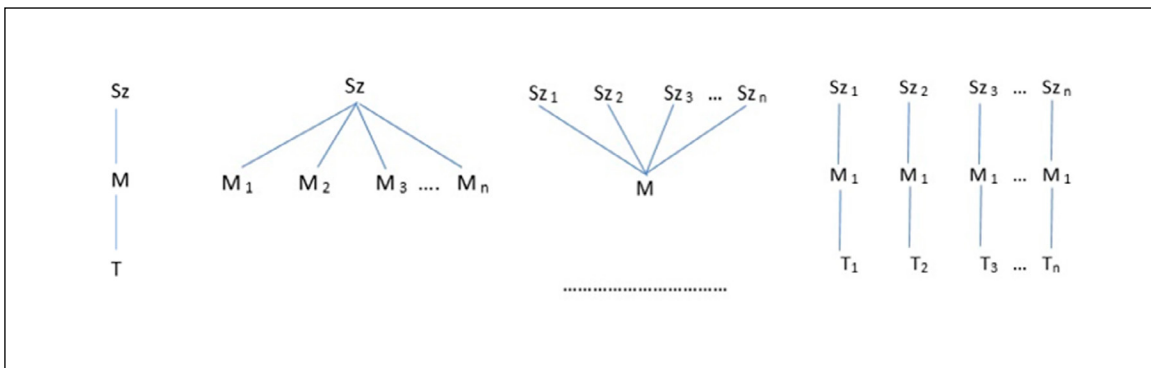
A mű, a tartalom és a fizikum kapcsolatai²²

- A szerző és a mű kapcsolata az előzőekhez képest már összetettebb. Egy szerző létrehozhat egy művet, de akár több művet is. Ez utóbbinak a fordítottja is megvalósulhat: egy szerző egy vagy több másik szerzővel közösen társszerzőként létrehozhat egy művet. Ebből következik a szerző–mű kapcsolatának az a variánsa, amikor egy szerző ugyanazon társszer-

zőkkel több mű létrejöttén is együtt dolgozik. Ez tovább bonyolítható azzal, hogy egy szerző lehet több mű egyéni szerzője, ugyanazon társszerzői kollektíva tagjaként egy vagy több mű szerzője, több különböző szerzői kollektíva tagjaként egy-egy mű vagy több mű szerzője, illetve a felsoroltak valamennyi kombinációja megvalósulhat.

- Ha a szerzőhöz és a műhöz mint tényezőkhöz hozzávesszük a tartalmat mint tényezőt, akkor a következő alapeseteket figyelhetjük meg: „egy szerző létrehozhat egy művet; egy szerző létrehozhat több művet; több szerző

(társ szerzők) létrehozhat egy művet; és a tartalom módosításai különböző szerzőktől származnak, azonban a mű mint tényező [...] változatlan marad.”²³

4. ábra

A szerző, a mű és a tartalom kapcsolatai²⁴

A mű mint tényező tehát nem más, mint „[a]z egy dokumentum-családhoz tartozó dokumentumokat összekötő szellemi rokonságot létrehozó tényező. A mű mint tényező nem természetes egység abban az értelemben, ahogy az az egy szerző, egy tartalmi változat, egy fizikai korpusz.”²⁵ „A mű mint tényező megfogalmazása a felhasználó tudatában, ill. a tájékoztatási rendszerben a következőket jelenti: A tartalmat és annak realizációit a dokumentum-család elnevezése (»bibliográfiai képe«) vonja egységbe. Ez az elnevezés tehát az összekötő kapocs a tartalom és a fizikum között. Az elnevezés az eredetre utal. Elemei megegyezhetnek a megtestesülés (fizikum) leglényegesebb formái jegyeivel. Minthogy nem tapad sem a szellemi sem a fizikai korpuszhoz, azok változásaira sem reagál, önmagában pedig szükségképpen nem változhat, tehát a legállandóbb tényező. Ez az elnevezés egy-egy dokumentum-család szimbóluma. Lényege a kollektív megállapodás. A dokumentumokban a változtathatatlant és az oszthatatlant fejezi ki. Az egyes dokumentumokkal szemben a mű azok absztrakciója.”²⁶

A mű jelenthet változatlan tartalmat, melyhez tetszőleges számú fizikai előfordulás csatlakozhat. Jelenthet azonban lényegesen változó tartalmat is; a mű mint tényező ez esetben szellemi törzsfjlődést jelképez. A szellemi törzsfjlődés olyan folyamat, mely a tartalom első változatától halad különböző mértékű és jelentőségű átdolgozásokon át mindaddig, amíg az eredetivel még azonosnak tekinthető.²⁷ De azt, hogy

mikortól tekintünk egy művet új műnek, Szelle Béla nem határozza meg.

Az ISBD-khez kapcsolódó tételeszerkesztésre vonatkozó szabványban viszont már szerepelnek olyan esetek, amelyek részletezik, hogy meddig tekintünk egy művet az eredetivel azonosnak, és mikortól beszélünk új műről.

- Új művet kapunk, ha egy művet olyan mértékben átdolgoztak, hogy az átdolgozott kiadásban az átdolgozó minősül szerzőnek, illetve az átdolgozás következtében az eredeti műfaja megváltozott.
- Szépirodalmi művek (például az ifjúság számára) átdolgozott kiadása nem minősül új műnek, ha a műfaj nem változik meg.
- Magyarázatok esetén akkor beszélünk új műről, ha a magyarázott műből közölt részletek, idézetek vagy a magyarázott mű teljes szövege csak illusztrációként vagy függelékként járul az önállóan megjelentetett magyarázathoz.
- Ha egy műhöz (annak valamely kiadásához) önálló kiadványként jelent meg pótlás, mutató vagy kiegészítés, azt önálló műként kell kezelni.²⁸

A különböző dokumentumtípusokra vonatkozó ISBD-k és az azokat kiegészítő szabványok (mint például a betűrendbe sorolásra vonatkozó szabványok) kezdetben a cédulakatalógus építését segítették. Cédulakatalógusokban a mű megjelenítése az egységesített

címek rögzítésével valósulhat meg. Ennek köszönhetően kereshető vissza, hogy egy fordítás melyik mű alapján jött létre. A számítástechnika és az információs technológiák fejlődésének köszönhetően az 1980-as években megjelentek és fokozatosan elterjedtek az OPAC-ok (*Online Public Access Catalog*). Ezzel párhuzamosan az ISBD-k egyik alapfeladatuként határozták meg a számítógépes feldolgozás megkönnyítését, ami még az ISBD(M) (*International Standard Bibliographic Description for Monographic Publications*)²⁹ 2002-es átdolgozásában is olvasható. Éppúgy, mint a cédulakatalógusoknál, az OPAC-ok esetében is az egységesített cím a hangsúlyos, mert az egy művel kapcsolatos különböző dokumentumok ennek segítségével köthetők össze. Például a *Victor Hugo* által írt *Nyomorultak* című mű egységesített, eredeti címe *Les misérables*, amelyhez a különböző nyelvű fordítások kapcsolhatók, így a magyar vagy bármilyen más nyelvű fordítás is. Az OPAC-ban történő keresésekkel összefüggésben is felmerült annak a lehetősége, hogy a műveket a katalógus más módon is megjelenítse. Ennek érdekében javaslatok születtek a keresési eredmények művek alapján történő klaszterekbe rendezésére.

Az alkalmazási környezetben bekövetkezett változások – mint például a számítógépes rendszerek elterjedése, nagyarányú adatbázisfejlesztések, az egyre bővülő, sokféle használói elvárás és követelmény stb. – a művek és példányok közötti alapvető kapcsolatok újragondolásához vezettek a katalogizálásban. Ennek eredményeképpen jött létre *A bibliográfiai tételek funkcionális követelményei* című tanulmány, amelyet az IFLA 1998-ban tett közzé. A könyvtáros szakmában FRBR-ként közismertté vált koncepció az entitások és a kapcsolatok modellezésén alapul. A tanulmányban egy olyan elméleti modellt alkottak, amely meghatározza a bibliográfiai rekordban leírt entitásokat és a besorolási rekordok középpontjában álló entitásokat, és számba veszi az entitások közötti kapcsolatokat, valamint az entitások ismérveit. A modell létrehozása során figyelembe vették a nemzeti bibliográfiákkal és a könyvtári katalógusokkal szemben támasztott használói igényeket is.³⁰ Az entitások első csoportja tulajdonképpen egy négyszintű modell, ahol az első szintet a mű, a második szintet a kifejezési forma, a harmadik szintet a megjelenési forma és a negyedik szintet a példány jelenti. Ez a négy entitás a szellemi vagy művészi törekvéseknek a bibliográfiai rekordban megnevezett vagy leírt terméke. A modellben a mű mint „önálló szellemi vagy művészi alkotás” lett definiálva, melynek a korábbi katalogi-

zálási modellekhez képest egy sokkal részletesebb meghatározását is megismerhetjük: „[a] mű elvont entitás; nincs egyetlen olyan anyagi tárgy, amelyre valaki műként mutathatna rá. A művet egyedi megvalósításokon vagy kifejezési formákon keresztül ismerjük, de maga a mű csak a különböző kifejezési formák közötti tartalmi hasonlóságban létezik.”³¹ Mivel a mű egy elvont fogalom, ezért nehéz meghatározni, hogy miből áll, vagy hogy hol húzható meg a határvonal két mű között. Valójában ez kultúránként változhat. Bár az FRBR elméleti modell, a mű fogalmának tárgyalásánál előtérbe helyez gyakorlati szempontokat is. Ennek eredményeképpen kimondja például azt, hogy a szövegvariánsok, az eltérő nyelvű fordítások, zenei átiratok és elrendezések, valamint a szinkronizált vagy feliratozott filmváltozatok ugyanazon mű eltérő kifejezési formái. Például *Bartos Erika* *Bogyó és Babóca karácsonya* című művének az egyik kifejezési formája a magyar nyelvű szöveg, egy másik kifejezési formája az angol nyelvű szöveg, a román nyelvű szöveg pedig a mű egy újabb kifejezési formájának tekinthető. Abban az esetben, ha egy művet adaptálnak az egyik irodalmi vagy művészi formáról egy másikra, az eredményt új műnek kell tekinteni. Vegyük *Brian Friel* ír drámaíró *Apák és fiúk* című darabját, amely *Ivan Turgenyev* 1862-ben megjelent azonos című regényét dolgozza fel. A Brian Friel által írt darab már egy másik műnek számít, hiszen Turgenyev művét egy új művészi formára adaptálta. A mű entitásként való meghatározásának több célja van. Egyrészt segítségével megnevezhetünk egy elvont vagy művészi alkotást, és kapcsolatokat teremthetünk valamennyi, a művet magába foglaló önálló kifejezési formával. Másrészt lehetőség nyílik arra, hogy ugyanazon mű kifejezési formái között közvetett kapcsolatot hozzunk létre, amikor nincs mód arra, hogy közvetlen kapcsolatot teremtsünk az egyedi kifejezési formák között. Ennek értelmében kijelenthetjük, hogy a mű gyakran a leghatásosabb eszköz a kifejezési formák csoportosítására, hiszen a műnek adott név (cím) mindazon kifejezési formáknak vagy a kifejezési formák azon csoportjának a neveként szolgál, amelyben a szellemi vagy művészi alkotás megvalósul.³²

Az FRBR megjelenését követően létrejött a funkcionális követelmények elméleti modelljeinek családja, amelybe *A bibliográfiai rekordok funkcionális követelményein kívül beletartoznak Az authority adatok funkcionális követelményei* (*Functional Requirements for Authority Data, FRAD*)³³ és *A tárgyi authority adatok funkcionális követelményei*

(*Functional Requirements for Subject Authority Data*, FR SAD)³⁴ nevű modellek is. Az FR-modellecsaládra épül az RDA, amelyet 2005-ben kezdtek kidolgozni. Az RDA nem más, mint adatelemek, iránymutatók, előírások egy csomagja a könyvtári és kulturális örökségi források olyan metaadatainak létrehozására, amelyek a felhasználó-központú, kapcsolattal-alapú alkalmazások fejlesztése érdekében kialakított nemzetközi modellek szerint jól formáltnak tekinthetők. Az első tervezetet 2010-ben adták ki, 2017 áprilisával azonban befagyasztották ennek frissítéseit. Ezt követően a frissítéseket a *3R Projekt* eredményeként létrejött új *Eszközészlettel* vezették be.³⁵ 2020 végétől ez a béta verzió lett az RDA hivatalos változata.³⁶ Már az első tervezetben megjelenik az FRBR négy szintű modellje – *Dudás Anikó* konkrétan így fogalmaz: „a megjelenési forma, a példány, a mű és a kifejezési forma terminus megjelenése és a hozzájuk rendelhető attribútumok és kapcsolatok módszeres rögzítése.”³⁷ A régi szabályzatokkal szemben ez egy igen szembe-tűnő különbség. Az ajánlott katalogizálási munka-folyamat lépései is tükrözik a szemléletbeli fordulatot, ugyanis itt már elkülönül a megjelenési forma és a példány attribútumainak, valamint a mű és a kifejezési forma attribútumainak rögzítése.³⁸ Tehát az RDA első tervezetének az alapja az FR-modellecsalád. Ma már az RDA az *IFLA könyvtári referenciamodell*t veszi alapul. Az *IFLA Library Reference Model* (IFLA LRM)³⁹ azért is fontos, mert a szemantikus web technológiáját szem előtt tartva hozták létre. A szemantikus web pedig egy újabb lépés afelé, hogy az eddig csak a könyvtár adatbázisában kereshető bibliográfiai adatok a web más alkalmazásaiban is elérhetők legyenek. Ez a szemantikus webhez köthető kapcsolt adatok révén tud megvalósulni. Az LRM létrejött a következőkre vezethető vissza: mivel a három modellt (FRBR, FRAD, FR SAD) különböző, egymástól független munkacsoportok dolgozták ki, ezért az egyes FR-dokumentumok eltérő szempontból megközelítve foglalják össze elemzéseik eredményeit. A könyvtári referenciamodell is kimondja, hogy mind a három dokumentum az entitáskapcsolati modellezésen alapul, viszont különböző megoldásokat kínálnak egyazon kérdésekre. Az IFLA LRM bevezetőjében a háttér megvilágító információk között az alábbiakat is olvashatjuk. Egy teljes bibliográfiai rendszerben a három modell együttes alkalmazásához komplex, alkalmi jellegű problémamegoldásokra van szükség, amelyekhez kevés útmutatás áll rendelkezésre. Ezért nyilvánvalóvá vált, hogy a funkcionális

követelmények családját össze kell vonni, és egyetlen összefüggő modellt kell belőlük létrehozni. Az egyesített modellen 2010-ben kezdett el dolgozni az FRBR Felülvizsgálati Munkacsoport. Több megbeszélés és egyeztetés után 2016-ban véleményezésre elérhetővé tették az új modellt, és a következő évben jóváhagyták azt.⁴⁰

Az új modell összesen 11 entitást azonosít, amelyek között a mű mint entitás „*egy önálló alkotás szellemi vagy művészi tartalma*”-ként⁴¹ került definiálásra. „*A mű léte együtt jár az első kifejezési formájának létrehozásával, mű nem létezhet anélkül, hogy ne legyen (vagy valamikor a múltban ne lett volna) legalább egy kifejezési formája. Egy mű utólagosan ismerhető fel, egyedi megvalósulásainak vagy a mű kifejezési formáinak tanulmányozása révén. A mű az a szellemi vagy művészi alkotás, amely a mű mindegyik eltérő kifejezési formája mögött meghúzódik. Ennek eredményeként egy mű előfordulásaként azonosított tartalom új kifejezési formaként alakulhat tovább.*”⁴²

Leszögezi továbbá, hogy „*a ténybeli vagy tematikus tartalmi hasonlóság ugyanakkor egymagában nem elegendő többféle kifejezési forma összecsoportosításához, és egy mű egyazon előfordulásaként történő értelmezéséhez.*”⁴³ Például ha két mű ugyanarról szól, de egymástól független szellemi vagy művészi erőfeszítés révén jöttek létre, akkor eltérő műveknek kell tekinteni őket.⁴⁴ Az LRM elméleti oldalról közelíti meg a mű fogalmát, de számos példát is szolgáltat a különböző entitásokhoz kapcsolódó alkalmazási területek gyakorlati szemléltetésére.

A 2020-ban megjelent RDA hivatalos változatának létrehozásakor az IFLA LRM-et vették tehát alapul; az új RDA 13 entitás és azok elemei szerint épül fel, általános információkat tartalmazó, tájékoztató fejezetekkel. Akárcsak az RDA eredeti változatában, itt is megjelenik a mű, a kifejezési forma, a megjelenési forma és a példány terminusa, valamint a hozzájuk rendelhető attribútumok és kapcsolatok.

Összegzés

Bár a *Párizsi Alapelvek*ben még nem definiálták konkrétan a mű fogalmát, viszont a katalógus kollektív funkciójának meghatározásában már megjelent, ám a műre vonatkozó részletes meghatározást először az FRBR adta.⁴⁵ Eszerint a mű nem anyagi tárgy, hanem egy elvont entitás, amelyet kifejezési formákon keresztül ismerhetünk meg. A különböző kifejezési formák tartalmi hasonlóságuk alapján sorolhatók egy műhöz. Az LRM-ben a mű és a kifejezési

si forma közötti kapcsolat már erőteljesebb: eszerint a mű nem más, mint a mű eltérő kifejezési formái mögött húzódó szellemi vagy művészi alkotás.⁴⁶ Mindezt megelőzően a katalogizáláselmélet hazai képviselőit is foglalkoztatta a fizikai oldal mögött létező intellektuális szint. Domanovszky Ákos a katalogizálás tárgya felől közelítette meg a művet, bár konkrét definíciót nem adott meg. Meghatározásaiban hangsúlyozza, hogy a könyvnek anyagi és szellemi összetevője is van. Szelle Béla meghatározása már jobban hasonlít a napjainkban elfogadott definícióhoz. Az ő értelmezésében a mű egy összekötő erő, amely a dokumentumokat tartalmi rokonságuk alapján dokumentumcsaládba sorolja. A katalogizálási elméleteket megnézve látható, hogy a mű különböző definícióinak mindegyikében a művet egy olyan elvont dolognak tekintik, amely valamilyen szellemi alkotásnak eredményeképpen jön létre,

és elkülönül az azt hordozó fizikai előfordulástól. Csak az utóbbi pár évtizedben vált árnyaltabbá ez az elkülönítés, a négy alapentitásra (mű, kifejezési forma, megjelenési forma, példány) épülő olyan modellek megjelenésével, mint az FRBR vagy az LRM. A két új entitás, a kifejezési forma és a megjelenési forma megmutatja, hogy a mű milyen formában fejeződik ki, és hogy ez a kifejezési forma milyen megjelenési formában ölt testet, amelynek egyik darabja lesz a példány.

Napjainkra a mű fogalma egyre nagyobb szerephez jutott mind elméleti, mind gyakorlati megközelítésben. Ez köszönhető az FRBR, majd pedig az LRM elméleti modelljei létrejöttének, amelyekben a mű központi helyet foglal el. A gyakorlat valószínűleg követni fogja az elméletet, és a mű katalógusban történő megjelenítése egyre nagyobb hangsúlyt kap majd.

Jegyzetek és irodalmi hivatkozások

1. A bibliográfiai tételek funkcionális követelményei: Zárójelentés. Készítette az IFLA Bibliográfiai Tételek Funkcionális Követelményei Munkacsoportja. Ford. BERKE Barnabásné. Budapest: Országos Széchényi Könyvtár, 2006. 134 p. Hozzáférhető: <https://repository.ifla.org/bitstream/123456789/822/1/ifla-functional-requirements-for-bibliographic-records-frbr-hu.pdf> [Megtekintve: 2023.02.16.]
2. RDA: Resource description and acces [online] == RDA – Resource description and acces toolkit honlap: About oldal. [S.l.]: American Library Association – Canadian Federation of Library Associations – CILIP, cop. 2010–2022. Hozzáférhető: <https://www.rdatoolkit.org/about> [Megtekintve: 2023.01.23.]; Ld. még: About RDA [online]. == RDA Steering Committee honlapja. Utoljára frissítve: 2020. szeptember 10. Hozzáférhető: <http://www.rda-rsc.org/content/about-rda> [Megtekintve: 2023.01.23.]
3. HOLDEN, Chris. The bibliographic work: History, theory, and practice. == Cataloging & Classification Quarterly, 59. (2021) 2–3., p. 77–96. ISSN 0163-9374
4. Vö. uo., p. 82–83.
5. LEHNUS, Donald J. A comparison of Panizzi's 91 rules and the AACR of 1967. Urbana: University of Illinois Graduate School of Library Science, 1972. 42 p. Hozzáférhető: <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpgclclefindmkaj/https://core.ac.uk/download/pdf/4813959.pdf> [Megtekintve: 2023.02.06.]
6. A Párizsi Nemzetközi Katalogizálási Konferencia (1961. október 9–18.). == Könyvtári Figyelő, 8. (1962) 1., p. 1–8.
- ISSN 1586-5193. További hozzáférés weblapról: https://www.epa.hu/00100/00143/00159/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_1962_01_01-08.pdf [Megtekintve: 2022.03.29.]
7. RÁCZ Ágnes. Bibliográfiai leírás, katalogizálás. 11., változatlan kiadás. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 2000. 329 p.
8. Magyar Népköztársaság Országos Szabvány. Leíró katalógusok bibliográfiai tételeinek szerkesztése. Általános előírások: MSZ 3423/1-83. Budapest: Magyar Szabványügyi Hivatal, [1983]. 4 p.; Magyar Népköztársaság Országos Szabvány. Leíró katalógusok bibliográfiai tételeinek szerkesztése. Könyvek: MSZ-3423/2-84. Budapest: Magyar Szabványügyi Hivatal, 1984. 38 p.; Magyar Népköztársaság Országos Szabvány. Leíró katalógusok bibliográfiai tételeinek szerkesztése. Időszaki kiadványok: MSZ 3423/3-86. Budapest: Magyar Szabványügyi Hivatal, [1986]. 17 p.
9. Magyar Népköztársasági Országos Szabvány. A bibliográfiai leírás besorolási adatai. Fogalommeghatározások: MSZ 3440/1-83. Budapest: Magyar Szabványügyi Hivatal, [1983]. 5 p.; Magyar Népköztársasági Országos Szabvány. A bibliográfiai leírás besorolási adatai. Személyek nevei: MSZ 3440/2-79. Budapest: Magyar Szabványügyi Hivatal, 1979. 32 p.; Magyar Népköztársasági Országos Szabvány. A bibliográfiai leírás besorolási adatai. Testületek nevei: MSZ 3440/3-83. Budapest: Magyar Szabványügyi Hivatal, 1983. 28 p.; Magyar Népköztársasági Országos Szabvány. A bibliográfiai leírás besorolási adatai. Címek: MSZ 3440/4-81. Budapest: [Magyar Szabványügyi Hivatal], 1981. 14 p.; Könyvtári és szakirodalmi tájékoztatási szabályzat. Földrajzi nevek, mint adatbázisrekordok tárgyi hozzáférési pontjai:

- KSZ/5. Közread. a Könyvtári és Szakirodalmi Tájékoztatási Szabványosítási Bizottság. Budapest: OSZK, 2005. 32 p.
10. Magyar Népköztársasági Országos Szabvány. A bibliográfiai leírás besorolási adatai. Címek: MSZ 3440/4-81. Budapest: [Magyar Szabványügyi Hivatal], 1981. 14 p.
 11. POGÁNYNÉ RÓZSA Gabriella. Domanovszky Ákos katalógizálás-elméleti munkássága. == Könyvtári Figyelő, Ú. f. 12. = 48. (2002) 3., p. 441–456. ISSN 0023-3773
 12. DOMANOVSZKY Ákos. A leíró katalógizálás tárgyai. == Budapest: Egyetemi Könyvtár, 1966. p. 7–62. (Kiny.: Az Egyetemi Könyvtár évkönyvei 3.) Az idézet helye: p. 24.
 13. Uo., p. 32.
 14. Uo.
 15. DOMANOVSZKY Ákos. A leíró katalógus alapfeladatai. == Az Egyetemi Könyvtár évkönyvei. 2. köt. Budapest: Egyetemi Könyvtár, 1964. p. 7–43. Hozzáférhető: https://edit.elte.hu/xmlui/static/pdf-viewer-master/external/pdfs-2.1.266-dist/web/viewer.html?file=https://edit.elte.hu/xmlui/bitstream/handle/10831/8867/EK_Evk_02_01_Domanovszky_7-43.pdf?sequence=1&isAllowed=y [Megtekintve: 2023.02.16.] Az idézet helye: p. 33.
 16. SZELLE Béla. Bevezetés a katalógizáláselméletbe. 7., változatlan kiad. Budapest: Tankönyvkiadó, 1990. 264 p. Az idézet helye: p. 55.
 17. Uo., p. 56.
 18. Uo., p. 59.
 19. I. m. 59. oldalán lévő ábra alapján.
 20. Uo., p. 60.
 21. Uo.
 22. I. m. 60. oldalán lévő ábra alapján.
 23. Uo.
 24. I. m. 60. oldalán lévő ábra alapján.
 25. Uo.
 26. Uo., p. 62.
 27. Uo., p. 61.
 28. Magyar Népköztársasági Országos Szabvány. Leíró katalógusok bibliográfiai tételeinek szerkesztése. Könyvek: MSZ-3423/2-84. Budapest: Magyar Szabványügyi Hivatal, 1984. 38 p.
 29. International Federation of Library Associations and Institutions. ISBD(M): International Standard Bibliographic Description for Monographic Publications. 2002 Revision. [S.l.]: IFLA, 2002. 72 p. Hozzáférhető: [chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpccgiclfendmkaj/https://archive.ifla.org/VII/s13/pubs/isbd_m0602.pdf](https://archive.ifla.org/VII/s13/pubs/isbd_m0602.pdf) [Megtekintve: 2023.02.16.]
 30. A bibliográfiai tételek funkcionális követelményei: Zárójelentés. I. m.
 31. A bibliográfiai tételek funkcionális követelményei: Zárójelentés. I. m., p. 24.
 32. A bibliográfiai tételek funkcionális követelményei: Zárójelentés. I. m.
 33. Functional Requirements for Authority Data (FRAD) [online]. == AZ IFLA honlapja. The Hague: IFLA Headquarters, [s.a.]. „The Functional Requirements for Authority Data (FRAD) is a conceptual model, initiated in 1999, as an extension and expansion of the FRBR model. The purpose of FRAD is to add a model for the description of authority data and relate that to the user's needs.” Hozzáférhető: <https://www.ifla.org/references/best-practice-for-national-bibliographic-agencies-in-a-digital-age/resource-description-and-standards/bibliographic-control/functional-requirements-the-frbr-family-of-models/functional-requirements-for-authority-data-frad/> [Megtekintve: 2023.03.10.]
 34. Functional Requirements for Subject Authority Data (FRSAD): Final report [online]. == AZ IFLA honlapja. (BCM) Review Group aloldal. The Hague: IFLA Headquarters, [s.a.]. Hozzáférhető: <https://www.ifla.org/functional-requirements-for-subject-authority-data/> [Megtekintve: 2023.03.10.]
 35. 3R Project frequently asked questions [online]. == Az RDA Steering Committee honlapja. Utoljára frissítve: 2020. szeptember 10. Hozzáférhető: <http://rda-rsc.org/node/551#09> [Megtekintve: 2023.01.23.]
 36. RDA FAQ – Gyakran feltett kérdések [online]. == Az RDA Steering Committee honlapja. Utoljára frissítve: 2022. február 22. [S.l.]: American Library Association – Canadian Federation of Library Associations – CILIP, [2015.]. Hozzáférhető: <http://www.rda-rsc.org/node/641> [Megtekintve: 2022.03.29.]
 37. DUDÁS Anikó. Forrásleírás és hozzáférés: Az új angol-amerikai katalógizálási szabályzat (RDA) és kritikája. == Könyvtári Figyelő, Ú. f. 22. = 58. (2012) 4., p. 727–750. ISSN 1586-5193. További hozzáférés weblapról: http://epa.oszk.hu/00100/00143/00085/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_2012_4_727-750.pdf [Megtekintve: 2022.03.29.] Az idézet helye: p. 734.
 38. Uo., p. 727–750.

39. RIVA, Pat – LE BOEUF, Patrick – ŽUMER, Maja. IFLA könyvtári referenciamodell: A bibliográfiai információk elméleti modellje [elektronikus dok.]. Ford. GAZDAG Tiborné. Budapest: OSZK, 2018. 99 p. Hozzáférhető: https://www.ifla.org/wp-content/uploads/2019/05/assets/cataloguing/frbr-lrm/ifla-lrm-august-2017_rev201712-hu.pdf [Megtekintve: 2023.01.23.]

40. Uo., p. 5–6.

41. Uo., p. 19.

42. Uo.

43. Uo.

44. Uo.

45. A bibliográfiai tételek funkcionális követelményei: Zárójelentés. I. m.

46. RIVA, Pat – LE BOEUF, Patrick – ŽUMER, Maja. I. m.

További felhasznált irodalom

IFLA Cataloguing Section Standing Committee: 2021–2023 Unit Action Planning. [S. l.]: International Federation of Library Associations and Institutions, 2021. 24 p. Hozzáférhető: https://repository.ifla.org/bitstream/123456789/1887/1/action-plan_CAT_2021-2023.pdf [Megtekintve: 2023.01.23.]

(Beérkezett: 2022. március 30.)

Fényképtárak a nagyvilágban

Áttekintés nemzeti könyvtárak fényképgyűjteményeiről

SÁRKÖZY Réka

Bevezető

Az évezred küszöbén, 2000-ben született megállapodás a Magyar Fotóművészek Szövetsége és az Országos Széchényi Könyvtár (OSZK) között a Jelenkori Fotóművészeti Gyűjtemény és Dokumentációs Központ létrehozásáról, abból a célból, hogy gyűjtse, feldolgozza, megőrizze és közvetítse korunk fotografiai értékeit, dokumentumait, bekapcsolja azokat a nemzet emlékezetébe, illetve hozzáférhetővé tegye kutatók, történészek, muzeológusok, elméleti szakemberek és a nagyközönség számára. A gyűjtemény az OSZK Hold utcai Mikrofilm- és Fényképtárában kapott helyet. 2007-ben Fénykép- és Fotóművészeti Tár néven kivált a Mikrofilmtárból, és önálló különgyűjtemény lett, majd a következő évben, 2008 tavaszán „felköltözött” az OSZK épületébe. A Tár folyamatosan bővült; ma a Diafilmgyártó Vállalat teljes anyagát – diafilmeket és rajztesteket egyaránt –, az Állami Építőipari Vállalat archívumát, *Escher Károly*, *Nagy Lajos*, *Móser Zoltán* negatívjait őrzi, de jelentős a XIX. századi képanyaga is. Utóbbi sztereóképek, panorámafelvevételek, albumok alkotják; köztük megtalálható a *Rosti Pál* dél-amerikai utazásait megörökítő első magyar fényképalbum 1859-ből, *Révay Ferenc*

utazásai során készült albumai, családi albumok, ezek mellett pedig az 1860-as évektől készült vizitkártyák és üveglemezek is gazdagítják az állományt.

2020-tól a Tár összevontan működik a korábbi Történeti Interjúk Tárával. Az így létrejött Történeti Fénykép- és Interjútar 2020 júniusában tette közzé online tartalomszolgáltatását, a Fotóteret,¹ ahol az első világháborús és az erdélyi gyűjteményben 10 ezer fénykép között böngészhetnek az érdeklődők.

2021 tavaszán megnyílt a Történeti Fénykép- és Interjútar kutatóterme: itt eredeti nagyításokat, diafilm rajztesteket, régi fényképalbumokat vehetnek kézbe az olvasók, akik a helyszínen is kereshetnek adatbázisainkban, és megtekinthetik a Videótar interjúgyűjteményét is az erre a célra kialakított munkaállomásokon.

A további fejlődés biztosításához – a kutatóter által kínált lehetőségeken és az online tartalomszolgáltatás folyamatos bővítésén túlmenően – át kell gondolni, hogy milyen irányban érdemes gyarapítani a gyűjteményt, és hogyan válhatnak a Történeti Fénykép- és Interjútarban őrzött kincsek megkerülhetetlen forrásá a magyar történelem, társadalomtörténet, művészet és fotográfia iránt érdeklődő kutatók számára.

Annak érdekében, hogy a nemzetközi tendenciáknak megfelelően, a megismerhető külföldi tapasztalatokkal is összhangban fejlődjön a Tár gyűjteménye, áttekintettem számos nemzeti közgyűjtemény honlapját. Elsősorban arra voltam kíváncsi, mit tartanak küldetésüknek a vizuális dokumentumok terén, van-e elkülönült fényképtáruk, milyen típusú fényképeket őriznek, és milyen szempontok alapján gyarapítják a gyűjteményt. A *British Library*, az amerikai Kongresszusi Könyvtár, a francia, az ír, a kanadai, a német, a norvég, az osztrák, a spanyol és a román nemzeti könyvtárak oldalaira feltöltött dokumentumokból tájékozódtam, illetve ahol ez nem nyújtott elég információt, segítséget kértem a fényképtárak vezetőitől, így *Jill Delaney*től a Kanadai Nemzeti Könyvtárból és *Michaela Pfundner*től az Osztrák Nemzeti Könyvtárból.

A Kanadai Nemzeti Könyvtár és Levéltár

A *Library and Archives Canada* (LAC) a legrégebbi, fotográfiákat gyűjtő könyvtár a fent felsoroltak között. Korán kezdték a gyűjtést: az első intézmények között voltak, még mielőtt megnőtt volna az érdeklődés a piacokon a fotográfia iránt. Az első képet 1897-ben vették, és az 1920-as években az archívumnak már több mint 20 ezer fényképe volt. 1915-ben tör-

tént az első nagyobb vásárlás: *Sir Sandford Fleming* 900 képből álló gyűjteményének megvétele. Bár a korai periódusban a portréfotózás volt domináns, az 1850-es évektől vannak a gyarmatosítást és a természeti kincsek birtokbavételét, a „táj meghódítását” dokumentáló sorozatok, amelyeket alkotóik támogatások reményében készítettek, hogy folytathassák a természeti kincsek további kitermelését. Sok kép készült az őslakos indiánokról, ma már vállalkozatlan kontextusban: mint egy „kihalt faj példányait” dokumentálták őket és életformájukat.

Az első kanadai dagerrotípiák már 1839-ben elkészültek, hetekkel az eljárás bemutatása után. A portréfotózás után népszerűvé váltak a tájképek, melyeket az újságok is szívesen vásároltak. 1880-tól Kanadában is megjelent az amatőr fényképezés. A Kanadai Nemzeti Könyvtár és Levéltár az 1980-as években végzett jelentős kutatómunkája eredményeképp számos olyan amatőrt fedezett fel, akiket ma már a legfontosabb kanadai fényképészek között tartanak számon. A LAC ma is gyűjti a jelentős portréfotográfusok képeit a dagerrotípiától a mai szerzőkig.²

Az 1910-es évek körül megszületett a fotóriport, később a fotóesszé és a szociofotó. Az új műfajok az első világháború után váltak jelentőssé, és az 1930-as években érkezett el a kanadai fotográfia aranykora.³ A milliós sajtófotó-gyűjtemény mellett a LAC önálló fondokban is őriz riportfotó-gyűjteményeket.⁴ A vásárolt fotóesszé és szociofotók közül *Kryn Taconis*,⁵ *Michel Lambeth*⁶ és *Szilasi Gábor*⁷ életműve a legkiemelkedőbb.

A LAC őrzi a kanadai kormányügynökségek és hivatalok megbízásából készült dokumentumfotókat is. A teljes gyűjtemény 28 millió felvételt tartalmaz. A kanadai modellnél már megfigyelhető a nemzeti könyvtárakban őrzött fényképek gyarapításának általános törekvése dokumentumértékű képek vásárlására, amennyiben azok tartalma nemzeti identitást épít, vagy kapcsolódik az adott országhoz. A riportfotók, szociofotók, a táj és az épített környezet dokumentációi, valamint a neves emberek portréi képezik a gyűjtőkör alapját. A megközelítés elsősorban alkotói központú, a fondok jó része fotográfusok életműveit tartalmazza, az eseményközpontú megközelítést az egyes újságok teljes fotóarchívuma képviseli. Éppen az erős alkotói szemlélet miatt a kanadai könyvtár is gyűjt fotóművészetet, ha alkotója kiemelkedő jelentőségű, hírneve emeli a gyűjtemény presztízsét. Gyakran a tematikus és az életműszempont egyszerre érvényesül, erre példa a ma élő egyik legnagyobb kanadai fotográfus, a magyar származású Szilasi Gábor

életművének megvásárlása, melynek jelentős része a kanadai, azon belül a québeci vidék átalakulását dokumentálja: montréalai városképei évtizedeken át követték a város fejlődését.

A Kongresszusi Könyvtár

A világ legnagyobb könyvtára, a 170 milliós gyűjteménnyel rendelkező egyesült államokbeli Kongresszusi Könyvtár publikus stratégiai tervében megfogalmazott küldetése, hogy „*inspiráljon, tájékoztasson és szolgáljon minden amerikai, azzal, hogy felkelti kulturális és intellektuális kíváncsiságát, kreativitását*”.⁸ A fényképgyűjtemény is ezt a célt támogatja azáltal, hogy „*dokumentálja a nemzeti és regionális tárgyú kezdeményezéseket, bemutatja a történelmet és az amerikai nép kiemelkedő eredményeit, hangsúlyozva annak sokféleségét*”.⁹ A Kongresszus számára azok a tevékenységek érdekesek, amelyek megmutatják a törvényhozó tevékenységhez kapcsolódó programokat, hatásukat a nemzetre és a világra az amerikai társadalomra jellemző sokféle nézőpontból. A könyvtár nemzetközi tematikájú képeket is gyűjt, támogatva az ilyen irányú kutatásokat és a könyvtár egyéb gyűjteményeinek érdekeit.

A Kongresszusi Könyvtár fényképekre vonatkozó általános gyűjtőköri stratégiája

A Kongresszusi Könyvtár egyaránt támogatja a fényképezés történetének kutatását és az amerikai kultúra, valamint a történelem fényképekben őrzött dokumentumainak tanulmányozását. A gyűjtemény erősségei a társadalomtörténet, művészet és kultúra, technológia és tudomány, tájkép és épített környezet, nyilvánosság és újságírás területéhez kapcsolódó fotográfiák, továbbá neves emberek számos portréja a politika, a tudomány, a kultúra területéről, beleértve a zenét, a színházat és a táncművészetet is. Nemcsak a hírességeket tartják számon, hanem kiemelt jelentőségűnek értékelik azokat a dokumentumfotókat is, amelyek az átlagos amerikai életét mutatják be. A Kongresszusi Könyvtár gyűjti a külpolitikai szempontból jelentős portrékat és riportokat is, ha azok hatással voltak az amerikai történelemre, érdekekre, gyakorlatilag az egész világból: Latin-Amerikából, a Karib-térségből, Afrikából és a Közel-Keletről, Ázsiából, Óceániából és Európából, beleértve Oroszországot is. Mivel a nemzetközi anyag kevésbé átfogó, mint az amerikai, a fotóművészet itt kevésbé reprezentált, a gyűjtés inkább a dokumentumfotókra fókuszál.

A gyarapítás során a jó technikai minőség alapvető elvárás. Ugyanakkor azokat a nem tökéletes technikai színvonalon kivitelezett fényképeket is befogadják, amelyek egyedülállóan reprezentálják az amerikai életformát és mindennapi életet. A Kongresszusi Könyvtár fényképgyűjteménye nem vesz állományba amatőr fotókat, útiképeket, digitális másolatokat, rajzokat, plakátokat, az USA kormányának és ügynökségeinek fényképeit, helyi érdekű események fényképeit, továbbá más gyűjtemények másolati példányaait.

A Kongresszusi Könyvtár fényképekre vonatkozó speciális gyűjtőköri irányelvei

A középpontban a dokumentumfotók állnak, amelyek megőrkítik az USA történelmét, kulturális örökségét, megjelenítik az amerikai életformák sokféleségét az otthonokban, a munkahelyeken és az embereket körülvevő természetben. Ide tartoznak a kulturális vagy történelmi jelentőségű személyek portréi, melyeket a Smithsonian Intézet *National Portrait Gallery*jához¹⁰ hasonló elvek alapján gyűjtenek. Kiemelten keresik bizonyos történelmi korszakok vagy témák vizuális dokumentumait, ilyenek a gazdasági világválság, a polgárjogi mozgalom, az AIDS, a környezeti változások, az iparosodás fényképei. Ezeket a tematikus csoportokat a könyvtár időről időre újraértékeli, és amennyiben az a kutatók érdekeit szolgálja, beemelhet újabbakat is közéjük. Fontosnak tartják az építészet, a technológia, a divat és a kulturális élet változásainak dokumentumait is. Nemzetközi forrásból ugyanolyan elvek alapján válogatnak, mint az amerikaiból. A könyvtár nem gyűjt kizárólag helyi érdekeltségű anyagokat, de segít azokat a megfelelő regionális intézményhez eljuttatni.

A fotóművészeti alkotások is beletartoznak a Kongresszusi Könyvtár gyűjtőkörébe, amennyiben azok koncepciójukban és kivitelezésükben különlegesen értékesek vagy jelentősek egy mozgalom, egy esztétikai kategória vagy fotótörténeti korszak szempontjából, és abban az esetben is, ha vezető amerikai művész készítette őket, vagy épp ellenkezőleg, egy alulértékelt tehetséges művész alkotásai.

A riportfotók események, helyek, politikai krízisek, problémák és felfedezések képi dokumentumai. A könyvtár vezető riporterek teljes hagyatékát is befogadja, azzal a feltétellel, ha az egyes életművek különböző periódusokat fednek le, így biztosítva a kutatók számára a hagyatékok összességéből egy folyamatos idővonalat, lehetőleg átfedések, duplikátumok nélkül. Állományba vesznek egyedi alkotásokat

és kis gyűjteményeket is, ha azok jelentős mérföldkövei a riportfotó történetének.

Médiumentörténeti jelentőségű képek vásárlásakor a könyvtár célja egy olyan válogatás létrehozása, amely reprezentálja a fotográfia változó természetét a kezdetektől a digitális formátumig. A gyűjtőkörbe tartozik a jelentős műtermek anyaga a szakma fejlődésének áttekinthetősége és kutatása érdekében, továbbá követik a kép felhasználási módozatainak kulturális változásait és a fogyasztás alakulását is.

Fényképarchívumok abban az esetben tartoznak a gyűjtőkörbe, ha reprezentálják a fenti kategóriák bármelyikét. A legtöbb esetben ezek magánszemélyek archívumai vagy egy intézmény termékei. Az állami szervek archívumai a Nemzeti Levéltár (*National Archives and Records Administration*) gyűjtőkörébe tartoznak.

A fényképalbumok és más kötetes művek között tartják számon a nem publikált albumokat, amelyek családi, egyesületi vonatkozásúak, vagy ilyen eseményhez kapcsolódnak. Különös hangsúlyt helyeznek minden olyan publikációra, amely eredeti fényképeket tartalmaz, esztétikai vagy dokumentációs célból, bármilyen formában.

A fényképek beszerzési forrásai változatosak: fotográfusok, gyűjtők, kereskedők, árverések, galériák, ezekhez társul a csak a weben publikált („web only”) dokumentumok beszerzése, amelyek kiegészítik a létező gyűjteményt. A webarátás („web harvest”) útján történő archiválás módozatai még kidolgozás alatt állnak.

A tartalmi szempontok mérlegelése során azt is vizsgálják, hogy a beszerzendő kép ne legyen duplikátuma más intézményekben őrzött fotónak, és pótolja a meglévő gyűjtemény hiányait. A gyarapítási döntések során a válogatásban a tartalmi szempontokon kívül mindig figyelembe kell venni a beszerzés költségeit, akár anyagi, akár tárolási, akár egyéb értelemben.

A fent részletezett szempontok nem sokban térnek el a kanadai szempontrendszerétől: itt is a dokumentumfotókat helyezik előtérbe, erős az alkotói szemlélet, de megengedők a művészkepek irányába is. Új elem a médiumentörténet hangsúlyozása és a fényképalbumok, egyéb fotókönyvek kiemelése.

A British Library

Európa gigantikus könyvtára egészen máshogy viszonyul a fényképekhez. A *British Library*-ben a *Visual Arts*, vagyis a vizuális művészetek nevű kollekcióban¹¹ kaptak helyet a fényképek, de az egész gyűj-

teményben elszórtan is találhatók fotográfiák. A Kelet-indiai Társaság archívuma alkotja a gyűjtemény gerincét: festmények, szobrok, bútorok, nyomatok és rajzok, továbbá régészeti kutatások fényképdokumentumai. A közel 250 000 képből álló gyűjtemény zömmel a XIX. századból származik, a legkorábbi felvétel 1850-ben készült. Az indai gyűjteményen túl is főként korai fényképeket őriz a könyvtár, melynek egyik legértékesebb egysége *Henry Fox Talbot* teljes hagyatékát tartalmazza: levelezését, naplójegyzetét, továbbá 1500 korai fényképet. A British Library fotókönyv-kollekciója¹² a legnagyobb a világon, a kezdetektől gyűjtik ezt a műfajt.¹³ Jelentős a nagy formátumú, japán, francia, svájci, jeruzsálemi és sínai-félszigeti XIX. századi útfényképeket tartalmazó topográfiai gyűjtemény: az egyik különlegesség az 1875-ös brit sarkvidéki expedíció fényképanyaga. A könyvtár fényképgyűjteményének középpontjában a XIX. század áll, de két jelentős jelenkori kollekciójuk is van: a *Fay Goodwin*-gyűjtemény¹⁴ és a Kodak Történeti Gyűjtemény. Ez utóbbi a gyár teljes archívuma az 1885 és 1990 közötti periódusból, tartalma: dokumentumok a vállalat keretei között végzett kutatómunkáról, a reklámtevékenységről, a cég világháborús részvételéről, személyzeti és társasági rendezvényekről, továbbá a vállalat kereskedelmi és termékkatalógusai. A British Library nem gyarapít szisztematikusan fényképeket, mert arra ott van a Bradfordban található *National Science and Media Museum*,¹⁵ melynek a brit fotográfia gyűjtése is feladata.

A Francia Nemzeti Könyvtár

A könyvtár által közzétett küldetésben¹⁶ a többi felsorolt dokumentumtípus között szerepel a fénykép is, melyet a kezdetektől gyűjtenek; nem meglepő, hogy nemcsak dokumentációs értékű felvételekből, hanem minden ismert műfajból, beleértve a művészi kísérletezést is, rendkívül gazdag gyűjteménnyel rendelkeznek. A Francia Nemzeti Könyvtár fényképkollekciója az egyik legrégebbi Európában. A nyomtatványokat és a fényképeket együtt őrzik.¹⁷ Kezdetben a kötelezpéldány-rendszer révén kerültek be fotográfiák: a legelső ilyen tétel a lille-i *Louis-Désiré Blanquart-Évrard* 1851-ben készült felvétele volt. Egészen a két világháború közötti időig egységesen, a nyomtatványokkal teljesen együtt kezelték és gyűjtötték a fényképeket. 1934-ben került ide munkatársként *Jean François Maxime Prinnet*,¹⁸ aki kiemelten kezdett foglalkozni a műfajjal. Ebben az időszakban több

jelentős régifotó-kollekcióval gyarapodott a gyűjtemény, mindezek mellett folyóiratok és újságok teljes fotóanyagát is megkapták, így például a *Touring Club de France* fényképeit, egy *Petit Parisien*-válogatást 1935-ben, a *Ce Soir* és a *L'Humanité* fényképparchívumát, valamint négy fotóügynökség¹⁹ kb. 200 ezer riportképét. A gyűjtemény nem csupán dokumentarista jellegű, hanem portrékat és teljes életműveket is állományba vesz, mint például *Yvette Troispoux*²⁰ amatőr fotográfus hagyatékát.

A fényképtár a kezdetektől adományok, vásárlások és hagyatékok útján gyarapszik, a gyűjtés legfontosabb tartalmi szempontja a széles értelemben vett francia kultúrához történő kapcsolódás, továbbá a fotográfia története technikai szempontból is, arra törekedve, hogy lehetőleg minden eljárás képviselve legyen. 1968 óta kifejezetten gyűjtik nemzetközi szinten is az újító kortárs fotográfusok műveit a *Portfolio Private Property Suite* nevű gyűjteményegységben. 45 felvétel található itt *Helmut Newton*tól,²¹ 65 cianotípia *Thomas Ruff*tól,²² illetve a *Bar Floréal*²³ 1985 és 2015 közötti 20 ezer riportfényképét is itt találhatjuk meg.

A Norvég Nemzeti Könyvtár

A digitalizáció élharcosaként ismert skandináv könyvtár a fotográfiák gyűjtése és digitalizálása terén is jól teljesít: teljes gyűjteménye, majdnem 500 ezer fénykép elérhető a honlapján.²⁴

2018–2022-es stratégiája²⁵ szerint a nemzeti könyvtár célja, hogy a Norvégiával kapcsolatos minden tudás elsődleges forrása legyen. A kulturális örökség megőrzésével és közzétételével a kutatás és a tanulás számára dokumentációs bázisként szolgál, és segít a nemzeti identitás megerősítésében és építésében. Támogatja a norvég könyvtárakat, hogy a közösségi tudásátadás fontos központjai legyenek. Ennek érdekében gyűjt, katalogizál és megőriz minden norvég vonatkozású dokumentumot. Szándéka szerint ablak kíván lenni a letűnt korok nyilvánosságára, és segíteni szeretné a jelen és a jövő generációit, hogy történeti kontextusban értsék meg és értelmezzék a norvég társadalmat. A nemzeti könyvtár reflektálni kíván minden médiaformátumra, amely a nyilvánosságot szolgálja, származzon bármilyen korszakból. Ebbe a tág meghatározásba értelemszerűen beletartozik a fénykép is. A gyűjteményt fizikai és digitális formában is őrzik, olyan tárolási eszközökön, amelyek vélhetően évezredekig nem avulnak el. A norvég társadalom megértésének és a közösségi tudásátadás szolgálatának szándéka – az eddig tárgyalt nemzeti

könyvtárakhoz hasonlóan – a dokumentumfotókat helyezi előtérbe, de a norvég kulturális örökség hangsúlyozása nyitottságot jelent az alkotói életművek befogadása irányába is.

Az Ír Nemzeti Könyvtár

Stratégiája szerint fő feladata Írország és a diaszpóra emlékezetének őrzése.²⁶ Az Ír Nemzeti Könyvtár fényképgyűjteménye több mint 5,2 millió képet tartalmaz, ezek többsége ír vonatkozású. Köztük daggerotípiák, ambrotípiák, üvegnegatívok, ferrotípiák, sokféle formátumú papírképek, negatívok és albumok is találhatók. Alapítása korainak számít a könyvtári fényképgyűjtemények körében; kiindulópontjaként a Lawrence-gyűjtemény 1943-as megvásárlása szolgált. Ez a közel 40 000 üvegnegatív Írország tájait ábrázolja 1865–1914 között. Számos más műterem gyűjteményét sikerült megvásárolniuk a következő évtizedekben, továbbá amatőrök fényképeit és korai fényképalbumait is, köztük nagybirtokok archívumait. A kollekció 1998-ban vált önálló különgyűjteménnyé (*National Photographic Archive* – NPA), ez teszi lehetővé rendszeres kiállítások szervezését. Az alapítás óta számos jelentős gyarapítás történt, például a könyvtár őrzi az *Independent Newspapers* ír kiadásának teljes fényképparchívumát is.

A fényképek tárgya változatos, tájképektől műtermi portrékig, politikai riportoktól turistafényképekig sok minden megtalálható itt. Gyűjtőköri szabályzata szerint²⁷ a könyvtár három forrásból gyarapítja a fényképgyűjteményét, az adományozáson és a vételel kívül eredeti új fényképek rendelésével – egyedülállóként az általam ismert könyvtári gyűjtemények közül. A könyvtár maga dokumentálja fényképen, amit jelentős eseménynek vagy az ír kulturális örökség részének ítél meg. A válogatás inkább tartalmi, mint esztétikai alapon történik. Prioritást élveznek az ír történelem és társadalom kutatása szempontjából jelentős fényképek, az ír fotótörténet dokumentumai. Minden formátumot gyűjtenek. A gyarapításnál a tartalmi szempontokon kívül figyelembe veszik, hogy a kép mennyiben kapcsolódik a könyvtár egyéb gyűjteményeihez, megfelel-e tárolási igénye a könyvtárban megtalálható lehetőségeknek, és milyen a tárgy fizikai állapota. A portrék gyűjtésénél prioritást kapnak az azonosított vagy azonosítható képek. A gyűjtemény gyarapítása gazdagítani kívánja a könyvtár erősségeit, és elő kívánja segíteni a tematikai hiányosságok pótlását, különös hangsúlyt

fektetve az ír társadalom jelentős személyiségeinek portréira, valamint az ír táj változásait dokumentáló képekre vidéken és az urbánus környezetben egyaránt. A könyvtár nem gyűjt reprodukciókat és olyan fényképeket, melyeknek a tárgya nem meghatározható, vagy kontextusa ismeretlen.

A Spanyol Nemzeti Könyvtár

A spanyol nemzeti könyvtár több százezer fényképet, albumot őriz; a fotográfia szinte minden formája megtalálható a gyűjteményben, amit 1839 óta feltaláltak.

A nemzeti könyvtár missziója, hogy szervezze, megőrizze és terjessze Spanyolország bibliográfiai örökségét. Ennek érdekében gyarapít, hogy kiegészítse és bővítse azokat az eszközöket, amelyek ismertetik a spanyol kultúra fejlődését, bemutatják szerepét a világban, dokumentálják történelmét és tudománya fejlődését; segíti a spanyol kultúra bemutatását a globális környezetben, továbbá dokumentálja és ismerteti azokat az egyéb kultúrákat is, amelyek hatással voltak a spanyolra az évszázadok során. Nincs speciális gyűjtőköri szabályzat a fényképek beszerzésére, de a közzétett 2005-ös gyarapítási jegyzékből²⁸ következtetni lehet a prioritásokra. A gyűjtőkör általános irányelveinek megfelelően az állományba vett anyagok hispanicák, de az alkotói szemlélet ezekre a beszerzésekre is jellemző. Jelentős fotográfusok életműve, korai fényképészek munkássága és egy fotográfus teljes műtermi archívuma szerepel a listán.

Németország

A fejezetcím is jelzi, hogy itt nem egyetlen nemzeti könyvtár gyűjtőköréből kaphatunk információt a németországi közgyűjtemények, köztük könyvtárak fényképgyarapítási stratégiájáról. Történelmi okokból a német közgyűjteményi rendszer szétagolt, egyrészt a német tartományi szövetségi rendszerből adódóan, másrészt Németország 45 éves kettéosztottságának okán. Számos intézmény tekinti feladatának a vizuális kulturális örökség gyűjtését. A szétagoltságból adódó áttekinthetatlenségre a megoldást olyan szakmai ernyőszervezetben látják, amely összehangolná az egyes intézmények gyűjtőkörét. Még nem sikerült ezt a problémát orvosolni, bár léteznek már hasonló funkciót is betöltő intézmények.

A **Német Nemzeti Könyvtár** nem gyűjt fényképeket, bár egyes különgyűjteményeiben találhatók fényképek, ilyen a német emigrációs gyűjtemény.²⁹

A német nyelvterület legnagyobb fényképgyűjteményében, a **Bajor Állami Könyvtárban** jelenleg 2,2 millió fénykép található az 1948 és 2001 közötti időszakból. A fényképeken kívül grafikai technikával készített képeket, fa- és rézmetszeteket, továbbá könyvmatokat is őriz a gyűjtemény. A képanyag csak részben van katalogizálva, a feldolgozott képek egy speciális adatbázisban kereshetők. Minden digitalizált kép elérhető nagy felbontásban, a többit rövid határidőn belül digitalizálják. A képek felhasználása engedély- és díjköteles. A könyvtár gyűjti Bajorország fontos történelmi eseményeinek és személyiségeinek felvételeit, a néprajzi jelentőségű fényképeket, épületfotókat és tájképeket ugyancsak Bajorországból. Zenei témájú felvételek, kelet-ázsiai és kelet-európai látképek és neves emberek portréi egészítik ki a gyűjteményt. A képarchívumot 1992-ben alapították. A nyolcvanas évektől kezdte a könyvtár szisztematikusan közös katalógusba szervezni a kéziratár és a zenei gyűjtemény portréit. A képarchívum jelentősen megerősödött, amikor a könyvtár megvásárolta *Heinrich Hoffmann*,³⁰ *Felicitas Timpe*,³¹ *Bernhard Johannes*³² és *Georg Fruhstorfer*³³ életművét. 2019-ben mérete a hétszeresére nőtt, amikor a *Stern* magazin teljes archívuma az állományába került.³⁴ A 15 millió felvételt online adatbázisban, alkotók szerint lehet áttekinteni. Az alkotói megközelítést nem zárja ki, hogy a gyarapítás során prioritás az NSZK történetét és a XX. század második felének politikai eseményeit dokumentáló képek gyűjtése, tehát a hangsúly itt is a képek dokumentumértékén van. Az alkotók tisztelete okán a bajor könyvtár is gyűjt – korlátozottan – fotóművészeti alkotásokat.

A Drezdában működő **Deutsche Fotothek**³⁵ elsősorban fényképészek hagyatékait gyűjti. Fókuszában a munkásosztályról készült fényképek állnak, azon kívül épületképek, tárgyfotók, neves fényképészek portréfelvételei. Azért említem ezt az archívumot a nemzeti könyvtári kontextusban, mert ez az egyik kísérlet egy szakmai ernyőszervezet létrehozására, amely módszertani központként vállalkozik arra, hogy alapítványokkal és más intézményekkel közösen koordinálja a német közgyűjtemények fényképarchiválási tevékenységét (a gyarapítástól a közzétételig). A másik ilyen kísérlet egy közvetlenül erre a célra felállított szövetségi intézet alapítása Düsseldorfban, ez a **Deutsches Fotoinstitut (DFI)** lenne, amely egyelőre csak tervként létezik.³⁶ Ez az intézet a koordinációs feladatokon túl erősen alkotóközpontú megközelítésben fényképészek hagyatékát gyűjtené.³⁷ Jelentős fényképgyűjteménnyel

rendelkezik még a berlini **Deutsches Historisches Museum**,³⁸ ahol a legnagyobb, NDK-hoz kapcsolódó fényképgyűjtemény található, továbbá a **Deutsches Museum**³⁹ is, ahol 1,4 millió fényképet őriznek. Elsősorban a német ipari fényképészet rekvizitumait gyűjtik közlekedésről, építkezésekről, a fizika, kémia és általában a természettudomány világából, azon kívül, hogy itt is megtalálhatók jelentős fotográfusok hagyatékai, albumok és fényképsorozatok. A német helyzet annyiban hasonlít a magyarországihoz, hogy számos közgyűjtemény tekinti fontos feladatának a kulturális örökség vizuális dokumentumainak gyűjtését és megőrzését, de nincs olyan közgyűjtemény, amelynek kiemelt küldetése a német fotográfia muzeális megőrzése lenne. Viszont nincs kialakult álláspont az egyes gyűjtemények közötti feladatmegosztásra, így a gyűjtőkör összehangolására sem.

Az Osztrák Nemzeti Könyvtár

A Magyarországhoz történelmi és földrajzi szempontból is az egyik legközelebb álló nemzeti könyvtár Képarchívuma és Grafika Gyűjteménye (*Bildarchiv und Grafiksammlung*)⁴⁰ több mint 3 millió történeti értékű médiumot őriz, így a könyvtár Ausztria legnagyobb képdokumentációs központja. A Képarchívum egyszerre levéltár, könyvtár, tudományos képügynökség és reprodukciós szolgáltatópont az Osztrák Nemzeti Könyvtár minden részlege számára, digitális képszolgáltatásában⁴¹ 400 ezer fénykép kereshető. Eredete a *Habsburg–Lotharingiai*-ház családi könyvtáráig nyúlik vissza, amely a portrégrafikon, könyveken kívül jelentős történeti értékű fényképeket is őriz a fotózás legrégebbi korszakától kezdve. A gyűjtemény 1921-ben az Osztrák Köztársaság tulajdonába került, így lett az Osztrák Nemzeti Könyvtár portrégalériájának része. Az Anschluss újabb jelentős változást hozott, amikor az Osztrák Fotó- és Filmszolgálat (*Österreichischen Lichtbild- und Filmdienste* – ÖLFD) és az Osztrák Fotográfiai Központ (*Österreichischen Lichtbildstelle* – LST) teljes archívumát beolvastották a gyűjteménybe 1939-ben. A jelentősen kibővült gyűjteményt 1947-ben összevonták a Portrégyűjteménnyel, ahová később beleolvadt a korábbi Plakát- és Kisnyomtatványtár grafikai anyaga és Ex Libris Gyűjteménye is. Általános gyűjtőköri szabály, hogy a kép- és grafikai tár tisztán osztrák vonatkozású dokumentumokat gyűjt: jelentős személyiségek portréit a kultúra, a politika és a tudomány világából, kiegészítve a könyvtár

történeti anyagát. A fotográfia területén prioritásuk van az osztrák fotográfusok teljes életműveinek vagy az ausztriai tartalmú képeknek. A grafikák területén elsősorban az osztrák történelemmel és politikával kapcsolatos portrékat és plakátokat gyűjtik, de a mindennapi élet és a populáris kultúra képeit is beszerzik, hogy kiegészítsék a történeti anyagot. A könyvtár XIX. és XX. századi fotógyűjteménye osztrák témájú portrékat, építészeti, ipari, városi és tájfényképeket, dokumentumfotókat és sajtófotókat gyűjt. Az Osztrák Nemzeti Könyvtár szemléletében is a dokumentumérték a legfontosabb, de állományba veszi a XIX. századi műteremfényképészet alkotásait és fotóművészeti alkotásokat is, amennyiben azoknak dokumentumértékük van és kapcsolódnak a gyűjtőkörhöz. Vásárlás előtt szükség esetén a nemzeti könyvtár egyeztet az Albertina Múzeum⁴² fényképgyűjteményével, a Bécsi Múzeummal,⁴³ illetve plakátok esetén a Bécsi Városi Könyvtárral,⁴⁴ hogy elkerüljék az átfedéseket, és hogy a gyarapítás a legmegfelelőbb gyűjteményben történjen. Nemzetközi aukciókon történő részvétel esetén az osztrák gyűjteményi koordinációt az Állami Műemlékvédelmi Hatóság végzi.⁴⁵

A Román Nemzeti Könyvtár

Viszonylag új intézmény, 1955-ben alapították. Az Osztrák Nemzeti Könyvtárhoz hasonlóan különgyűjteményben őrzi a fényképeket, együtt a képeslapokkal. Kialakításának alapja a Saint-Georges Múzeum gyűjteménye, továbbá a Nicolae Bălcescu Kulturális Intézettől átvett képek, valamint egyéb megvásárolt gyűjtemények voltak. Összesen 113 ezer feldolgozott fénykép, album, képeslap és üvegnegatív jelzi a román fényképészet fejlődésének mérföldköveit.⁴⁶ A könyvtár elsősorban kurrens dokumentumokat gyűjt, különgyűjteményei ez alól kivételt képeznek. Vásárlással, hagyatékok átvételével, illetve ajándékozással gyarapítják a tárat. Speciális dokumentumok esetében alapos felmérés után figyelembe veszik az adott dokumentum jelentőségét és értékét, ritkaságát, minőségét és állapotát, továbbá mindazt a hozzáadott értéket, amit a könyvtár számára jelenthet – ezek alapján a retrospektív beszerzések bizottsága dönt a vásárlásról.⁴⁷

A gyűjteményben jelentősen reprezentált a fotóművészet. A román fotográfia úttörő alkotói, mint *Carol Pop de Szathmari*,⁴⁸ *Franz Duschek*⁴⁹ vagy *Franz Mandy*,⁵⁰ csak néhány példa a legelismertebb művészekre, akik a történelem fontos csomópontjainak aspektusait ábrázolják alkotásaikban. Egy speciális

gyűjteményrész a román mindennapokba, a települések életébe ad bepillantást, de szórakozóhelyek, emlékművek, épületek, háborús képek és családi fotók is megtalálhatók a kollektívban. Számottevő a portrégyűjtemény Románia fontos személyiségeiről,⁵¹ a kulturális, tudományos és politikai élet kiemelkedő alakjairól, akik – mint Erzsébet királyné, Mária királynő, I. Károly, I. Ferdinánd, II. Károly, a román királyok és családtagjaik emblematikus fotói – külön szerepelnek a gyűjteményben. A képeket folyamatosan digitalizálják: online már elérhető több fényképalbum, Carol Pop de Szathmari és *Iosif Breman*⁵² fényképgyűjteménye, képeslapok a XIX. és XX. század fordulójáról Bukovináról és Besszarabiáról, az első világháborús román részvétel fényképei, továbbá román és európai fotóművészeti alkotások, közel-keleti fényképek és illusztrált képeslapok.⁵³

Az Országos Széchényi Könyvtár Történeti Fénykép- és Videótára

Az OSZK Fényképtára a nemzetközi összehasonlítás tükrében

Az OSZK Fényképtárának 2000-es alapítása elég késeinek tűnik a fotográfia 1839-es feltalálásához képest, illetve annak fényében is, hogy a könyvtár más különgyűjteményei nagyon sok fotográfiát, albumot őriznek már a kezdetektől. A régi fényképek jelentős részét az 1860 körül önállósult Kézirattár tartalmazza, mely 1882-ben vásárolt meg 960, az országos könyvkiállításon szereplő, de nem a Széchényi Könyvtár állományához tartozó kiállított művekről készített fényképmásolatot. Így jött létre a könyvtár első fényképgyűjteménye.⁵⁴ Kiemelkedő fotóanyaga van a Színháztörténeti és Zeneműtárnak is, de más tárházban is találhatók fényképek. A nemzetközi összehasonlításból az derült ki számomra, hogy az alapítás időpontjának nincs sok jelentősége. Az igazán fontos a gyűjtemény maga, amely az OSZK-ban is már a XIX. századtól folyamatosan épül. Az önálló Fényképtár megkésett alapításának leginkább csak a gyűjtemény szervezettségében jelentkezik következménye. A Kongresszusi Könyvtár fejlesztési stratégiája szerint „a fénykép egy önmagában is tanulmányozásra méltó dokumentációs és érzelmet kifejező médium”,⁵⁵ ezért a hozzá kapcsolódó minden munkafolyamat sajátos gondolkodásmódot és speciális háttértudást igényel. Minél korábban ismerték fel az egyes könyvtárak, hogy a fénykép önálló médium,

csak rá jellemző tulajdonságokkal, annál korábban és tudatosabban különült el feldolgozása a szöveges dokumentumokétól, és annál áttekinthetőbbek fényképgyűjteményeik, illetve vonatkozó gyarapítási stratégiájuk és tartalomszolgáltatásaik is. A nemzeti könyvtári fényképgyűjteményekben böngészve bebizonyosodott számomra, hogy sokféleségében, gazdagságában az OSZK Fényképtára felveszi a versenyt bármely más közgyűjteménnyel, noha természetesen nem vetélkedhet az olyan gigantikus, globális óriásokkal, mint a Kongresszusi Könyvtár, saját „súlycsoportjában” viszont nagyon sok hasonlóságot mutat az osztrák, a német, a norvég, a spanyol és a román nemzeti könyvtárak fényképanyagával.

A gyűjtemények alapításának oka eltérő. Kanadában már a kezdetektől külön gyűjtik a fényképeket, Franciaországba az első köteleespéldány fénykép már 1851-ben megérkezett. A kései alapítású bajor fényképgyűjteményben a fotográfia mint médium jelentőségének felismerése és a vizualitás felértékelődése volt az oka a fényképanyag elkülönítésének 1992-ben. A korai alapítású gyűjteményekben általában egy nagyobb adomány érkezése váltotta ki a fényképkollekciók önállósodását, mint a Habsburg család gyűjteményének érkezése Bécsbe 1921-ben vagy a Kelet-indiai Társaság archívumának beolvadása a British Librarybe, illetve a Lawrence-gyűjtemény megvásárlása 1943-ban Írországból. Magyarországon is ez a minta figyelhető meg: a Magyar Fotóművészek Szövetségével kötött megállapodással került az OSZK birtokába a Jelenkori Fotóművészeti Gyűjtemény, és ez képezte a Fényképtár alapját.

Az önállósodás mindenhol elősegítette a könyvtárakban őrzött többi fényképdokumentum átcsoportosítását, és vonzerőt gyakorolt újabb és újabb hagyatékok, gyűjtemények felajánlására, így látszatra a semmiből, valójában a szemléletváltozás következtében gazdag és izgalmas gyűjtemények jöttek létre ezekben az intézményekben.

A gyarapítás forrásai is nagyon hasonlóan egymásra. A leggyakoribb a neves fotográfusok hagyatékának adományozása vagy vásárlása,⁵⁶ vállalati archívumok befogadása,⁵⁷ fényképészeti műtermek teljes archívumának érkezése,⁵⁸ újságok archívumának elhelyezése,⁵⁹ valamint a támogatói adomány⁶⁰ és az egyedi vásárlás.⁶¹

Tartalmi szempontból a gyűjtemények közös nevezője a dokumentációs vagy művészi érték és a nemzeti proveniencia. Valamennyi ismertett intézmény gyűjt fotóművészeti alkotásokat, de ezeket szűri minőségi és tartalmi kritériumok szerint is. A könyvtár-

rak a nemzetközi körkép alapján a képek dokumentációs értékét tekintik a legfontosabbnak. Nem lehet ezt ugyanakkor elválasztani a művészeti alkotások esztétikai értékeitől, hiszen gyakran egyetlen alkotó életművében párhuzamosan léteznek dokumentációs értékű és művészi alkotások, az életmű korszakainak megfelelően.

Az OSZK Fényképtára abban különbözik leginkább a többi vizsgált nemzeti könyvtárétól, hogy nem érvényesült benne olyan erősen az alkotói megközelítés, a 2015-ös *Gyűjtőköri Szabályzat* inkább a tartalmi szempontokat helyezte előtérbe,⁶² neves fotográfusok életműve csak kortárs megközelítésben szerepel benne. Eltérés még, hogy nem gyűjt kimondottan portrékat, pedig a nemzet jelentős politikusai, művészei és közszereplői minden áttekintett külföldi leírásban kiemelt helyen állnak.

A Tár jövője természetesen szorosan összekapcsolódik a hazai közgyűjtemények stratégiáival, hiszen ideális esetben ezek összehangolt működése biztosítja a fotográfia történetének és a médium minden kulturális funkciójának archiválását és értékeinek megismertetését, ezért a hazai helyzet rövid áttekintésével folytatom a gondolatmenetet.

Fényképgyűjtemények Magyarországon

Magyarországon a fényképezésnek nincsen saját közgyűjteménye: szakgyűjteményekben és a hiátust betölteni kívánó magángyűjteményben (Magyar Fotográfiai Múzeum) gyűjtik, őrzik és dolgozzák fel a magyar fotográfiai örökséget. A szétagoltságból következően a gyűjtőkörökben előfordulnak átfedések, de a megőrizni kívánt fotográfiai kincs olyan gazdag, és akkora fizikai mennyiséget is jelent, hogy az egyes közgyűjtemények terheit csökkenti, ha nem kizárólagosan gyűjtik a fényképeket, hanem egymással összehangolva figyelnek arra, hogy megmaradjon a világszínvonalú magyar fotográfia a következő generációk számára.

A **Magyar Fotográfiai Múzeum**⁶³ a fotográfiák gyűjtésére szakosodott egyetlen önálló múzeum. Őriz nagytárasokat, negatívokat és a fényképezés történetéhez kapcsolódó tárgyakat is. Online gyűjteményében sajnos összesen csupán 447 db fénykép érhető el.⁶⁴ Fenntartója a Magyar Fotográfiai Alapítvány, amelyet a Budapesti Fényképész Szövetség⁶⁵ és a Magyar Fotóművészek Szövetsége hozott létre 1991-ben. 2014-ben a Magyar Fotóművészek Szövetségének elnöksége az alapítvány alapítói jogait átadta az OTP Bankcsoport három szervezetének.⁶⁶ A másik

fotográfiai magánvállalkozás a **Mai Manó Ház**,⁶⁷ fenntartója a Magyar Fotográfusok Háza Nonprofit Kft. Nincs saját gyűjteménye, fő profilja kiállítások szervezése és a Pécsi József Fotográfiai Szakkönyvtár anyagának szolgáltatása.

A **Magyar Nemzeti Galéria** Jelenkori Gyűjteményének gyűjtőkörébe elsősorban festészeti, szobrászati és multimediális alkotások tartoznak. „*A Magyar Nemzeti Galéria Jelenkori Gyűjteménye az 1945-től napjainkig készített magyar művészeti alkotásokat tartalmazza. Célja, hogy az átfogó tendenciák, stílusok és kiemelkedő művészegyeniségek mellett olyan képzőművészeti jelenségeket is bemutasson, amelyek jellemezték és jellemzik Magyarország művészeti életét az elmúlt évtizedekben.*”⁶⁸ Online katalógusában 2926 jelenkori műalkotás található, ebből 463 fotográfia.⁶⁹

A **Ludwig Múzeum** nemzetközi gyűjtőkörrel rendelkezik, a hatvanas évektől napjainkig keletkezett műalkotásokat gyűjti és mutatja be a közönségnek. 1989-es alapításakor *Peter és Irene Ludwig* hetven nagy értékű műtárgyat adományozott az újonnan létrehozandó múzeumnak, melyet 1991-ben 95 tartós letét követett. A gyűjtemény egésze megtekinthető az online adatbázisban.⁷⁰ A múzeum egyedi műtárgyvásárlásokkal gyarapodik, ez évi 20-30 mű megvásárlását jelenti. Szisztematikus archiválási, fényképgyűjteményezési és dokumentációs feladatot nem lát el. Online műtárgykeresőjében jelenleg pár száz fénykép található.⁷¹

Jelentős, önálló fényképgyűjteménnyel rendelkezik még néhány szakmúzeum is, mint a **Néprajzi Múzeum**⁷² vagy a **Magyar Építőművészeti Múzeum**,⁷³ emellett gazdag a **Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár** Budapest Gyűjteményének fényképanyaga⁷⁴ is, ahol városképi jelentőségű fotográfiákat őriznek Budapestről.

Az OSZK-nak különleges a viszonya a **Magyar Nemzeti Múzeummal**. A két intézmény sokáig párhuzamosan működött, közös főigazgatóság alatt, közös épületben, a kiskörúti Múzeumpalotában. 1949-ben a közös főigazgatóságból kivált a Széchényi Könyvtár, és 1985-ben felköltözött a budai Várba. A közös múlt, a fizikai közelség számos párhuzamosságot szült a két gyűjtemény gyarapodásában is, ennek következtében a két intézmény történeti fényképanyaga hasonló. *Rosti Pál* első nevezetes albuma, a *Révay*-hagyaték egyes elemei, a régi albumok, vizitkártyák és portrék mindkét gyűjtemény féltett kincsei. A két kollekció nagyságrendje viszont jelentősen eltér egymástól. A Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtára a

legnagyobb, fényképeket gyűjtő állami fenntartású közgyűjtemény, ahol több mint egymillió fényképet őriznek.⁷⁵ A magyar történelemhez kapcsolódó eseményeket dokumentáló fényképeket gyűjtik elsősorban, köztük városképeket, viselettörténeti felvételeket, portrékat. A honlapján található leírás szerint a Történeti Fényképtár „[a] teljesség igényével gyűjti, rendszerezi és dolgozza fel a magyar történelemre vonatkozó fényképfelvételeket, emellett fotótörténeti és fotótechnika-történeti fényképanyaga is jelentős”.⁷⁶ Online katalógusában közel 60 ezer tétel található, noha ezek nem mindegyike fénykép.⁷⁷ Befogadja ugyanakkor jelenkori fotográfusok adományait és teljes hagyatékokat is, amennyiben azok reprezentálják az ország gazdasági, kulturális életét, valamint nemzetközi kapcsolatait.

Az OSZK Történeti Fénykép- és Videótára nem konkurenciája a Nemzeti Múzeum Fényképtárának. Történeti anyaguk párhuzamosságaiból következik az is, hogy a két gyűjtemény a vizualitás természetéből adódóan eltérő perspektívájú, más alkotói szemléletben készült és egymást is kiegészítő felvételekből áll. Mindkét gyűjtemény XIX. századi eredete folyamatos – és néha párhuzamos – gazdagodást is jelentett adományozások, hagyatékozások révén, emellett mindkét kollekció bővelkedik unikális felvételekben. Ez a gazdag örökség nemcsak megőrzésre ösztönöz, hanem további gyarapításra is.

A jövő fókuszpontjai

A Fényképtár gyűjteménye már ma is bőséges vizuális forrásbázisként áll a kutatók rendelkezésére, hiányosságainak pótlása vagy egyszerűen csak gyarapítása pedig a mindenkori kutatók érdekeit szolgálja. Az OSZK stratégiája szerint „a forrás értékkü alap kutatásoknak és az ezekre épülő tudományos igényű értékelő munkák egyik gyűjtőpontja, a magyar vonatkozású humántudományi kutatásoknak kiinduló forrásgyűjteménye.”⁷⁸ Az OSZK a nemzet kulturális örökségét gyűjti, megközelítésének fókuszában nem események állnak, hanem – hasonlóan a többi nemzeti könyvtárhoz – dokumentációs feladatokat lát el a nemzeti kultúra értékeinek területén. Ez tágabb értelmezési keret a pusztán történelmi megközelítésnél. Ennek szellemében a történelmet a Fényképtár is széles perspektívából szemléli: gyűjtőkörében célszerűbb tematikai fókuszpontokat meghatározni, mint az eseménytörténetből kiindulni. Ilyen fókuszpontot jelenthetnek a jövőbeli célzott gyarapításhoz a XIX. századi Magyarország politikai és társadalmi elitjé-

nek fényképei, az 1848–49-es forradalom és szabadságharc hagyatéka, a dualizmus kiemelkedő közéleti sorsfordulói, az urbanizáció dokumentumai, a mindennapok társadalomtörténete, az első és a második világháború, az 1956-os forradalom emlékezete, a Kádár-rendszer mindennapjai vagy a rendszerváltás politikai, gazdasági és kulturális következményeinek vizuális dokumentumai. A jövőben a gyűjtemény fejlesztéséhez érdemes megfontolni az alkotói szemlélet megerősítését, annak érdekében, hogy anyagát a magyar történelmi és kulturális örökség szempontjából jelentős fotográfus életművek tovább gyarapítsák, továbbá ezzel összefüggésben a magyar kultúra, a történelem nagyjainak portréi is helyet kívánnak maguknak a Tárban. A már meglévő fényképezés-történeti anyag kiegészítésével a fényképgyűjtemény teljessé tehető technikátörténeti és tartalmi szempontból egyaránt, különös figyelemmel a diafilmre és történetére, amely az egyetlen, kötelespéldányok révén ma is gyarapodó egysége a Tárnak. A gyűjtött albumokon kívül érdemes a jövőben kiemelten kezelni a régóta létező, amúgy is kötelespéldányszerű a könyvtárba érkező, de művészi kifejezési formaként új műfajt, a „fotókönyvet” is, amely éppen újszerűsége miatt felfedezetlen terület a közgyűjtemények számára. Meglévő jelenkori fényképgyűjteményünk szintén támogatja az alkotói szemlélet erősítését, gyarapítása pedig a minden nemzeti könyvtárban előtérbe állított történelmi, kulturális dokumentációs kötelezettséghez is hozzájárul, a magyar vizuális kultúra szempontjából jelentős művek és szerzői életművek megőrzése mellett. Új kihívást jelent a digitális felvételek beemelése a gyűjteménybe, archiválásuk, feldolgozásuk mikéntje azonban – nem csak Magyarországon – ma még nyitott kérdés.

Köszönetnyilvánítás

A tanulmány elkészítéséhez nyújtott segítségért köszönettel tartozom kollégáimnak: Lukács Beának, Papp Viktornak, Sebő Juditnak és Tóth Évának, valamint Jill Delaneynek, a Kanadai Nemzeti Könyvtár Fényképtára osztályvezetőjének és Michaela Pfundnernek, az Oszták Nemzeti Könyvtár Képfelvételei és Grafikai Gyűjteménye vezetőjének.

Jegyzetek és irodalmi hivatkozások

(Az elektronikus forrásokat 2023 májusában ellenőriztük.)

1. A Fotótér című tartalomszolgáltatás honlapja: Fotótér [online]. Budapest: Országos Széchényi Könyvtár, cop. 2020. Hozzáférhető: <https://fototer.oszk.hu/> [Megtekintve: 2022.02.08.]
2. Ld. Topley, Yousuf Karsh, Andrew Danson, Barbara Woodley, John Reeves, Arnaud Maggs alkotásait.
3. Ld. a *Saturday Night*, a *Mac Leans' Magazine*, a *Weekend Magazine* és a *National Film Board* standfotóit.
4. Ld. Ted Grant, Duncan Cameron, George Hunter, Jock Carroll, Frank Prazak alkotásait.
5. Kryn (Krijn) Taconis (1918–1979): holland származású kanadai fotográfus. A második világháború alatt titokban az ellenállásnak fényképezett, és dokumentálta Hollandia megszállását. 1959-től Kanadában élt, ő az első kanadai, aki a Magnum fotóügynökségnek dolgozott 1950-től.
6. Michel Lambeth (1923–1977): a hatvanas évek vezető kanadai fotóriportere, az ötvenes években Toronto utcáin készített felvételei tették ismertté a nevét.
7. Szilasi Gábor 1928-ban született Budapesten. Először 1949-ben próbált emigrálni, de letartóztatták, bebörtönözték. Szabadulása után segéd munkásként dolgozott, majd 1956-ban elhagyta az országot. Montréalban telepedett le. Kanadai kormányügynökségek megbízásából dokumentálta a vidéki és a városi élet tereit, épületeit, de a dokumentációs érteken messze túlmutat a képek művészi jelentősége.
8. Enriching the library experience: The FY2019–2023 Strategic Plan of the Library of Congress [elektronikus dok.]. Washington D.C.: Library of Congress, [s.a.]. 28 p. Hozzáférhető: https://www.loc.gov/static/portals/strategic-plan/documents/LOC_Strat_Plan_2018.pdf [Megtekintve: 2022.02.08.] (Az idézetet fordította: S. R.)
9. Uo. (Az idézetet fordította: S. R.)
10. A Nemzeti Portré Galéria küldetésének tekinti, hogy elmesélje Amerika történetét azoknak a személyiségeknek a portréin keresztül, akik formálták történelmét, fejlődését és kultúráját. A Smithsonian intézetbeli Nemzeti Portré Galériáról ld. A Smithsonian's National Portrait Gallery honlapja [online]. Washington D.C.: Smithsonian Institution, [s.a.]. Hozzáférhető: <https://npg.si.edu/home/national-portrait-gallery> [Megtekintve: 2022.02.08.]
11. A British Library Fotográfiagyűjteményéről ld.: A British Library honlapja. Photographs aloldal [online]. London: British Library, [s.a.]. Hozzáférhető: <https://www.bl.uk/collection-guides/photographs> [Megtekintve: 2022.02.08.]
12. Műtárgy értékű, eredeti nagyításokat vagy kis példányszám-ban megjelent printeket tartalmazó, illusztrált egyedi könyv ISBN számmal vagy anélkül.
13. Az alkotások Henry Fox Talbot, Linnaeus Tripe, Félix Teynard, Francis Frith, John Thomson és Peter Henry Emerson munkái.
14. Fay Goodwin (1935–2001): brit tájképfotográfus, munkáit a brit vidék és tengerpart szeretete és ismerete hatotta át. A kilencvenes években készített színes felvételei már a városi fényképezéshez kötődnek. Halála után több mint 11 ezer felvétele került a British Library birtokába.
15. Korábban a National Museum of Photography, Film and Television (1983–2006) nevet viselte. 2007-től kibővült a gyűjtőköre a multimediális dokumentumok irányába, ennek megfelelően neve megváltozott. Ld. A National Science and Media Museum honlapja. Objects and stories aloldal [online]. London: Science Museum Group, [s.a.]. Hozzáférhető: <https://www.scienceandmediamuseum.org.uk/objects-and-stories> [Megtekintve: 2022.02.08.]
16. „Küldetése összegyűjteni, katalogizálni, megőrizni és gyarapítani minden tudásterületen a nemzeti örökséget, amelyért felelős, különösen a francia civilizációval kapcsolatos és a nyelvi örökséget. Az állam nevében és megbízásából összegyűjti és katalogizálja a francia és külföldi nyomtatványgyűjteményeket, kéziratokat, emléket, nyomtatott képeket, térképeket és terveket, zenéket, műsorokhoz kapcsolódó dokumentumokat, hangokat, audiovizuális és multimédia-dokumentumokat, valamint szoftvereket és adatbázisokat fizikai vagy virtuális formában.” (Az idézetet fordította: Lukács Bea.) Ld. Décret n° 2020-195 du 4 mars 2020 portant diverses dispositions relatives aux bibliothèques. == Légifrance [online]. JORF n° 0055 du 5 mars 2020. <https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000041686954> [Megtekintve: 2022.02.08.]
17. A Francia Nemzeti Könyvtár Nyomtatvány és Fényképtárának oldala, ld.: A Bibliothèque nationale de France honlapja. Département des estampes et de la photographie aloldal [online]. [S.l.]: [s.n.], cop. 2022. Hozzáférhető: <https://www.bnf.fr/fr/departement-estampes-et-photographie> [Megtekintve: 2022.02.08.] és a Francia Nemzeti Könyvtár Fényképtárának oldala: A Bibliothèque nationale de France honlapja. Les collections de photographies aloldal [online]. [S.l.]: [s.n.], cop. 2022. Hozzáférhető: <https://www.bnf.fr/fr/les-collections-de-photographies> [Megtekintve: 2022.02.08.]
18. Jean François Maxime Prinnet (1912–1991): neves francia könyvtáros és levéltáros. 1937–38-ban ő szervezte a gyűjtemény evakuálását annak megmentése érdekében. Egyike volt azoknak a kiküldötteknek, akik a háború végén Németor-

szágban felkutatták és visszajuttatták eredeti őrzési helyükre az elhurcolt műincseket.

19. Rol, Meurisse, Mondial és SAFARA (1904–1945).
20. Yvette Troispoux (1914–2007): a „fotográfusok fotográfusaként” számontartott francia fotográfusnő; 40 éven át fényképezett amatőrként, ennek ellenére számos fotográfiai verseny díjazottja volt. Képeire az érzékeny ábrázolás és a mély humanizmus jellemző. Számos felvételt készített kortársairól.
21. Helmut Newton (1920–2004): német származású ausztrál fotográfus. Erotikával fűtött divatfotókat készített, elsősorban a *Vogue*, a *Harper's Bazaar* és a *Playboy* magazinok számára.
22. Thomas Ruff Düsseldorfban alkotó német fotográfus. 1958-ban született. Digitális technikákkal alakítja képeit, így értelmezve újra a hagyományos témájú fényképeket, portrékat, épületek felvételeit. Digitális kísérletei a komputergrafikához kapcsolódnak, absztrakt fotogramjai Moholy-Nagy László örökségét folytatják.
23. 1955-ben szerezte meg a könyvtár Georges Sirotnak mintegy 60 ezer felvételét és albumait; 1949-ben Nadar (Gaspard Félix Tournachon) kb. 50 ezer db-os hagyatékát; 1954-ben a kb. 30 ezer tételből álló Reutlinger-gyűjteményt; 1976-tól pedig a több mint 62 ezer tételt számláló Séeberger-gyűjteményt. A Bar Floréal egy 1985-ben alapított francia fotográfus közösség, amelyet Alex Jordan, André Lejarre, Noak és barátai hoztak létre Párizsban. A csoport neve a helyiség korábbi elnevezése, a Bar Floréal lett. Céljuk kettős: egy nem kereskedelmi jellegű galéria létrehozása Belleville munkásnegyedében, amely nyitott a fotózás és a művészi kifejezés minden más formájára is, valamint a társadalom dokumentálása a művészi minőség folyamatos keresésével párosulva.
24. A Norvég Nemzeti Könyvtár honlapját ld.: A Nasjonalbiblioteket honlapja. Bilder aloldal [online]. Oslo: Nasjonalbiblioteket, [s.a.]. Hozzáférhető: <https://www.nb.no/search?mediatype=bilder&genre=Fotografi> [Megtekintve: 2022.02.08.]
25. A Norvég Nemzeti Könyvtár honlapja, stratégia: A National Library of Norway honlapja. Strategy aloldal [online]. Oslo: Nasjonalbiblioteket, [s.a.]. Hozzáférhető: <https://www.nb.no/en/strategy/> [Megtekintve: 2022.02.08.]
26. Az Ír Nemzeti Könyvtár honlapja, gyűjteményi szabályzat, letölthető: Collection Development Policy: what's your view? [online]. == A National Library of Ireland honlapja. Hírek aloldal. Hozzáférhető: <https://www.nli.ie/en/list/latest-news.aspx?article=003a9b2a-dccc-438d-adf1-88d8c0ad9758> [Megtekintve: 2022.02.08.]
27. Az Ír Nemzeti Könyvtár honlapja, gyűjteményszervezési irányelvek, letölthető: A National Library of Ireland honlapja. Reports and Policy Documents aloldal [online]. Dublin: National Library of Ireland, cop. 2000–2022. Hozzáférhető:

<https://www.nli.ie/en/reports-and-policy-documents.aspx> [Megtekintve: 2022.02.08.]

28. A Spanyol Nemzeti Könyvtár honlapja, beszerzések, ld.: A Biblioteca Nacional de España honlapja. Purchase aloldal [online]. Madrid: Biblioteca Nacional de España, [s.a.]. Hozzáférhető: <https://www.bne.es/en/about-us/acquisitions/purchase> [Megtekintve: 2022.02.08.] A jegyzék szerint a beszerzett fotográfiák: spanyol és dél-amerikai fotóalbumok 1850–1870, Charles Clifford, J. Laurent, Begué, Alguacil különleges értékű felvételei, Cecilio Paniagua (1911–1979) fotográfus és filmoperatőr életműve, a Calvache fényképész stúdió gyűjteménye, 1901 és 1950 között készített felvételek színészekről, bikaviadalokról, arisztokratákról.
29. Gyűjtik a Németországban megjelent, német nyelvű külföldi, idegen nyelvre fordított német és Németországhoz kapcsolódó fizikai, nem-fizikai és webalapú médiumokat, továbbá az 1933–1945 közötti német emigráció műveit.
30. Heinrich Hoffmann (1885–1957): Adolf Hitler hivatalos fotográfusa, náci politikus és publicista, Hitler belső körének tagja. Fényképei a náci propagandagépezetet szolgálták.
31. Felicitas Timpe (1923–2006): müncheni fotográfusnő. Vizuálisan rögzítette München kulturális, tudományos és társas életét. A Bajor Tudományos Akadémia és a Bajor Szépművészeti Akadémia hivatalos fotográfusa. Rendszeresen dolgozott a müncheni Lajos–Miksa Egyetem számára is.
32. Bernhard Johannes (1848–1899): bajor királyi udvari fényképész. 1869-től ő volt a Werdenfelser régió első letelepedett fényképésze. Halála után a családi vállalkozás folytatta a fotózást, és 2004-ig örökölte meg a Tirol melletti régió tájait, épületeit, lakóit és hagyományait, sporteseményeit, mint például a Garmisch-Partenkirchen-i Téli Olimpiát 1936-ban. A gyűjtemény több mint 500 ezer, 1870 és 1990 között készült felvételtől áll, és 2003–2006 között került a Bajor Állami Könyvtár tulajdonába.
33. Georg Fruhstorfer (1915–2003): müncheni újságíró és fotóriporter. A háború utáni München fotográfusa. Az újjáépítés és a mindennapi élet, a gazdasági jelenségek és a társadalmi események állnak képei középpontjában. Az 1970-es évektől a születő bulvárújságírás formálójá. Képeit kommentárokkal látta el. Gyűjteménye több mint 19 ezer képből áll.
34. A Bajor Nemzeti Könyvtár honlapja, Stern fotóarchívum, ld.: A Bayerische Staatsbibliothek honlapja. Stern Photo Archive aloldal [online]. München: Bayerische Staatsbibliothek, cop. 2022. Hozzáférhető: <https://www.bsb-muenchen.de/en/collections/stern-photo-archive/stern-photographers/> [Megtekintve: 2022.02.08.]
35. A Deutsche Fotothek honlapja [online]. Drezda: Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden (SLUB), cop. 2022. Hozzáférhető: <http://www.>

- deutschefotothek.de/cms/adf-info.xml [Megtekintve: 2022.02.08.]
36. Egy düsseldorfi Német Fotóintézet alapítási koncepciója: Konzept Zur Gründung Eines Deutsches Fotoinstitutes in Düsseldorf [elektronikus dok.]. Düsseldorf: Verein zur Gründung und Förderung eines Deutschen Fotoinstituts e. V. (DFI e. V.), 2020. 23 p. Hozzáférhető: https://www.netzwerk-fotoarchive.de/sites/default/files/2020-06/DE_Konzept_DFI.pdf [Megtekintve: 2022.02.08.]
 37. Egy Szövetségi Fotóintézet koncepciója: ESKILDSEN, Ute [et al.]. Konzept für eine Bundesinstitut für Fotografie [elektronikus dok.]. [S.l.]: Im Auftrag der Staatsministerin für Kultur und Medien, 2020. 46 p. Hozzáférhető: <https://www.bundesregierung.de/resource/blob/974430/1729476/34fd6176823b63f10f94a24976b1fb0c/2020-03-10-konzept-bundesinstitut-fotografie-data.pdf?download=1> [Megtekintve: 2022.02.08.]
 38. A Német Történeti Múzeum honlapja, Fotószolgálat, Id.: A Deutsches Historisches Museum honlapja. Fotoservice aloldal [online]. Berlin: Deutsches Historisches Museum, cop. 2022. Hozzáférhető: <https://www.dhm.de/sammlung/bildarchiv/> [Megtekintve: 2022.02.08.]
 39. A Deutsches Museum honlapja. Bildarchiv aloldal [online]. München: Deutsches Museum, [s.a.]. Hozzáférhető: https://www.deutsches-museum.de/forschung/archiv/bestaende-des-archivs/bildarchiv?tx_solr%5Bfilter%5D%5B0%5D=letter:N&tx_solr%5Bq%5D=album [Megtekintve: 2022.02.08.]
 40. Az Osztrák Nemzeti Könyvtár Kép- és Fényképgyűjteményének honlapja, Id.: Az Österreichische Nationalbibliothek honlapja. Picture Archives and Graphics Department aloldal [online]. Wien: Österreichische Nationalbibliothek, cop. 2022. Hozzáférhető: <https://www.onb.ac.at/en/library/departments/picture-archives-and-graphics> [Megtekintve: 2022.02.08.]
 41. Osztrák Képtár: az Osztrák Nemzeti Könyvtár online képtárja, Id.: Az Österreichische Nationalbibliothek honlapja. Bildarchiv Austria aloldal [online]. Wien: Österreichische Nationalbibliothek, cop. 2022. Hozzáférhető: <https://onb.wg.picturemaxx.com/> [Megtekintve: 2022.02.08.]
 42. Az Albertina Museum honlapja [online]. Wien: Albertina Museum, [s.a.]. Hozzáférhető: <https://www.albertina.at/en/> [Megtekintve: 2022.02.08.]
 43. A Wien Museum honlapja [online]. [Wien]: Wien Museum, cop. 2022. Hozzáférhető: <https://www.wienmuseum.at/en/> [Megtekintve: 2022.02.08.]
 44. A Bécsi Városházi Könyvtár az Osztrák Nemzeti Könyvtár és az Egyetemi Könyvtár mellett a három legnagyobb bécsi tudományos könyvtár között tartják számon. Ld. A Wienbibliothek im Rathaus honlapja [online]. Wien: Wienbibliothek im Rathaus, [s.a.]. Hozzáférhető: <https://www.wienbibliothek.at/> [Megtekintve: 2022.02.08.]
 45. Osztrák Állami Műemlékvédelmi Hatóság, Id.: A Bundesdenkmalamt honlapja [online]. Wien: Bundesdenkmalamt, [s.a.]. Hozzáférhető: <https://www.bda.gv.at/> [Megtekintve: 2022.02.08.]
 46. A fotóművészetet Anatole Magrin, Nestor Heck, A. Schivert, W. Wollenteit, Cecilia Cavallar, I. Spirescu, A.D. Reiser, B. Brand, Emile Fisher, Iosif Berman alkotásai képviselik.
 47. A Román Nemzeti Könyvtár honlapja, Gyűjteményfejlesztés, Id.: A Biblioteca Națională a României honlapja. Dezvoltarea colecțiilor aloldal [online]. București: Biblioteca Națională a României, cop. 2022. Hozzáférhető: <https://www.bibnat.ro/Dezvoltarea-colecțiilor-s76-ro.htm> [Megtekintve: 2022.02.08.]
 48. Carol Pop de Szathmári (Szathmáry Pap Károly) (1812–1887): Románia első és máig legjelentősebb fotográfusa. Kolozsváron született, utazásai során bejárta az egész világot. Az első fotóriporterek egyike, aki a krími háborúról tudósított fényképeivel. Már 1843-tól készített dagerrotípiákat, nagyon sok eljárást kipróbált.
 49. Franz Duschek (1830?–1884): korának divatos bukaresti portréfényképésze, de készített néprajzi tárgyú és városépítészeti dokumentáló felvételeket is.
 50. Franz Mandy (1848–1910): jelentős bukaresti portréfotográfus, többek között a román királyi családot is fényképezte.
 51. A Román Nemzeti Könyvtár honlapja, Fényképgyűjtemény, Id.: A Biblioteca Națională a României honlapja. Fotografii aloldal [online]. București: Biblioteca Națională a României, cop. 2022. Hozzáférhető: <https://www.bibnat.ro/Fotografii-s73-ro.htm> [Megtekintve: 2022.02.08.]
 52. Josif Breman (1890–1941): zsidó származású román fotográfus, dolgozott fotóriporterként, szociológiai tárgyú felvételeket készített tudományos kutatásokhoz, emellett a királyi udvar hivatalos fényképésze. Származása miatt 1940-ben műtermét bezárták, laboratóriumát felszámolták, felszerelését elkobozták. Ezt követően a New York Timesnak készített felvételeket, amíg el nem tiltották a fényképezéstől.
 53. A Román Nemzeti Könyvtár honlapja, Online katalógus, Id.: A Biblioteca Națională a României honlapja: Biblioteca Digitala Nationala [online]. [București: Biblioteca Națională a României – Ex Libris], cop. 2007. Hozzáférhető: <http://digitool.bibnat.ro/R> [Megtekintve: 2022.02.08.]
 54. Az OSZK története évszámokban. Válogatás az OSZK történetét feltáró kronológiai adatbázisból. Összeállította Rácz Ágnes [elektronikus dok.]. == Az Országos Széchényi Könyvtár története. Budapest: OSZK, Copyright 2007–2009. Hozzáférhető: https://tortenet.oszk.hu/html/magyar/03kronologia/rovid_kronologia_honlapra_1.pdf [Megtekintve: 2022.02.08.] Az idézet forrása: p. 23.
 55. Az Amerikai Kongresszusi Könyvtár Gyűjteménygyarapítási stratégiája, Id.: Library of Congress Collections Policy Statements: Photography [elektronikus dok.]. == A Library

- of Congress honlapja. Collections Policy Statements and Overviews aloldal. Hozzáférhető: <https://www.loc.gov/acq/devpol/photogra.pdf> [Megtekintve: 2022.02.08.] (Az idézet fordította: S. R.)
56. Vö. Nagy Lajos, Móser Zoltán (OSZK).
57. Vö. Kodak Historical Collection (British Library), Állami Építőipari Vállalat, Diafilmgyártó Vállalat (OSZK).
58. Vö. H.F. Talbot-gyűjtemény (British Library), Szabó Dénes-gyűjtemény (OSZK).
59. Vö. *Independent Newspapers* (Ír Nemzeti Könyvtár), *Stern* magazin (Bajor Állami Könyvtár).
60. Vö. Sir Sandford Fleming (Kanadai Nemzeti Könyvtár).
61. Vö. Szilasi Gábor (Kanadai Nemzeti Könyvtár), Escher Károly (OSZK).
62. Az Országos Széchényi Könyvtár Gyűjtőköri Szabályzata [elektronikus dok.]. Budapest: OSZK, 2015. 74 p. Hozzáférhető: https://www.oszk.hu/sites/default/files/f_18_2015_gyujtokori_szabalyzat.pdf [Megtekintve: 2022.02.08.] „A Fényképtár gyűjti a diafilmeket és fotódokumentumokat a következők szerint: Területi, személyi, intézmény és tartalmi szempontból hungarikumnak minősülő fényképdokumentumokat, a kereskedelmi forgalomba kerülő diafilmeket, valamint a felszámolt Diafilmgyártó Vállalatnak a Művelődési és Közoktatásügyi Minisztérium rendelkezése nyomán az OSZK-ban együtt tartandó diafilm gyűjteményét (alapnegatív, master-dia, filmgyűjtemény, a hozzá tartozó eredeti képanyaggal együtt). Tematikus szempontból gyűjti a magyar történelemmel és művelődéstörténettel kapcsolatos fényképi dokumentumokat, a kortárs fotóművészek alkotásait, valamint munkásságuk dokumentumait a Magyar Fotóművészek Szövetségével kötött megállapodás alapján, az OSZK történetére vonatkozó fényképi dokumentumokat, melyek lehetnek elektronikus képrögzítések is, magyar provenienciájú fényképi dokumentumokat.”
63. A Magyar Fotográfiai Múzeum honlapja [online]. Kecskemét: Magyar Fotográfiai Múzeum, cop. 2010. Hozzáférhető: <http://fotomuzeum.hu/> [Megtekintve: 2022.02.08.]
64. A Magyar Fotográfiai Múzeum honlapja. Fotográfiák aloldal [online]. Kecskemét: Magyar Fotográfiai Múzeum, cop. 2010. Hozzáférhető: <http://fotomuzeum.hu/fotografiak/1/447> [Megtekintve: 2022.02.08.]
65. Ma Budapesti Fényképész Rt.
66. OTP Bank Nyrt., OTP Ingatlan Zrt., OTP Lakástakarék Zrt.
67. KINCSES Károly. A ház története [online]. == A Mai Manó Ház honlapja. Rólunk aloldal. Budapest: Magyar Fotográfusok Háza Nonprofit Kft., cop. 2022. Hozzáférhető: <https://www.maimano.hu/rolunk/a-haz-tortenete-mai-mano-haz> [Megtekintve: 2023.05.24.]
68. A Magyar Nemzeti Galéria honlapja. Jelenkori Magyar Gyűjtemény aloldal [online]. Budapest: Szépművészeti Múzeum, cop. 2022. Hozzáférhető: <https://mng.hu/gyujtemenyek/jelenkori-gyujtemeny/> [Megtekintve: 2023.05.24.]
69. A Magyar Nemzeti Galéria honlapja. Műtárgyak adatbázis [online]. Budapest: Szépművészeti Múzeum, cop. 2022. Hozzáférhető: https://mng.hu/mutargyak/?artwork_collection=jelenkori-gyujtemeny&offset=NaN¤t_page=11&artwork_type=foto [Megtekintve: 2023.05.24.]
70. A Ludwig Múzeum honlapja [online]. Budapest: Ludwig Múzeum – Kortárs Művészeti Múzeum, [s.a.]. Hozzáférhető: <https://www.ludwigmuseum.hu/search/work?t=403&page=1> [Megtekintve: 2023.05.24.]
71. A Ludwig Múzeum honlapja. Gyűjtemény és kutatás aloldal [online]. Budapest: Ludwig Múzeum – Kortárs Művészeti Múzeum, [s.a.]. Hozzáférhető: <https://www.ludwigmuseum.hu/gyujtemeny-kutatas> [Megtekintve: 2023.05.24.]
72. A Szépművészeti Múzeum honlapja. A Szépművészeti Múzeum Gyűjteményei aloldal [online]. Budapest: Szépművészeti Múzeum, cop. 2022. Hozzáférhető: <https://www.szepmuveszeti.hu/gyujtemenyek/> [Megtekintve: 2023.05.24.]
73. A Magyar Építőművészeti Múzeum honlapja. Fotótár aloldal [online]. Budapest: Magyar Építészeti Múzeum és Műemlékvédelmi Dokumentációs Központ, cop. 2018–2022. Hozzáférhető: <https://memmdk.hu/fototar> [Megtekintve: 2023.05.24.]
74. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár honlapja. Fényképek aloldal [online]. Budapest: Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, [s.a.]. Hozzáférhető: <https://fszek.hu/budapest/bgy-fenykep> [Megtekintve: 2023.05.24.]
75. A Magyar Nemzeti Múzeum honlapja. A Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtára aloldal [online]. Budapest: Magyar Nemzeti Múzeum, cop. 2022. Hozzáférhető: <https://mnm.hu/hu/gyujtemenyek/torteneti-fenykeptar> [Megtekintve: 2023.05.24.]
76. A Magyar Nemzeti Múzeum honlapja. Múzeumi élet aloldal [online]. Budapest: Magyar Nemzeti Múzeum, cop. 2022. Hozzáférhető: https://mnm.hu/muzeumielet/gyujtemenyek/torteneti-fenykeptar_1671575469 [Megtekintve: 2023.05.24.]
77. A Magyar Nemzeti Múzeum honlapja. A Magyar Nemzeti Múzeum online katalógusa aloldal [online]. Budapest: Magyar Nemzeti Múzeum – Monguz 3.0, cop. 2016. Hozzáférhető: https://gyujtemenyek.mnm.hu/online-collection/-/results/page/2e36e09a-be36-4269-a06a-707aae2b05a1/solr/9/24/tiled/importDate_DESC?p_auth=he2mQ9ov#displayResult [Megtekintve: 2023.05.24.]
78. Az Országos Széchényi Könyvtár honlapja. Küldetés, stratégia aloldal [online]. Budapest: OSZK, 2015. Hozzáférhető: <https://www.oszk.hu/oldal/kueldetes-strategia> [Megtekintve: 2023.05.24.]

(Beérkezett: 2022. február 10.)

Digitisation of manuscripts: checklist –

Az állományvédelmi szemléletű digitalizálás hollandiai jó gyakorlata

A tömörítvényt készítette: FRANGES Krisztina

*A szerkesztőség köszönetét fejezi ki Ilse Korthagennek
a tanulmány magyar nyelvű tömörítvényének
megjelentetéséhez szükséges közlési engedély
beszerzésében nyújtott segítségével.*

Bevezetés

Hollandia nemzeti könyvtárában, a *Koninklijke Bibliotheek*ben működik az 1997-ben indult *Metamorfoze*¹ elnevezésű nemzeti program, amely a papíralapú kulturális örökség megőrzését támogatja a nemzeti örökségvédelmi iroda, a *Bureau Metamorfoze* koordinációjával. A finanszírozást az Oktatási, Kulturális és Tudományos Minisztérium biztosítja. A program olyan holland eredetű anyagokra koncentrál, amelyek megőrzési funkcióval rendelkező kulturális intézményekben – tudományos könyvtárakban, nagyobb regionális vagy helyi könyvtárakban, levéltárakban, regionális történelmi központokban, dokumentációs központokban, múzeumokban és kutatóintézetekben – találhatók. A

támogatásért folyamodó örökségvédelmi intézmények projektjavaslatokat nyújthatnak be, amelyeket független szakértőkből álló bizottság értékkel. Azok az intézmények, amelyek elnyerik a támogatást, maguk hajtják végre a projektet, együttműködve a *Bureau Metamorfoze*-zal és a nemzeti könyvtárral.

A program többek között a papírrestaurálás témájában indított kutatásokat támogat, évekig biztosított nemzetközi projektek számára szerkezeti finanszírozást, emellett a tudásmegosztás színtereként is szolgál. A *Metamorfoze* keretében született 2019-ben egy olyan, holland kutatók által írt tanulmány² *Digitisation of manuscripts: checklist*, azaz *Kéziratok digitalizálása: ellenőrző lista* címmel, amely restauratori szemszögből tárgyalja a kéziratos anyagok

digitalizálását. Ezt a munkát mutatom be alább, tömörített változatban.

A szerzők (*Ilse Korthagen*,³ *Femke Prinsen*,⁴ *Lieve Watteuw*⁵ és *Bruno Vandermeulen*⁶) célja a különböző könyvtárak tudásának összegyűjtése volt; kutatásuk publikált eredménye⁷ hozzájárul a digitalizálással kapcsolatos ismereteink bővítéséhez. Tanulmányuk összefoglalójában leszögeznek: a középkori kéziratok kulturális örökségünk egyedülálló részét képezik. Érthető, hogy ezeket az értékeket, köztük remekműveket a könyvtárak digitálisan elérhetővé kívánják tenni. Ebben a folyamatban azonban gyakran túl kevés figyelmet szentelnek e tárgyak speciális tulajdonságainak és a digitalizálás közben esetlegesen bekövetkező sérülések kockázatainak. A kéziratok esetében nemcsak a tartalom, hanem a művet hordozó anyag, forma is értékes, melynek megőrzését restaurátor biztosíthatja, hiszen ő rendelkezik az ehhez megfelelő szaktudással.

A kutatás végeredményeként született ellenőrző lista a közgyűjteményekben található kéziratok biztonságos digitalizálásához használható segédlet, amelynek célja, hogy útmutatást adjon a restaurátorok, kurátorok, könyvtárosok, gyűjteménykezelők és digitalizáló szakemberek számára.

A *Metamorfoze* ajánlását követve a kéziratok digitalizálásának ellenőrző listáját az Országos Széchényi Könyvtár is felhasználta az állományvédelmi szempontú digitalizálás protokolljának kialakításához. Az analóg dokumentum megóvása érdekében a digitalizáló és restauráló kollégák szorosan együttműködve, speciális tudásukkal támogatják egymás munkáját. Az új munkafolyamat sikerességének kiemelkedő példája a *Pray-kódex*⁸ digitalizálása volt.

Kéziratok digitalizálása: ellenőrző lista – A műötlete

Ahogy a múlt század végétől egyre elterjedtebbé vált a dokumentumok digitalizálása, az értékes középkori kéziratok kapcsán felmerült a kérdés: az előnyök mellett milyen kockázatainak vannak az eljárásnak? A *Kéziratok digitalizálása: ellenőrző lista* szerzői erre a kérdésre keresték a választ.

Munkájuk kezdeti fázisában összegyűjtötték az addig publikált digitalizálási szakirodalmat, hogy felmérjék, hol tart a kéziratok digitalizálásának ügye Hollandiában és Belgiumban. Ezt követték a szakemberekkel folytatott levelezések és interjúk. A szerzők tíz könyvtárat látogattak meg Hollandiában és Belgiumban, továbbá felkeresték a *Flanders Heritage Library*

nevű szervezetet is, amely a flandriai műemlék könyvtárakat fogja össze. Ezután összeállították az ellenőrző lista tervét, majd a gyakorlatban tesztelték a módszert egy műtárgyon és egy 12 kéziratból álló gyűjteményen is. A felülvizsgálat után megszületett a digitalizálási munkát előkészítő ellenőrző űrlap (*checklist* – ld. a cikk utolsó részében), amelynek használatával mérsékelhetjük a digitalizálási folyamat során a sérülés kockázatát.

A digitalizálás helyzetéről általában

A kéziratok kulturális örökségünk páratlan kincsei. Szakemberek sokasága óvni akarja, mások pedig épp nagy jelentőségük miatt a kutatók és a nyilvánosság számára elérhetővé kívánják tenni őket. Belgiumban és Hollandiában már születtek tervek egyes könyvtárak teljes kéziratgyűjteményének digitalizálására, de ez a gyűjtemények mérete és a források szűkössége okán még kivételesnek mondható. Általánosságban kijelenthető, hogy a muzeális gyűjteményekben nagy körültekintéssel kezelik a műtárgyakat, és szigorú irányelvek szabályozzák tárolásukat, szállításukat, használatukat, kiállításuk körülményeit. Digitalizálásukra azonban gyakran restaurátor bevonása nélkül kerül sor, így sajnos sérülések érhetik a kéziratokat, ha például nem veszik figyelembe az anyagok törékenységet.

Hollandiában és Belgiumban 2012 óta léteznek speciális irányelvek a digitális reprodukciók képminőségére vonatkozóan, és számos intézmény törekszik arra, hogy az elfogadott képminőségi normáknak megfelelő felvételeket készítsen. Arra azonban nincs általános szabályozás, hogy miként alakuljon a munkafolyamat az egyedi kéziratok digitalizálásakor. Minden könyvtár saját maga állapítja meg munkafolyamatát, módszereit, ad hoc megoldásait a digitalizálást végző munkatárs szakértelmétől és a rendelkezésre álló eszközöktől függően. Fontos, hogy biztosítani lehessen az egyedi dokumentumok védelmét, amihez restaurátor bevonása szükséges, illetve az is elengedhetetlen, hogy a digitalizálást végző szakember tisztában legyen a kézirat értékével és anyagainak jellemzőivel. Tekintettel arra, hogy minden kézirat egyedi darab és sajátos bánásmódot igényelhet, a túl szigorú szabályozás kontraproduktív lenne, mert megakadályozhatná, hogy szükség esetén kreatív megoldások szülessenek.

A digitalizálási projektek legfontosabb kérdése, hogyan kezelhetők azok a kockázatok, amelyeknek a bekötött középkori kéziratok a digitalizálási folyamat

során ki vannak téve. Ezzel kapcsolatban a következő tárgyköröket kell számba venni:

1. Milyen a bekötött középkori kéziratok digitalizálásának helyzete Hollandiában és Belgiumban?
2. Mitől lesz értékes számunkra egy bekötött középkori kézirat?
 - a. Mitől lesz értékes egy kézirat tartalma?
 - b. Mi teszi értékessé az anyagi tulajdonságokat?
 - c. Átvihetők-e (részben) a kéziratot értékessé tevő ismérvek egy digitális másolatra?
3. Milyen szerepe van a restaurátornak a digitalizálási folyamatban?
4. Milyen kockázatoknak van kitéve a kézirat a digitalizálás során?
 - a. Hogyan lehet ezeket a kockázatokat kezelni?

A digitalizálási technológiák megjelenésekor kevésbé figyeltek a munka során okozott károokra, a hardvergyártók főleg a mennyiségi szempontokra, a „termelésre” összpontosítottak. A gyűjteményekért felelős munkatársak hatására azonban egyre inkább könyvtárbarát megoldások születtek, mint például a kéttálcás vagy a könyvbölcsős szkennerek. A megőrzés és a hozzáférhetőség közötti feszültség lassan kezdett feloldódni. A számítógépes képalkotás emellett új információkat képes behozni a digitalizálási és a kutatási folyamatba. Az egyetemeken például növekszik a digitális bölcsészet (informatikával és információtudománnyal közös) érdeklődése a középkori kéziratok szövegbányászata iránt. A tudományos képalkotás hozzáadott értéket képvisel a könyvkötés-kutatók és művészettechnológusok által végzett kutatásokban is. Sőt, a képalkotó technikákat – mint például a spektrális képalkotást – gyakran alkalmazzák a konzerváló kezelések támogatására is.

Kéziratok digitalizálása Hollandiában és Belgiumban

Más nyugat-európai országok mellett Hollandia és Belgium is aktív szerepet vállal a digitalizálás terén. Kijelenthetjük, hogy Hollandia – részben a *Metamorfoze* programnak köszönhetően – nemzetközi szinten élen jár a digitalizálási törekvésekben. 1997 és 2018 között a program keretében 121 hollandiai intézményben finanszíroztak állományvédelmi és digitalizálási projekteket. Az ország számos intézményében igen jelentős projektek zajlanak, illetve zajlottak a középkori kéziratok digitalizálása és online közzététele céljából, például Leiden, Nijmegen, Utrecht, Groningen, Amszterdam egyetemi könyv-

táraiban, a deventeri Athenaeum Könyvtárban és a Holland Nemzeti Könyvtárban.

Belgiumban nincs átfogó nemzeti program az írott kulturális örökség állományvédelmére és digitalizálására, de léteznek szakmai együttműködések a területen. Az ország flamand részén 2008-ban egyesületet hoztak létre hét tartományi székhelyen lévő könyvtárból *Flanders Heritage Libraries* (*Vlaamse Erfgoedbibliotheek*, VEB) néven, melynek tagjai: a Leuveni Katolikus Egyetem Könyvtárai, Gent és Antwerpen egyetemi könyvtárai, a Brugges-i Közkönyvtár, Limburg Tartományi Könyvtár, a Brüsszeli Konzervatórium Könyvtára és a Hendrik Conscience Muzeális Könyvtár. A szervezet egyik célkitűzése a digitális muzeális gyűjtemények fejlesztése. A legfontosabb anyagok (régi nyomtatványok és illuminált középkori kéziratok) digitalizálását maguk az intézmények végzik, és azokat saját online katalógusukban, valamint a *Flandrica.be* nyilvános platformon teszik közzé. 2019-től a flamand kormány finanszírozza a VEB *Medieval Manuscripts in Flemish Collections* (MMFC) projektjét, melynek keretén belül – a későbbi digitalizálást előkészítendő – katalogizálják a flamand gyűjtemények összes középkori kéziratos anyagát. A könyvtárak mellett több múzeum is sikeresen digitalizál régi nyomtatványokat és kéziratokat. Vallónia egyetemein is folyik kézirat-digitalizálás: az utóbbi években a Liège-i Egyetem, a Louven la Neuve-i Egyetem és a Namuri Egyetem is digitalizált középkori (illuminált) kéziratokat.

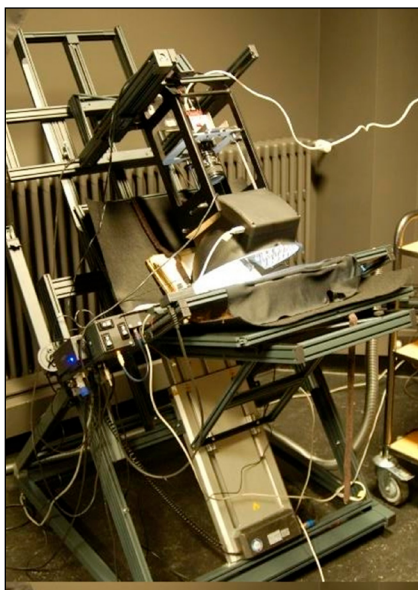
Hollandiában és Belgiumban a digitalizálási munkafolyamatokat végző szakembereknek nincs általánosan elfogadott megnevezésük.⁹ Bárki lehet digitalizáló a képzett fotóstól az alkalmi munkatársakig; mivel a könyvskenner használata alig igényel műszaki ismereteket, gyakran az adott intézmény dolgozói közül kezd el valaki digitalizálni. Az emberek tudása a könyveket alkotó anyagokról azonban nagy szórást mutat. A kulturális örökség tárgyainak digitalizálására szakosodott fotós nagyobb valószínűséggel rendelkezik a dokumentumok gondos kezeléséhez szükséges eszközökkel, kiegészítőkkel, és bántik felelős módon a műtárgyakkal. A felkeresett könyvtárakban különböző mértékben volt jelen állományvédelmi szakember, restaurátor a digitalizálásnál, vagy esetleg nem is volt ilyen munkatárs az intézményen belül. Ahol pedig van restaurátor, a digitalizáló nem mindig érzi szükségesnek a jelenlétét. A holland és flamand könyvtárak a középkori kéziratokat elsősorban házon belül digitalizálják. Két fő típusú eszközzel dolgoznak: (főleg *Zeutschel* márkájú) könyvskennerral és nagy

felbontású kamerával. Utóbbi esetben könyvbölcső szolgálja a kötetek megtámasztását: széles körben használt modell a *Conservation Copy Stand (CCS)*, illetve ennek hordozható változata, a *Traveller's Conservation Copy Stand*. A szokásos digitalizálás mellett a Leuveni Katolikus Egyetem Könyvtáiraiban levő Képkészítő Labor (*Imaging Lab*) tudományos képkészítéssel is foglalkozik, az egyetem kutatási projektjeivel összefüggésben.

1. ábra

Zeutschel OS 14000 A1 szkenner

2. ábra

Conservation Copy Stand (CCS) és RICH hordozható fénykúpola (Leuveni Katolikus Egyetem)

3. ábra

Traveller's Conservation Copy Stand (TCCS)

A digitalizálás céljai, lehetőségei

A digitalizálás célja a megőrzés, a digitális elérhetőség, az online láthatóság és a hozzáadott érték biztosítása. Célcsoportját főleg azok a tudósok és egyetemi hallgatók jelentik, akik a kéziratok tartalmával foglalkoznak, valamint a paleográfia és a művészettörténet kutatói. A kéziratok anyagi dimenzióját kutatók számára csak egy minden részletet megőrző teljes reprodukció lehet megfelelően értékes, a laikusok érdeklődését azonban már a művészi minőségű online másolat is felkeltheti.

A digitalizálás mint a másolatkészítés egy formája a *megőrzéshez* „back-up”-ként szolgál, ezért fontos, hogy a digitalizált változat 1:1 arányú legyen az eredetihez képest. Bizonyos esetekben a könyv rendkívül rossz állapotban van, és már nem lehet fizikai valójában elérhetővé tenni az olvasók számára. Dönthetnek a digitalizálás mellett annak ellenére is, ha ezzel kockáztatják a dokumentum károsodását, de mivel utána az eredetit kivonhatják a forgalomból, hosszú távon megőrizhető annak épsége és tartalma is. A digitalizálás és az online elérhetővé tétel azonban fel is hívja a figyelmet egy-egy kevésbé ismert dokumentumra, így kutatókat vonzhat, akik eredetiben kívánnák látni az adott művet. Az, hogy a digitalizálás szolgál-e állományvédelmi célokat is, az adott intézmény szabályozásától függ.

A *digitális elérhetőség* fő hozadékai: a digitális másolatok online közzétételével bárki bárholnan kutathatja az anyagokat; az egykor eltulajdonított könyvek digitálisan „visszaadhatók”; távoli, vagy politikai okok miatt nem hozzáférhető anyagok is olvashatóak így. A kézirat olvasótermi tanulmányozásának idejét is csökkentheti a digitalizált változat elérhetősége.

Végezetül a digitalizálás presztízstevékenység is, amelynek célja az *online láthatóság*, az intézmény és gyűjteményei fontosságának hangsúlyozása.

Amikor egy kéziratot digitalizálnak, lehetőség nyílik arra, hogy olyan *hozzáadott értéket* teremtsenek, amely az elektronikus könyvek sajátja. Ilyen például a szöveg megjegyzésekkel való ellátása, illetve a szöveg átiratának vagy fordításának elkészítése, akár a *crowdsourcing*¹⁰ módszereivel. Összekapcsolhatók olyan kéziratok, amelyek ugyanabból a scriptoriumból származnak, de mára más intézmények digitális gyűjteményeinek részét képezik, vagy akár más helyen őrzött fragmentumok is egymás mellé illeszthetők digitálisan. A kéziratokat egyéb információkkal is ki lehet egészíteni, és például online tananyagokhoz is kapcsolhatók a digitalizált dokumentumok.

Végezetül felmerül a kérdés, hogy *miért digitalizáljunk, vagy miért ne tegyük azt*. Érthető, hogy a digitalizálás mellett döntünk, ha az adott műre valóban nagy az érdeklődés. Ám nem biztos, hogy szükséges csupán azért digitalizálnunk, mert ez a divatos, vagy erre állnak rendelkezésre támogatások. Sokan azt feltételezik, hogy egy kézirat digitalizálása végleges reprodukciót eredményez, ám a legfrissebb reprodukció nem biztos, hogy az utolsó lesz, hiszen a technológiai megoldások folyamatosan fejlődnek.

A kéziratok értékének meghatározása

A kézirat több, mint annak tartalma, hiszen anyagi vonatkozásai is történeti értékkel bírnak. A tartalom által képviselt érték nagymértékben átvihető a digitális másolatba, noha nem lehet minden fizikai jellegzetességet (például az illuminációk aranyozását) két dimenzióban megjeleníteni. Egyes részletek azonban jobban láthatók egy minőségi másolaton, mint akár az eredeti példányon: a tudományos képalkotás segítségével és a digitális folyamatok alkalmazásával növelhető a másolat értéke.

Az anyag tulajdonságai által hordozott értékek azonban nem mindig vihetők át a másolatba, vagy csak alig. A dokumentum történelmi emlékként is értéket képvisel: a készítés és a használat nyomai, a mű mint fizikai megjelenési forma és annak élménye (tapintása stb.), az általános történelmi érzés, a régiség értéke mind ide kapcsolhatók. A formát és a tartalmat

egyaránt magában foglalja az egyediséérték, az eszmei érték, illetve a kulturális, társadalmi, spirituális és szimbolikus érték. Digitalizáláskor gyakran addig láthatatlan vagy rejtett részleteket fedhetünk fel a tudományos képalkotás hozzáadott értéke által. A kézirat tudományos értékei a digitális képalkotási technikák segítségével tárhatók fel teljesebben. Ebben az esetben is nagyon fontos a restaurátori jelenlét, hogy megvédhessük a kötet fizikai integritását. Ellentétben az analitikai laboratóriumi módszerekkel, a digitális képalkotás nem ronsolja a kéziratot, ha az eszközöket megfelelő körülményekkel, szakszerűen használják.

A nemrégiben kifejlesztett számítógépes képalkotási technikák új meglátások forrásait jelentik a könyvkötéstörténet és a művészettörténet területén végzett kutatások számára. A szokásos digitalizálási tevékenység mellett a *Book Heritage Lab*, az *Illuminare – Research Centre for the Study of Medieval Art* és a Leuveni Katolikus Egyetem Képalkotó Laborja a kéziratok és miniatúrák tudományos képalkotáson keresztül végzett kutatására szakosodott.

Az ilyen jellegű kutatásokhoz különösen értékesek a háttérvilágítással vagy infravörös átvilágítással készült képek, valamint az RTI-technikájú¹¹ vagy a fotometrikus sztereó felvételek és a multispektrális képek. A RICH (*Reflecting Imaging for Cultural Heritage*)¹² projektben 2013 óta dolgoznak együtt művészettörténészek, restaurátorok, fotósok és mérnökök a 2D+ képalkotó modul fejlesztésén. Az írott kulturális örökség topográfiájának, valamint a kéziratok alap- és képi rétegeinek megörökítésére digitális vizualizációs modult fejlesztettek ki. Az alkalmazott módszer a *polynomial texture mapping*¹³ eljárásához köthető, amely RTI-ként is ismert. Ez a technika lehetővé teszi, hogy interaktív módon jelenítsük meg a tárgyak fizikai állapotát különböző megvilágítási szögekből.¹⁴ A megalkotott modul egy kb. 30 cm átmérőjű, 2009-ben kifejlesztett, *Microdome* nevet viselő félgömbből áll, amelynek belső oldalához 224 LED van rögzítve, felülről pedig egy 28 millió pixeles kamera néz a megfigyelt tárgyra. Az egyes LED-ek aktiválásával 224 fénykép készül. A tárgyak ezek feldolgozása után tanulmányozhatók, ami magában foglalhat olyan technikákat, mint a szűrők alkalmazása és a virtuális megvilágítás.

4. ábra

Microdome, RICH projekt (Leuveni Katolikus Egyetem)

5. ábra

Reprodukció a CCS-re szerelt Microdome-mal

2016-ban kifejlesztettek egy második, multispektrális LED-del ellátott *Microdome*-ot. Ez lehetővé tette, hogy megvizsgálják az alárajzokat, a pigmenteket, az átfestéseket vagy a retusálásokat.

A digitalizálási eszközök megtervezésekor figyelembe vették a mozgathatóság szempontját. A két kis méretű *Microdome*-ot el lehet vinni azokba a gyűjteményekbe, ahol a kéziratokat őrzik, így azok nem sé-

rülnek az esetleges szállítás közben. Az elmúlt években vizsgáltak kéziratokat ily módon Antwerpenben, Brüsszelben, Amszterdamban, Washingtonban, Los Angelesben és Nápolyban is.

2019 óta a *Book Heritage Lab 3Pi* projektje (*Diagnosis of Papyrus, Parchment and Paper through Advanced Imaging*) egy kisebb *Nanodome* fejlesztésével kísérletezik.

A restaurátor szerepe

A restaurátorok általában azok, akik egy intézményen belül közvetlenül felelősek az eredeti műtárgyak fizikai állapotáért. A könyvtár munkatársai közül gyakran a restaurátorok rendelkeznek a legszélesebb körű ismeretekkel a kéziratok anyagának fizikai jellemzőiről és a lebomlási folyamatokról, amelyekre azok fogékonyak. Ezenkívül nagyon specifikus ismeretekkel bírnak a kötetek szerkezetének összetevőiről és azok működéséről. A tapasztalt restaurátorok képesek megbecsülni, milyen értéket képviselnek a kódex anyagi tulajdonságai.

Ez a tudáskészlet lehetővé teszi a restaurátorok számára, hogy felmérjék, milyen károsodások kockázatának van kitéve az adott eredeti példány, valamint hogy megelőző intézkedéseket hozzanak a kockázatok elkerülésére. Emiatt fontos tisztában lenniük azzal, hogy az intézményükben milyen eszközöket használnak a digitalizáláshoz, tudniuk kell, hogy ki (és milyen képzést követően) végzi a műveletet, és világosan kell előre látniuk, hogy a kéziratok milyen helyzeteknek lesznek kitéve. Ennek alapján képesek lesznek megállapítani, hogy egy könyvet lehet-e biztonságosan digitalizálni a rendelkezésre álló eszközökkel, és tanácsokat adhatnak, hogy az egyes kéziratokhoz mely eszközök a legmegfelelőbbek.

A digitalizálási projektekben a restaurátor szerepe a következő lehet:

1. Annak meghatározása, hogy egy kézirat alkalmas-e digitalizálásra a meglévő infrastruktúrán belül vagy azon kívül. A restaurátornak képesnek kell lennie a kézirat fizikai állapota alapján állást foglalni a digitalizálás mellett vagy ellen.
2. A kézirat állapotának felmérése, továbbá annak meghatározása, hogy milyen konzerváló és/vagy helyreállító intézkedések szükségesek, mielőtt a kézirat egy meghatározott módon digitalizálható lenne.
3. Az 1. és 2. pontokban foglaltak alkalmazása a gyakorlatban.
4. Hozzájárulás a kontextuális információkhoz a dokumentummal kapcsolatban (például weboldalon és kiadványokban).¹⁵
5. A műtárgyakkal kapcsolatos kockázatok csökkentése a digitalizálás során:
 - tanácsadás a kódexek szállításával és ideiglenes tárolásával kapcsolatban;
 - képzés és tanácsadás a digitalizálók számára az egyedi és/vagy sérülékeny kódexek kezeléséről;

- tanácsadás az egyes kéziratokhoz megfelelő digitalizáló eszközök és segédeszközök beszerzésével kapcsolatban, szorosan konzultálva a digitalizálóval;
- segítségnyújtás a digitalizálásban (a kézirat kezelése, miközben a digitalizáló felvételeket készíti).

6. Amennyiben szükséges, a megfelelő végleges tárolás megszervezése, különösen akkor, ha a könyvek forgalmazását a digitalizálás után korlátozzák, ilyenkor a digitalizálás a megőrzés eszközének is tekinthető.
7. Igény szerint adatbázis megtervezése és fenntartása.

Több tudományterület ismereteinek összegyűjtésére van szükség ahhoz, hogy alaposan megfontolt döntést lehessen hozni arra vonatkozóan, hogy egy kéziratot lehet-e digitalizálni, és ha igen, akkor milyen módszerrel.

A restaurátor korábban említett szakismeretein túl ide tartozhat a gyűjteményről és a kézirat – több szempontú, de különösen történelmi, paleográfiai, filológiai és könyvtörténeti – értékéről való tájékozottság, emellett tisztában kell lenni a különféle reprodukciós technikákkal is. E mérlegelési szempontok összessége nem egyetlen személy hatáskörébe tartozik, ezért ideális esetben szakmaközi konzultációra kerül sor a digitalizálás előtt, és ha kell, közben is.

A kéziratok digitalizálásának ellenőrző listája segíti a restaurátor és a digitalizáló közötti kommunikációt. A kéziratokat fenyegető kockázatokat mérsékelni lehet azáltal, hogy műtárgyanként kiemeljük a digitalizáló figyelmét igénylő szempontokat, és tanácsot adunk ezekre vonatkozóan.

Kockázatok a kéziratokra nézve

A szállításkor is nagy körültekintéssel kell eljárni, de maga a digitalizálási munka is számottevő kockázattal jár.

A digitalizálás alatti intenzív igénybevétel során a műtárgyat ért károk következménye lehet:

- értékcsökkenés/értékváltozás;
- a tárgy épségének, integritásának sérülése;
- anyagvesztés;
- információvesztés;
- csökkent stabilitás és kezelhetőség;¹⁶
- csökkent hozzáférhetőség.

A digitalizálási folyamat során bekövetkező károsodás lehetőségét nem lehet teljesen kiküszöbölni, de

a minimálisra csökkentés érdekében különféle intézkedéseket tehetünk.

Fontos, hogy a kéziratokat gondosan tároljuk a digitalizálás előtt és után, például dobozban és zárt, klimatizált környezetben vagy – nagyon értékes kéziratok esetén – széfben.

A kéziratok állapotához és fizikai jellemzőihez igazított digitalizálási munkafolyamat szintén csökkenti a könyvekkel kapcsolatos kockázatokat. Először is választani kell a kézirat digitalizálás előtti vagy utáni konzerváló-restauráló kezelése között. Magát a digitalizálást illetően elengedhetetlen, hogy az érintettek tisztában legyenek azokkal a fizikai jellemzőkkel, amelyek a kéziratokat sérülékennyé tehetik a digitalizáláshoz szükséges intenzív használat során. Legalább ennyire fontos, hogy tudják, hogyan lehet a lehető legkisebbre csökkenteni a kockázatokat. Az egyik kulcstényező annak ismerete, hogyan kell megfelelően kezelni a kéziratokat a digitalizálási folyamat során. Ebben a tekintetben a következő szempontok játszanak szerepet: meddig lehet kinyitni egy könyvet anélkül, hogy az túl nagy nyomást gyakorolna a nyílásra? Szükség van-e a könyv egyes részeinek további megtámasztására? Mennyire terhelhetők bizonyos könyvszerkezeti összetevők vagy (előregedett) anyagok, és milyen körülmények között kell különösen óvatossá lenni? Általában magasabb a kockázat, ha a digitalizálóknak kevés a tapasztalatuk, vagy nem kaptak képzést a törekeny kéziratok kezeléséről. Csökkenti az ilyen típusú kockázatokat, ha a dolgozókat a restaurátorok és a tapasztalt digitalizálók oktatásban részesítik a munka kezdete előtt. Végezetül minél kisebb a költségvetés, annál kevesebb forrás áll rendelkezésre a kockázatok kezelésére, és ezáltal annál nagyobbak a veszélyek. Ez többféle tényezővel függ össze. Először is, ha a költségvetés lehetővé teszi, a legmegfelelőbb reprodukciós eszközök és kellékek szerezhetők be. Ideális esetben többféle eszköz közül lehet választani, így optimális egyensúlyt alakíthatunk ki a kézirrattal kapcsolatos kockázatok csökkentése és a hatékony digitalizálás között. Másodszor, a nagy költségvetés általában lehetőséget nyújt annak biztosítására, hogy a megfelelő emberek – képzett digitalizálók és restaurátorok – vegyenek részt a folyamatban, és nekik elegendő idejük legyen a munkájuk megfelelő elvégzésére, a kockázatok mérlegelésére, továbbá meglegyenek az eszközeik azok minimalizálására. Kis költségvetés esetén a kéziratokat érintő kockázatok mérséklésére a legkézenfekvőbb megoldás az lenne, ha egyálta-

lán nem, kevesebb kéziratot, vagy kevésbé gyorsan digitalizálnánk.

Ellenőrző lista a kéziratok digitalizálásához

A kézirat digitalizálhatósága és a digitalizálás módja elsősorban attól függ, hogyan készült a könyv, de emellett a kötésszerkezet fajtája és a felhasznált anyagok is mérvadók. E tényezők mellett fontos meghatározni a könyv állapotát: az általános állapot mellett a könyv egyes részeinek állapotára is figyelni kell. Még a látszólag jó állapotú könyvek is sérülékenyebbek lehetnek, mint amilyenek első ránézésre tűnnek, és károsodhatnak a digitalizálással járó igénybevétel miatt. Az előregedett anyag például gyakran már elvesztette a rugalmasságát, amit csak a könyv kinyitásával lehet észrevenni, pusztán a zárt kötet szemrevételezésével nem. Ezzel szemben esetenként a könyv súlyosan sérült lehet, ám a digitalizálás mégsem rejt kockázatokat, például azért, mert amilyen sérülést az eljárás okozhat, az már korábban is megtörtént a kézirrattal. Fontos, hogy a digitalizáló tisztában legyen a lehetséges kockázatokkal, amelyek egy adott kézirrattal leselkednek a digitalizálási folyamat során, és legyen ismerete azokról a fizikai jellemzőkről, amelyekre figyelnie kell. Ebben segít az ellenőrző lista.

Az ellenőrző lista hasznossága és annak megvalósítása

Nem csak a könyv állapota és a felhasznált anyagok jelentik a lényeges aggályokat a restaurátor szemszögéből: vannak más fizikai jellemzők is, amelyeket figyelembe kell venni a digitalizálási folyamat megkezdése előtt. Mindezek a pontok bekerültek a kéziratok digitalizálásának ellenőrző listájába.

Az ellenőrző lista használatának előnye, hogy azt követve a benne szereplő minden egyes pont figyelmet kap. Hátránya lehet, hogy az emberek esetleg nem gondolkodnak önállóan, és nem veszik észre azokat a lehetséges problémákat, amelyek nincsenek felsorolva a listában. Ezért mindenkit arra kell ösztönözni, hogy továbbra is kritikusan gondolkodjon, és a lehető legteljesebb ellenőrző listát állítsa össze a digitalizáláshoz.

Az ellenőrző lista használata

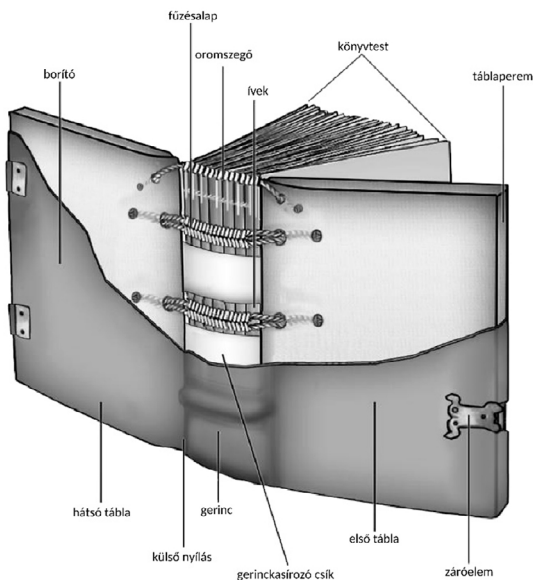
A nyomtatott ellenőrző listát kitöltés után mellékelik a kézirrathoz, hogy együtt kerüljenek a digitalizáló munkatárshoz. Ezután még a digitalizálás előtt átte-

kintik a listát, hogy tudják, mire kell különös figyelmet fordítani. Az ellenőrző listát úgy alakították ki, hogy a digitalizáló első ránézésre láthassa, ha különösen óvatosan kell eljárnia.

Az itt bemutatott ellenőrző listát kifejezetten ideiglenes változatként kell kezelni, amelyet minden intézménynek hozzá kell igazítania a saját körülményeihez. Az ellenőrző lista egy adott részgyűjteményhez is adaptálható, ha több kézirat azonos fizikai tulajdonságokkal rendelkezik. Ezenkívül egy intézmény dönthet úgy, hogy új pontokat ad hozzá a saját ellenőrző listájához (mint például pénzügyi értéket, a tartalom értékét és a fizikai hordozók értékét).

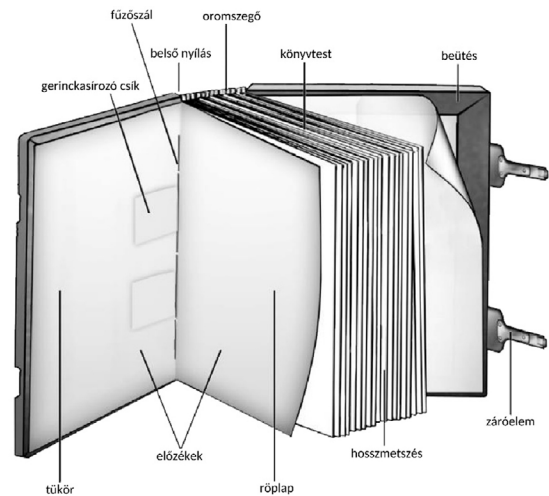
Az alább bemutatott ellenőrző lista hat részből áll. Az első két rész a kézirat néhány általános jellemzőjét és a metaadatoláshoz szükséges információkat tárgyalja. Mivel ezek nagyon specifikusak, az egyes intézmények esetében eltérhetnek.

A következő négy rész a kötést, a könyvtestet, a konzerválást/restaurálást és magát a digitalizálást érinti. Fontos, hogy a digitalizáló megismerje a könyvkötési fogalmak tezaszuszát,¹⁷ hogy értse az ellenőrző listában használt kifejezéseket.

6. ábra

A legfontosabb kifejezések I.

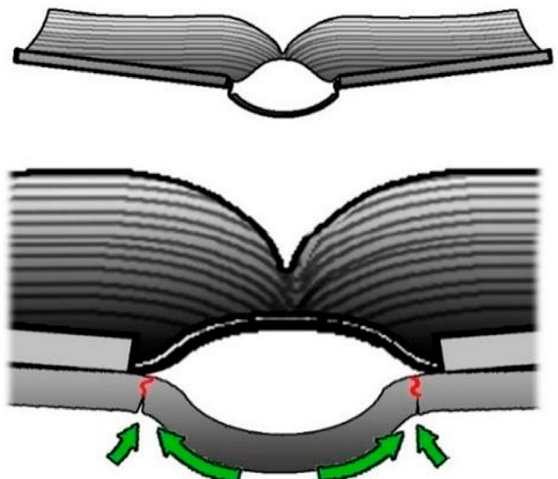

7. ábra

A legfontosabb kifejezések II.

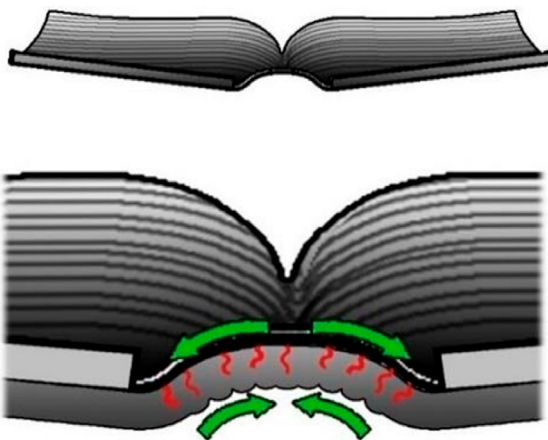
A kötés

Az ellenőrző lista harmadik részében a kötést olyan fizikai jellemzők alapján értékeljük, amelyek befolyásolhatják a digitalizálás módszerét és módját. Először általánosságban kell meghatározni, hogy a kötés könnyen, óvatosan, vagy nehezen kezelhető. Ezután rögzítjük a méreteket, majd lejegyezzük a kötés anyagát, továbbá azt, hogy feszthátas vagy nem feszthátas-e a könyv gerince, mert mindkét fajta más kockázatoknak van kitéve.

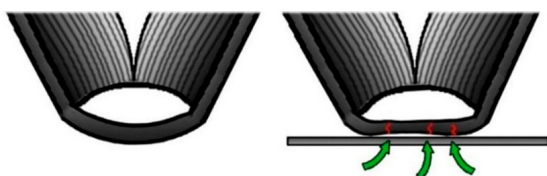
8. ábra

Feszülés egy nem feszthátas gerincű könyv kinyitásakor

9. ábra

Feszülés és feszíthatás gerincű könyv kinyitásakor

10. ábra

Repedések keletkezhetnek, ha a gerinc nem alátámasztott

A következőkben minősítjük a gerinc és a sapkák állapotát. A már megrongálódott vagy törékeny borítóanyag könnyen tovább sérülhet, ami különösen igaz a mozgó részekre: a gerincre és a nyílásra. Az előregedett bőr és különösen az előregedett pergamen, amely rugalmatlanná vagy törékennyé vált, könnyen eltörhet vagy tovább sérülhet a munka során. A porló bőr problémákat okozhat, ha a kézhez vagy az üveglemezhez tapad – ha épp azt használunk –, mert a por szétterülhet a könyvt testen, és megjelenhet a digitális képeken is.

Ezenkívül a következő pontokat értékeljük: merev vagy törött-e fűzésalap; milyen a külső és belső nyílások állapota; leváltak-e a táblák vagy akár a teljes kötés is a könyvt testről.

A kötésnél a digitalizálás során kifejtett nyomás miatt a szerkezet egyes részei (tovább) károsodhatnak. A fűzésalapok, a külső nyílások (borítóanyaga), a kasírozócsíkok túlnyúló szélei és a belső nyílások (az előzékek) kombinációja felelős a tábla rögzítésért. Ha ezeknek a szerkezeti elemeknek bármelyike megsérül, a többen megnő a nyomás. Ily módon

a károsodás gyorsan eszkalálódhat, és ha az összes fent említett elem elszakad, a táblák vagy akár a teljes kötés leválhat a könyvt testről. A kézirat kezelése emiatt még nehezebbé válik, és a további károk kockázata is fokozódik: a táblák vagy a kötés már nem látják el megfelelően a legfontosabb funkcióikat, a kézirat könnyebb kezelhetőségének biztosítását és a könyvt test védelmét.

Oda kell figyelni a törékeny táblákra is. A táblák törésének veszélye különösen a vékony fatáblákkal ellátott kisebb könyveknel áll fenn. Emellett a fatáblák ki vannak téve a szű károsításának is: a tábla erősnek tűnhet, miközben valójában rendkívül törékeny, mert nagy részét megette a szű.

Az oromszegők is játszhatnak szerepet a táblák vagy a kötés könyvt testhez való rögzítésében. Gyakran olyan leöltéseik vannak, amelyek áthaladnak bizonyos ívek hajtásgerincén, és a táblákon átfűzhető alappal is rendelkezhetnek. Amellett, hogy ezek az alapok – akár csak a fűzésalapok – elszakadhatnak, ha digitalizálás közben túl nagy nyomásnak vannak kitéve, a fűzés is elkophat és kibomolhat. Körültekintésre van szükség, mert fennáll annak a veszélye, hogy a fűzés még jobban kibomlik a művelet során, vagy az oromszegők akár le is eshetnek, amivel azt kockáztatjuk, hogy elveszítjük azokat.

Különös figyelmet kell szentelni a záróelemekkel ellátott könyveknek. A kapcsok, ha digitalizálás közben hozzáérnek a könyvt testhez, károsíthatják azt. A bőrszíjak gyakran sérülékenyek. Ahhoz, hogy a lapok jól digitalizálhatók legyenek, a szíjakat hátrafelé kell hajlítani, és ebben a helyzetben kell őket rögzíteni, hogy a digitális képen kívül maradjanak. Ezért a szíjakat érő hatás a digitalizálás során sokszor nagyobb, mint amikor a könyvet az olvasóteremben használják. Fennáll annak a veszélye, hogy a gyenge, már szakadt vagy merev szíjak elszakadnak vagy teljesen letörnek a digitalizáláskor. Az ezüst csatot vagy más fém alkatrészeket csak kesztyűben szabad megérinteni, hogy megakadályozzuk a (további) oxidációt, egyebek mellett a bőrről származó savakkal való érintkezés miatt.

Végezetül a listán meg kell jelölni, vannak-e levált elemek a kötésből (a könyv dobozában vagy a lapok között), emellett van hely további megjegyzések számára is, és ki lehet emelni azokat a legfontosabb kérdéseket, amelyekkel a digitalizálónak tisztában kell lennie a munka megkezdése előtt.

11. ábra
Sérült borító

13. ábra
Elszakadt belső és külső nyílás

12. ábra
Porló bőr

14. ábra
Levált tábla

A könyvttest

Itt a könyvttest fizikai jellemzőit és állapotát írjuk le. Ez időigényes lehet, de fontos legalább általános értékelést adni arról, hogy a könyvttest mennyire könnyen kezelhető. Ez függ a könyvttestet alkotó anyagtól, az alkalmazott fűzés állapotától és típusától, valamint az egyes fűzők állapotától. Van-e kiesett fűző? Vannak-e összetapadt lapok? Látszik-e penészkár?

Torzult-e a pergamen? Van-e gyűrődés, szakadás, vannak-e meggyengült hiányos részek? Esetleg van-e olyan korábbi javítás, kiegészítés, ami leválik?

A porló bőrhöz hasonlóan a szennyeződések is rátapadhatnak a kézre vagy az üveglapokra, szétterülhetnek a könyvtesten, ezáltal negatívan befolyásolhatják a digitális képek minőségét. Ugyanez vonatkozik a penészmaradványokra is; ilyen esetekben a belélegzésüknek egészségügyi kockázata is van, az aktív gombaspórák pedig a penész terjedésének kockázatát hordozhatják.

A kihajtogatható vagy csonka lapok, illetve a valamilyen módon a fóliókhoz tapadó töredékek alatt szöveges információk rejtőzhetnek. Amikor ezeket felfedezzük, döntést kell hozni arról, hogyan járjunk el a digitalizáláskor: a kihajtható lapokat csak akkor szabad reprodukálni, ha teljesen kihajtjuk őket, vagy behajtott helyzetükben digitalizálandók (vagy akár a kihajtás minden szakaszában)? A csonka lapok nagyon keskenyek is lehetnek, és ezért könnyen átsiklunk felettük, hasznos tehát felhívni a digitalizáló figyelmét az olyan csonka részekre, amelyek információt hordoznak vagy információt takarnak ki. Ugyancsak el kell dönteni, hogyan kell kezelni a digitalizálás során a viaszpecségeket, a kapsokat és a kieső töredékeket: digitalizáljuk őket ott, ahol találtuk a könyvben, vagy távolítsuk el őket és külön készítsünk róluk felvételt, esetleg tegyük mindkettőt? Bizonyos íráshordozó anyagok digitalizálásához – amellet, hogy fokozott óvatosságot igényelnek a kezelésük során – nem használható üveglap, mert

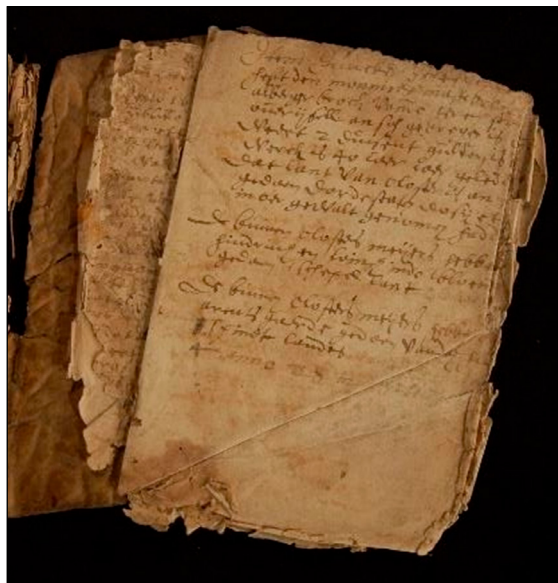
túl nagy lenne a sérülés vagy az anyagvesztés kockázata. Különösen sérülékeny a lepergő tinta, a porló pigmentek, a törékeny festékrétegek, az aranyfüst az alapozó gesso (gipsz-) rétegen vagy az előrehaladott mértékű tinta- vagy rézmarás.

A szöveget mélyen a belső margóra is írhatták, ahol nem lehet könnyen hozzáférni. Ez azt jelentheti, hogy el kell fogadnunk, hogy a szöveg egy része nem kerül rögzítésre a digitális reprodukcióban, vagy hogy a könyv digitalizálását elutasítjuk, különösen, ha csak kis (kevesebb, mint 90°-os) szögben lehet kinyitni. Az ellenőrző lista elemei kiegészíthetők más figyelembe veendő szempontok leírásával, amelyeket a restaurátor fontosnak tart (például egy kis hozzáfűzött védőlap jelenléte, amely „függönyként” takar el egy iniciálét). Végül röviden összefoglalva kiemelik a digitalizáló számára, hogy mi igényel különös figyelmet a munka során.

15. ábra

Kiesett fóliók

16. ábra

Szakadt lappszélek

17. ábra

Leváló korábbi javítás

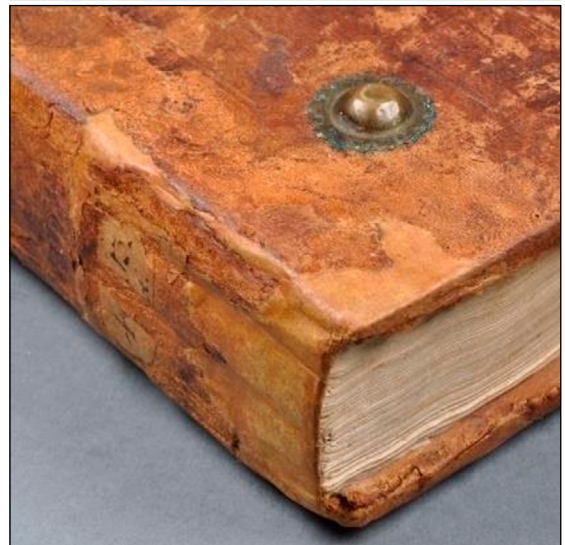
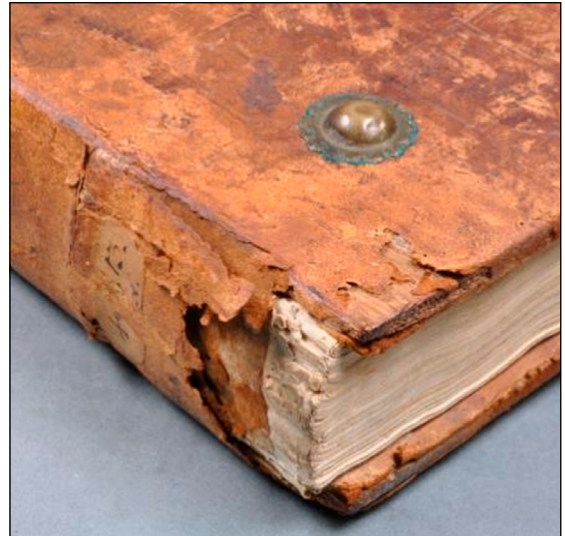
18. ábra

Iniciálé aranyfűst réteggel

A konzerválás/restaurálás

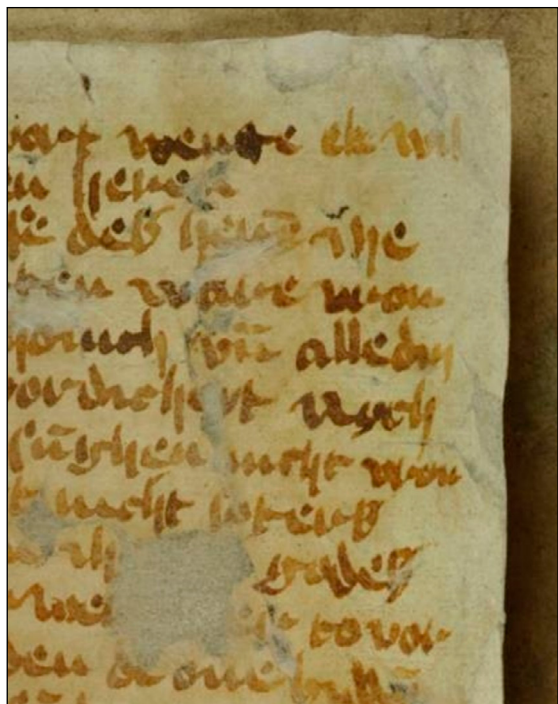
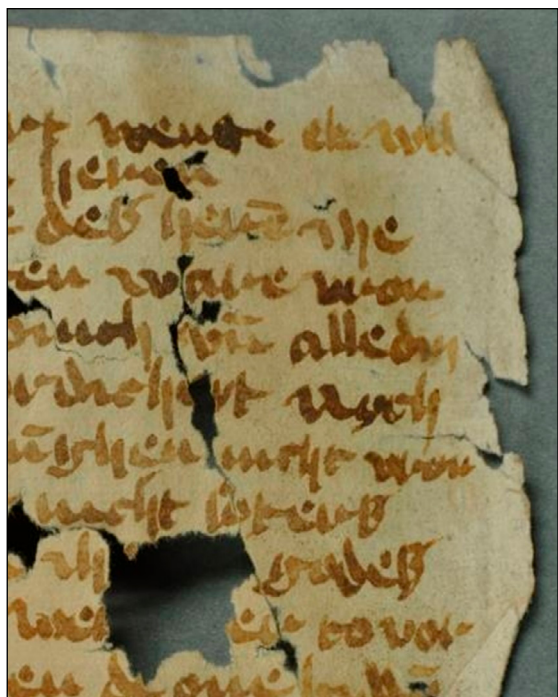
A lista először a kézirat biztonságos digitalizálásához szükséges előkészületeket ismerteti, majd meghatározzuk, hogy a kézirat restaurátor általi konzerválást vagy restaurálást igényel-e. A teljesség igénye nélkül: megerősíthetjük az íráshordozót, pótolhatjuk a hiányzó anyagot, javíthatjuk a szakadásokat, kisimíthatjuk a gyűrődéseket, stabilizálhatjuk a tinta- vagy rézmarást, rögzíthetjük a kiesett fóliókat, megjavíthatjuk a fűzést, újrafűzhetjük a könyvtestet vagy annak egy részét, megerősíthetjük a belső nyílásokat, újra rögzíthetjük a táblákat vagy rögzíthetjük az oromszegőket. Javításokat végezhetünk a külső nyíláson, sapkán, gerincen, kezelhetjük a porló bőrt.

Bizonyos esetekben az állományvédelmi kezelésnek meg kell előznie a digitalizálást, például ha a kézirat túl nehéz lenne bánni (túl nagy lenne a további sérülés vagy az anyagvesztés kockázata), vagy mert így a digitális másolaton jobban láthatóvá válnak a szöveges információk vagy az illuminációk. Más esetekben tanácsos a kezelést a digitalizálás után elvégezni, mert a kódexet könnyebb a jelen állapotában digitalizálni. Szükség lehet arra is, hogy a restaurátor segítsen a digitalizálás során, és ő forgassa a kéziratot. Végül a legpraktikusabb megoldás a restaurálás közbeni digitalizálás lehet, tekintve, hogy egy kötés vagy kötésgerinc nélküli kézirat gyakran könnyebben kinyitható, mint az, amelyik átesett a gerincjavításon vagy amelyet újrakötöttek.

19–20. ábra

Sérült, vékony bőrborítás. A digitalizálás során a további károk kockázata jelentős, ezért jobb, ha a károsodást a digitalizálás előtt megállítjuk.

21–22. ábra

A digitalizálást megelőző kezelés megakadályozza az anyagok és az információk további elvesztését.

A digitalizálás

Először is el kell fogadnunk, hogy egyes kéziratok egyszerűen nem digitalizálhatók, legalábbis nem a mai eszközökkel vagy az intézmény számára elérhető technológiával. Ezért gyakran – az adott kéziratok jellege miatt – irreális kitűzni egy teljes gyűjtemény digitális formában való elérhetővé tételét.

Azt, hogy felelősségteljesen használható-e az üveglap a digitalizálás során, a korábbi megfigyelések alapján kell eldönteni, többek között a kézirat nyílásainak és az íráshordozó állapotának figyelembevételével. Nagyon fontos kérdés: mennyire nyitható a könyv biztonságosan? Nagy a kísértés, hogy az ajánlottnál kicsit tovább erőltessük a könyv kinyitását a jó reprodukció érdekében. Ám ha az ellenőrző listán rögzítve van, hogy egy könyvet nem lehet 90°-nál nagyobb szögben kinyitni, akkor a restaurátor ajánlásának szigorúan eleget kell tenni.

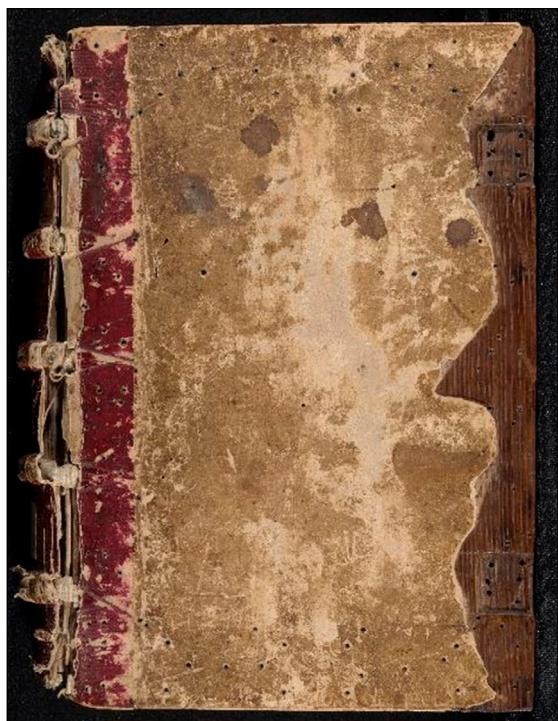
A kötés állapota határozza meg, hogy szükséges-e a *Conservation Copy Stand* használata a kézirat optikailag alátámasztásához a digitalizálás során.

Végül az ellenőrző listán jelezni kell, hogy a digitalizálási eljárás igényli-e restaurátor segítségét, továbbá milyen segédeszközökre lehet szükség. Ebben a tekintetben megfontolandó lehet például az alábbiak használata: egyedi készítésű habszivacspárna a gerinc megtámasztására, kesztyűk az ezüst rögzítőelemes kódexek kezeléséhez vagy lefogó lánc egy olyan könyv lenyomására, amely önmagától becsukódna. Igény szerint a kijelölt kéziratok ellenőrző listáin szereplő információkat adatbázisba lehet vinni, ami hasznos lehet egy adott digitalizálási projekt megtervezéséhez: külön listák készíthetők azokról a kéziratokról, amelyek azonnal digitalizálhatók, illetve azokról, amelyek először állományvédelmi kezelést igényelnek, vagy amelyeket csak restaurátor segítségével lehet felelősségteljesen digitalizálni.

KÉZIRAT DIGITALIZÁLÁSA		Név: Ilse Korthagen	Dátum: 2019. 03. 31.
KÉZIRAT Raktári jelzet MS 1 BI Őrzőhely Maurits Sabbe Library (GBIB) Rövid cím Evangéliumok Szerző, dátum Ismeretlen, XI. sz. 2. fele Tároló PYXIS doboz (savmentes)		METAADAT Foliálás jelenlegi / kiegészítendő / új Fóliák száma 199 Képek száma 407 További megjegyzések üres lapokat, gerincet és metszést is	
KÖTÉS Bánásmód ☐ könnyű ☒ óvatos ☐ speciális Méretek (HSZM mm-ben) 292.....X 220.....X 86..... Borítóanyag(ok) timsós cserzésű báránybőr..... Gerinc ☐ nem feszthátas ☒ feszthátas ☐ jó ☒ közepes ☐ rossz Sapka fejnél ☒ jó ☐ közepes ☐ rossz Sapka lábnál ☒ jó ☐ közepes ☐ rossz Aranyozás a gerincen ☒ nincs ☐ van Porló bőr ☒ nincs ☐ van Merev fűzésalap ☒ nincs ☐ van Törött fűzésalap (?) 4 / 5 Első külső nyílás ☐ jó ☐ közepes ☒ rossz Hátsó külső nyílás ☐ jó ☒ közepes ☐ rossz Első belső nyílás ☐ jó ☐ közepes ☒ rossz Hátsó belső nyílás ☐ jó ☒ közepes ☐ rossz Levált táblák nincsenek..... Levált kötés ☒ nincs ☐ van Sérülékeny tábla ☒ nincs ☐ van Oromszegő fejnél ☒ jó ☐ közepes ☐ rossz Oromszegő lábnál ☒ jó ☐ közepes ☐ rossz Csat ☒ nincs ☐ van Sérülékeny rögzítő elem ☒ nincs ☐ van Ezüst alkotóelem ☒ nincs ☐ van Leesett töredék ☒ nincs ☐ van További megjegyzések sérülékeny papírcímke a gerincen		KÖNYVTEST Bánásmód ☐ könnyű ☒ óvatos ☐ speciális Könyvtest anyaga(i) pergamen (viszonylag vastag)..... Fűzés ☒ jó ☐ közepes ☐ rossz Varrás ☒ nincs ☐ van Kiesett ív, fólió ☐ nincs ☒ néhány ☐ sok Összetapadt fólió ☒ nincs ☐ van Penészkár ☒ nincs ☐ kevés ☐ sok Deformálódott pergamen ☒ nincs ☐ néhány ☐ sok Szamárfél, gyűrődés ☐ nincs ☒ néhány ☐ sok Szakadás ☐ nincs ☒ néhány ☐ sok Korábbi javítások leválása ☒ nincs ☐ néhány ☐ sok Gyenge szélű hiányrész ☒ nincs ☐ néhány ☐ sok Szennyezett fólió ☐ nincs ☒ néhány ☐ sok Penészmardvány ☒ nincs ☐ van Kijátható melléklet ☒ nincs ☐ van Csonk ☐ nincs ☒ néhány ☐ sok Pecsett, kapocs, stb. nincs..... Egyéb leesett elem néhány töredék..... Lepergő tinta/pigment ☒ nincs ☐ van Sérülékeny festékréteg ☐ nincs ☒ kevés ☐ sok Aranyozás ☒ nincs ☐ van Tinta/réz marás ☒ nincs ☐ kevés ☐ sok Szöveg a kötésmargón ☐ nincs ☒ van..... 0..... mm További megjegyzések néhány sérülékeny iniciálé..... néhány hiányzó fólió.....	
FIGYELEM! - KÖTÉS első tábla majdnem levált, 1 nagyon gyenge fűzésalap..... Óvatosan kezelni!.....		FIGYELEM! - KÖNYVTEST levált fóliók: első előzékek, ff 1-10, 52, 53, 54..... megazult ff 50, 51, 52, 54, 96, 97, 98, 145, 146.....	
KONZERVÁLÁS/RESTAURÁLÁS Előkészítés ☒ nem ☐ igen Kezelés ☐ nem ☒ igen ☐ előtte ☐ közben ☒ utána Kalkulált időtartam ☐ kevesebb, mint egy nap ☒ több Új tároló szükséges ☒ nem ☐ igen		DIGITALIZÁLÁS ☐ NEM ☒ IGEN Írány ☒ balról jobbra ☐ jobbról balra Üveglap ☒ nem ☐ igen Maximális nyitási szög ☐ 180° ☒ 120° ☐ 90° ☐ < 90° Conservation Copy Stand ☐ nem ☒ igen Restaurátori segítség ☐ nem ☒ igen Ajánlott segédeszköz lefogó lánc, gerinc alátámasztás.....	

23. ábra

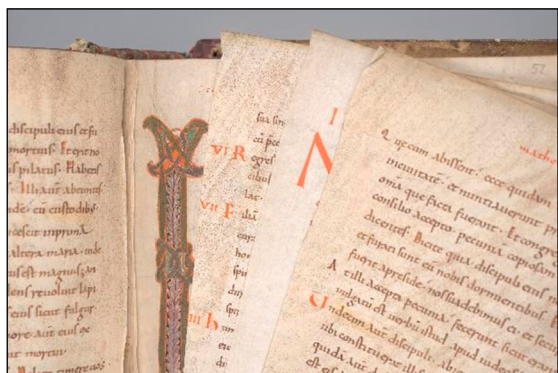
Úrlap – Ellenőrző lista, esettanulmány (Evangéliumok, Rajna-vidék, XI. század)

24. ábra
Első tábla

26. ábra
Átvilágítás

25. ábra
Kiesett föliők

Következtetések

A középkori kéziratok digitalizálása során gyakran túl kevés figyelmet fordítanak a könyvek fizikai és anyagi tulajdonságaira, valamint azokra a lehetséges kockázatokra, amelyeknek az eljárás során ki vannak téve. Amikor olyan könyvek nagy léptékű digitalizálásával foglalkozunk, melyek szöveges információi sokkal értékesebbek, mint fizikai tulajdonságaik és anyaguk, akkor ez pragmatikus szempontból felelős gyakorlatnak tekinthető. Ha azonban értékes és egyedi kéziratokkal dolgozunk, akkor az eredetivel nem bánhatunk óvatlanul. Fontos, hogy támaszkodjunk a restaurátor szakértelmére, és vegyük figyelembe, ha azt javasolja, hogy bizonyos esetekben a kézirat aktuális állapota miatt kevesebb vagy lassabb tempójú digitalizálás ajánlott, vagy semmilyen digitalizálás nem végezhető. Alapvető fontosságú, hogy a digitalizálás során megfelelő gondossággal és odafigyeléssel kezeljük a kézirat anyagát és történeti kötését. A restaurátor digitalizálási folyamatba való szoros bevonásával a projekt értéke jelentősen növelhető a kéziratok egyedülálló örökségének hosszú távú megőrzése szempontjából. A kéziratok digitalizálásának ellenőrző listája egy olyan eszközt vezet be, melynek

célja, hogy segítse a kézirat előkészítését a digitalizálási folyamatra, felmérje és csökkentse a sérülés kockázatát, és orientálja a digitalizálót a munkája során. Ily módon optimálisan megőrizhető mindaz az érték, amit egy bekötött középkori kézirat megtestesít.

Zárásként

A *Metamorfoze* projekt támogatása nyomán elkészült *Kéziratok digitalizálása: ellenőrző lista* című útmutató teljes változatában több példát találunk különböző digitalizálási projektek, eszközök bemutatására. A szerzők a munka során számos könyvet, dolgozatot, cikket, online publikációt használtak fel; ezeken kívül szabályzatokból, weboldalakból, interjúkból és szak-

mai levelezésekből nyert információkkal dolgoztak. A gyakorlati tapasztalatokra építő leíráshoz összesen 87 kép és 2 függelék kapcsolódik, melyek közül sok restaurátori szempontból is igen részletgazdagon illusztrálja a témát.

A mű és maga a digitalizálást segítő ellenőrző lista hasznos lehet restaurátorok, kurátorok, könyvtárosok, gyűjteménykezelők és digitalizáló szakemberek számára egyaránt.

Írásom elkészültéhez köszönet illeti *Benke Évát* az angol nyelvű szövegben előforduló restaurátor szak kifejezések fordításához nyújtott segítségével, és külön köszönetet mondok *Koppán Orsolyának* mind az angol nyelvű restaurátor szak kifejezések, mind a szöveg helyes értelmezésében való támogatásáért.

Jegyzetek és irodalmi hivatkozások

(Az elektronikus hivatkozásokat 2023 márciusában ellenőriztük.)

1. A *Metamorfoze* honlapja [online]. Den Haag: Koninklijke Bibliotheek, 1997–. Hozzáférhető: <https://www.metamorfoze.nl/english> [Megtekintve 2022.07.19.]
2. Ez a mű második, átdolgozott változata. Az első változatot holland nyelven publikálták 2016-ban *Digitalisering van manuscripten: checklist* címmel. A jelen írás alapjául szolgáló tanulmány: KORTHAGEN, Ilse [et al.]. Digitization of manuscripts: checklist [elektronikus dok.]. 2.0 verzió. [Den Haag: Koninklijke Bibliotheek –] Amsterdam: University of Amsterdam – Leuven: KU Leuven, 2019. június. 61 p. Hozzáférhető: <https://www.metamorfoze.nl/sites/default/files/documents/Checklist%20for%20the%20digitisation%20of%20manuscripts%20-%202.0%20-%20Ilse%20Korthagen%2C%20Femke%20Prinsen%2C%20Lieve%20Watteeuw%20and%20Bruno%20Vandermeulen%20-%202019.pdf> [Megtekintve 2022.07.19.]
3. Ilse Korthagen segédrestaurátor a Leuveni Katolikus Egyetemen (KU Leuven) található *Book Heritage Lab* nevű kutatóintézetben (2018–2019) és az amszterdami *Restauratie Nijhoff Asserben*. A *Book Heritage Lab* kezdő munkatársaként a Maurits Sabbe Könyvtár középkori kézíratainak konzerválásán és digitalizálásán dolgozott. A könyvek digitalizálása mellett kiemelt figyelmet fordít a könyvkonzerválás és könyvrestaurálás történetére.
4. Femke Prinsen könyvrestaurátor a Holland Nemzeti Levéltárban, és könyvrestaurálást oktat az Amszterdami Egyetem Kulturális Örökségmegőrzés Tanszékén (*University of Amsterdam Department of Conservation and Restoration of Cultural Heritage*). Független könyv- és papírkonzervátorként is dolgozik könyvtárak, levéltárak és múzeumok számára. 2010 és 2013 között a középkori kolostori könyvtárak nagyszabású kutatási és digitalizálási projektje keretében a wolffenbütteli *Herzog August Bibliothek*ben a kéziratok és a régi nyomtatványok restaurátora volt.
5. Dr. Lieve Watteeuw művészettörténész, kéziratok és grafikai anyagok restaurátora a Leuveni Katolikus Egyetemen, ahol „Technológia és laboratóriumi kutatás”, „Középkori kézirat-illuminálás” és „Kötéskutatás” címmel tart előadásokat. A Leuveni Katolikus Egyetemen működő *Illuminare – Research Centre for Medieval Art* vezető munkatársa és a *Book Heritage Lab* vezetője, emellett koordinátora a RICH (*Reflecting Imaging for Cultural Heritage*) és a 3Pi (*Papyrus, Pergamen and Paper through Advanced Imaging*, 2018–2022) projekteknek. Kutatásai a kéziratok és miniatúrák tudományos képkészítésére, a művészettechnológiára és a restaurálás történetére terjednek ki. Szakértőként részt vesz a középkori kéziratokhoz kötődő különféle nemzeti és nemzetközi kutatási projekteken.
6. Bruno Vandermeulen képzőművész, fotós és a Leuveni Katolikus Egyetem Könyvtárában a Digitalizáló Osztály vezetője. A nagy digitalizálási projektek (leuveni egyetemi ősnymtatvány-gyűjtemény; *Magister Dixit*; *European Photography*) mellett mind nemzeti, mind nemzetközi szinten szorosan együttműködik a művészet és a mérnöki tudományok kutatásával a művészettechnológiai képkészítés terén (RICH projekt; *Fingerprint*; *Art Garden*). Szakértelmét külső gyűjtemények digitalizálására is hasznosítják olyan kutatási projektek keretében, mint például a *Codex Eyckensis* vagy a *Museum Mayer van den Bergh* kéziratgyűjteményének digitalizálása.

7. Közreműködött Constant Lem, a Holland Nemzeti Levéltár tanácsosa, valamint Elizabet Asser, az Amszterdami Egyetem munkatársa. Alberto Campagnolo az ellenőrző lista első változatával kapcsolatban tett fontos észrevételeket. A kész szöveget Kate Eaton fordította angolra; az angol változat szerkesztését *Natasha Herman (Redbone Bindery – Groningen)* és *Roosje Baele (Illuminare – Research Centre for Medieval Art)* végezte.
8. Az első összefüggő magyar nyelvemlék, a *Halotti beszéd és könyörgés* szövegét is tartalmazó, a XII. század végén keletkezett Pray-kódex díszmását készítették el az Országos Széchényi Könyvtár (OSZK) szakemberei Magyarország Kormányának ajándékaként az 52. Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszusra hazánkba látogató Ferenc pápa számára. Bővebben Id.: Díszmáolat a Pray-kódexről: Az OSZK-ban készült Magyarország Kormányának ajándéka a Szentatya számára [online]. == AZ OSZK honlapja. Hírek aloldal. Felöltve: 2021.09.10. Hozzáférhető: <https://www.oszk.hu/hirek/dizsmasolat-pray-kodexrol> [Megtekintve: 2023.02.21.]
9. Jelen írásban a *digitalizáló (digitiser)* a fotográfust, a digitalizáló technikust, a szkennelőt vagy a képalkotási (felvételezési) szakértőt jelöli.
10. *Crowdsourcing*: annak a tevékenységnek a megnevezése, melynek során valamilyen feladatot adnak egy nagyobb csoportnak vagy a nyilvánosságnak, ilyen lehet például az interneten történő segítségkérés.
11. *Reflectance Transformation Imaging*, vagyis a fényvisszaverődést átalakító képalkotás.
12. A RICH egy kooperatív projekt, amelyben a Leuveni Katolikus Egyetem négy partnere vesz részt: az *Illuminare – Centre for the Study of Medieval Art*, az *ESAT-Visics*, a *CS/Media* és az Egyetemi Könyvtár, továbbá külső partnerként a Plantin-Moretus Múzeum (az UNESCO Világörökség része). A projektet a *Hercules Foundation* finanszírozza.
13. Sokelemű textúra-térképezés.
14. Az anyagtulajdonságok megjelenítésére kidolgozott mögöttes folyamatok olyan technikákon alapulnak, mint a *sztereo-fotometria* és a *BRDF (Bidirectional Reflectance Distribution Function)*, vagyis kétirányú visszaverődés-eloszlási függvényelemzés).
15. Például értékes kéziratok digitalizálás előtti előkészületeiről szóló publikációkkal.
16. Másfelől, a digitalizálás bizonyos esetekben azt eredményezheti, hogy a könyv könnyebben használható lesz. Ez igaz például a szorosan kötött kéziratokra: mivel a digitalizálás során az oldalakat egyesével átlapozzák – ami a szokásos használat során ritkán fordul elő –, így azok hajlékonyabbá válhatnak.
17. A *Ligatus – Language of Bindings* honlapja [online]. London: University of the Arts London, [s.d.]. Hozzáférhető: <https://www.ligatus.org.uk/lob/> [Megtekintve: 2022.07.01.]

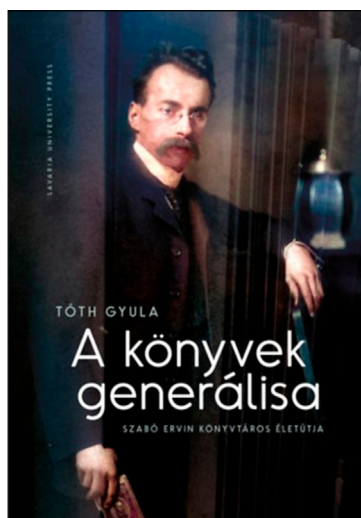
(Beérkezett: 2023. 02. 19.)

A könyvek generálisa

Szabó Ervin minden bizonnyal a legismertebb magyar könyvtáros. Hogy a szakma, a könyvtárosság őt tekinti a hazai könyvtárügy legjelesebb képviselőjének, arról egy – igaz, meglehetősen régi, 1976-os és nem reprezentatív – felmérés tanúskodik, miszerint a *Kik a magyar könyvtártörténet jeles alakjai* címmel végzett kutatásban a legtöbb szavazatot ő kapta. Ez mondhatni természetes és magától értetődő, Szabó Ervin azonban a szakmán túl is jelen van a közgondolkodásban, és a könyvtárosság iránt nem különösebben érdeklődő ún. „művelt nagyközönség” is ismeri nevét, és van némi elképzelése működéséről. Ennek persze lehetnek hátrányai is: időnként különböző szélsőjobboldali szervezetek akcióznak a *Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár* nevének megváltoztatásáért, mondván – tévesen –, hogy a fővárosi könyvtárát egy anarchista terroristáról, a *Tisza István* elleni merénylet tervének szellemi előkészítőjéről, a szélsőbaloldali ideológusáról nevezték el.

Szabó Ervin rövid és betegségekkel nehezített életében – mindössze 41 évet élt – roppant gazdag és szerteágazó életművet hozott létre. Ennek egyik területe volt az ideológia, személyében tisztelheti a baloldal első jelentős hazai teoretikusát. Életművének ez a része halála, 1918 óta viták középpontjában áll, és megítélése nagymértékben függ a napi politikai helyzettől. Munkásságának másik területe, a könyvtárügy és a művelődéspolitikai maradandóbbnak bizonyult, ami természetesen nem jelenti azt, hogy ne kísérté volna polémia könyvtárosi működésének megítélését. A róla szóló gazdag szakirodalom túlnyomó része a mozgalmárt, az ideológust mutatja be. Jellemzője ennek az irodalomnak *Barabás Tibor* ugyan régi, 1959-es,

TÓTH Gyula. A könyvek generálisa: Szabó Ervin könyvtáros életútja. Szombathely: Savaria Univ. Press, 2022. 341 p. ISBN 978-615-6489-03-6

de találó és frappáns megfogalmazása szerint az, hogy „[é]letművét évtizedeken át a bírálat nélküli kegyelet és a kegyelet nélküli bírálat vette körül” – idézi Tóth Gyula (p. 15.). Kisebb mértékben ugyan, de ez jellemezte a könyvtáros Szabó megítélését is, neve, munkássága egyfajta etalonná vált, őrá hivatkoztak a könyvtárügy irányítói évtizedeken át, miközben az általa megteremteni kívánt *public library* helyett az azzal semmilyen azonosságot nem mutató – Tóth Gyula lényegre törő kifejezésével – „szocialista feudális népkönyvtárt” valósították meg.

Tóth Gyula most megjelent monográfiája, *A könyvek generálisa* a könyvtáros Szabó Ervin pályáját teszi vizsgálat tárgyává. (A kötet címe utalás Jászi Oszkár 1921-es emlékező írására, miszerint: „[k]önyvtárában oly-szerű érzésekkel járt, mint valami lelkes generális háborúk idején egy jól működő löszergyárban.”¹⁾) A szerző gazdag és eredményes, több mint hat évtizedes pályáját végigkísérte Szabó Ervin alakja: róla írta 1961-ben egyetemi szakdolgozatát, 1978-ban doktori értekezésben vizsgálta életművét, és most, aktív pályafutásának végén mintegy záróköként jelentette meg Szabó Ervin részletes könyvtárosi pályaképét. Az elmúlt évtizedek gazdag szakirodalmi termését polemikusan felhasználva, Szabó írásaira mint elsődleges forrásra építve írta meg a kötetet. Nem annyira a konkrét eseményeket, a „hőse” által irányított könyvtár(ak) működését vizsgálja, hanem könyvtárügyi, könyvtárpolitikai nézeteinek alakulását veszi górcső alá. Bár természetesen nagy tisztelettel és szeretettel ábrázolja Szabó Ervint, nem idealizálja, és rámutat az életműben azokra a pontokra, amelyek nemcsak ma, de a maguk korában is vitatható, netán hibás elgondolások voltak.

A szerző két alapvető tételre alapozza munkáját. Az egyik az, hogy Szabó Ervin könyvtárosi tevékenysége nincs szinkronban ideológiai és mozgalmi működésével. Politikai téren útkereső volt, a könyvtári életben viszont hamar rátalált az angolszász liberális könyvtári modellre, a *public library*-ra, és élete végéig kitartott mellette. Tóth Gyula szerint könyvtárosi életútját nem lehet levezetni politikai, mozgalmi tevékenységéből. Persze ezt az állítást célszerű árnyalni: Szabó az angolszász liberális könyvtári modellben látta azt az eszközt, amellyel emelni lehet a munkásosztály műveltségi szintjét. Ennyiben mégis érzékelhető volt könyvtárosi működésében politikai irányultsága, ugyanakkor a szerző helyesen mutat rá, hogy nem törekedett könyvtári munkássága során a szocializmus eszméinek terjesztésére. A közérdeket és a tudományosságot tartotta szem előtt, meggyőződése volt, hogy az egyes társadalmi funkciók, mint a tudomány és a politika, elkülönülnek, és saját törvényeik szerint működnek. Ezt az elvet vonatkoztatta a könyvtárosságra, a könyvtárügyre is.

Tóth Gyula második alapvető tétele szerint Szabó Ervin számára a könyvtárosság nem másodlagos jelentőségű foglalkozás volt. Megfordítja tehát azt a kijelentést, miszerint Szabó elsősorban a baloldal teoretikusa volt és csak másodsorban, mintegy jobb híján lett könyvtáros. Vélekedése szerint – amit egyébként *Litván György* felfogása is megerősít² – a könyvtárosság jelentette Szabó számára azt a hivatást, amely egyrészt intellektuális önmegvalósításának lehetett a terepe, másrészt pedig egzisztenciáját biztosította, vagyis nem kívánt teljes egészében függésbe kerülni a korabeli szociáldemokrata mozgalomtól. Főfoglalkozása, fő hivatása eszerint a könyvtárosság volt, és emellett „*mintegy társadalmi*

munkaként végezte egyéb tevékenységeit” – szögezi le a szerző.

A nagy ívű biográfia az *Előszóval* és a *Zárszóval* együtt 13 számozott fejezetre oszlik. Szerkezetében a szerző ötvözi a történeti és a leíró módszert, ennek következtében bizonyos kérdések két helyen is szerepelnek. A történeti jellegű fejezetekben csak érinti őket, míg alapos kifejtésük a leíró részekben olvasható, például *Gulyás Pál* és Szabó Ervin vitája önálló fejezetet kapott, ugyanakkor Tóth Gyula röviden tárgyalja ezt a polémiát a biográfia megfelelő kronológiai helyén is. További vitatható szerkezeti megoldása a kötetnek, hogy egyes kérdéseket, főleg a *Fővárosi Könyvtár* működése kapcsán, nem tárgyal, tudottnak, ismertnek feltételezi ezeket, és elintézi annyival, hogy az adott témát *Katsányi Sándor* behatóan tárgyalja könyvtártörténetében (*A fővárosi könyvtárának története 1945-ig*. Bp., 2004.). Ez lényegében azt jelenti, hogy olvasás közben a Katsányi-kötetnek is kéznél kell lennie.

A szerző Szabó Ervin pályarajzát mintegy megalapozza egy bevezető jellegű fejezettel, amely a XIX. század végi és XX. század eleji hazai könyvtárügy vázlatát adja. (Szabó Ervin [*nép*]könyvtári környezete.) Fontos és a pályakép jobb megértéséhez nélkülözhetetlen ez a szerkezeti egység, annál is inkább, mert a kor könyvtárügyének alapos és korszerű feldolgozása még nem készült el. Vitán felül áll, hogy a hazai könyvtárügy fejletlen volt, annak ellenére, hogy a kiegyezés után kétségtelenül érzékelhető haladás, mégis ez csupán azt jelentette, hogy az ország önmagához képest lépett előre, a nyugati országokhoz viszonyítva hátránya változatlanul fennmaradt. A könyvtárügy irányító szerve a *Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa* (MKOT), illetve *Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége* (MKOF) volt, annak ellenére, hogy hatásköre nem terjedt ki valamennyi könyvtárra, csak azokra, amelyek állami pénzen működtek, illetve azokra az intézményekre, amelyek önként elfogadták az államsegélyt. Az MKOT és az MKOF elsősorban népkönyvtárak létesítésével foglalkozott, az alapítást követően azonban már nem volt energiája, illetve megfelelő anyagi erőforrása a könyvvállomány folyamatos frissítésére. E témánk szempontjából sivár korszakban, a század első éveiben kezdett ismertté válni nálunk is a nyilvános közkönyvtár, a public library fogalma. Vagyis a közhiedelemmel ellentétben nem Szabó Ervin volt az első és egyedüli híve ennek a könyvtártípusnak: főleg *Ferenczi Zoltán* népszerűsítette Szabót megelőzve, és mint a művelődéspolitikus *Wlassics Gyula*

tanácsadója, a könyvtárpolitikát igyekezett is ebben az irányban befolyásolni. Ám ha ismert volt is a public library fogalma, és az elvet támogatták is mind a szakma, mind a könyvtárügy képviselői, akkor miért nem sikerült áttörést elérni? Tóth Gyula részletes, mindenre kérdésre kiterjedő választ ad kötetében.

Az alapvető okot – helyesen – abban látja, hogy a hazai polgárság viszonylag fejletlen volt, a városok – az egy Budapest kivételével – gyengék voltak, anyagi erőforrásaik nem tették lehetővé állami segítség nélkül önálló kulturális beruházások megvalósítását. Még egy fontos szempontot említ: nevezetesen a nyugatitól eltérő művelődéspolitikai célokat. Míg az angolszász világban a public library alapvető célja a műveltség terjesztése volt, addig nálunk a könyvtárnak nevelő és szórakoztató funkciót szántak. Ez okozta, hogy az eredeti angolszász modell helyett a public library hívei is annak némileg felhígított, elsősorban német változatát szorgalmazták. A szerző összegző megállapítása szerint a hazai könyvtárpolitika a század elejére arra az álláspontra jutott, „*hogy a közkönyvtárügyben a haladás irányát az angolszász polgári liberális könyvtári modell mutatja*” (p. 37–38.), azonban elkövették azt a hibát, hogy „*ezt a feudális nevelő könyvtár megtartásával gondolták, tartották lehetségesnek összevegyíteni*” (p. 38.).

Ez volt az a (nép)könyvtárpolitikai környezet, amelyben Szabó Ervin megkezdte könyvtári pályáját. A következő fejezet (*A könyvtáros Szabó Ervin változó megítélése*) egyfajta *Forschungsbericht*, kutatási jelentés, a Szabó Ervin-irodalom polemikus áttekintése. Sajátossága a szakirodalomnak, hogy ellenkező előjellel ugyan, de nagyjából 1990-ig mind a jobb-, mind a baloldal azt próbálta bizonyítani, hogy Szabó Ervin a szocialista könyvtárügy harcosa volt. Tóth Gyula saját korábbi nézeteit is revideálva alakította ki „*végsohán szánt Szabó Ervin-képét*” (p. 16.), miszerint Szabó célja a polgári demokratikus könyvtárügy megteremtése volt.

A kötet negyedik fejezete az 1899–1904 közötti évek tekintetét. A szerző a szakirodalom eddigi állításával szemben Szabó 1900–1904 közötti szakmai éveit nem a felkészülés idejének, tanulóéveknek tekinti, hanem markáns véleménye szerint „*ez az idő már érett, nemzetközileg elismert, könyvtárosként és bibliográfusként végzett korszaka*” (p. 70.) pályafutásának. Tóth Gyula határozott megállapítása szerint az ungvári középiskolás időszak – a gimnázium önképzőkörre bibliotékájának volt „vezetője” (a szerző kifejezése, p. 65.) –, a bécsi tanulóévek és a Parlamenti Könyvtárban eltöltött néhány hónapnyi gyakornoki

idő kész könyvtárossá formálták Szabó Ervint, ezért amikor 1900-ban elfoglalta a *Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara* könyvtárosi állását, már elméletileg kitűnően felkészült és elegendő gyakorlatot is szerzett szakember volt. Ismereteit nyilván autodidakta módon, a nemzetközi szakirodalom tanulmányozásából merítette. Ezért nagy kár, hogy jelenleg nem lelhetők fel bécsi időszakának noteszei, amelyekben olvasmányait is feljegyezte, és amelyekből talán könyvtárosi tanulmányai is jobban megismerhetők lennének. A Kamara könyvtárát négy évig vezette, és kétségtelenül jelentős és eredményes munkát végzett, sőt Tóth Gyula megállapítása szerint a nyilvános közgazdasági szakkönyvtár kialakításában már public library-elemeket is használt. A bibliotéka katalógusa nyomtatott formában is megjelent 1902-ben; a katalógizálás során a porosz instrukciókat alkalmazta (egyébként erről publikálta 1900-ban első könyvtár-tudományi írását), a szakkatalógus rendezési elvének pedig a Dewey-féle tizedes osztályozást választotta. Mindezzel együtt nem minden alap nélkül tárgyalta a régebbi szakirodalom, főleg *Kőhalmi Béla* a kamarai éveket a felkészülés időszakaként. Végül soron Szabó kicsiben itt próbálta ki azokat az elveket, amelyeket később a Fővárosi Könyvtárban bevezetett. Megerősíti ezt a feltételezést a kortárs *Varró István* visszaemlékezése is, miszerint Szabó Ervin a kamarai állást átmeneti munkának tekintette. Könyvtárosi működése mellett ekkor kezdődött bibliográfusi tevékenysége is, amelynek révén nemzetközi ismertségre tett szert. A *Közgazdasági Szemle* hasábjain 1900-tól jelentette meg a hazai és külföldi közgazdasági irodalom kurrens bibliográfiáját, amelyből csakhamar kinőtt a *Bibliographia Economica Universalis*. Tóth Gyula tárgyilagosan taglalja a közgazdasági bibliográfiát, amely korántsem volt tökéletes produktum, a nemzetközi szakmai körök kemény bírálatát is kiáltotta. Szabó életművében mégis fontos állomás, mert felhívta rá a brüsszeli *Institut International de Bibliographie* figyelmét.

A biográfia következő szerkezeti egysége az 1904–1910 közötti éveket, vagyis Szabónak a Fővárosi Könyvtárba kerülését és a bibliotéka általa vezetett szakkönyvtári működését taglalja. Hogy miért pályázta meg Szabó a fővárosi állást, Tóth Gyula több okot említ. Akad szubjektív, mint például az, hogy nyilván nem érezte jól magát mint a nagytőke

következetes ellenfele a kapitalizmus embereivel való együttműködésben, a főváros liberális vezetése vonzóbb munkáltatónak tűnhetett számára. De fontos szempont lehetett döntése meghozatalában az is, hogy nagyobb szakmai lehetőséget látott a fővárosi könyvtárban. És persze lehetséges, hogy már ekkor felmerült gondolatai között a lakosság legszélesebb körének művelődését szolgáló nyilvános könyvtár eszméje. Tóth Gyula elfogadható hipotézise szerint egyébként Szabó Ervin pályázata előre megbeszél volt, *Kőrösy József*, a *Fővárosi Statisztikai Hivatal* igazgatója – hozzá tartozott a levéltári segédkönyvtár, valamint a Fővárosi Könyvtár összevonásából megszületett új városigazgatási, majd később társadalomtudományi szakkönyvtár – eleve neki szánta az állást. Szabó és munkatársa, *Gárdonyi Albert* szívós munkával a két könyvtár mintegy 54 ezres állományát szelektálta, így az 1904. októberi nyitáskor 40 ezres, használható bibliotéka állt az olvasók rendelkezésére, amelynek működésében jól megfigyelhető volt az akkori legkorszerűbb könyvtári elméletek gyakorlati alkalmazása. A passzív tájékoztatás mellett Szabó kialakította annak aktív formáit is, megteremtette az aktuális kérdések irodalmát közreadó kurrens bibliográfiát, és megindította a *Fővárosi Könyvtár Értesítője* című kiadványt.

Nagy kérdés, hogy mikortól gondolta Szabó a fővárosi könyvtár átszervezését public library-vé. Adatszerűen ez 1907-től igazolható, abban az évben tette közzé a *Fővárosi Könyvtár* című rövid írását a bibliotéka akkor megindított *Értesítőjében*,³ melyben röviden, de lényegre törően taglalta az új könyvtár szerepét a változó olvasóközönség által támasztott igények kielégítésében. E rövid írás mellett Tóth Gyula kiemelten foglalkozik a szintén 1907-ben, Pécsen tartott szabadtanítási kongresszuson elmondott beszédével. Az előadás és a hozzá kapcsolódó szillabusz, az *Általános irányelvek népkönyvtárak könyveinek megválogatására* véleménye szerint „könyvtárteoretikus, -politikusi teljesítményének (az Emlékirat mellett és előtt!) egyik csúcspontja, amely aztán később a hazai public library megfogalmazásához, annak akkori körülmények között megvalósítható hazai változatához vezettek” (Tóth, p. 102–103.). A kongresszuson végül soron a progresszív és a konzervatív nézetek csaptak össze, Szabó pedig felismerte, hogy a public library alapvető kérdése az állomány jellege, összetétele.

Előadásában a liberális könyvtár képét vázolta fel, amelynek állományában kizárólag a tudomány és az esztétikai érték jelenti a zsinórmértéket. Vagyis elvetette a népkönyvtár nevelő szerepét, mondván, hogy a legszélesebb néprétegeknek nem az erkölcsét kell közelebb hozni az uralkodó osztályokéhoz, hanem a műveltségét. Alapvető gondolatokat fogalmazott meg tehát Szabó, és az előadását követő hozzászólásokból világosan kitűnt, hogy mindkét tábor – a haladó és a konzervatív – pontosan tisztában volt ezzel. Előadásának közvetlen hatása volt az a tény, hogy az általa bírált népkönyvtári címjegyzék helyett az MKOT egy új elkészítésére adott megbízást Gulyás Pálnak; az új összeállítás 1910-ben jelent meg, illetve az előző évben látott napvilágot Gulyás tollából *A népkönyvtárak szervezése, fenntartása, kezelése* című kézikönyv. Szabó számára a kongresszusnak még egy hatása volt: széles körben itt vált valóban ismertté, a progresszív művelődés- és könyvtárpolitika emblematikus személyiségévé.

Az 1907-es évhez kapcsolja Tóth Gyula azt a fordulatot, amelynek során Szabó a fővárosi könyvtár működésében immár a tágabb olvasóközönség igényeit is kész volt kielégíteni. Kezdetben ez azt jelentette, hogy a városigazgatási gyűjtőkörű fővárosi könyvtár fokozatosan általánosabb társadalomtudományi bibliotéka lett, majd apránként bővítve a funkciókat, a közművelődési feladatrendszer vállalása is megjelent koncepciójában. Szabó elgondolásának alapvető újdonsága abban ragadható meg, hogy rájött: a public libraryt nem lehet a meglévő népkönyvtári rendszerből kiépíteni, viszont erre alkalmas lehet a főváros formálódó társadalomtudományi könyvtára. Ezek a fejlemények alapozták meg a Tóth Gyula által – jogosan – a Szabó Ervin-i életmű egyik csúcának tekintett két *Emlékirat*ot.

A biográfia 6. fejezete mutatja be az 1910–1914 közötti évek eseményeit. Vitathatatlanul ez a néhány év, az első világháború kirobbanásáig tartó időszak volt Szabó életművének legsikeresebb korszaka. Mint Tóth Gyula megállapítja: „kiválóan látta meg és használta fel a körülmények kínálta apró lehetőségeket a távlati célhoz vezető úton” (p. 135.). Ebben kétségtelenül partnere volt *Bárczy István* főpolgármester és a főváros közgyűlésének több tagja, így *Ballagi Aladár* és *Lengyel Endre*, akik a könyvtár ügye mellett szólaltak fel. Rövid ideig úgy tűnt, hogy megvalósítható a fővárosban a korszerű nyilvános közkönyvtár, a public library, a társadalomtudományi profilú központi könyvtárral és a Budapest területét behálózó fiókokkal. Ez a néhány év volt az, amikor

a művelődéspolitikai és a főváros egyaránt támogatta a korszerű public library ügyét. Hogy mozgásba lendüljön a főváros apparátusa, ahhoz szükség volt egy külső kezdeményezésre, amely Budapestet könyvtár alapítására, létesítésére szólította fel.

A Wlassics Gyula által aláírt és az MKOT részéről a fővárosnak küldött *Emlékirat* legfontosabb mondata az alábbi volt: „Vegye föl a fő- és székváros a maga városfejlesztő programjába a legközelebbi jövő feladatai közé egy fő- és székvárosi nyilvános közkönyvtár alapítását, esetleg a ma meglévőnek ilyenné fejlesztését, még pedig a fő- és székváros viszonyaihoz alkalmazott angol-amerikai minta szerint, melynek fokozatosan fejlesztendő fiókkönyvtáraival lássa el szükség szerint a különböző külsőbb területeket.” (Tóth, p. 141.). A főváros Szabó Ervint mint főkönyvtárost kérte fel az anyag véleményezésére.

Ezek voltak az előzményei a *Dr. Szabó Ervin főkönyvtáros véleménye a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsának emlékiratáról* címen számontartott dokumentumnak.⁴ A viszonylag rövid, 1910 áprilisi keltezésű írás lényegében előzménye volt a valamivel későbbi *Emlékirat*nak. Végkövetkeztetése szerint „[a] Fővárosi Könyvtár helyiséggkérdése sürgősséggel követel megoldást, e megoldással kapcsolatosan mondja ki a főváros, hogy a Fővárosi Könyvtárt általános közművelődési könyvtárrá fejleszti ki és pedig olyképp, hogy nagy tudományos, de főként társadalomtudományi központi könyvtárt és ebből kiágazó népszerű szárnykönyvtárakat [fiókokat – P. Gy.] létesít és megkísérli, hogy hasonló célú társaságok kooperációját megnyerje”. A nevezetes *Emlékirat* – egyébként Szabó leghosszabb könyvtári vonatkozású közleménye – a főváros könyvtári bizottságának felkérésére született, és Tóth Gyula méltán tekinti a terjedelmes írást⁵ az életmű egyik csúcának, árnyaltan elemezve a dokumentumot. Szabó a távlati célt nem feladva, kényszerűségből olyan javaslatokat is tett, amelyek a költségek csökkentését szolgálták, ezzel kívánta bizonyítani a tervezet megvalósíthatóságát. Többek között például ez okozta nagy vihart kiváltó felvetését az iskolai könyvtárak beolvasztására. Ezekkel kapcsolatban kétségtelenül sarkosan fogalmazott, megállapítva, hogy „teljesen céljukvesztett intézmények, amelyek sem didaktikai, sem oktató, sem gyönyörködtető hivatást nem képesek teljesíteni”. Ugyanakkor Tóth Gyula helyesen mutat rá, hogy teljesen újszerű elgondolás volt a budapesti agglomeráció településeinek bevonása a könyvtár működésébe olyan formában, hogyha éves befizetéssel hozzájárulnak a bibliotéka fenntartásához, akkor

lehetséges lenne fiókokat létesíteni a helységekben. Hasonlóan korszerű és fontos gondolat volt a fővárosi könyvtárak közötti munkamegosztás sürgetése – igaz, ezt időről időre felvetették, kevés sikerrel. Szabó indítványozta a népkönyvtárak beolvasztását is. A működési költségek egy részét a kölcsönzési díjból fedezte volna; ez egyértelműen kompromisszumos javaslata volt, hiszen az angol-amerikai típusú könyvtári adó bevezetésére nem látott lehetőséget. Fontos indítványa volt a könyvtár és a szabadművelődés összekapcsolására a *Népház* megvalósításának felvetése. A szerző összegző megállapítása szerint Szabó nem engedett az angol-amerikai public library elvi követelményéből, vagyis nem fogadta el a nevelő könyvtár elvét, de a konkrét kivitelezésben hajlott a német példa követésére, ami egyébként találkozott a hivatalosság felfogásával is.

Szabó megfontoltsága teljesen indokolt volt, az *Emlékirat* megvitatására június 20-án összehívott értekezlet résztvevői az új könyvtár szükségességét elfogadták, de a társadalomtudományi gyűjtőkörű szakkönyvtári központ és a nagy könyvtárak közötti munkamegosztást már elvetették a bibliotékák képviselői. Az *Emlékirat*ban foglaltak a könyvtári szakajtóban, közelebbről a *Magyar Könyvszemlé*ben Gulyás Pál tollából is komoly bírálatban részesültek. Gulyás kritikája részben szakmai volt, részben pedig politikai, illetve nyilván a személyes ellenérzések is közrejátszottak benne. Tóth Gyula megalapozott véleménye szerint Gulyás elfogadta, amit nem vitathatott, de „együttal elkezdte az *Emlékirat* eljelentéktelenítését s elkezdte támadni Szabó szocialista mivoltát” (p. 161.). Más volt kettejük elvi kiindulási alapja is: míg Szabó Ervin a fővárosi döntéshozókat akarta megnyerni az *Emlékirattal* az ügynek, Gulyás viszont szakmai programként fogta fel és ezért véleményezte elnagyoltnak, kevésbé szakmainak az írást. Szabó Ervin válasza és Gulyás viszontválasza sajnálatos módon egyre kevésbé szakmai kérdésekről szólt; mindenesetre Szabó számára a vita hatására nyilvánvalóvá vált, hogy az MKOT támogatására, segítségére nem igazán számíthat, és javaslatai egy részéről – így a könyvtárak munkamegosztásáról, a népkönyvtárak és az iskolai könyvtárak beolvasztásáról – le kell mondania, illetve a fiókhálózat kiépítéséről is, pontosabban ebben semmilyen támogatásra nem számíthat.

Mindezzel együtt az 1910-es év fontos állomása volt Szabó munkásságának. Általánosan elfogadottá vált, hogy megoldást kell találni a Fővárosi Könyvtár elhelyezésére, vagyis új épületet kell emelni, és nyilván-

nos közkönyvtárrá kell átszervezni az intézményt. A könyvtár 1912. január 1-jétől vált önálló intézménnyé, és ekkor kapta meg Szabó Ervin az igazgatói kinevezését. Ekkor még úgy tűnt, hogy reális közelségbe került az új könyvtárépület. Anyagi fedezete is rendelkezésre állt a főváros millenniumi alapjában lévő 1 200 000 koronával. Szabó elkészítette az épület szakmai tervét, és 1911 januárjában megjelent a nyílt pályázat „*A Tisza Kálmán térre tervezett községi nyilvános könyvtár és közművelődési intézet*” tervére. A pályázatra számos anyag érkezett be, végül nem az első helyezett, hanem a zsűri által második helyre javasolt *Lajta Béla*-féle terv kidolgozása mellett döntött a főváros. Csakhamar különböző bonyodalmak merültek fel: új helyszín, a költségek emelkedése; a vége az lett, hogy az egyre húzódó végső döntés helyett 1914-ben elhalasztották az építkezés ügyét. Mivel látható és érzékelhető volt a könyvtárpalota építésének csúszása vagy inkább elmaradása, a könyvtár tarthatatlan helyzetének orvoslására az a döntés született, hogy a gróf Károlyi utcai volt iskolaépületet kapja meg ideiglenes otthonként a bibliotéka.

A Fővárosi Könyvtár 1913. június 1-jével bezárt, intenzív belső munka kezdődött, illetve felkészülés az ideiglenesnek szánt épület birtokbavételére. És elindult a fiókhálózat kiépítése is, az eredeti elképzelésekhez képest nagyon szerény mértékben. 1914-re eldőlt, hogy egyhamar nem készül el az új könyvtárpalota, amely a bibliotéka mellett egyéb művelődési intézményeknek (múzeumnak) is otthont adott volna. Ebben a szerkezeti egységben ismerteti Tóth Gyula a fiókhálózat kiépítését és taglalja Szabó nézeteit az ifjúság könyvtári ellátásáról. Utóbbi alapvető intézményének a nyilvános bibliotékákat tartotta, ugyanakkor hangsúlyozta, hogy együttműködésre kell törekedni az iskolákkal. Szabó véleménye, miszerint az iskolában nincs szükség könyvtárra, vitathatatlanul téves elgondolás volt, viszont nagyon is korszerű gondolatot fogalmazott meg azzal, hogy a nyilvános könyvtárnak a gyermekek és az ifjúság könyvtári ellátását is fel kell vállalnia. A mai felfogás szerint mindkettőre – más és más okból – szükség van. A szerző határozott álláspontja szerint a public library lényegét a fiókhálózat testesítette meg, ez volt a népkönyvtárak valódi ellenpárja, ez jelentette az angol-amerikai könyvtári modell és felfogás megvalósítását. Tóth Gyula helyesen állapítja meg, hogy a fiókkönyvtárak hiányában a Fővárosi Könyvtár szakkönyvtár maradt volna. Fontos, kardinális kérdésről volt tehát szó, ezért némileg különös, hogy nem Szabó dolgozta ki a hálózatokra vonatkozó koncepciót, hanem *Dienes*

László, a kialakított hálózat vezetője pedig *Madzsar József* lett. Kudarccal vagy sikertörténet a fiókhálózat? Az vitathatatlan tény, hogy Szabó létrehozta a közművelődési könyvtár legfontosabb elemét, a hálózaton keresztül történő ellátási rendszert. Viszont a nagyszabású elgondoláshoz képest a konkrét megvalósítás nagyon szerény volt, aminek alapvető oka, hogy a Főfelügyelőség változatlanul a fővárosi népkönyvtárakat támogatta, emellett a civil szervezetek sem voltak partnerek – az egy szabadkőművességet leszámítva, hiszen ők állították fel az Almássy téri fiókot. Végül 1914-ig összesen öt fiókot sikerült létesíteni, és Szabónak éreznie kellett a könyvtárügy vezetőinek ellenállását terveivel szemben. Ő a fővárosi könyvtárügyének radikális modernizálását tervezte, Wlassics, Ferenczi, Gulyás viszont a meglévő népkönyvtárak mellett akarták a public libraryt kialakítani, a jövőbeli szerves fejlődésre bízva azt, hogy az új fokozatosan felváltsa a régit. Vagyis míg Szabó a könyvtárügy revolúcióját képviselte, a hivatalos könyvtárügy képviselői inkább az evolúció felé hajlottak. A kirobbant háború azután megghiúsította a további fiókok létesítését.

A fiókok működése szempontjából volt nagy jelentősége a Madzsar által összeállított *Mintajegyzék városi nyilvános könyvtárak számára*⁶ című ajánló segédletnek. A mintajegyzék azt az elvet képviselte, hogy ellentétes vélekedéseket bemutató könyveket kell felvenni az állományba, és az olvasóra kell bízni, hogy alkossa meg a maga világnézetét: „a könyvtár egyetlen lehetséges álláspontja, hogy csak anyagot ad, irányt nem” (Tóth, p. 198.). Vagyis nem nevelni akart, hanem műveltséget, ismeretet, tudást adni. Teljesen vegytisztán persze ez az elv sem érvényesült. Szabó nézeteire hatott *Walter Hofmann*, aki nagyon is a nevelő könyvtárat képviselte, és irányítani igyekezett munkásolvassóit olvasmányaikon keresztül. A német szakember és Szabó bonyolult, összetett kapcsolatának Tóth Gyula külön fejezetet szentelt (8. fejezet: *Szabó Ervin és Walter Hofmann*). Világnézetük ugyan ellentétes volt – Hofmann idealista, míg Szabó marxista –, de a munkásművelődés fontosságának felismerésében partnerek voltak; a drezdai, majd később lipcei könyvtáros „a munkásolvassókkal való foglalkozást állította a könyvtári munka középpontjába és az olvasószolgálat egyéni elbírálást és segítséget nyújtó szervezeti kialakításával kifejezetten azok műveltségi színvonalának emelését kívánta szolgálni” (Tóth, p. 236.). Hofmann elvetette az olvasói igényekre és a liberális elvekre épülő könyvtár modelljét, helyette a könyvtár nevelő munkájára

helyezte a hangsúlyt. Mi volt az oka annak, hogy Szabó a liberális modell helyett Hofmann esetében elfogadta a nevelő könyvtár elvét? Fontos különbség volt a hazai népkönyvtárak és a Hofmann-féle könyvtármodell között az, hogy a magyar népkönyvtár erősen szelektált gyűjteményt kínált az olvasóknak, Hofmann viszont változatos irodalmat akart szolgáltatni, és minden olvasónak az egyéniségének, személyiségének megfelelő könyvet kínált. Tóth Gyula véleménye szerint az angolszász public library nem volt tekintettel a munkásolvassók sajátos helyzetére, ezt találta meg Hofmann elgondolásaiban Szabó Ervin. Viszont a teljes nevelőkönyvtári eszményben egy bizonyos ponton túl már nem követte a német szakember törekvéseit; méghozzá abban, hogy Hofmann egyre drasztikusabban igyekezett irányítani az olvasókat: ha valaki olyan könyvet kért, amely a hofmanni értelmezés szerint nem neki való volt, akkor egész egyszerűen letagadták a kötetet.

A Hofmann-nal való kapcsolat, pontosabban nézeteinek bizonyos mértékű elfogadása felkeltette – jogosan – Gulyás Pál bírálatát. A kötet 9. fejezete (*Két irányzat képviselői: Szabó Ervin és Gulyás Pál*) a két nagy formátumú, de egymással szót érteni nem tudó szakember bonyolult kapcsolatát veszi górcső alá. Kettejük konfliktusa alapvetően elvi volt, a nevelő könyvtár és a public library elképzelése csapott össze, amihez aztán ideológiai és személyi okok is kapcsolódtak. Szabó Ervinnek valójában egyedül Gulyással volt vitája. Tóth Gyula megállapítása szerint Wlassicsnak és könyvtáros munkatársainak semmi esélyük sem volt, hogy megvalósítsák az angolszász public libraryt az országban, erre csak a fővárosban mutatkozott némi esély, ezért koncentráltak Budapestre az éles viták. A két neves könyvtáros vitája nem volt összebékíthető: míg Gulyás elsősorban a meglévő könyvtári rendszert kívánta javítani, Szabó Ervin a polgári fejlődést támogató, azt elősegítő könyvtárügyet képzelt el. Gulyás egyik Szabó elleni vádpontja az volt, hogy második irányító központot akar létrehozni a Fővárosi Könyvtárból az MKOT és MKOF mellé. A vitát mindig Gulyás kezdte, Szabó legfeljebb csak reagált az állításokra. Tóth Gyula nagyon is méltányos Gulyással, elismeri szakmai érdemeit, felkészültségét, és ugyan bírálja személyeskedő, gúnyolódó stílusáért, némi sajnálattal megállapítja, hogy egy igazi szakmai vita jótékonyan hathatott volna a korabeli könyvtárügyre, könyvtári gondolkodásra. A két ellenfél felkészültsége, széles látóköre, intellektuális színvonala alapján ezt az elmaradt érdemi polémiait valóban sajnálni lehet. Gu-

lyás egyébként a legélesebb kritikát az akkor már elhunyt Szabó ellen 1921-ben engedte meg magának *Kommunista könyvtárpolitika*⁷ című pamfletjében. A Szabó elleni támadások megsokasodtak a világháború éveitől kezdve, ennek részben az volt az oka, hogy Szabó következetesen háborúellenes álláspontot foglalt el. Erről lehet olvasni röviden az *1914–1918* című fejezetben. Az idők változását jelzi, hogy sem Katsányi az intézménytörténetben, sem Tóth a biográfiában nem gyárt legendákat egyfajta prebolszevik mozgalomról a könyvtárban: a hozzáférhető nemzetközi pacifista irodalom beszerzése nem volt illegális tevékenység, a Miniszterelnökség tudtával és engedélyével történt. Ezért volt nagyon otromba Sipos Kamilló újságíró Szabó, illetve a könyvtár elleni támadása⁸ 1918 őszén.

A kötet 10. fejezete az olvasásshociológust mutatja be. („Ő tudta a hasznárólól [...], amit a kor könyvtárosa egyáltalán nem tudhatott.”) Szabó a korabeli szociológiai irodalmat behatóan ismerte, ezen ismereteire is támaszkodva került érdeklődésének középpontjába az olvasó. Egyik alapelve volt, hogy „ne a könyv legyen a cél, az úr, a fétis, hanem az olvasó” (Tóth, p. 265.). A kérdéssel Szabó már 1902-ben foglalkozott, amikor a *Népszava* Naptárban a munkásoknak adott tanácsot olvasmányaik megválasztásához. Alapelve volt, hogy az olvasók szükségleteiből kell kiindulni, ugyanakkor figyelembe kell venni az olvasók igényeit is: frappáns meghatározása szerint a városi nyilvános könyvtárnak olyan könyveket kell az olvasók kezébe adnia, „amilyeneket szívesen olvasnak” (Tóth, p. 272.). Az olvasás, vagyis tágabban a művelődés volt az a központi kérdés, amelyet kardinálisnak tekintett. Míg a régi könyvtár – írta – elsősorban a megőrzést tartotta feladatának, az új legfőbb célja a könyvek terjesztése, olvastatása és kölcsönzése. Az olvasással kapcsolatos úttörő gondolatai miatt jogosan tartja Kovács Mátéra hivatkozva Tóth Gyula a hazai olvasásshociológia előfutárának. A 11. fejezet a *Szabó Ervin, az iskolateremtő nevelő* címet kapta. Szabó ugyan nem hozott létre könyvtárosképző intézetet, de az általa vezetett Fővárosi Könyvtárban megszervezett képzés a korabeli könyvtárügy nagy hatású intézménye volt. Szabónak szüksége is volt arra, hogy a bibliotékán belül indítson képzést, mert az MKOT és MKOF által szervezett könyvtárostanfolyamok az új nyilvános könyvtár által támasztott igényekre nem voltak tekintettel, elsősorban a tudományos könyvtárak utánpótlását próbálták biztosítani. A fővárosi könyvtári persze nem volt szabályos, hivatalos iskola, ebben az érte-

lemben nem követte Walter Hofmann példáját, aki igazi könyvtárosiskolát szervezett. Ennek elmaradását Tóth Gyula abban látja, hogy mivel vidéken nem létesültek új típusú nyilvános könyvtárak, a meglehetősen alacsony létszámú fővárosi igény kielégítése nem tett szükségessé szabályos iskolarendszerű tömeges képzést. Szabó személyében egyesült a gyakorlati könyvtáros, a könyvtárelmélettel foglalkozó kutató és a szenvedélyes nevelő. Hogy a szakma e három szférája egy személyben ilyen harmonikusan ötvöződjön, korántsem természetes és magától értetődő: Szabó mellett csak hivatásunk legnagyobbjai – így Kovács Máté, *Fitz József* – működésére volt jellemző a gyakorlat, a tudomány és az oktatás magas színvonalú egysége.

A következő 12., rövid fejezet „*És könyvtárára hagyta magángyűjteményét*” címen Szabó magánkönyvtárával, annak sorsával foglalkozik, főleg *Remete László* kutatásai alapján. Megállapítása szerint Szabó Ervinnek mintegy 5000 kötetből álló munkakönyvtára volt; részben személyes érdeklődése, bibliofil hajlamai, részben pedig a kényszerűség miatt hozott létre tekintélyes privát bibliotékát, hiszen az őt érdeklő társadalomtudományi és munkásmozgalmi kérdéseknek nem volt megfelelő könyvtári háttérük. (Rajta kívül *Pap Dániel* és *Krejszi Rezső* gyűjtötte érdemben a szocialista irodalmat.) Minden bizonnyal eleve a könyvtárnak szánta kollekciját: sok olyan kötetet is megszerzett magának, amelyeket különféle, főleg politikai okokból az általa vezetett intézmény nem vehetett meg.

A kötet utolsó szerkezeti egysége, a *Zárszó Csécsy Imre* szellemes megállapítását idézi, miszerint Szabó Ervin nemcsak korán halt meg, de korán is született (Tóth, p. 304.). Vagyis a század első két évtizedében még nem voltak adottak Magyarországon a társadalmi, gazdasági feltételek a public library megteremtéséhez. Ennek ellenére Budapesten mégis sikerült lerakni a korszerű könyvtári ellátás alapjait, lényegében minimális támogatással, többnyire ellenszélben. Tóth Gyula meggyőzően bizonyítja, hogy Szabó Ervin nem a szocialista könyvtárügy létrehozásáért küzdött, hanem egy korszerű, demokratikus könyvtári rendszer érdekében tevékenykedett.

A kötethez terjedelmes irodalomjegyzék és jól megválasztott képek kapcsolódnak, hiányzik viszont a névmutató. A kötet gondos tipográfiai megformálása, kiadói gondozása, egyáltalán megjelentetése a Savaria University Press egyszerűségét dicséri.

Jegyzetek és irodalmi hivatkozások

1. JÁSZI Oszkár. Szabó Ervin és életmunkája. == Szabó Ervin 1877–1918. Gyűjtötte, válogatta, szerkesztette REMETE László. Budapest: FSZEK, 1968. 353 p. Az idézet helye: 169. p.
2. LITVÁN György. Szabó Ervin, a szocializmus moralistája. Budapest: Századvég, 1993. 281 p. ISBN 963-8384-03-4 (Századvég biográfiák, ISSN 1217-2103). Az idézet helye: p. 44.
3. SZABÓ Ervin. A Fővárosi Könyvtár. == A Fővárosi Könyvtár Értesítője: A „Fővárosi Közlemények a Statisztika és Közigazgatás Köréből” melléklete. Szerk. THIRING Gusztáv. [Budapest]: [Fővárosi Könyvtár], 1., (1907) 1., p. 1–2.
4. SZABÓ Ervin magyar nyelven megjelent könyvtartudományi, művelődéspolitikai cikkeinek, tanulmányainak és kritikáinak gyűjteménye 1900–1918. Budapest: FSZEK, 1959. p. 189–203. p
5. SZABÓ Ervin. Emlékirat községi nyilvános könyvtár létesítéséről Budapesten. == I. m., p. 207–265.
6. Mintajegyzék városi nyilvános könyvtárak számára. Összeáll. MADZSAR József. [Előszó: SZABÓ Ervin.]. Budapest: Városi Könyvtár, 1913. 240 p.
7. GULYÁS Pál. Kommunista könyvtárpolitika. Budapest: Szent István Akadémia, 1921. [2], 129, [3] p.
8. Sipos Kamilló támadásáról ír: KATSÁNYI Sándor. A fővárosi könyvtárának története 1945-ig 1–2. 1. köt. Budapest: FSZEK, 2004. 420 p. Az idézet helye: p. 203.

Pogány György

LLOYD, Annemaree. The qualitative landscape of information literacy research: perspectives, methods and techniques. London: Facet Publ., cop. 2021. 256 p. ISBN 9781783304059

Ilyen könyvekre is szükségünk van. Annemaree Lloyd könyvéről

Annemaree Lloyd a *University College London* egyetemi tanára. Sokak által mérföldkőnek tekintett, új könyvének középpontjában az információs műveltséggel kapcsolatos kutatások állnak. Ezen belül nagy hangsúlyt helyez ezeknek a kutatásoknak a módszertanára.

A kötet fontos célja az is, hogy az információs műveltség kutatásának és oktatásának minőségi jellemzőkre épülő (kvalitatív) megközelítéseit állítsa előtérbe, ezek ugyanis nem mindig kapnak elegendő figyelmet. Ugyanakkor azt is érdemes kiemelni, hogy a szerző eddigi kutatásai jelentős mértékben az információs műveltség társadalmi befogadásának, valamint a munkahelyi és a mindennapi információs környezetnek a vizsgálatára összpontosítottak.

A könyv minden fejezetében példák sora illusztrálja, hogy miként használhatjuk fel a gyakorlatban az általa ismertetett elméletet, a pedagógiai keretek típusait, az alkalmazható módszereket és az eszközöket. Ennek megfelelően a témakörök között megtaláljuk:

- az információs műveltség elméletének és kulcsfogalmainak leírását;

- azokat a társadalomelméleti keretrendszereket és alkalmazásukat, amelyek szükségesek az információs műveltség kutatásához és az oktatását megalapozó pedagógiai keretek megismeréséhez;
- az információs műveltséget formáló kvalitatív módszerek sorát, ideértve a kutatásához szükséges adatgyűjtési technikákat és a kutatás tervezését is.

Ezek a példák többnyire az oktatásról vallott behaviorista, szociális kognitív és szociokulturális elméleteken alapulnak. Az oktatási módszerek alapját a helyzeti (helyzethez kötött) tanulás (*situated learning*), a problémaalapú/kutatásalapú tanulás, valamint a kollaboratív tanulás adja meg, és sokan élnek a vegyes típusú (*blended*) képzési modellek adta lehetőségekkel is. A könyv elméleti háttérét emellett olyan megközelítésekhez is köthetjük, mint a fenomenológia, a konstruktivizmus, a gyakorlatelmélet (*practice theory*), a variációelmélet és a posztmodern elmélete. Szó esik továbbá arról is, hogy a jól megalapozott pedagógiai és andragógiai gyakorlatnak kutatáson kell alapulnia, méghozzá úgy, hogy az számos elméleti keretet használjon fel, lehetővé téve ezzel a kutatók, a gyakorlati szakemberek és a hallgatók számára, hogy megismerjék ezeket az elméleteket. A szerző megmutatja azt is, hogy ezek miként befolyásolják az információs műveltség oktatási környezetben történő kutatását.

A bevezetést követő főbb fejezetek címei a következők:

1. *Az információs műveltség kutatásának helyzete*
2. *A kutatás megalapozása*
3. *A kutatási célú oktatási gyakorlat keretei*
4. *Az információs műveltség kvalitatív módszerei*
5. *Adatgyűjtés az információs műveltségről*
6. *A kutatás tervezése*
7. *A kutatások kvalitatív oldala*

A kvalitatív kutatásokat bemutató fejezet leírja azokat a módszereket, amelyek az információs műveltségről alkotott elképzeléseinket alakít(hat)ják. Képet kaphatunk a kvalitatív kutatások során alkalmazható legfontosabb megközelítésekről, azonosítva az alapvető és speciális módszereket és elméleteket. Ezek között szerepel az akciókutatás módszere, az esettanulmányok készítése, a Delphi-módszer, a diskurzuselemzésen alapuló megközelítések, továbbá az etnográfia és a fenomenográfia. Kitér a *Kritikus Incidensek Módszerére* (*critical incident technique*) is. Ez ugyanis egy olyan, kvalitatív módszer, amelynek

célja, hogy programok vagy szolgáltatások értékelése és továbbfejlesztése céljából kiemelje egy esemény vagy tapasztalat legemlékezetesebb, pozitív vagy negatív aspektusait. Ez a módszer bekerült a könyvtártudomány eszköztárába is.¹

Az információs műveltség kutatásához szükséges készségek kapcsán Lloyd ismerteti az alapvető kvalitatív adatgyűjtési technikákat is. Itt nemcsak a megfigyelés követelményeiről olvashatunk, hanem az interjúk, a fókuszcsoportos beszélgetések adta lehetőségekről is szól a szerző. Ezek mellett említi a *Photovoice* nevű módszert is, amelyet főként a közösségi alapú részvételi kutatásban használnak a tények dokumentálására.

A kutatási tervek készítésével, a kérdések megfogalmazásával, a mintavétellel, az etikai szempontok figyelembevételével, a résztvevők széles körével történő munkával, valamint az információs műveltséggel kapcsolatos kutatások értékelésével foglalkozó fejezet témakörei között megtalálhatók a sikeres kutatás jellemzői és lépései, így olvashatunk a kutatási tervek készítéséről, a kérdések kidolgozásáról, az adatok kódolásáról és elemzéséről. Célzottan tájékozódhatunk az információs műveltséghez kötődő kutatások hitelességének értékeléséről is.

Lloyd szerint az információs műveltség könyvtár- és információtudományi kutatása még mindig viszonylag szűk területre korlátozódik, mivel elsősorban a közoktatásra és a felsőoktatásra fókuszál. Az információs műveltség mindazonáltal feltáró és értékelő kutatási módszerekkel egyaránt megközelíthető. Amikor feltáró kutatást végzünk, meg kell ismernünk azokat a lehetőségeket, amelyeket egy adott téma kínál, miközben tisztában kell lennünk annak határaival és korlátaival is. A feltáró kutatás új megközelítésekkel és meglátásokkal szolgálhat, amivel kitöltheti a tudásunkban levő hiányokat. A kutatásnak ez a típusa kiindulási alapot jelenthet új kutatási kérdések vagy új feltárási lehetőségek kidolgozásához.

Az értékelő kutatás ezzel szemben a vizsgált tárgy vagy folyamat értékét, esetleg minőségét kívánja meghatározni, és elsősorban az információs műveltségi programok vagy politikák hatékonyságának vagy hatásának elemzését foglalja magában, méghozzá társadalmi vagy egyéb mérési szempontok alapján. Tudjuk, hogy kutatásokra gyakran akkor kerül sor, amikor egy olyan kérdés vagy kihívás merül fel, amely valamilyen interakció keretében beavatkozást vagy változtatást igényel. Ebben az esetben a kutatók együttműködhetnek a vizsgált közösségekkel, amelyek maguk is folytathatnak kutatást a problémák

vagy kihívások azonosítása, az okok és a cselekvések meghatározása, majd az eredmények értékelése érdekében. A közösségi (részvételi) kutatás pedig lehetővé teszi a kutatók számára, hogy bizonyítékokat gyűjtsenek, amelyeket helyi szinten a döntéshozók elé tárhatnak.

Érdemes további gondolatokat is kiemelniünk Lloyd sokrétű és összetett érveléséből. Megítélése szerint az információs műveltség a kontextushoz és annak információs környezetéhez viszonyítva sajátos módon, főként diszkurzív úton valósul meg.

A kvalitatív kutatás eszközöket biztosít a kutatóknak ahhoz, hogy az információs műveltség kialakulásának módját megpróbálják mélyebb szinten feltárni, megvizsgálva egy-egy társadalmi színtér ontológiai és episztemológiai dimenzióit, azaz kulturális-diszkurzív, anyagi-gazdasági és társadalmi-politikai jellemzőit. A kutatásban részt vevők számára az információs műveltség megvalósulását ugyanis azok a diskurzusok alakítják, amelyek a tudást, az információt értékelik és hasznosítják a tanításban és a tanulásban, a művészetekben vagy a tudományok területén. Említettük, hogy Lloyd munkásságának egyik, középponti kérdése a munkahelyi információs környezet és tudás kutatása. Ezzel kapcsolatban hangsúlyozza, hogy az egyes vizsgált szakterületek jellemzői eltérőek: például az ápolók tudása különbözik az orvosokétól, mivel e két területen más információkat kell értékelniük az adott szakma képviselőinek. Arról is ír, hogy a kvalitatív kutatási módszerek lehetővé tették az információs műveltség megtapasztalását, és ahhoz is hozzájárultak, hogy az információ nem-szöveges formáinak fontosságát a tanítási és

tanulási folyamat részeként tudatosítsuk, ami arra is lehetőséget ad, hogy a tudás bizonyos módjait és formáit előnyben részesíthessük más formákkal szemben. Ez azonban akkor a legnyilvánvalóbb, amikor az információs műveltséget kognitív szemszögből vizsgáljuk.

A kritikai megközelítéseket az információs műveltség tanítására és tanulására alkalmazva képessé válunk arra, hogy azonosítani tudjuk az információs műveltséget alakító diskurzusok körét. Ebben fontos szerepet játszanak a már említett kvalitatív megközelítések, mivel feltárják a hatalom és az információs műveltség közötti kapcsolatokat, hiszen részüket képezi az egyenlőség, a sokszínűség, a társadalmi befogadás és a felhatalmazás szempontjainak vizsgálata. A kvalitatív módszertant alkalmazó információs műveltségi kutatások az elemzést a problémafelvetés szempontjából keretezik. Induktív megközelítéseket alkalmaznak, amelyek lehetővé teszik, hogy a kutatási témák az összegyűjtött és elemzett adatokból formálódjanak. Ezek a témák rávilágítanak a résztvevők megélt tapasztalataira is, amelyek viszont a kutatókat segíthetik az elmélet kialakítása során, míg a gyakorlati szakemberek számára a mindennapi tevékenységek megváltoztatásának katalizátoraként működhetnek.

Zárszóként elmondható, hogy a kiadó ezt a könyvet az információs műveltséggel foglalkozó kutatóknak és hallgatóknak, továbbá azoknak ajánlja, akik egyszerűen csak érdeklődnek az információs műveltség különböző megközelítései iránt.

(Koltay Tibor)

Irodalmi hivatkozás

1. RADFORD, Marie L. The critical incident technique and the qualitative evaluation of the connecting libraries and schools project. == Library trends, 55. (2006) 1., p. 46–64. ISSN 0024-2594

KOLTAY Tibor. Research data management and data literacies. Cambridge, MA: Chandos, cop. 2022. XI, 184 p. (Chandos information professional series). ISBN 978-0-12-824475-3

Kutatási adat-menedzsment és adatműveltség

Bevezetés

Koltay Tibornak a Chandos Publishingnél megjelent munkája a maga nemében hiánypótló vállalkozás, amely a digitális adatok kezelése, a digitális műveltség és annak oktatása különféle dimenzióiról ad kézi-könyvszerűen használható áttekintést.

Elsősorban elméleti munkáról van szó, azonban az adatműveltség oktatása kapcsán számos konkrét esettanulmányból is példát meríthetnek a tudományos és felsőoktatási könyvtárak munkatársai. A témáról szóló tudományos diskurzust a szerző szervesen beépítette munkájába, ami komolyan emeli annak tudományos értékét. Gyakorlatilag teljes körű áttekintést nyújt a kutatási adatok kezelése és az adatműveltség összefüggésében tárgyalt különféle témák kurrens nemzetközi szakirodalmáról, kiegészítve néhány régebbi hivatkozással és idézettel. Egyszerre kapunk így az egyes fejezetekben tömör összefoglalást az adott témaköréről, s ezen belül áttekintést a szerző által legfontosabbnak ítélt tudományos nézőpontokról is.

A kötet átfogó körképet ad a tudományos adatok kezelését övező ökoszisztémáról, a kutatási adatok menedzselésének folyamatairól, az adatok megosztását övező szabályozási kihívásokról éppúgy, mint arról, hogy miként lehet elmélyíteni és fejleszteni a kutatók és a könyvtárosok adatműveltséggel kapcsolatos készségeit és képességeit.

Célközönség

A mű általános célközönségét a kutatók és az egyetemi hallgatók képezik: számukra kíván fogódzókat nyújtani a digitális adatok kezeléséhez és az adatműveltséghez tartozó tevékenységekről, témakörökről. Az elemzések sok esetben digitális könyvtári nézőpontúak, így tehát – kimondva-kimondatlanul – cél a könyvtári szakmai munka támogatása is. A szerző kiemelten foglalkozik a felsőoktatási, tudományos könyvtárakban jelenleg is zajló, illetve újonnan bevezetni kívánt kutatástámogató tevékenységekkel, tehát a felsőoktatási és tudományos könyvtárak digitális adatkezeléssel foglalkozó munkatársai fontos célcsoportjai munkájának. Kutatástámogatói, oktatói segítség nélkül a megfelelő adatmenedzsment-gyakorlattal nem rendelkező hallgatók félő, hogy nehezen tudnak egy-egy témakört önállóan feldolgozni a kötetből. Ugyanakkor a gyakorló kutatók, szakemberek számára a mű nélkülözhetetlen segédanyagként szolgál, bemutatva az adatmenedzsment és az adatműveltség különféle munkafolyamatait, tevékenységi formáit, megközelítésmódjait. A kutatók megszerezhetik meglévő tudásukat, illetve új irányokban kiegészíthetik

azt, és fontos segítséget kapnak az általuk felhalmozott tudás oktatási célú hasznosításához is.

A mű felépítése

A kötet hat fejezetből áll, melyek mindegyike számos további részfejezetre tagolódik. Az egyes fejezetek szervesen kapcsolódnak egymáshoz, s részben át is fedik egymást. A szerző maga is felhívja a figyelmet arra, hogy terjedelem szempontjából a fejezetek nincsenek egyensúlyban, a mű belső szerkezete az általa meghatározott fontossági sorrendet képezi le.

Az első fejezet az információ, adat, szöveg, dokumentum fogalmainak jelentéstartományait járja körül, és ezek kapcsolódási pontjait tárgyalja. Nagyon fontos munkát végez el a szerző, amikor az alapfogalmakat egymáshoz viszonyítva mutatja be, széles körű értelmezését adva az információ, a szöveg és a dokumentum fogalmának az adat fogalma tükrében. Nem összehasonlítja és nem is szembeállítja őket egymással, inkább egységes értelmezési keretet kínál a diskurzushoz.

A második fejezet az *Információ és adatökológia* címet viseli, és átfogó áttekintést ad a digitális adatokat körülvevő ökoszisztémáról, azaz a legfontosabb szakterületekről, tevékenységekről, amelyek a digitális adatok kezelésének környezetében megjelennek. Ide tartozik a nyílt tudomány, a nyílt adatok, az adatkezelés etikai dimenziója, az adatok publikálásának formái, az idézés módszerei, továbbá alternatív tudománymetriai módszerek használata a digitális adatok vonatkozásában. A szerző hosszan részletezi, hogy milyen tárgyi, anyagi és személyi feltételei vannak a kutatási adatok megosztására és megőrzésére szolgáló infrastruktúra kialakításának és üzemeltetésének. A felsőoktatási és tudományos könyvtáraknak ezen a téren meghatározó szerep jut.

A harmadik fejezet az adatminőség különféle tényezőire fókuszál. Szó esik az adatminőség természetéről, különféle attribútumairól, az érintett szereplőkről és szerepkörökről, a nagy mennyiségű adatok minőségi jellemzőiről, valamint a *data governance* (a műben sok szempontból tárgyalt terminusnak nem is találtam még találó magyar megfelelőjét, talán *adatkormányzásnak* lehetne hívni) fogalmáról, jelentéstartalmáról.

A negyedik fejezet a kutatási adatok kezelését tárgyalja, azon belül pedig bemutatja a kutatásiadatmenedzsment természetét, az ahhoz kapcsolódó különböző szolgáltatásokat és az adatmenedzsment kapcsolatát az adatkuratori tevékenységgel, illetve a

különböző kutatótámogató szolgáltatásokkal. Hangsúlyos kockázatként jelenik meg, hogy a könyvtárosoknak számos esetben nincsenek meg az adatkezeléshez szükséges készségeik és képességeik, illetve az egyes tudományterületekhez kötődő speciális tudásuk sem, amelynek segítségével a kutatási adatok menedzselését el tudnák látni. A szerző ajánlásokat is megfogalmaz arra vonatkozóan, hogy a kutatókkal szoros partnerségben a könyvtárosok hogyan emelkedhetnek felül ezeken a kihívásokon.

Az ötödik fejezetben térünk át az adatműveltség, illetve az információs műveltség különböző dimenzióira. A szerző áttekinti az egyes digitális műveltségi területeket, azok értelmezési tartományait és azt, hogyan juthatunk el az információs műveltségtől az adatműveltségig. Ennek érdekében az adatműveltséget elhelyezi a számos, egymással szervesen összefüggő és egymás felé konvergáló műveltségelemmel teli összetett információs környezetben.

A hatodik fejezet a digitális adatkezeléssel foglalkozó könyvtárosok, egyetemi oktatók, kutatók különféle szerepköreit mutatja be – a könyvtári környezetben és azon túl. Önálló témaként tárgyalja az adatmenedzsment, illetve az adatműveltség oktatásának módszereit, lehetőségeit. Végezetül kitér arra is, hogy bizonyos pedagógiai módszerekhez kapcsolódva (pl. kognitív pedagógia, konnektivizmus) miként lehet értelmezni az említett területek oktatását.

A mű legfontosabb szakmai erősségei

A kötet nagyon sokféle tudományos elemzési, értelmezési módszert, keretrendszert villant fel a digitális adatok menedzselése, az adatműveltség és az e területekhez kötődő pedagógiai módszertan kapcsán. A szerző nézőpontja azonban hangsúlyozottan semleges, egyik mellett sem kívánta elkötelezni magát. Ezt is a mű feltétlen pozitívumaként kell említeni: az olvasó maga vonja le a következtetéseit, eldöntve, hogy a bemutatott modellek, módszerek közül melyik a számára legmegfelelőbb.

Az egész munkán érződik egyfajta demokratikus társadalmi felelősséget képviselő attitűd is. Terítékre kerülnek jelentős társadalmi kihívások, például a nagy mennyiségű adatforrások értékének abszolútizálásával összefüggésben, illetve a szerző képet ad arról is, hogy milyen módon kell az egyes adatkészletekhez, adatforrásokhoz viszonyulnunk. Hangsúlyos szerepet kap a hagyományos adatmenedzsment-életciklus ábrázolása és az ahhoz kötődő tevékenységek mellett az, hogy miként kell menedzselni a különféle

adatkezelési projekteket intézményi, nemzeti, illetve nemzetközi szinten. Szó esik arról is, hogyan tehetjük tudatosabbá a széles társadalmi nyilvánosságot a nagy mennyiségű adatok kezelésében rejlő előnyökről és kockázatokról. Különösen értékes az informatikai gondolkodásmód elemzése: ez voltaképpen nem is kötődik szorosan a technológiai eszközökhöz, hanem egyfajta problémamegoldó gondolkodásmódot kínál a maga előnyeivel és korlátaival együtt. Kimondottan erőssége a kötetnek, hogy bemutatja az adattudományt mint kiemelkedően interdiszciplináris területet, illetve az adatkönyvtárosok által végzett adatmenedzsment-tevékenységek hozzá való viszonyát. Arra is kapunk példákat, hogy milyen adattudományi ismeretek jelennek meg napjainkban az adatmenedzsment oktatásának és az adatközelítés fejlesztésének területén. Nagyon előnyös továbbá, hogy az adattudományi tevékenységek és a digitális adatok feldolgozására irányuló könyvtári teendők mellé a szerző beemeli a digitális bölcsészeti is, egységes értelmezési keretet kínálva a digitális adatkezeléssel foglalkozó mindhárom területhez.

A könyvből teljes áttekintést kapunk a különféle adatmenedzsment-tevékenységekről, továbbá egyértelmű meghatározásokat arról, hogy miben áll az adatkurátor vagy éppen a *data steward* feladata (egy hasonló munkakör, amelynek még szintén nincs megfelelő magyar elnevezése). Az adatminőség fogalmának tág összefüggésrendszerbe helyezett bemutatása

(a fogalmak, szereplők, kapcsolódó tudományterületek, adatkezelési tevékenységek stb. szempontjából) is nagy erénye a műnek. A szerző ismerteti azt is, hogy a felsőoktatási és tudományos könyvtárak hogyan, milyen célcsoportoknak, milyen tudományos adatkezelést érintő szolgáltatásokat tudnak nyújtani. Ennek értelmezését esettanulmányok is segítik.

Az adatközelítés nem különálló közelítésterületként jelenik meg a kötetben, hanem mint az információs közelítés egyik részterülete, amely elválaszthatatlan a többi, szintén bemutatott komponensstől. Arról persze lehetne vitatkozni, hogy milyen területeket nyomatékosít külön hangsúllyal a szerző (a statisztikai közelítés hogyan emelkedik ki például az általános kutatói kompetenciák közül, vagy a vizuális közelítés a médiaműveltség mellől). Kritikaként vethető fel, hogy ebben a részletesen megrajzolt össz-képben néha nem teljesen világos az adatközelítés szerepe, illetve az, hogy mik a kapcsolódási pontjai a többi részterülethez. A pedagógiai elemzések pedig kissé nehezen lehetnek követhetők a megfelelő neveléstudományi alapokkal és felsőoktatási oktatói tapasztalattal nem rendelkező olvasók számára. Mindemelllett ezek a záró alfejezetek is jelentős hozzáadott értéket képviselnek, hiszen számos nézőpontból mutatják be az adatközelítés terjesztésének és az adatmenedzsment oktatásának lehetséges útjait.

(Németh Márton)

Könyvtár- és információ- tudomány

Általános kérdések

181/2022

STÅHL, Tore – SORMUNEN, Eero – MÄKINEN, Marita: Epistemic beliefs and internet reliance – is algorithmic authority part of the picture?. – Bibliogr. In: Information and learning sciences. – 122. (2021) 11/12., p. 726–748.

Episztemológiai meggyőződések és az internetbe vetett bizalom: része-e az összképnek az algoritmikus tekintély?

Felmérés; Felsőoktatási könyvtár; Használói szokások; Használók képzése -felsőoktatásban; Információ; Információs műveltség; Online információkeresés

Az internet és a keresőmotorok dominanciáját figyelembe véve érdemes megvizsgálni, hogy az információs és kommunikációs technológiai (IKT) gyakorlatok, az internetre való hagyatkozás, valamint a tudásról és az ismeretekről alkotott nézetek kölcsönhatásban állnak-e egymással. Míg az episztemológia (ismeretelmélet) a filozófia egyik ágaként a tudás és a megismerés eredetével, természetével és korlátaival foglalkozik, a személyes episztemológia vagy az episztemológiai meggyőződések az egyéneknek a tudáshoz és a megismeréshez kötődő nézeteiről tanúskodnak, melyeket többé-kevésbé függetlenül fejlődő dimenziók összességéként írhatunk le.

A legtöbb ember esetében az internetes keresés valószínűleg sok pozitív tapasztalatot eredményez, ami azonban a kritikai megközelítések rovására a kényelmet helyezte előtérbe. Ennek következményeképpen, az online forrásokba és a keresőmotorokba vetett, sokszor túlzott bizalom, a tudás forrásainak beszűkülése, valamint a személyes és a külső információk közötti különbségtétel bizonytalansága folytán fennáll annak a veszélye, hogy tudásunkat elfogult és bizonytalan alapokra építjük.

A finnországi Tampere Egyetem 440 elsőéves hallgatójának körében egy online kérdőíves felmérést végeztek: a hallgatóknak egy skálán kellett meg-

jelölniük, mennyire értenek egyet a megadott egyszerű állításokkal, valamint az IKT-eszközhasználatuk milyen gyakoriságú. A kutatás kimutatta, hogy pozitív összefüggés van az internetbe vetett bizalom és három olyan episztemológiai meggyőződés között, mint a mindentudásból eredő tekintély, a biztos tudás lehetségesége és az ismeretek egyszerű szerkezete. Az eredmények azt sugallják, hogy minél inkább támaszkodnak a hallgatók az internetalapú információkra, annál inkább hajlamosak olyan meggyőződéseket vallani, amelyekben a tudást biztosnak, változatlanul, egyértelműnek és valamilyen tekintély által támogatott természetűnek tartják, a tudás szerkezetét pedig úgy tekintik, hogy az nem összetett vagy szorosan összefüggő fogalmakból, hanem egymástól elszigetelt darabokból áll össze. A mindentudó tekintély elfogadása azt jelenti, hogy a tudás nem személyes érvelésen alapul, hanem valamely, tekintéllyel felruházott forrásból származtatjuk. (A szakirodalomban szerepel, ám a felmérésből komplexitása miatt kimaradt a tudás igazolásának dimenziója, amely azt írja le, hogy az egyének miként értékelik a tudásra vonatkozó állításokat, vagyis hogyan használják és értékelik a bizonyítékokat, illetve a tekintélyt.)

Tény, hogy minden korosztály számára kényelmes és pozitív tapasztalatot jelent az online keresés, ezért a könnyű hozzáférést sokan fontosabbnak tekintik, mint az információ minőségét. Egy korábbi felmérés szerint sokan úgy vélik, hogy a keresőmotorok elfogultságtól mentes információkat nyújtanak, és a túlnyomó többség azt állítja, hogy mindig vagy legtöbbször megtalálja, amit keres. Ez azonban azt a csapdát rejtje magában, hogy megbízunk egy keresőmotor algoritmusában anélkül, hogy tudnánk, kiben vagy miben bízunk. A döntéstámogató rendszerek ma is az algoritmikus autoritásra építenek, a mesterséges intelligencia alkalmazásával pedig jelentőségük tovább fog nőni.

A keresőmotorok egyre fontosabb szerepet töltenek be kapuörként, mivel szabályozzák, hogy mit ismerhet meg a felhasználó. A tudatosság alacsony szintje, amely a felhasználók keresési stratégiáit jellemzi, aggodalomra ad okot, főleg azért, mert azt gondolhatjuk, hogy amit megtalálunk a neten, az igaz, miközben a találati oldalakon megjelenő információkat algoritmikusan generálják és személyre szabják, ami egyszerre explicit módon (a felhasználó jóváhagyásával) és implicit módon (a felhasználó személyiségét leíró, titokban gyűjtött adatokra építve) történik. Úgy tűnik, hogy a keresőmotoroknak sikerül a keresési eredményeket a felhasználók elvárásainak megfele-

lően alakítani, ezért az internetalapú forrásokra való támaszkodás azzal a kockázattal jár, hogy az egyének világképe a személyre szabott keresési eredmények miatt beszűkül, episztemológiai buborékban rekednek. Mindezek miatt a jövőbeli kutatásoknak arra is figyelemmel kell lenniük, hogy az emberi és az algoritmikus autoritást megkülönböztessék, és feltegyék a kérdést: azonosítja-e a tekintély emberi vagy gépi mivoltát a felhasználó? Milyen alapon bízunk benne? Különbözik-e az emberekbe és az algoritmusokba vetett bizalom?

A felsőoktatási környezetben a mindennapi információkeresési gyakorlatok helyett az információk kritikai értékelésére van szükség – a hallgatók nem építhetik a tudásukat valamilyen láthatatlan algoritmus alapján szűrt információkra. Tekintettel arra, hogy az egyén episztemológiai meggyőződése megváltoztathatók, a felsőoktatásnak különösen nagy hangsúlyt kell fektetnie a fiatal generáció episztemológiai tudatosságának és kritikus gondolkodásának fejlesztésére.

(Koltay Tibor)

Lásd még 195, 240, 255

Terminológia

182/2022

RADIO, Erik [et al.]: Evaluation of geographic vocabularies and their usage. – Bibliogr. In: Journal of map & geography libraries. – 17. (2021) 1., p. 1–23.

A földrajzinév-szótárak és használatuk értékelése

Feldolgozó munka; Földrajzi név; Közgyűjtemény; Terminológia

Az a képesség, hogy helyszínt tudjunk társítani az információs forrásokhoz, fontos mind a proveniencia, mind a tárgykör dokumentálása szempontjából. A helyek elnevezése azonban összetett kérdés. A cikk áttekintést nyújt több, könyvtárak és kulturális örökséget őrző intézmények által használt elterjedt földrajzinév-szótárról, és a különböző felhasználói csoportoknak megfelelő kritériumok alapján értékeli őket. Hogy jobban megértsük, hogyan alkalmazzák ezeket a földrajzinév-szótárakat a gyakorlatban, a szerzők bemutatják annak a felmérésnek az eredményeit, amely a földrajzinév-szótárak használatának állapotát értékeli a területen. Végül a földrajzinév-szótárak jelenlegi

helyzetét és a felmerülő kihívásokat tárgyalják a jövőbeli diskurzus megalapozása érdekében.

(Autoref.)

Lásd még 215, 244

Történet

183/2022

TYGÖR, Lutz: Bibliothekare und die Bücherverbrennung im Mai 1933 : Erinnerung an einen Lichtpunkt am Vorabend des Autodafés. – Bibliogr. In: BuB. – 74. (2022) 5., p. 246–252.

Könyvtárosok és a 1933. májusi könyvégetés: egy fénypontra emlékezve az esemény előtti napon

Cenzúra története; Könyvtárpolitika; Könyvtárügy története

Tudunk a közkönyvtárak munkatársainak megalkuvó magatartásáról a náci hatalomátvétel után, hiszen sokan megírták, milyen dicstelen szerepet játszottak a könyvtárak „megtisztításában”, de az ellenállás néhány példáját is feldolgozták már. Bár alig bizonyítható, de sok könyvtáros fenntartással fogadta az új hatalmat, főleg a tervezett „tarvágás” miatt, ami a könyvek kivonásával járt, hiszen ezek a könyvtárosok többnyire polgári vagy alsó-középosztálybeli származásúak voltak, és hivatásukban régi hagyomány volt a polgári, humanista értékek megőrzése. Ez arra ösztönözte a cikk szerzőjét – potsdami könyvtárost és publicistát –, hogy feltárja az ellenszegülés bizonyítékait, és a *Berliner Tageblatt*-ban 1933. május 7-én megjelent *A jövő könyvtára: feketelisták és új ajánlások* címmel közölt írásban (*Die Bibliothek der Zukunft: Schwarze Listen und neue Vorschläge*) az ellenállás ilyen névtelen dokumentumára lelt.

A szerző a nemzetiszocialista rombolási hullámról írt áttekintésében tisztelegni akar mind a magatartás következetessége (mint az állásából nézetei, származása miatt elbocsátott *Helene Nathan* esetében), mind a megfogalmazás és a kétélyek kifejezésének bátorsága előtt (mint *A jövő könyvtára* című cikk ismeretlen szerzőinél). Azt az óvatosságot, amellyel ezt a figyelmeztető cikket nyilvánosságra hozták, csak az új, náci hatalom és az ezzel járó veszély kapcsán kibontakozó események összefüggésében lehet megérteni: mennyi bátorság kellett a figyelmeztető

szavakhoz, látva a többség nemzetiszocialista ügy iránti eufóriáját, a megtorlásokat és az 1933 tavaszán meghirdetett „németellenes szellem elleni akciót” (*Aktion wider den undeutschen Geist*).

1933 tavaszán minden bizonnyal nagy volt az izgalom a könyvtárosok körében, mert legkésőbb április 13-ig mindenhol el lehetett olvasni a nemzetiszocialisták szándékait a négyhetes „németellenes szellem elleni akció” plakátjain. Az ezt követő napokban, ahogy nőtt az idő szorítása, úgy csökkent az esetleges kritikai reakciók mozgásteret a nemzetiszocialista hatalomátvétel ijesztő gyorsasága és agresszivitása miatt. A magán- és kölcsönkönyvtárak, valamint a köz- és népkönyvtárak „megtisztításában” nemcsak az új *Nemzetiszocialista Diákszövetség* (*Nationalsozialistischer Studentenbund*), hanem a nyomás alá került hagyományos *Német Diákszövetség* (*Deutsche Studentenschaft*, DSt) képviselői is részt vettek, egyesülve és részben perszonalunióban az SA erőivel. Az akció fókuszában a birodalom fővárosa, Berlin állt.

A cikkben egy részletes kronológia segítségével követhetjük az eseményeket 1933 márciusától május 10-ig. Ezek néhány kulcsmozzanata:

- 1933. március: *Dr. Helene Nathant* (1885–1940) politikai elkötelezettsége miatt felfüggesztik a Berlin-Neukölln-i Népkönyvtár igazgatói posztjáról, amelyet 1921 óta töltött be. (1933 augusztusában elbocsátották.)
- 1933. április 6.: a DSt Sajtó- és Propaganda Főhivatala vezetőjének körlevele az egyes diákszervezeteknek, hogy tervezzenek négyhetes általános akciót.
- 1933. április 13-tól kezdődik a „németellenes szellem elleni akció” plakátkampány. Az összes nyilvános hirdetőtáblán a 7. pont alatt ez áll: „A nem német szellemet kiirtjuk a közkönyvtárakból.”
- 1933. április 26-tól: „feketelisták” terjesztése a DSt-n keresztül az egyes diákszövetségeknek.
- 1933. május 1.: 127 szerzőt tartalmazó kibővített feketelista közzététele.
- 1933. május 5.: a *Börsenverein der Deutschen Buchhändler zu Leipzig* vezetőségének 10 pontos programja (a *Gleichschaltung* kiáltó példája).
- 1933. május 20. előtt: a *Német Népkönyvtárosok Szövetségének* (*Verband Deutscher Volksbibliothekare*) nyilatkozata és felhívása az állományok átszervezésére az új feladatoknak és nevelési céloknak megfelelően. A *Hefte für Büchereiwesenen*nek ugyan-

ebben a számában ajánló könyvlista jelenik meg a könyvtári állományok újjáalakításához.

- 1933. május 6.: a könyvek elkobzásának és megsemmisítésének kezdete a magán- és közkönyvtárakból; könyvégetések berlini iskolaudvarokon.
- 1933. május 7.: *Bücher-Autodafé* című cikk a *Frankfurter Zeitung*-ban, témája a DSt felhívása a feketelistán lévő könyvek átadására a diákszövetségek képviselőinek. Ezen a napon jelent meg a már említett *Berliner Tageblatt*-beli cikk is. Néhány gondolatát érdemes idézni: „A kommunista, marxista és zsidó irodalom ellen akció indult Berlin város közkönyvtáraiban. Listát készítettek a kiirtandó és nyilvánosan elégetendő könyvekről. A feketelista összeállításának szempontjai valószínűleg nem kevésbé figyelemre méltóak, mint egy könyvégetés látványa. [...] Mindenekelőtt arra az ellenérvre válaszolva, hogy a kiirtandó művek közül több is az olvasók továbbtanulását szolgálta, azt a magyarázatot adják, hogy oktatási célokra ott az Állami Könyvtár. Hogy a városi könyvtárakban zajló tisztogatások miatt az Állami Könyvtár amúgy is túlterhelt, és még jobban terhelhető-e, nem tudni. [...] Természetes, hogy a feketelistán szerepel minden kommunista könyv *Marx*tól *Lenin*ig és a teljes szovjet irodalom. A [német] szép-irodalmi művek listája *Schalom Asch*-sal kezdődik, és *Stefan Zweiggel* végződik. *Heinrich Mann* egyik Olaszországban játszódó novelláskötete kimaradt. *Ludwig Renn* háborús regénye is kivétel. A zsidó szerzők esetében hol politikai, hol faji nézőpontból indultak ki, de nem egészen világos, mikor melyik álláspont dominál.”
- 1933. május 10: könyvégetés este Berlinben az Opernplatzon. A következő napokban számos más német városban is hasonló könyvégetéseket szerveztek.

A könyvégetések visszhangját így tolmácsolta a május 22/23-i *Völkischer Beobachter*: „Berlinben a politikai rendőrség becslések szerint 10 000 mázsányi könyvet és folyóiratot kobozott el [...]. Az elkobzás végrehajtása nem mindig ment zökkenőmentesen. Nem sokkal az akció ismertté válása után sok könyvtár rejtékhelyekre szállította könyveit, hogy azok ne jussanak a rendőrség birtokába.”

Az elkobzott – és máglyára vetett – könyvek között valószínűleg ott voltak azok is, melyeket Helene Nathan olyan magabiztosan szerzett be könyvtá-

rának még a felfüggesztése előtti hetekben – zárja cikkét a szerző.

(Murányi Lajos)

Lásd még 184, 185, 186, 206, 234, 248

Kutatás

184/2022

Bezpalova, Anastasiá Valer'evna: O metode bibliograficeskoj rekonstrukcii v vosstanovlenii utračennyh bibliotecznyh fondov (na primere biblioteki Orenburgskoj duhovnoj seminarii). – Bibliogr. In: Naučnye i tehničeskije biblioteki. – (2022) 4., p. 90–104.

Res. angol nyelven

Az elveszett könyvállományok bibliográfiai rekonstrukciójának módszere: az Orenburgi Teológiai Szeminárium példája

Állomány; Egyházi könyvtár; Feldolgozó munka; Főiskolai könyvtár -vallástudományi; Katalógus; Könyvtártörténet -nemzeti; Könyvtártudományi kutatás; Levéltár

A társadalom emlékezetének legfontosabb része a dokumentumörökség, megőrzése régóta jelent problémát. Az utóbbi évtizedekben megnőtt a levéltárak és a magánkönyvtárak, valamint az ország történelme, kulturális öröksége és a hitélet (lelkiség) iránti érdeklődés.

A dokumentumörökség megőrzésének egyik módja az elveszett levéltárak, könyvtárak, könyvgyűjtemények helyreállítása, azaz rekonstrukciója. A „levéltár rekonstrukciója” fogalom az 1950-es évek óta létezik; hasonló módszerek a könyvtárügyben nem ismertek, miközben – elsősorban a magánkönyvtárak területén – aktív gyakorlati munka folyik.

Az orosz kultúra újjászületéséhez jelentősen hozzájárult az orosz pravoszláv egyház; napjainkban fokozódik az érdeklődés az egyházi intézmények és az egyházi oktatási intézmények könyvtárai iránt. Az Orenburgi Teológiai Szeminárium könyvtárának rekonstrukciójához a levéltári rekonstrukció ismert módszere tűnt optimálisnak: 1. az állomány tartalmának újjáépítése „ideális” leírások formájában, azaz az állomány lehetséges tartalmának megállapítása (a fizikai eredmény a katalógus); 2. a levéltári gyűjtemény szétszórott részeinek újraegyesítése és valódi leírásuk elkészítése.

Orenburg esetén a leíró újjáépítési módszer választását az indokolta, hogy a valaha a szeminárium tulajdonát képező könyvek ma más szervezetek vagy magánszemélyek tulajdonában vannak, és ezért elidegeníthetetlenek. A munka azoknak a könyveknek a megkeresésével kezdődött, amelyek az oktatási intézmény bezárásakor (1919-ben) az állomány részét képezték. Mivel több, mint 100 év telt el azóta, a keresés a megyei levéltárban, valamint a magát a korábbi szemináriummal folytonosnak tekintő, ismét megnyitott teológiai szemináriumban kezdődött. A levéltárban a szeminárium történetét, tevékenységét és bezárásának okait tartalmazó forrásokat találtak: ezek szerint 1913-ban az állomány több mint 17 ezer egységet (könyvet és időszak kiadványt) számlált. Az 1917–1920 közötti időszak vonatkozásában egyik helyen sem jártak eredménnyel, nem maradtak meg sem a leltárkönyvek, sem a katalógusok. Az állományhoz tartozást az ex librisek teszik beazonosíthatóvá; ezek alapján kiderül, hogy a szemináriumban két könyvtár működött: a szeminárium könyvtára és a tankönyvtár (hallgatói könyvtár). Az 1920-as évek rendeletei szerint az egyházi iskolák ingatlanai állami tulajdonba kerültek, a könyvtárakat rekvirálták, majd a könyveket egy elosztó központon keresztül szétosztották; az orenburgi könyvtárak sorsa ismeretlen. A könyvtár sajátosságai alapján, és mivel értékes könyvekről volt szó, a keresés a leírások felkutatásával az orenburgi terület kulturális intézményeinek régi és ritka gyűjteményeiben (jegyzékeiben, katalógusaiban, leltárkönyveiben) folytatódott.

Az alkalmazott eljárás a bibliográfiai rekonstrukció volt. A módszer típusai: 1. az ún. helyreállítás, az autentikus szöveg lehető legpontosabb reprodukálása; 2. az ún. átalakítás, a szöveg egységesítése és/vagy kiegészítése. Orenburg esetén a második típust alkalmazták, mivel a forradalom (1917) előtti időkből még a katalógusok töredékei sem maradtak fenn. Így módon az újonnan épülő katalógus a leírás és az osztályozás tekintetében meg fog felelni a mai követelményeknek, az állományszervezés modellje pedig az egyházi könyvtárakénak.

A terület nagy múltú kulturális intézményeiben folytatott keresés eredménye 371 fizikailag megőrződött könyv lett. Forrásként használhatók voltak még a szeminárium tanárainak éves jelentései, amelyekben szó esik az alkalmazott tankönyvekről és oktatási segédletekről, így újabb 70 könyvről került elő információ. További források lehetnek a nemzeti könyvtárak mellett a teológiai szemináriumok könyvtárainak katalógusai, mivel feltehetőleg az oktatáshoz

ugyanazokat a tankönyveket használták, esetükben azonban körültekintően kell eljárni.

(Viszocsekné Péteri Éva)

185/2022

JÁŠOVÁ, Katarína – BUKOVSKÝ, Vladimír: Príbeh dvoch rovnakých, a predsa rozdielnych inkunábul. – Bibliogr. In: Knížnica. – 23. (2022) 2., p. 40–51.

Res. angol nyelven

Két azonos és mégis eltérő ősnymtatvány története

Könyvművészet; Könyvtártudományi kutatás; Könyvtörténet -egyetemes; Nyomdászattörténet -egyetemes; Ősnymtatvány; Restaurálás

A kolostorok a középkorban szorosan kapcsolódtak a művészethez és a könyvkultúrához. A scriptoriumokban kézzel írt művek másolását az illuminátorok díszítő munkája követte, műhelyenként különböző egyedi alkotásokkal. Ez a gyakorlat a könyvnyomtatás megjelenése után még folytatódott, majd a drága és igényes kézi festést a sokszorosítás váltotta fel. A könyvek és kódexek festett miniatúrái művészi értékük miatt egyediek, kézi jellegük miatt drágák voltak. Az ősnymtatványok idején még a kódexekre jellemző kézi festést alkalmazták. Szlovákia területén a könyvfestésben a francia gótika, valamint itáliai, német-osztrák, cseh és sziléziai könyvfestők hatásai érezhetőek. A díszítőelemek között értékes az arany vagy ezüst betűkkel színezett pergamen, a szövegek elején az iniciálék kiegészítéseként a tollrajz vagy tollfestés. Az iniciáléokra az ornamentális vagy figurális motívumok, bordűrök, virágindák, a képekre egész vagy féloldalas miniatúrák jellemzőek. A festőanyagok és színek természetes eredetűek, leggyakoribb a fekete szín, majd az ólomfehér, az okkersárga, a vörös (minium), a kék (ultramarin) és a zöld (malachit). Európába más országokból kerültek a festékek, rögzítésüket növényi és állati eredetű kötőanyagok (gumiarábikum, keményítő, tojásfehérje, kazein, bőr-, csont- vagy halenyv) biztosították. A végső fázisban a fatáblákat szorosan bőrbe vagy pergamenbe kötötték és díszítették.

A szerzők két, szlovákiai könyvtárban őrzött ősnymtatvány összevetését a festések színezése és a kötéstábla eltérései alapján végezték el. Az 1496-os *Missale Cartusiense* mindkét példányát a német Speyer városában *Peter Drach der Mittlere* nyomdász, sikeres kiadó és kereskedő nyomtatta, de be-

fejezésükre két különböző városban került sor két illuminátor mester által. Az egyik szlovákiai példány a beszercebányai Állami Tudományos Könyvtárban található (jelzete: K-8570, no. 4044), a másik a Szlovák Nemzeti Könyvtár állományában van (jelzete: Inc B 199). A beszercebányai példány 2009-es restaurálása során törekedtek az eredetiség megtartására, megőrizve az eredeti kötéstáblát is. A másik, a jászói *Matica slovenská*ból a nemzeti könyvtárba került példányt 1983-ban restaurálták: a könyvtest megővására koncentrálnak újrakötötték, az eredeti fehér bőrkötés és pergamen gerinc helyett egészsbőr barna kötéssel. A két, azonos kiadású ösnyomtatvány díszítése teljesen eltér egymástól.

Az összevetéshez egy müncheni digitalizált példányt is felhasználtak (BOD Ink-M-423, GW M24135, 2 Inc.s.a. 879; <https://bildsuche.digitale-sammlungen.de/index.html?c=viewer&l=en&bandnummer=bsb00030081>). Megállapítást nyert, hogy a beszercebányai példány a legteljesebb, az elején 12 oldalas egyházi kalendáriummal („Sanctorale”), a nemzeti könyvtár példányából viszont legalább 22 oldal (11 főlió) hiányzik, és a kalendárium a kötet végére került. Az eredeti kötéstábla a beszercebányai példányon megmaradt, míg a nemzeti könyvtárbeli példány modern egészsbőr kötést kapott. A müncheni példányt korábban szintén átkötötték. A két szlovákiai példányban a szöveg azonos, de az iniciálék színezése, motívumai és megmunkálása eltérő. A nemzeti könyvtári példányban az illuminátor csak három színt használt (vörös, kék, sárga), a beszercebányai példányban ellenben sokkal többet (vörös, kék, sárga, fekete, fehér, narancs, rózsaszín).

Összességében megállapítható, hogy az illuminátorok a rendelkezésükre álló anyagokkal dolgoztak, az egyik kötetben jóval összetettebb, a másikban egyszerűbb díszítéssel. A jobb minőségű festékek megőrizték eredetiségüket, a kevésbé jók megfakultak. Ez összefüggésben állhatott a helyszínnel és a rendelkezésre álló festékekkel is. Az összevetés igazolta, hogy a beszercebányai példány illuminálása a kor egyik jelentős műhelyében, valódi scriptoriumban készülhetett.

(A tanulmányt gazdagon illusztrálták az ösnyomtatványok egyes képi elemeinek összehasonlító elemzésével.)

(Prókai Margit)

186/2022

KUMMER, Stephan: „Nicht nur Bücher haben ihre Schicksale, sondern auch ihre Leser“ : Provenienzforschung im Altbestand für Judaistik in der Universitätsbibliothek der Freien Universität Berlin. – Bibliogr. In: Bibliotheksdienst. – 56. (2022) 6., p. 362–374.

Res. angol nyelven

„Nemcsak a könyveknek, hanem az olvasóiknak is megvan a maguk sorsa” – provenienciakutatás a berlini Freie Universität könyvtárának judaisztikai témájú régi anyagában

Könyvtártudományi kutatás; Könyvtörténet -egyetemes; Possessor; Proveniencia; Tanszéki könyvtár

A szerző, aki a *Freie Universität Berlin* (FUB) központi könyvtárában a provenienciakutató munkacsoport tagja, tanulmányában a judaisztikai témájú régi könyvanyag vizsgálatával foglalkozó, 2021 novemberében indult programot mutatja be. A cél az, hogy a könyvekben található, tulajdonosra utaló jegyeket meghatározzák, dokumentálják, továbbá a könyvek életútját és a tulajdonosok sorsát kiderítsék. A nemzetiszocialista uralom alatt rekvirált vagy elveszett könyvek mára szétszóródtak a világban. A cikk címében szereplő, a *Habent sua fata libelli* latin mondást parafrázáló német idézetet *Paul Raabe* (1927–2013) egyik írásában más kontextusban használta ugyan, de a provenienciakutatásban is alkalmazható: a *Gurlitt*-botrány óta a nácik által 1939 és 1945 között elrabolt kulturális javak témája Európában a közbeszéd és a tudományos viták fontos része lett.

A FUB judaisztika tanszéke 1963-ban alakult, könyvtárát is ekkor alapították. A *dr. Margarete Susman* (1872–1966) író és filozófus 1966-ban adományként kapott hagyatéka volt az első nagyobb anyag, amelyet a tanszéki könyvtár leltárba vett. A *Raub- und Beutegut in den Beständen des Bibliothekssystems der Freien Universität Berlin* [Elkobzott és zsákmányolt könyvek a FUB könyvtári rendszerében] című tanulmány (*Ringo Narewski*, 2013) megállapítja, hogy az egyetemi könyvtár 1945 utáni alapítása nem zárja ki, hogy ne lennének benne nácik által elkobzott könyvek. A kutatáshoz a növedéknaplók alig tartalmaznak használható adatot.

2022-ben a judaisztikai könyvtári katalógusban kb. 22 250 mű szerepel. Az 1945 előtti anyag 5632 tétel, ezeket vizsgálja a projekt. (A ritkaságok múltja a XVI. századig nyúlik vissza.) Kiemelt figyelmet kap az ún. „védett állomány”, amelyet csak kérésre

szolgáltatnak a kutatóknak és a diákoknak. Ezekben a könyvekben a zsidó közösségek és magánszemélyek tulajdonosi bejegyzésein kívül náci intézmények, egyesületek és/vagy szervezetek pecsétjei is láthatók. A 2021-ben elvégzett szűrőpróbák során sok olyan esetet találtak, amely gyaníthatóan nácik általi elkobzásra utalt – az ilyen kötetek feltehetően antikvár vásárlások révén kerültek az állományba, ezért a munkacsoport támogatásért pályázott az Elvesztett Kulturális Javak Német Központjánál (*Deutsches Zentrum für Kulturgutverluste*). A könyvek vizsgálata során több zsidó egyesületi könyvtárat és jelentős zsidó személyiségeket is azonosítani tudtak. A munka részét képezte a sokszor héber és jiddis nyelvű kézírásos bejegyzések, ex librisek és bélyegzők leírása és szükség esetén németre való fordítása is.

A szerző két esettanulmányt ír le, melyek rávilágítanak, mennyire fontos a provenienciakutatás, és milyen eredmények születtek. Az elsőben *Margarethe és Lotte Tichauer* könyvének (*Richtlinien zu einem Programm für das liberale Judentum...*, 1912) sorsát ismerhetjük meg. A tulajdonosok kilétét – többek között a Yad Vashem adatbankja segítségével – sikerült kinyomozni, majd megtalálni a még élő leszármazottakat, végül eljuttatni hozzájuk a könyvet. A másik esetben nem könyv, hanem több pergamenlap volt a kutatás tárgya, melyek két tóratekercsből származtak, és egy névtelen adományozótól kerültek a könyvtár birtokába. A tulajdonost nem sikerült azonosítani ugyan, de a lapokat átadták a berlini zsidó hitközségnek, hogy járjon el a vallási előírások szerint a töredékes (megszentségtelenített) szövegekkel.

A két példa arra is rávilágít, milyen lépésekre van szükség ahhoz, hogy alapos kutatómunkával megtalálják egy-egy könyv „örökösét”. A visszaadott könyvek igazolták a kutatási projekt értelmét, szükségességét, az örökösök reakciói pedig azt mutatták, hogy mindez hozzájárulhat a háború miatt szétszakt családok történetének rekonstruálásához, emléket állítva egyúttal az áldozatoknak.

(Murányi Lajos)

187/2022

WALTERS, William H.: Survey design, sampling, and significance testing : key issues. – Bibliogr. In: The journal of academic librarianship. – 47. (2021) 3., 102344

A felmérések tervezése, statisztikai mintavétel és szignifikanciatesztelés: a legfontosabb kérdések

Felmérés; Könyvtártudományi kutatás; Módszertani útmutató; Publikálás -tudományos kiadványoké

Noha a könyvtár- és információtudományi publikációk fele alapul kvalitatív vagy kvantitatív adatok elemzésén, viszonylag kevés könyvtár- és információtudományi mesterszak foglal magában kötelező kutatómódszertani kurzust. A tanulmány szerzője neves könyvtártudományi szakfolyóiratok lektorként azt tapasztalta, hogy a szerkesztőségeknek elküldött empirikus tanulmányok közel egyharmadában vannak hiányosságok a felmérések tervezése, a mintavétel és a szignifikanciatesztelés terén. Jelen cikk azt tárgyalja, hogyan lehet elkerülni a leggyakoribb típushibákat.

Az első és legfontosabb lépés annak tisztázása, hogy mi a felmérések, illetve a véletlenszerű mintavétel és a szignifikanciatesztelés célja: 1. a mérésekben lévő torzítások (*bias*) és véletlen hibák (*random error*) felbecslése és minimalizálása egy jelenség összefüggéseinek megismerése érdekében; 2. statisztikailag megalapozott érvek biztosítása amellett, hogy a mintán megállapított eredmények kiterjeszthetők az alapsokaságra. Nincs szükség a fenti módszerekre a nem empirikus vizsgálatoknál (véleménycikk, szakirodalmi szemle, útmutató, elméleti esszé), továbbá esettanulmányok esetén. Az utóbbiaknál ugyanis az eredmények nem általánosíthatók, hiszen csak az adott egyénekre vagy szervezetekre vonatkoznak – a kutatónak más indokokat kell találnia, miért érdekesek a vizsgálódásai a szakma számára.

Fontos az is, hogy lássuk, mi a véletlen hiba és a torzítás közötti különbség. Leegyszerűsítve, a véletlen hiba az egyedi esetek mérésének esetlegességéből fakad, míg torzításról akkor beszélünk, ha a mért érték szisztematikusan eltér az alapsokaság valódi értékétől. A torzításoknak több tucat fajtáját különbözteti meg a szakirodalom. Fő típusaik: mintavételi torzítás, kutatói torzítás (pl. finanszírozási torzítás), valamint válaszadói torzítás (kognitív torzítások, pl. megerősítési torzítás, válaszok sorrendje és a válaszlehetőségek skálája miatti torzítás, társadalmi kíváncsiság miatti torzítás, önkép és valós képességek különbsége, tendencia „igen” válaszok adására, visszaemlékezés hiányosságai stb.).

Noha a könyvtártudomány előszeretettel alkalmazza, a felmérés mint módszer különösen hajlamosít a torzításokra, hiszen még intézmények vizsgálatakor is egyének válaszait tudjuk csak begyűjteni. Ezért első körben fontoljuk meg, szükség van-e egyáltalán felmérésre a kutatásunkhoz! Ha rendelkezésre állnak

faktuális adatok (tranzakciós naplók, gyűjteményi adatok, teljesítménymutatók stb.), válasszunk más adatgyűjtési módszereket (bibliometria, tartalom-elemzés stb.). Megfontolandók az egyéb módszerek (fókuszcsoport, megfigyelés, kísérlet stb.) előnyei és hátrányai is. Ha azonban attitűdöket, véleményeket, önértékelést szeretnénk feltárni, mindenképpen a felmérés eszközéhez kell nyúlnunk. A kutatónak eközben mindvégig szem előtt kell tartania a valóság és a percepció megkülönböztetését.

A kutatói és a válaszadói torzítást odafigyeléssel, a felmérés kérdéseinek és válaszlehetőségeinek gondos megválasztásával lehet minimalizálni. Kerüljük a túl általános kérdéseket, és figyeljünk oda a kérdések sorrendjére, a válaszlehetőségek skálájának eloszlására! (Példa: „Milyen gyakran keresi fel a könyvtár honlapját?” Más a „normális” a következő lehetőségek sugalmazása szerint: „Heti egyszer / havonta egyszer / havi egy alkalomnál ritkábban / soha”, és más, ha ezeket kínáljuk fel: „naponta / néhány naponta / heti egyszer / heti egy alkalomnál ritkábban”). A legcélravezetőbb a nyitott és zárt kérdések kombinációja. Az is fontos, hogy a felmérés ne állítson fel „küszöböt” a válaszadó elé, azaz legyen anonim, mindenki számára egyformán érthető és könnyen kitölthető. Végezetül: a kérdések ne sugalmazzák a választ! (Pl.: „Hogyan javította az új keresőrendszer a szakcikk megvalósíthatóságát?”) A kérdések és/vagy a válaszlehetőségek sorrendjének randomizálását ma már a népszerű platformok (*Qualtrics*, *SurveyMonkey*) is lehetővé teszik.

A mintavétel és a szignifikanciatesztelés arra szolgál, hogy egy költséghatékonyan kezelhető méretű mintából érvényesen általánosítani tudjunk az alapsokaságra, de nincs rájuk szükség, ha az alapsokaság összes eleme vizsgálható. Semmilyen statisztikai módszer nem teszi azonban lehetővé, hogy az alapsokaságon kívüli esetekre is következtethessünk a mintából – erre legfeljebb retorikai érvek vannak. Ezért egyértelműen le kell fektetni, mi a vizsgálat alapsokasága, és mik az esetek (pl. egyének, szervezetek, események). A cél a reprezentatív minta, amihez az ideális forgatókönyv az összes eset számbavétele (pl. egy egyetem hallgatói a tanulmányi nyilvántartások alapján) és a véletlenszerű kiválasztás, ám ez nem mindig lehetséges. A szakirodalomban találunk példákat a véletlenszerű mintavétel különböző variációira (pl. kétlépcsős mintavétel), illetve nem véletlenszerű mintavételi módszerekre is (pl. kényelmi mintavétel, kvótás mintavétel, hólabda-mintavétel). Utóbbiak alkalmazásával óhatatlanul esély van a mintavételi

torzításra. Ennek típusai: kiválasztási torzítás (pl. önkéntes résztvevők), túlélési torzítás (ha a felmérés befejezése előtt kiesők szisztematikusan különböznek a kitöltőktől), nem-válaszadási torzítás. A minta reprezentativitását a kutatónak mindig értékelnie kell a minta és az alapsokaság jellemzőinek összevetésével. A nagyobb minta alapvetően kívánatosabb, mint a kisebb, mivel csökkenti a véletlen hibák hatását, de nem szabad túlbecsülni a méret jelentőségét: a kis, de torzításmentes minta jobb, mint a nagy, de torzításokkal terhelt. Másfelől, nem annyira a minta összmérete számít, mint inkább az egyes összehasonlítani kívánt csoportoké. Ezek elemeinek ideális száma több tényezőtől függ, de általánosságban kijelenthető, hogy legalább 50 legyen.

A szignifikanciatesztelés célja annak felbecslése, hogy a mintában tapasztalható különbségek véletlenszerűek-e, vagy az alapsokaságban lévő különbségeket tükrözik. A szignifikanciateszt csak a véletlen hibák kiszűrésére alkalmas, a mintavételi torzítást nem tudja detektálni. Mindig különböző értékek összehasonlítását foglalja magában (két csoport, vagy a mintához társított érték és egy állandó). Több tucatnyi szignifikanciateszt létezik; ugyan a könyvtártudományi kutatások legtöbbször a t-tesztet (vagy másként a t-próbát) használják, nem mindig az a legjobb választás. Két szempont alapján hozunk döntést a szakirodalomban elérhető szignifikanciatesztek egyike mellett: a mérés jellege (számértékek, sorba rendezett értékek, dichotóm válaszok) és a felmérés típusa (független minták, páros minták, egyetlen minta) szerint. A felmérés eredményeit Excel táblában érdemes rögzíteni, ahol minden egyes változóhoz egy oszlop, minden egyes esethez egy sor tartozik. A számításokhoz statisztikai programokat (*SPSS*, *SAS*, *Stata*, *Minitab*) és online kalkulátorokat használhatunk. A szignifikanciateszt fő eredménye a p-érték: ez minél kisebb, annál nagyobb bizonyossággal különbözik a két csoport az adott változó szempontjából. A magasabb p-érték a véletlen nagyobb szerepére utal. Akkor szignifikáns a kutatás eredménye, ha a p-érték alacsonyabb, mint az előre megadott α -érték, amely tulajdonképpen a téves következtetések elfogadott kockázatát jelenti (konvencionálisan általában 0,05, azaz 5%). Sok kutató a felmérések értékelésekor a legalacsonyabb p-értékű eredményeket tartja a legfontosabbnak, pedig ez nem feltétlenül van így: az értékek nagyságában lévő különbségek sokszor jelentősebbek.

A kutatásról készített publikációban elengedhetetlen a módszertan ismertetése, az eredmények bemutatása

és magyarázata. Végezetül érdemes leszögezni, hogy az esettanulmányok és a kis mintás felmérések sem érdektelenek, ha a kutató érvelni tud a fontosságuk mellett: új kutatások kiindulópontjai lehetnek, vagy a módszereiket más kontextusokban is érdemes lehet kipróbálni.

Az alapos kutatás-előkészítés és a körültekintés segít megelőzni a leggyakoribb hibalehetőségeket, ugyanis a legjobb statisztikai eszközök sem segítenek, ha már kiküldtünk egy torzításra hajlamosító kérdőívet egy rosszul kiválasztott minta számára.

(A cikk gazdag bevezető szakirodalmat tartalmaz a statisztika és a kutatómódszertan témájában.)

(Szabó Piroska)

Lásd még 237

Tudománymetria, bibliometria

188/2022

BOBROV, Leonid Kupriánovič: Dostovernost' ssylok na naučnye izdaniâ : primer poroždeniâ mifov i netočnostej. – Bibliogr. In: Naučnye i tehničeskije biblioteki. – (2022) 5., p. 47–65.

Res. angol nyelven

A tudományos kiadványokra történő hivatkozások megbízhatósága: példa mítoszok és pontatlanságok születésére

Felmérés; Hivatkozás; Publikálás -tudományos kiadványoké

Az információ hitelessége mindig is aktuális kérdés volt, az utóbbi években a probléma élesebbé válását a globalizációval, a világháló fejlődésével és az információrobbanással hozzák összefüggésbe. A szerző 10 évre visszamenőleg összehasonlította a RINC-ben (*Rossijskij index naučnyh citirovanij* = Oroszországi Tudományos Hivatkozási Index), a *Web of Science*-ben és a *Scopus*-ban a megbízhatósággal foglalkozó címeteket a 2022. januári állapot szerint: a RINC adatbázisban a „megbízhatóság” szó 6162 címben fordul elő, „az információ megbízhatósága” kifejezés pedig 1292 dokumentum címében vagy kulcsszavai között. A találatok téma szerinti összehasonlítása az adatbázisok eltérő osztályozási rendszerei miatt nehéz, de az megállapítható, hogy a *Scopus*-ban a tudományos információk megbízhatóságát érintő publikációk háromnegyede az orvos- és műszaki tudományok, valamint a számítástechnika területén jelent meg, míg a

RINC-ben a legtöbbször a gazdaságtan, közgazdaságtudományok, az „Állam és jog. Jogtudományok”, az „Orvostudomány és egészségügy” témában. A *Web of Science* esetében az említett témakörök megoszlása hasonló, a publikációknak azonban mintegy a fele az „Egyéb” osztályba került.

A témában megjelent publikációk szerzőinek nagy része egyetért abban, hogy elsősorban az információforrás hitelességét kell értékelni; akkor lehet megbízhatónak ítélni, ha a forrásról ezt több független mű is megerősíti. Az információk átvétele plágiumellenes rendszerekkel, a bibliográfiai hivatkozások elemzésével stb. nyomon követhető. Ugyanakkor számos példa igazolja, hogy egy mű minőségét és megbízhatóságát nem bizonyítja az a tény, ha arra sokan hivatkoznak.

A tudósok hatékony munkájának mennyiségi értékelésében több évtizede vitatéma az elsődleges forrásokra történő hivatkozások száma; több publikáció azt a következtetést vonja le, hogy a tudományos hivatkozások 70–90%-át a szerzők más cikkek irodalomjegyzékéből vették át. A szakirodalom foglalkozik az ún. negatív és a visszavont cikkekre történő hivatkozással, valamint a hivatkozás és a tudományos publikáció minősége közötti ok-okozati összefüggések hiányával is.

A cikk a továbbiakban egy konkrét példán keresztül mutatja be, hogy egy publikációra történő hivatkozás nemcsak annak minőségét és megbízhatóságát nem támasztja alá, de még a létezését sem. A szerző *A tudásmenedzsment az Oroszországi Tudományos Hivatkozási Index tükrében* című cikke elkészítése során számos hivatkozást talált K. M. Wiig *A tudásmenedzsment alapjai* című, orosz fordításban 1986-ban kiadott monográfiájára, amelyben a fogalom – állítólag – először jelent meg. A hivatkozásokban azonos a mű terjedelme, de a kiadót illetően több név is megjelenik. Jogos a kérdés: melyik kiadó publikálta 1986-ban Wiig monográfiájának orosz fordítását? A cikk szerzője nem találta a könyvet sem a novoszibirszki, sem a nagy oroszországi könyvtárak elektronikus katalógusában, még a Kongresszusi Könyvtárban sem. Könyvtárközi kölcsönzési kérésére is negatív választ kapott. Kutatásának eredményei: Wiig a témában első monográfiáját 1993-ban adta közre, tehát orosz fordítása nem jelenhetett meg 1986-ban; az egyik hivatkozásban szereplő kiadót csak 2004-ben regisztrálták. A szerző levelet írt Wiig professzornak, aki megerősítette, hogy *Knowledge Management Basics* címmel nem írt monográfiát, csak *Knowledge Management Foundations* címmel, 1993-ban. Az

orosz Wikipédiában a fiktív 1986-os műre az első hivatkozás 2011 októberében jelent meg; ebből következik, hogy az oroszországi publikációkban ezután kezdtek rá hivatkozni. Nyilvánvaló, hogy a szerzők nagy része úgy hivatkozik a monográfiára, ahogy annak bibliográfiai leírása a Wikipédiában található. Első pillantásra az eset nem rendkívüli, de óvatosságra int, hogy idővel egy nem hiteles információ, amelyre egyre többen hivatkoznak, *feltétlenül* hitelessé válik. A megoldás az, hogy hivatkozni nem a Wikipédiára, hanem közvetlenül az eredeti átnézett forrásokra kell.

(Viszocsekné Péteri Éva)

189/2022

ŽAROVA, Elena Nikoaeвна: Naukometriâ v oblasti sociogumanitarnyh nauk : problemy i puti ih rešeniâ. – Bibliogr. In: Naučnye i tehničeskije biblioteki. – (2022) 4., p. 34–53.

Res. angol nyelven

Tudománymetria a társadalom- és humán tudományok területén: problémák és megoldási módok

Adatbázis; Felmérés; Hivatkozás; Publikálás -tudományos kiadványoké; Tudománymetria

Napjaink globális kihívásait figyelembe véve a tudomány és az oktatás az állam tudományos és technológiai vezető szerepének kulcsfontosságú eszközeivé válnak. Bár az állam nagy figyelmet fordít a tudomány fejlesztésére és a humán tőke bevonására a kutatási-fejlesztési szektorba, Oroszországban a kutatók száma 2015 és 2019 között 8,2%-kal csökkent. Tudományterületek szerint vizsgálva szembevetve a kutatók számának túlsúlya a természet- és műszaki tudományok területén. A kutatók számának csökkenése nem volt hatással az összes publikáció és az oroszországi tudósok publikációinak arányára: a *Web of Science* (WoS) adatai szerint az arány 2,5%-ról 2019-re 2,9%-ra nőtt. Az összes publikációból a társadalom- és a humán tudományok aránya mindössze 16,9%, aminek egyik magyarázata, hogy ezeken a területeken lényegesen kevesebb a kutató. Következésképpen a kutatók tudományos teljesítményének értékeléséhez nem lehet ugyanazt a módszert alkalmazni a természet- és a társadalomtudományok területén. A tudományirányítási modellt a tudománymetria segítségével lehet korszerűsíteni. Napjainkban azonban megoszlanak a vélemények a tudománymetriai

módszerek alkalmazásának célszerűségéről a tudományos tevékenység értékelésében. A szerző számos, tudománymetriával foglalkozó szakértő véleményét elemezte: többen gondolják úgy, hogy a tudománymetriai mutatók használata inkább a természet- és a műszaki tudományok területén igazolt. Ennek okát többek között abban látják, hogy a társadalom- és a humán tudományok területén:

- a hivatkozások jelentős része monográfiákra, könyvekre, vitairatokra (és nem cikkekre) utal, amelyekre általában hosszabb idő elteltével (akár 10 év) hivatkoznak;
- a WoS-ban vagy a *Scopus*-ban kevesebb az oroszországi folyóirat és a könyvkiadó;
- az oroszországi kutatók külföldi folyóiratokban történő publikálását nehezíti az idegen nyelvek alacsony szintű ismerete;
- a publikációk szerzői ritkán kutatócsoportok, keves a társszerzős kutatás (1-2 szerző a jellemző). A cikk szerzője mindkét nagy tudományterületen több szempont szerint elemezte az 1980–2020-as időszakban a WoS-ban feldolgozott hivatkozásokat és publikációkat. Az elemzés egyik eredménye, hogy a WoS-ban az angol nyelvű publikációk vannak többségben, ami közvetlenül hat a tudományos világra, és egyértelműen gátolja az oroszországi tudományos eredmények külföldi népszerűsítését. Felül kell vizsgálni a tudósok munkájának értékelését a társadalom- és a humán tudományok területén, valamint a tudomány szervezését a felsőoktatási intézményekben. A szerző javaslata, hogy a hivatkozásindex kiszámításához legalább 10 éves időszakot kell figyelembe venni a jelenleg előírt 5 év helyett. Ennek megfelelően módosítani kell az aktuális beszámolási kötelezettségeket, ami hatással lesz a pénzek igazságos elosztására a kutatói és az oktatói munkatársakkal kötendő szerződések során. A hangsúlyt a WoS-ban és a *Scopus*-ban indexelt folyóiratok helyett a RINC-ben (Oroszországi Tudományos Hivatkozási Index) feldolgozott folyóiratokban megjelent publikációkra és a RINC fejlesztésére kell helyezni. (Az adatbázis tartalma 6 ezer oroszországi folyóirat és az oroszországi tudósok több mint 11 millió publikációja.) Folyik a munka a RINC ismert hátrányainak kiküszöbölésére. Minőségi mutató lehet a publikálás a magas impakt faktorral rendelkező hazai folyóiratokban, valamint a tudományos minősítő bizottság által összeállított, lektorált tudományos folyóiratok jegyzékén szereplő kiadványokban.

További javaslatok:

- a társadalom- és a humán tudományok területén a tudósok munkájának értékelését segítheti, ha a WoS-ban feldolgozzák a monográfiákat, továbbá a gyűjteményes kötetekben, konferenciaanyagokban megjelent tanulmányokat is;
- növelni kell az oroszországi folyóiratok angol nyelvű változatainak számát;
- nem korrekt a tudósok munkáját csupán mennyiségi tudományometriai mutatókhoz kötni és ennek alapján finanszírozni, az értékeléshez minőségi szempontokat is figyelembe kell venni.

A publikációk és a hivatkozások száma nem jellemezheti egy ország tudományos potenciálját, az csak az országok közötti összehasonlító elemzés része lehet.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Lásd még 224

Információszerzés (information management)

190/2022

BONANNI, Mimmo – SULLIVAN, Christina: Making a case for Zotero : embedded courses, collaboration, and resources sharing. – Bibliogr. In: College & research libraries news. – 83. (2022) 5., p. 201–205.

Érvek a Zotero mellett: beépített könyvtárost alkalmazó kurzusok, együttműködés és forrásmegosztás

Felsőoktatási könyvtár; Használók képzése -felsőoktatásban; Hivatkozás; Információs műveltség; Információszerzés; Szoftver

A Zotero az egyik kedvelt hivatkozáskezelő eszköz a hallgatók körében, melynek használatát többek között az Arizonai Állami Egyetem (ASU) Könyvtára is oktatja. Egy beépített könyvtárosokat alkalmazó kurzuson a csoportprojektekhez kapcsolódó bibliográfia készítésére alkalmazták az eszközt, ami esettanulmányként szolgál a Zotero teljes potenciáljának a kiaknázására.

A többi hivatkozáskezelő szoftverhez hasonlóan a Zotero célja a források gyűjtésének támogatása. Mivel nyílt forráskódú és ingyenes, nem csak egyetemi környezetben működik, a diákok tanulmányaik befejezése után is használhatják. A program letöltése mellett szükség van egy böngészőbővítmény és egy

szövegszerkesztőbeli *plug-in* telepítésére is – e lépések után a multifunkciós eszköz számos lehetőséget biztosít a kutatómunka támogatására. Az online üzemmód azt is lehetővé teszi, hogy a felhasználók a csoportmappákban (*Zotero groups*) hivatkozásokat, jegyzeteket és kulcsszavakat osszanak meg egymással. Ez megakadályozza, hogy a tagok párhuzamosan dolgozzanak, a közösen kialakított kulcsszavak és kategóriák pedig megkönnyítik a tételek rendszerezését. A létrejött mappa végezetül egy linken keresztül osztható meg tulajdonképpen bárkivel. Ez különösen hasznos a közösségi médiában, ahol nincs értelme az egyes bejegyzések végére hosszas bibliográfiákat tenni – a Zotero-csoportra mutató link beillesztésével a helytakarékoság mellett garantálható a hitelesség is, ami kiemelt fontossággal bír a közösségi médiában terjedő álhírek burjánzása közepette.

Az ASU 2017-ben indította el a Bölcsészeti Labor (*Humanities Lab*) nevű innovatív kezdeményezését, amelynek keretében a hallgatók és az oktatók együtt dolgoznak különböző kutatási projekteken, melyek való életbeli problémák megoldását célozzák. A Bölcsészeti Labor együttműködik az ASU könyvtárával az információs műveltségi képzés kurzusokba való integrálása érdekében. Azon túl, hogy a félév elején beszélnek a könyvtári forrásokról, a könyvtárosok az órákon, chaten és csoportos találkozókra állnak a résztvevők rendelkezésére.

2021 tavaszi szemeszterében a Bölcsészeti Labor *Fenntartható divat* című kurzusán a könyvtárosok két eszközt ajánlottak a projektmunkák támogatására: a *Google My Maps* segítségével a diákok ruháik gyártási helyeit geokódolták, a Zoteroval pedig az egyes projektcsoportok a divat és blokklánc kapcsolatával foglalkozó kutatásaik hivatkozásait gyűjtötték össze. (A könyvtárosok megmutatták, hogyan lehet a böngészőbővítmény segítségével az adatbázisokból és az internetről kinyerni a hivatkozásokat.) Az eredményeket az Instagramon tették közzé, a posztok végén a vonatkozó Zotero-linkkel. A hallgatók a Zotero-csoportok kezelését gyorsan elsajátították, és sokan nagyon hasznosnak tartották ezt a funkciót. Volt, aki kijelentette, hogy más kurzusokhoz is használni fogja a Zotero-t.

Az esettanulmány megmutatta, hogy a Zotero nemcsak egyéni hivatkozásgyűjtésre, de csoportmunkára is alkalmas, és a közösségi médiában történő hiteles ismeretterjesztést is támogatja.

(Szabó Piroska)

Lásd még 232

Könyvtár- és tájékoztatásügy

Általános kérdések

Lásd 194, 195, 203

Nemzetközi könyvtárügy

191/2022

KATZ, Ari: Neglected to indispensable : lessons from Beyond Access for global public library reform and development. – Bibliogr. In: Public library quarterly. – 41. (2022) 3., p. 273–293.

Mellőzöttekből nélkülözhetetlenek: a Beyond Access program tanulságai a globális közkönyvtári reformokhoz és fejlesztésekhez

Közművelődési könyvtár; Nemzetközi helyzetkép; Támogatás -pénzügyi -általában

A *Beyond Access* volt az első nagyszabású globális kísérlet a nemzetközi fejlesztések és a közkönyvtárak világának összekapcsolására. A program 2011 és 2018 között működött, tucatnyi országban zajló projektek sorozataként, amelyeket azért indítottak, hogy segítsenek katalizálni a könyvtárak fejlődését nemzeti célok mentén. Azzal a kiindulással, hogy a legtöbb alacsony és közepes jövedelmű országban a könyvtárak elhanyagoltak és alacsony látogatottságúak voltak, elavult készségekkel rendelkező személyezettel, a program egyes országokban hatékonyan bevonta a közkönyvtárakat a nemzeti párbeszédbe, miközben más országokban ez nem sikerült. Ez a cikk azt vizsgálja, hogy milyen feltételek és intézkedések vezettek a hatékony projektekhez, és milyen tanulságokat lehet levonni a program munkájából a jövőbeli könyvtárfejlesztési erőfeszítésekhez. Mianmarban és Grúziában a program a központi kormányzat digitális stratégiáihoz igazodó új beruházásokat vonzott a közkönyvtárakba. Bangladesben és a Fülöp-szigeteken a program integrálta a közkönyvtárakat az oktatással kapcsolatos kezdeményezésekbe, ahol korábban figyelmen kívül hagyták őket. Az alacsony és közepes jövedelmű országokban több mint negyedmillió közkönyvtár található, így a könyvtári rendszerekben továbbra is hatalmas lehetőségek rejlenek arra, hogy

megegyesítsék jelentőségüket a XXI. században, új forrásokat vonzzanak, és létfontosságú szolgáltatásokat nyújtsanak. A könyvtárvezetők világszerte építhetnek a *Beyond Access* tapasztalataira, hogy segítsenek a könyvtárak modern igények szerinti új-jáélesztésére irányuló kezdeményezésekben.

(Autoref.)

Lásd még 194, 198, 203, 226, 239

Nemzeti könyvtárügy

192/2022

VAN KEMPEN, Sander [et al.]: Trends in the Dutch and Finnish library landscape. – Bibliogr. In: Library management. – 42. (2021) 3., p. 167–183.

Trendek a holland és a finn könyvtárügyben

Általános helyzetkép; Jogszabály -könyvtárügyi; Könyvtárügy; Közművelődési könyvtár; Összehasonlító könyvtartudomány; Statisztika; Szolgáltatások használata; Támogatás -pénzügyi -állami, hatósági

A tanulmány célja, hogy áttekintést adjon a hollandiai és finnországi közkönyvtárak jelenlegi helyzetéről a könyvtári törvények és a főbb könyvtárhasználati trendek alapján.

Az alkalmazott megközelítés a vonatkozó jogszabályok áttekintését, valamint a holland és finn nemzeti könyvtári adatok statisztikai elemzését öleli fel.

Az eredmények azt mutatják, hogy miközben a fizikai kölcsönzés és az olvasási készség (*literacy*) visszaesése figyelhető meg, a látogatók száma, a digitális kölcsönzés mennyisége, valamint a tevékenységek és rendezvények száma növekszik. Ezenfelül Hollandiában csökken a pénzügyi támogatás, míg Finnországban nőnek a közkönyvtárak kiadásai.

A cikk kiindulópontját a hollandiai és a skandináv (elsősorban finn) közkönyvtárak különböző nézőpontjai képezik.

(Autoref.)

Lásd még 183, 211, 221

Központi szolgáltatások

Lásd 243

Együttműködés

193/2022

POHLKAMP, Svenia – ZARNITZ, Monika: Die lange Sicht ... nestor – Das Kompetenznetzwerk für Langzeitarchivierung und Langzeitverfügbarkeit digitaler Ressourcen. – Bibliogr. In: Bibliotheksdienst. – 56. (2022) 5., p. 274–284.

Res. angol nyelven

Hosszú távú perspektíva... Nestor – a digitális források hosszú távú archiválásának és hozzáférhetőségének kompetenciahálózata

Digitalizálás; Együttműködés -szakterületi; Hálózati modell; Közgyűjtemény; Megőrzés; Továbbképzés

A munkát és magánéletet egyaránt átható digitalizáció és a digitális eszközök használata új kihívásokat jelent az információk és az információhordozók dokumentációja, archiválása és újrahasznosítása terén, így a közgyűjtemények munkájában is. A gyors technikai változások az adathordozókat, a leolvasókat, az adatok formátumát, az operációs rendszereket és a programokat egyaránt érintik. A digitális objektumok nagyobb veszélynek vannak kitéve, mint a hagyományos dokumentumok. A hosszú távú digitális archiválás fő célja, hogy a digitális dokumentumok és objektumok tartósan olvashatóak és értelmezhetőek maradjanak. Ez a folyamat igen komplex, sokfajta szaktudást és naprakész ismereteket igényel.

A Nestor a digitális források hosszú távú archiválását és hozzáférhetőségét támogató kompetenciahálózat Németországban. Tagjai levéltárak, könyvtárak, múzeumok, egyetemek, számítóközpontok, kutatóintézetek és cégek; osztrák és svájci tagokat is szívesen látnak, és kapcsolatot ápolnak a digitális archiválás szereplőivel világszerte. A Nestor 2002-ben jött létre az Oktatási és Kutatási Minisztérium (BMBF) projektjéből, amelyben hosszú távú digitális archiválási stratégia megalkotását kezdeményezték. Első szakaszában (2003–2006) a hálózatot építették fel, a második szakaszban (2006–2009) bővítették, megszilárdították. 2009-ben 7 tagja volt a hálózatnak, számuk 2020-ra 22-re nőtt. Közéjük tartoznak szövetségi és

tartományi levéltárak, a nemzeti könyvtár, a berlini Humboldt Egyetem. A résztvevők lefedik Németország egész területét. A hálózat hatóköre azonban lényegesen nagyobb, mint a partnerintézmények száma. 2021-ben 96 intézmény képviselőjében 144 szakember vett részt a munkacsoportok munkájában. Megoszlásuk a következő volt: 34,4% felsőoktatási intézmény, 19,8% levéltár, 17,7% kutatóintézet, 15,6% könyvtár, 2,1% egyházi gyűjtemény, 1% múzeum, 9,4% egyéb intézmény.

A Nestor élénk szakmai információcsere fóruma. A tevékenységek (főként DIN- [Német Szabványügyi Testület] szabványok kidolgozása, archivumok minősítése, kiadványok előállítása, képzés) összesen 11 munkacsoportban folynak. Ezek közül fontos szerepet tölt be a formátumfelismeréssel, a személyes digitális archiválással és az úgynevezett SIP-konkretizálással foglalkozó munkacsoport. A formátumok felismerése az avulás, a migráció és a korszerű szoftverkörnyezet biztosítása szempontjából lényeges. A személyes digitális archiváláshoz a Nestor útmutatást ad a <https://meindigitalesarchiv.de> honlapon. A digitális archivumoknak átadandó SIP-adatcsomagok előállításához ajánlásokat, irányelveket és közös szakmai szókészletet dolgoznak ki.

A Nestor rendezvénykínálata a kompetenciafejlesztést szolgálja, a közgyűjteményi terület képző- és továbbképző intézményeivel együttműködve alakították ki. Egy kézikönyvben (*Nestor-Handbuch*) összefoglalták a legfontosabb ismereteket. Kétévente szerveznek úgynevezett Nestor-iskolát (*Nestor-School*), a célközönséget kezdőkre és haladókra osztják fel. A gyakorló digitalizálók számára évente egyszer találkozót tartanak. A Nestor munkacsoportjai szemináriumokon mutatják be eredményeiket. A pandémia következtében megnőtt a virtuális rendezvények száma. A tapasztalatokat felhasználva 2021-től webes szemináriumokat tartanak, amelyekre közel százan regisztrálnak. A témák: a hosszú távú digitális archiválás alapfogalmai, folyamatai, speciális részterületei (formátumfelismerés, AV-média, adatformátumok, SIP-előállítás stb.).

A Nestor kiadványai ingyenesen hozzáférhetők a <https://langzeitarchivierung.de> weboldalon. Különböző sorozatokat adnak közre: a szakértői munkacsoportok eredményeit (*Nestor Materialien*), összefoglaló munkákat, kézikönyveket (*Nestor Handbücher*), aktuális rövid tanulmányokat (*Nestor Thema*), válogatott tudományos közleményeket (*Nestor Edition*). Ugyanitt megtalálhatók különböző állásfoglalások, információk és híradások is.

A Nestor nyílt hálózat, amelynek munkájához bárki csatlakozhat, aki az információ- és tapasztalatcserében szívesen részt venne. Közös célja az érdeklődés és egymás támogatása.

(Hegyközi Ilona)

Lásd még 207, 210, 211, 220, 223, 233, 243, 249

Jogi szabályozás

194/2022

DÖHL, Frédéric: Künstliche Intelligenz, Recht und Kulturerbe : zum Potenzial einer strategischen Dynamik im aktuellen rechtspolitischen Diskurs um die anstehende EU-KI-Verordnung für das Bibliothekswesen. – Bibliogr. In: Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie. – 68. (2021) 6., p. 338–349.

Res. angol nyelven

Mesterséges intelligencia, jog és kulturális örökség: a könyvtári ágazatot érintő stratégiai dinamikáról a készülő uniós MI-rendeletéről szóló jelenlegi jogpolitikai diskurzusban

Digitalizálás; Jogszabály -más területről; Könyvtárügy; Mesterséges intelligencia; Nemzetközi helyzetkép

A cikk kiindulópontja a mesterséges intelligencia (MI) törvényi szabályozását célzó, folyamatban lévő európai jogalkotási folyamat, amely világszerte az első jogalkotási folyamat az MI-vel kapcsolatos kérdésekről. A jelenlegi MI-rendelettervezet középpontjában a nagy kockázatú területek szabályozása áll, az autonóm vezetéstől a bűnüldözésig. A kultúra és a kulturális örökség itt nem játszik szerepet. Az Európai Parlamentnek az MI-rendelettervezetről szóló új állásfoglalásában azonban tárgyalják az oktatás, a kulturális örökség és a kreatív iparágak területét. Jelen cikk a kulturális javak digitalizálásának példáján keresztül azt a kérdést vizsgálja, hogyan tudja felhasználni a könyvtári ágazat stratégiai és érvelési szempontból az uniós jogalkotó véleményformálási folyamatát.

(Autoref.)

Lásd még 192, 221, 242

Könyvtárosi hivatás

195/2022

MINDEL, David: Ethics and digital collections : a selective overview of evolving complexities. – Bibliogr. In: Journal of documentation. – 78. (2022) 3., p. 546–563.

Az etika és a digitális gyűjtemények: a kialakulóban levő komplex jelenségek szelektív áttekintése

Általános helyzetkép; Digitalizálás; Elektronikus könyvtár; Használók képzése; Hátrányos helyzetű olvasó; Könyvtárosetika

A digitális gyűjtemények számának növekedésével egyre nagyobb figyelmet kell kapnia az etikai kérdések vizsgálatának, tehát nemcsak arra kell figyelniünk, hogy milyen információkat tartalmaz az adott gyűjtemény, hanem arra is, hogy az információkat hogyan választjuk ki, tesszük hozzáférhetővé, és miként tudják hasznosítani a felhasználók. Ezeknek a kérdéseknek egy részére az információetika ad választ, amely az etika egyik részterületeként a digitális gyűjtemények szerepét is vizsgálja.

Ezek a kérdések korántsem új keletűek, viszont a tágabb értelemben vett digitális adatok növekvő szerepe sajátos komplexitást ad megközelítésünknek. A digitális gyűjteményeknek ugyanis tükrözniük és szolgálniuk kell az érdekelt felek igényeit és szükségleteit, miközben egyensúlyt kell teremteniük az általános hozzáférés és a megőrzés között. Azokat a döntéseket, hogy bizonyos információkat bemutassunk, míg másokkal nem foglalkozunk, befolyásolhatja a politika, a kulturális preferenciák és a társadalmi értékek. Mint minden könyvtári gyűjtemény, a digitális gyűjtemény is alkalmas arra, hogy elősegítse tartalmának intellektuális felfedezését, és lehetővé teszi az is, hogy az intézmények azonosítani tudják az olvasóik számára értékes műveket, formálva egyúttal a felhasználói prioritásokat is. Az információ kiválasztása, létrehozása, kezelése, terjesztése és megőrzése során hozott döntések ugyanis visszahatnak arra, hogy az információt hogyan és hol fogyasztják, értik és használják. Fontos, hogy támogassuk és megerősítsük a digitális dokumentumok leírásával és hozzáférhetőségével kapcsolatos kritikus gondolkodásunkat a kisebbségi társadalmi csoportok reprezentációja vagy például a látás- vagy hallássérültek hozzáférése szempontjából.

A könyvtári információk kiválasztása a könyvtárosok által gyakorolt ellenőrzés egyik kulcsterülete az információ szervezése, megőrzése és terjesztése mellett. A dokumentumok etikus kiválasztásának célja, hogy az információ valóban értékes és hasznos legyen. Ez megerősíti annak fontosságát, hogy a digitális gyűjtemények építése olyan könyvtárosok közreműködése mellett történjen, akik többféle gyűjtemény vagy éppen tanterv ismeretében tudnak döntéseket hozni. Ugyanakkor a hagyományos és a digitális gyűjteményfejlesztés esetében sem garantálható, hogy a gyűjtemények mentesek lesznek az elfogultságtól: a könyvtárosok döntéseit a politika, a kulturális preferenciák és a társadalmi értékek is befolyásolják.

A digitális gyűjtemények az interneten elérhető információknak csak az egyik alcsoportját jelentik, és a világ nagy része nem ezeket tekinti elsődleges információforrásnak. Az is illúzió, hogy a digitális technológiákon keresztül tegyük lehetővé az egyetemes hozzáférést, mivel utóbbit komplex hatalmi, pénzügyi, infrastrukturális, műveltségi és egyéb tényezők határozzák meg. A digitális formátumban létrehozott és terjesztett kormányzati dokumentumok meglete nem eredményez például tájékozottabb nyilvánosságot azokban az országokban, ahol nincs meg az internet-hozzáférést támogató, széles körű infrastruktúra vagy sáv szélesség. A digitális szakadék jelenségének összetettségét mutatja, hogy a fejlett digitális infrastruktúrájú országokban – digitális készségek hiányában – sem rendelkezik minden állampolgár egyenlő hozzáféréssel ezekhez az információkhoz.

A kiválasztáson kívül a digitális információk mennyiségének kezelése is kihívást jelent, ami megnehezíti a származás ellenőrzését és a kontextus meghatározását. A digitalizálás során a képek transzparens módon való módosítása a manipuláció elfogadható formája lehet, ám a képek manipulálása félrevezetés vagy megtévesztés céljából egyértelműen etikátlan, ezért az eredeti fájlok azonosítása mellett azok integritását is ellenőriznünk kell, ami kiegészül azzal, hogy kontrolláljuk a mobiltelefonokkal készített digitális képek beáramlását is. A gyűjteményekhez kötődő, eleve digitális formában létrejött (*born digital*) dokumentumok teljességét megőrizni korlátozott anyagi források mellett lehetetlen feladat. Elvárható viszont, hogy felkutassuk, megőrizzük és terjesszük a helyi kötődésű kiadványokat. A digitálisan létrejött tartalmak megőrzésre való kiválasztása során az időtényezőre is figyelemmel kell lennünk, hiszen amilyen gyorsan keletkeznek, annyira sérülékenyek és kitéttek az avulásnak. A számítógépes algoritmusokba (kere-

sőmotorokba, mesterséges intelligenciába) ágyazott torzításokat is érdemes tudatosítani magunkban és a felhasználókban.

Az etikus információk érdekében az információtudományi területen dolgozóknak meg kell találniuk az egyensúlyt a digitális gyűjtemények építésében, továbbá biztosítaniuk kell a digitális állományok megfelelő kezelését, integritását, történetük transzparenciáját, figyelembe véve a digitális gyűjtemények korlátait. Maguk az intézmények is szembesülnek korlátokkal, de ezeket igyekezhetnek ellensúlyozni nyílt hozzáférésű, nyílt forráskódú megoldások révén. Az etikai kihívásokra tanulásal és oktatással, együttműködéssel, a közösséggel való kapcsolat fenntartásával és szakmai irányelvek, belső eljárások betartásával adhatnak választ. Ugyanakkor a nyilvánosságnak kell felelősségre vonnia azokat, akik visszatartják vagy hamisan jelenítik meg az információt, és általában korlátozzák az információkhoz való hozzáférést.

(Koltay Tibor)

196/2022

SKALICOVÁ, Jana: Ako byť dobrým detským knihovníkom. – Bibliogr. In: Knižnica. – 23. (2022) 2., p. 32–39.

Res. angol nyelven

Hogyan legyünk jó gyermekkönyvtárosok?

Gyermekolvasó; Iskolai és gyermekkönyvtárak; Könyvtárosi hivatás; Személyzet; Továbbképzés

A Szlovák Nemzeti Könyvtár akkreditált tanfolyamot indít gyermek- és ifjúsági könyvtárosok, gyermekirodalommal foglalkozók, iskolai vagy fiókkönyvtárakban dolgozók számára. A gyermekkönyvtárosok szerepe rendkívül fontos a könyvtár mint élő szervezet jövője szempontjából. *Ranganathan* alapelvei a mai napig érvényesek, a gyermekeket orientáló könyvtárosok munkája pedig felelősségteljes feladat.

A gyermekkönyvtáros legfontosabb tulajdonsága, hogy ambiciózus, bármilyen olvasói réteggel képes foglalkozni, emberszerető, tiszteletet adó és váró, a gyermekek védője, kreatív és céltudatos, igényli a folyamatos képzést, elismeri és használja az új médiát és technológiákat. A gyermekkönyvtárosok adminisztratív feladataik mellett teljes személyiséggel a gyermekekkel való foglalkozásra specializálódnak. Személyiségük és szakismeretük folyamatosan fej-

lódik, ahogyan olvasóikat kísérik a testi és érzelmi növekedésben. Különböző korcsoportokat ellátva speciális programokat szerveznek a gyerekeknek, miközben maguk is folyamatosan fejlődnek szakmailag. Nemcsak a gyerekeket szolgálják ki, hanem a velük érkező felnőttekkel (szülőkkel, nagyszülőkkel, pedagógusokkal) is törődnek. Szoros kapcsolatot alakítanak ki a tanárokkal, hogy megalapozzák a könyvtárlátogatás jövőjét. Széles körű tapasztalatokkal, ismeretekkel és készségekkel kell rendelkezniük a speciális rétegekkel való megfelelő bánáshoz.

A könyvtáros pálya választásakor a leendő gyermekkönyvtárosok néha azt hiszik, ez a feladat talán könnyebb, mint felnőttekkel foglalkozni. A gyermekkönyvtárosnak nem kell a pedagógushoz hasonlítania, de jól kell éreznie magát a gyermekek társaságában, kellő altruizmussal is rendelkeznie kell. A gyermekek szeretete nélkülözhetetlen a ráhangolódáshoz, problémáik megértéséhez. A gyermekkönyvtárosnak nem szabad se túl-, se alulértékelnie a gyermekeket kínzó problémákat. Sokuk írhatna egész könyvet erről, hiszen a szülők és a pedagógusok mellett nekik van ezek meghallgatására leginkább idejük és türelmük.

A gyermekek könyvtári jelenléte különböző lehet. Ha baráti csapatban érkeznek, másként viselkednek, mint mikor felnőttekkel látogatnak a könyvtárba. A kölcsönzési hosszabbítások, lejáratok stresszelhetik őket, emellett félelmet kelthetnek bennük a felnőttkével közös kölcsönzőpultok, és eltéríthetik őket a könyvtári szolgáltatások igénybevételétől. A gyermekkönyvtárosok „védőügyvédként” képviselik a gyermekek érdekeit a könyvtárban, védelmet nyújtanak számukra, a programokon megfelelő körülményeket biztosítanak nekik a többi olvasó igényeinek figyelembevételével. A hidat a könyvek és a gyermekolvasók között különböző módszerekkel építhetik fel: ajánlással, meséléssel, játékkal, kézműves foglalkozással.

A gyermekkönyvtáros barát, pszichológus, tanár, terapeuta, védelmező, mentor egy személyben. Közreműködésével az elfelejtett könyvek is előkerülnek, olvasóra találnak. Mindezt lelkesedéssel, tapasztalattal, kreativitással éri el. A könyvtári programokon a gyermekek olyan többletérővel teltekeznek, amelyek felülmúlják az egyéb médiumok nyújtotta lehetőségeket. A nyugodt környezet szintén jó hatást gyakorol rájuk. A jó könyvtárosnak munkájába beépítve számolnia kell a digitális technológiával, de nem könnyű megtalálni az egyensúlyt az új és a hagyományos technológiák és eszközök között.

A szlovák gyermekkönyvtárosok összetett munkája sokszor alulbecsült és alulfizetett, pedig felelősségteljes és kihívásokkal teli, ezért nehéz jó gyermekkönyvtárosokat találni. Folyamatos képzésük biztosítása rendkívül fontos. A nemzeti könyvtár ezért indítja el akkreditált képzését „Gyermek- és ifjúsági olvasókra szakosodott könyvtáros” elnevezéssel, amelyet 2023 és 2028 között valósítanak meg. A képzés a gyermekek olvasásfejlesztése mellett pedagógiai, pszichológiai, módszertani és bábszínészeti alapismereteket is tartalmaz.

(Prókai Margit)

197/2022

SULLIVAN, Jennifer Rice: Child development knowledge among new children's librarians in US public libraries. – Bibliogr. In: Journal of education for library and information science. – 63. (2022) 1., p. 19–37.

Gyermekelektani ismeretek az új gyermekkönyvtárosok körében az Egyesült Államok közkönyvtáraiban

Gyermekek könyvtár; Gyermekolvasó; Könyvtárosi hivatás; Könyvtárosképzés -felsőfokú; Közművelődési könyvtár; Személyzet; Továbbképzés

A gyermekkönyvtárosok szerepe az elmúlt évtizedekben megváltozott: a gyermekirodalom szolgáltatása mellett változatos programokat is kínálnak a gyermekeknek és gondviselőiknek. Mindehhez nemcsak a gyermekirodalomról, hanem a gyermekek fejlődéslektanáról is rendelkezniük kell ismeretekkel. Az ALA *Association for Library Service to Children* elnevezésű szervezete is hangsúlyozza ezen ismeretek fontosságát a gyermekkönyvtárosok számára szükséges kompetenciák között, és az IFLA is kiemelte a gyermekek fejlődésére vonatkozó ismeretek szerepét, illetve ezeknek a könyvtári szolgáltatásokra gyakorolt hatásait. A hiánypótló tanulmány kísérletet tesz a gyermekek fejlődésével kapcsolatos ismeretek és felkészültség feltérképezésére az új könyvtárosok esetében.

A kutatáshoz „új gyermekkönyvtárosnak” azt tekintették, aki öt éven belül szerezte meg mesterszakos könyvtár- és információtudományi vagy azzal egyenértékű diplomáját, és kevesebb mint öt éve tölt be gyermekkönyvtárosi pozíciót, amelyben 14 éves korig bezárólag foglalkozik gyermekekkel.

A kérdőíves kutatást az Amerikai Egyesült Államok közkönyvtáraiban dolgozó gyermekkönyvtárosok

körében végezték két online közösségimédia-csoporton (*Library Think Tank*, *Storytime Underground*) keresztül, továbbá az USA-ban akkreditált könyvtár- és információtudományi mesterképzési szakok weboldalainak tartalomelemzését is elvégezték. A felmérésben kizárólag mesterszakot végzett gyermekkönyvtárosok vehettek részt, iskolai könyvtárosok és mesterszakos diplomával nem rendelkező könyvtárosok nem. A résztvevőknek többek között értékelniük kellett a gyermekek fejlődésével kapcsolatos ismereteiket, azok forrását, valamint azokat a területeket, ahol megítélésük szerint ezek hasznosíthatók.

A kérdőívet 61-en töltötték ki, a legtöbben alapszakos diplomájukat bölcsészet- vagy társadalomtudományokból vagy pedagógiából szerezték. Míg a válaszadók az általános fejlődéslélektani kérdésekben (pl. kognitív, nyelvi és érzelmi terület) nagyobb tájékozottságról számoltak be, addig a specifikusabb területek esetében (magatartáskezelés, korai írás-olvasási készségek, kötődés, szeparációs szorongás) ez nagyobb szórást mutatott (a legmagabiztosabbak a korai írás- és olvasásfejlesztés terén voltak). A válaszadók úgy látták, hogy szinte minden területen hasznos lenne, ha továbbképezhetnék magukat. Arra a kérdésre, hogy az ismeretek különböző forrásai mennyire hasznosak, azok, akik maguk is szülők voltak, a saját gyermeknevelési tapasztalatot emelték ki, egyébként a munkahelyen vagy önkéntes munkával szerzett tapasztalatokat említették a legtöbben. A mesterképzésen tanultakat a legtöbben (57%) „némi hasznosnak” értékelték, és hasznosnak vagy rendkívül hasznosnak csak 15% ítélte. A gyermekkönyvtárosi munka egyes összetevőit illetően úgy találták, hogy szinte mindenhez alkalmazhatók a gyermeklélektani ismeretek. (A rendezvényszervezést a válaszadók 100%-a megjelölte.) A szabad szöveges válaszokban sokan megfogalmazták, hogy a mesterképzésen nem foglalkoznak eleget a gyermekek fejlődésével kapcsolatos ismeretekkel.

A tartalomelemzés is azt mutatta, hogy a könyvtár- és információtudományi mesterképzési szakokon hiányoznak (vagy legfeljebb szabadon választhatóként vannak jelen) a gyermekek fejlődésével kapcsolatos tantárgyak, emiatt a könyvtárosok a gyakorlati tapasztalataikra hagyatkoznak, aminek az egyik hátránya az lehet, hogy bizonyos részterületekkel nincsenek tisztában, és nem ismerik a szakmai terminológiát sem.

A tanulmány következtetése szerint az új gyermekkönyvtárosoknak továbbképzésekre lenne szükségük,

hogy mélyebb és szélesebb körű ismeretekkel rendelkezzenek, és szakmailag felkészültebbek legyenek a gyermekek fejlődésére vonatkozóan. Ennek érdekében a mesterszakos könyvtársképzés tantervét is érdemes lenne megújítani, hogy biztosabb tudományos alapokat nyújtson a gyermeklélektan területén a leendő gyermekkönyvtárosoknak.

(Szőnyegi Zsanett)

Lásd még 201, 229, 232

Oktatás és továbbképzés

198/2022

COBB, Peter J. – GOLUB, Koraljka: Digital humanities degrees and supplemental credentials in Information Schools (iSchools). – Bibliogr. In: Education for information. – 38. (2022) 1., p. 67–92.

Szakos képzések és kiegészítő programok a digitális bölcsészettudomány területén az információtudományi iskolákban

Felmérés; Interdiszciplináris problémák; Könyvtársképzés -felsőfokú; Könyvtársképző intézmény; Nemzetközi helyzetkép

A digitális bölcsészet (a továbbiakban: DB) az oktatás és a kutatás olyan kialakulóban lévő területe, amely a modern technológiák segítségével klasszikus bölcsészettudományi kérdésekkel foglalkozik, ugyanakkor teret ad e technológiák tudományos jellegű kritikájának is. A jelen kutatás során összegyűjtötték és elemezték azokat a szakos képzéseket, illetve minorszakokat vagy kiegészítő programokat, melyeket a világ különböző DB-képzési modelljei kínálnak. Azon könyvtársképző intézmények programjaira fókuszáltak, amelyek hivatalosan is a nemzetközi *iSchools Organization* tagjai; a kutatás célja az volt, hogy az *iSchools* további szerepvállalását támogassák a DB terén. A felméréshez többféle adatgyűjtési módszert alkalmaztak, ezek: weboldalak tartalom-elemzése, a CLARIN-DARIAH online regiszterének lekérdezése, online kérdőívek az *iSchools* számára. Az egyetemi DB-képzések az egyedi kurzusoktól az átfogó képzési programokig terjedhetnek alapszakos és mesterszakos, valamint doktori szinten egyaránt, ezen kívül minorszakként és kiegészítő felsőfokú szakirányként is meghirdetésre kerülhetnek. A webol-

dalakon végzett 2019-es felmérésből megállapítható, hogy a vizsgált földrajzi régiók (Ázsia, Ausztrália, Európa és Észak-Amerika) között eltérések vannak: Ázsiában, Ausztráliában és Észak-Amerikában inkább a minor vagy kiegészítő képzésre összpontosítanak, míg Európában a legtöbb DB-program alap- vagy mesterszakos diplomát kínál a hallgatóknak.

A 117 *iSchool* közül 36 töltötte ki a DB-képzésekre vonatkozó kérdőívet 2020 folyamán. 18-an jelölték meg azt, hogy intézményük nyújt DB-képzést, ezek túlnyomó többsége 2014 után indult. 4 *iSchool* jelenleg tervezi a DB-képzés elindítását. Számos esetben a DB-programot nem az *iSchool* tartja, csak együttműködő partnerként vesz részt a képzésben. Intézményen belüli (interdiszciplináris) együttműködésről a megkérdezettek közel 60%-a számolt be. Az észak-amerikai *iSchool*ok honlapjainak 2020-as vizsgálata is hasonló eredményeket hozott: az összesen 51 intézményből 32 esetben létezett DB-képzés, amiből csak 8 esetben volt az *iSchool* explicit módon a terület (minorszak, szakirány vagy specializáció) gazdája. 9 olyan esetre volt példa, ahol az *iSchool* valamelyik bölcsészettudományi tanszékkal közösen hirdetett meg duális DB-programot.

A DB felkarolása olyan lehetőség az információtudományi képzőhelyek számára, amely hozzájárulhat hatókörük kiszélesítéséhez. A kutatás szerzői úgy vélik, hogy az információtudomány ideális helyzetben van ahhoz, hogy központi szerepet vállaljon a DB fejlődésében. (Az intézményesülés kezdeti stádiumát jelzi, hogy önálló DB tanszéket nem találtak vizsgálódásaik során.) A DB-programok *iSchool*okban való bevezetése elősegítheti az egyetemen belüli együttműködéseket – ahol az információtudomány egyenrangú félként léphet fel –, a bölcsészettudományi háttérű hallgatóknak pedig információtudományi képzési, kutatási és karrierlehetőségeket kínálhat. A bevezetést fontolgatóknak először érdemes minor vagy kiegészítő szakirányt létrehozniuk, és csak később önálló szakot. A szerzők végezetül arra tesznek javaslatot, hogy egységesítsék azon szakok, szakirányok, képzések, oklevelek elnevezéseit, amelyek a DB területéhez tartoznak, ezáltal a potenciális munkaadók számára is megkönnyítenék a jelöltek végzettségére vonatkozó információk megértését.

(Szőnyegi Zsanett)

199/2022

KELLY, Hope – BRODY, Erica R.: A Digital Petting Zoo of learning objects : an online professional development program to support a community of practice among employees at an academic library. – Bibliogr. In: Medical reference services quarterly. – 41. (2022) 2., p. 157–168.

A tanulási objektumok digitális „állatsimogatója”: online szakmai továbbképzési program az egyetemi könyvtári dolgozók gyakorlati szakmai közösségeinek támogatására

Felsőoktatási könyvtár; Használók képzése -felsőoktatásban; Módszertani útmutató; Továbbképzés

Gyakorlati szakmai közösségekről (*community of practice*) különböző szakterületeken és szakmák esetén is beszélhetünk; megjelennek mind az egészségtudományokban, mind az oktatási intézményekben. A jelenség megfigyelhető egyetemi könyvtári környezetben is: a gyakorlati szakmai közösségek formális és informális keretek közötti tudásmegosztásként, ezáltal a szakmai fejlődés eszközeként funkcionálnak. A tanulmány a *Virginia Commonwealth University* (VCU) Könyvtárainak egy teljes egészében online formában megvalósuló szakmai továbbképzési kezdeményezését mutatja be, amely az aszinkron tanulási objektumok (például videók, *LibGuide*-ok) megosztására, valamint egy önképző, gyakorlatorientált szakmai közösség támogatására irányult az online oktatás témájában.

A kezdeményezést a 2020-ban kitört koronavírus-járvány hívta életre, melynek hozadékaként a tanároknak egyik pillanatról a másikra kellett átállniuk a jelenléti oktatásról az online oktatásra. A digitális „állatsimogató” célja az volt, hogy elősegítse az online oktatási (használóképzési) tartalmak köré szerveződő gyakorlati szakmai közösség kialakulását a VCU Könyvtáraiban, és erősítse a munkatársak közötti információáramlást az egyes könyvtári részlegek, illetve a könyvtár két telephelye között. A VCU Könyvtárak digitális „állatsimogatóját” úgy fejlesztették ki, hogy a könyvtári dolgozók (több mint 100 fő) kommunikációs eszköze lehessen, és hozzásegítse őket az aszinkron online tanulási objektumok létrehozásával kapcsolatos ismeretek elsajátításához. A projekt ötletgazdái – a cikk szerzői – 2020 októberében egy intranetes felületen tették közzé felhívásukat, majd a *Google Drive*-on várták 5 héten keresztül a munkatársak által feltöltött tanulási objektumokat. A digitális „állatsimogatónak” az egyetem tanulás-

irányítási rendszerében, a *Canvas*ban létrehoztak egy létszámkorlát nélküli „kurzust”. Az oldal elkészítésébe bekapcsolódó munkatársak (összesen 11-en) változatos témákat érintettek (pl. könyvtárbemutató, a *Google Scholar* használata, személyes digitális archiválás stb.), a létrehozott kezdőlapon pedig állatok képei szolgáltak indexként. Az „állatsimogatót” felkeresők ezekre kattintva közvetlenül az érdeklődési körükhöz tartozó tanulási objektumokhoz jutottak. Az aloldalakon jelentős mennyiségű videótartalmat találhattak, amihez szöveges vitafórum is kapcsolódott, továbbá lehetőség volt a *Zoom* alkalmazás segítségével online beszélgetést folytatni az adott tanulási objektum szerzőjével egy előre megadott időpontban. Az oldalt 2020 decembere és 2021 januárja között összesen 25 oktatói státuszú könyvtáros és 3 egyéb könyvtári munkatárs kereste fel, elsősorban azok, akiknek a használóképzés és a használókkal való kapcsolattartás a feladatuk. Megállapítást nyert, hogy más gyakorlati szakmai közösségekhez hasonlóan itt is egy viszonylag szűk kör volt aktív, amihez egy periférikus csoport társult, sokan azonban nem mutatnak érdeklődést, esetleg nincs idejük vagy energiájuk részt venni ilyen kezdeményezésekben. Azok, akik válaszoltak a 2021. januári kérdőívre, pozitívan értékelték a tanulási objektumokat: azt állították, a program hozzásegítette őket új ismeretek elsajátításához az oktatási módszerekről és technológiákról, továbbá inspirációként szolgált a jövőbeli használóképzési és oktatási munkához.

A jövőben érdemes más kommunikációs csatornákat is kipróbálni a szóban forgó gyakorlati szakmai közösség számára. Vizsgálni szükséges a megtekintett tanulási objektumok további felhasználásait, megosztásait is. A projekt tanulságai adaptálhatók más (pl. szakmai egyesületekhez kötődő) gyakorlati szakmai közösségek együttműködési-kommunikációs platformjaira, hiszen a földrajzilag széttagolt, ám közös érdeklődési területű szakmai csoportok virtuális kapcsolattartása az online konferenciák korában egyre inkább előtérbe kerül.

(Szőnyegi Zsanett)

200/2022

KYPRIANOS, Konstantinos – EFTHYMIU, Foteini – KOUIS, Dimitrios: Students' perceptions on cataloging course. – Bibliogr. In: Libri. – 72. (2022) 2., p. 171–182.

Hallgatói vélemények egy katalogizáló kurzusról

Egyetemi hallgató; Feldolgozó munka; Felmérés; Könyvtárosképzés -felsőfokú; Oktatási módszer

A feldolgozás a könyvtári munka létfontosságú része, a könyvtári információforrásokat leíró metaadatok előállításának folyamata. A feldolgozás sokrétű, ezért kiemelten fontos, hogy a hallgatók jártasságot szerezzenek a katalogizálási szabványok és formátumok használatában, az osztályozási rendszerek alkalmazásában, a tárgyszavazásban. A legújabb kutatási eredmények azt mutatják, hogy a könyvtár- és információtudományi képzésben részt vevő hallgatók számára nehézséget okoz a katalogizálással kapcsolatos elmélet, terminológia és a szükséges eszközök használatának megértése.

A jelen kutatás egy, az uralkodó tanuláselméleti iskolák (behaviorizmus, kognitívizmus, konstruktívizmus) talaján álló tanítási modellel vizsgálta a katalogizálás oktatásának hatékonyságát. Ennek érdekében felmérést végeztek a görögországi Nyugat-attikai Egyetem Levéltár-, Könyvtár- és Információtudományi Tanszékének 126 elsőéves hallgatója körében. A felmérés során a Kirkpatrick-modellt (négy szintű értékelési modell: reakció, tanulás, viselkedés és eredmények) alkalmazták, a célkitűzés a tanulási eredmények értékelése, valamint a hallgatók katalogizálással kapcsolatos elképzeléseinek és véleményének összegyűjtése volt. Kíváncsiak voltak a hallgatók véleményére a koronavírus-járvány által előidézett távoktatásról is. Az online kérdőíveket a félév végén, 2021 januárjában küldték ki a hallgatóknak.

A szóban forgó katalogizáló kurzus bevezetőként szolgál, célja, hogy megalapozza a metaadatokról és az információszervezésről való tudást, és a hallgatókat megismertesse a katalogizálás alapjaival, az AACR2-vel, az ISBD-vel és a MARC21-gyel. Inkább a hallgatók logikus gondolkodásának és problémamegoldásának fejlesztésére, mintsem a katalogizálási szabályok memorizálására fekteti a hangsúlyt. 13-szor heti 5 órából áll, amelyből 3 elméleti és 2 gyakorlati jellegű. Teljesítése azért is fontos, mert a második és a harmadik félévben elvégzendő tantárgyak egy része erre a kurzusra épül.

A felmérésből az derült ki, hogy a bevezető katalogizálási kurzus jelentősen hozzájárult a tanulók készségeinek és kompetenciáinak fejlesztéséhez – amit a félévközi és félév végi tesztek és vizsgák eredményei is bizonyítanak –, viszont a hallgatók szerint túl kevés volt a gyakorlati feladat és példa, ami miatt nem érezték magukat elég magabiztosnak a katalogizálásban.

A Kirkpatrick-modell alapján a tanulási eredmények hatékony fejlesztéséért a katalogizálási kurzust az alábbiak szerint kellene újragondolni: nagyobb teret kell biztosítani a gyakorlatnak (pl. bibliográfiai rekordok létrehozása), és ennek megfelelően kell kialakítani az elmélet és a gyakorlat közötti egyensúlyt, továbbá fontos a való életbeli esetek és példák bemutatása is.

A kutatás végezetül hangsúlyozza a jelenléti képzések fontosságát: a hallgatói válaszok szerint a koronavírus-járvány idején távoktatásban megtartott kurzus kevésbé volt eredményes, mint egy hagyományos tantermi óra, ahol könnyebb kérdéseket feltenni és visszacsatolást kapni az előrehaladásról.

(Szőnyegi Zsanett)

201/2022

LUND, Brady D. [et al.]: Training and practice of instructional librarians : cross-population and longitudinal perspectives. – Bibliogr. In: The reference librarian. – 62. (2021) 2., p. 126–143.

A használóképzéssel foglalkozó könyvtárosok képzése és gyakorlata: több csoport összehasonlító vizsgálata és a hosszú távú perspektívák

Felsőoktatási könyvtár; Használók képzése -felsőoktatásban; Könyvtárosi hivatás; Könyvtárosképzés -felsőfokú; Könyvtárosképző intézmény

A tanulmány használóképzéssel foglalkozó könyvtárosok, egyetemi könyvtárvezetők és könyvtárosképzésben oktatók nézőpontjait vizsgálja a használóképzéssel foglalkozó könyvtárosok képzésével és gyakorlatával kapcsolatban. A félíg strukturált interjúkat az Egyesült Államokban és Kanadában készítették 2019 nyarán; a résztvevőket (n=37) úgy választották ki, hogy a földrajzi régiókat és az intézménytípusokat egyaránt reprezentálják. A kutatás alapjául egy 1993-ban elvégzett felmérés (Shonrock & Mulder, 1993) szolgált, így lehetőség nyílt annak megállapítására is, mennyit változott a könyvtárosok használóképzésben játszott szerepe két és fél évtized alatt.

Az elmúlt fél évszázadban a használóképzés (beleértve az órákra való készülést és magát az oktatást) a felsőoktatási könyvtárosok munkájának és identitásának fontos része lett. Ennek megfelelően mind az oktatási készség, mind az oktatási tapasztalat olyan tényező, amelyet az egyetemi könyvtárigazgatók ér-

tékelnek az új belépőknél. Nincs egyetértés azonban abban, hol is kellene szert tenni ezekre a kompetenciákra: a könyvtárosképzésben, egyéb egyetemi képzéseken vagy a gyakorlatban, a munkahelyen. Számos tanulmány szerint még mindig nagy a különbség a könyvtárosképzésben elsajátítható és a ténylegesen szükséges készségek között. (Utóbbiakat az ACRL foglalta össze 2017-ben: [https://www.ala.org/acrl/standards/teachinglibrarians.](https://www.ala.org/acrl/standards/teachinglibrarians))

A jelen felmérés eredményei azt mutatják, hogy a felsőoktatási könyvtári munkakörökben a használóképzés iránti igény az elmúlt időszakban megnőtt. Az oktatással foglalkozó könyvtárosok idejének ma legalább 25%-át teszik ki az oktatáshoz kötődő feladatok (a többség szerint 25–50% közötti az arány), míg 1993-ban a válaszadók közel egyharmada nyilatkozott úgy, hogy ezek a feladatok idejének kevesebb, mint 25%-át teszik ki. Az is jelentős különbség, hogy 1993-ban a könyvtárosi diploma megszerzése előtt a többség (55%) már rendelkezett oktatási tapasztalattal, ám napjainkban a válaszadóknak csupán 27%-a állította ezt.

Az 1993-as kutatás során a használóképzéshez szükséges alapvető készségeket vizsgálva a 25-ből 5 olyat azonosítottak, amelynek elsajátítása terén a legnagyobb hézag tátongott az intézményes képzés és a gyakorlati igények között: 1. az oktatás eltérő szintjeinek megkülönböztetése; 2. tanterv kidolgozása egy adott cél elérése érdekében; 3. az oktatási módszerek célhoz igazítása; 4. keresési stratégiák megfogalmazása; 5. az oktatási módszer adott oktatási szinthez történő igazítása. 1993-ban a válaszadók jó része szerint ezeket a készségeket intézményi környezetben kellett volna oktatni, ám nem szerepeltek a könyvtárosképző intézmények tanterveiben, napjainkban azonban kevésbé érzékelhető az elmélet és a gyakorlat közötti szakadék: többen választották azt, hogy a fenti készségeket oktatják a könyvtárosképző programokon, illetve hogy a könyvtárosképzés feladata e készségek oktatása. A résztvevők három csoportja között nem mutatkozott számottevő különbség. Noha a válaszok azt mutatják, hogy a könyvtárosképzés alapvetően tartja a lépést a szakmában tapasztalható változásokkal a használóképzés terén, lenne még tér a fejlesztésekre (pl. pedagógiai kurzusokkal, az oktatástervezés vagy a távoktatás kérdéskörének integrálásával). A megkérdezettek egy része kiemelte, hogy a munka közben szerzett vagy a korábbi tapasztalatok és a kollégáktól való tanulás is fontosak a megfelelő készségek elsajátításához, de szükséges

lenne szakmai továbbképzéseket is elérhetővé tenni a használóképzéssel foglalkozni kívánók számára.

(Szőnyegi Zsanett)

Lásd még 193, 196, 197, 229

Egyesületek

Lásd 203, 208, 230

Szabványok, normatívák

Lásd 231

Könyvtárak és tájékoztatási intézmények

Nemzeti könyvtárak

202/2022

LODDO, Marzia [et al.]: Experimenting with 360° and virtual reality representations as new access strategies to vulnerable physical collections : two case studies at the KB, National Library of the Netherlands. – Bibliogr. In: IFLA journal. – 48. (2022) 2., p. 332–338.

Res. arab, francia, kínai, német, orosz és spanyol nyelven

360°-os digitalizálás és virtuális valóság mint a sérülékeny gyűjteményekhez való új hozzáférési stratégia: két esettanulmány a Holland Nemzeti Könyvtárból

Digitalizálás; Információtechnológia; Különgyűjtemény; Nemzeti könyvtár; Raktározás

A Holland Nemzeti Könyvtár (*Koninklijke Bibliotheek*, KB) gyűjteménye közel 7 millió fizikai egységet számlál, amelyek több mint 125 folyókilométert tesznek ki. Az elmúlt 30 évben a KB is nagy léptékben digitalizálta könyveit és folyóiratait, aminek eredményeképpen a <https://www.delpher.nl/> és a <https://www.dbnl.org/> honlapokon százmilliós nagyságrendű digitalizált oldal férhető hozzá a nagyközönség számára. (2020-ban a két weblapot összesen közel 10 milliószor keresték fel.) A cikk két folyamatban lévő kísérleti projektet mutat be, melyek révén az intézmény a digitális megőrzés és szolgáltatás új útjait keresi.

A projektek háttéréhez tartozik, hogy a KB Hága központjában lévő épülete egyrészt egyre szűkösebb, másrészt felújításra szorul. Harmadrészt nem is észszerű egy ilyen értékes telken raktározni a gyűjteményt, melynek fizikai használata egyre alacsonyabb. Mindezek miatt a teljes fizikai állomány korszerű külső létesítménybe költöztetését tervezik, mintául véve a svájci Búronban lévő kooperatív, ASRS (*automated storage and retrieval system*) rendszerű tömör raktárat (passzív klímaszabályozással, automatizálással, alacsony oxigénszinttel). De vajon a különgyűjtemények esetén is ez a legjobb megoldás, ahol az állományvédelem és a kutatás szempontjai eddig azt diktálták, hogy a dokumentumok „kéznél” és szem előtt legyenek? Annak érdekében, hogy ezek az állományrészek ne váljanak láthatatlanná az állományvédelmi célú digitalizálás és a külső raktározás közepette, újszerű megközelítésekre van szükség. A KB két kísérleti projektje azt a célt tűzte ki, hogy a virtuális valóság – könyvtárakban már megjelent, de még nem teljeskörűen kiaknázott – technológiája segítségével ragadja meg és közvetítse e dokumentumok vizuális és taktilis jellemzőit a kutatás, az oktatás és a nagyközönség számára, egyensúlyba hozva a megőrzés és a hozzáférhetőség szempontjait. Az első projekt (*DIPOT: DIgital dePOT*) a szabadpolcos böngészés digitális megvalósítását célozza. Egy különgyűjteményi raktár 360°-os képét 3D-kamerával rögzítették, majd a felvételeket a *ThingLink* platformmal 3D-s képpé formálták, amely interaktív elemekkel (a digitális másolat hiperlinkjével, állományvédelmi információkkal, egyéb anyagokkal) egészíthető ki. A használó szabadon közeledhet a

digitalizált raktárban, ráközelítve az egyes polcokra, könyvgerincekre, és a digitális másolatokat is „kézbe veheti” anélkül, hogy károsítaná a sérülékeny köteteket. (Mindeközben digitálisan ugyan, de „szabadpolcossá” válik az addig csak a könyvtárosoknak látogatható raktár.) A kapcsolt nyílt adatok (*linked open data*) integrálásával lehetőség nyílt a további információkban (szerző, nyomda, korábbi tulajdonosok) való böngészésre is. A projekt jelenleg a tesztelés korai fázisában tart, amelyben a Delfti Műszaki Egyetem hallgatói is részt vesznek. A továbbiakban mérlegelni kívánják a virtuális valóság, a kiterjesztett valóság és a kevert valóság kipróbálását is.

Míg az első projekt célközönségét inkább a szakemberek alkotják, a másodiknál főként a nagyközönség szólítanak meg. Ebben a projektben a kihajtogató vagy a hagyományos könyvformától egyéb módon eltérő – és különösen sérülékeny – gyerekkönyvek 3D-s digitalizálását tűzték ki, hogy valósághűbbé, interaktívabbá tegyék az addig két dimenzióban szkennelt oldalakat. A KB számos fényképet készített a pilothoz kiválasztott kötetekről, majd külső szakembereket kért fel a virtuális reprezentáció elkészítésére (összefűzés, animálás, árnyékolás, háttér, hangeffektusok). A megtekintéshez *Oculus Quest* headsetre van szükség; jelenleg folyamatban van az eredmények felhasználói tesztelése.

A továbbiakban a KB a visszajelzések fényében kívánja bővíteni a virtuális valóság könyvtári alkalmazását. Tervezik a két projekt összevonását, azaz a 3D-s digitális objektumok beillesztését a 360°-os digitalizált térbe is.

(Szabó Piroska)

Lásd még 247

Felsőoktatási könyvtárak

203/2022

ACRL. Research Planning and Review Committee: Top trends in academic libraries : a review of the trends and issues. – Bibliogr. In: College & research libraries news. – 83. (2022) 6., p. 243–256.

A fő trendek a felsőoktatási könyvtárakban: a trendek és a problémakörök áttekintése

Általános helyzetkép; Egyesület -könyvtári -nemzetközi; Felsőoktatási könyvtár; Nemzetközi helyzetkép

2020-ban, a Covid19-járvány idején az Amerikai Egyesült Államok majdnem minden felsőoktatási és közkönyvtára átmenetileg bezárt, és a virtuális szolgáltatások irányába mozdult el, a változó körülményekhez innovatív együttműködésekkel és technológiákkal alkalmazkodva. Ennek utóhatásai még mindig érezhetők. A bezárások és az intézményi változások sokrétű és jelentős hatást gyakoroltak a könyvtárosi munkára, ideértve az intézményi költségvetések körüli fokozott szakmai feszültséget és a távmunka lehetőségének újragondolását. Amellett, hogy a könyvtárak továbbra is fenntartották alapvető szolgáltatásait, előtérbe helyezték az online oktatást, a digitális gyűjteményfejlesztést, a virtuális tájékoztatást és a digitális írástudást.

A világjárvány a könyvtárakban is felszínre hozott számos, az egyenlőtlenséggel és a hozzáféréssel kapcsolatban régóta fennálló kérdést. Újra kellett például gondolni, miként működjenek a fizikai létesítmények, és hogyan lehet a nyitási és zárási hullámok során következetesen biztosítani a forrásokat, valamint a felhasználók és a személyzet komfortérzetét a fizikai térben. Egyenlőtlenségek voltak tapasztalhatók az egyes munkakörök tekintetében is: előtérbe került a „frontvonalban” dolgozók fontossága, miközben ez a csoport nagyobb arányban dolgozott jelenléti munkarendben, alacsonyabb státuszban és alacsonyabb fizetésért, mint a háttérbeosztásban lévők. Az elbocsátások is egyenlőtlen mértékben sújtották az egyes társadalmi csoportokat. Továbbra is fontos kérdés a könyvtárosok alacsony munkamórája, kiegészése, amelyért a megnövekedett magánéleti és munkaterhek felelősek. Szükség lesz arra is, hogy megvizsgáljuk, miként hatott a távmunka a könyvtári munkatársak toborzására és megtartására.

Az Egyesült Államokban és Kanadában több mint 300 tudományos könyvtár vesz részt valamilyen, a könyvtári hálózatok közös, megosztott gyűjteményfejlesztését célzó *Shared Print*-kezdeményezésben. Ezek ma már nemcsak nyomtatott folyóiratokat, hanem nyomtatott monográfiákat is kezelnek; koordinációjukra, közös szttenderdek és infrastruktúra kidolgozására egyre nagyobb igény van. Ehhez csatlakozik a kontrollált digitális (könyvtárközi) kölcsönzés (*controlled digital lending*, CDL), amelynek keretében a könyvtárak a tulajdonukban lévő nyomtatott anyagok ideiglenes digitális másolatait terjesztik, és – amíg a digitális változat használatban van – a nyom-

tatott példányt kivonják a forgalomból. Támogatói szerint ez a szerzői jogi törvények észszerű értelmezése, azonban jogszerűsége egyelőre vitatott kérdés. A világjárvány alatt számos kiadó nyílt hozzáféréssel publikálta a Covid19-cel kapcsolatos anyagokat, és megnőtt a preprint-szerverek jelentősége is. Eközben a nyílt hozzáférés keretében számos intézmény kötött ún. átmeneti szerződéseket vagy mondta le *Big Deal*-előfizetéseit. A legtöbb könyvtárban nincsenek a nyílt hozzáférésre vonatkozó formális irányelvek, és azok elterjesztése továbbra is akadályokba ütközik. A könyvtárosoknak a nyílt hozzáféréssel kapcsolatos képzéseken felül lehetőségük van arra is, hogy segítsenek a lektorált irodalmon kívül eső, gyakran szürke irodalomnak nevezhető művek azonosításában és letétbe helyezésében. Egyes kutatók viszont amiatt aggódnak, hogy a nyílt hozzáférésű anyagokat az átlagemberek nem értik, ezért azt javasolják, hogy a cikkekben legyenek a laikus közönség számára is érthető nyelven írt rövid összefoglalások.

A könyvtárak szolgáltatási palettájának egyre inkább része a mesterséges intelligencia (MI), amely chatbotok alkalmazásával többek között a virtuális tájékoztatás új modelljét kínálja. Kísérletek folynak szakértői rendszerek támogatásával a leíró katalogizálás egyszerűbb feladatainak automatizálására is. Neurális hálózatok és gépi látás alkalmazása révén olyan online keresési prototípusok kidolgozásával is kísérleteztek, amelyek új módon képesek nagy méretű adatmennyiségben keresni. Az MI könyvtári alkalmazásának előretörésével elengedhetlenné válik a kiberbiztonsággal való foglalkozás. Eközben a mesterséges intelligenciában rejlő lehetőségek a kutatókönyvtárak körében nagyrészt kihasználatlanok maradtak. Egy felmérés szerint a könyvtárosok közel 80%-a vizsgálja a MI és a gépi tanulás alkalmazását, de csak körülbelül 5%-uk használja ezeket az eszközöket.

A nagy adatok iránti, növekvő érdeklődés kapcsán az adatbányászat is feltörekvőben van, különösen a dolgok internetéhez (*Internet of Things*, IoT) kapcsolódva, és ezzel összhangban az adatelemzési módszerek is folyamatosan változnak. A felhőalapú MI-tevékenységek száma egyes várakozások szerint 2023-ra az ötszörösére nőhet. Az adatok kurátori gondozása továbbra is a könyvtár központi szerepe marad, és ki fog terjedni az adatok egész életciklusára. A felsőoktatási intézmények növekvő érdeklődést mutatnak az adattudomány oktatása iránt, amely főleg természettudományi kurzusokra épül, az adatközpontú készségek (pl. adatkezelés, adatetika,

adatkommunikáció) oktatása pedig kisebb szerepet kap. A könyvtár- és információtudományi oktatásban fontos lenne, hogy a hallgatók megismerjék az adatkönyvtárosi munkát és a hozzáférést támogató gyakorlatokat. A könyvtárak végezetül továbbra is nagyra értékelik az adatvizualizációs készségeket, mivel azok magukba foglalhatják a gyűjtemények elemzését is.

Az úgynevezett kritikai könyvtárosság is fontos maradt, mivel megkérdőjelezi a szakma hagyományos fogalmait, kiemelve, hogy a könyvtárak nem semlegesek, tehát aktív lépéseket kell tenniük a rasszista és elnyomó gyakorlatok ellen. A kritikai információs műveltség részét képezi annak megértése, hogy az információs szakembereknek miért és hogyan kell kérdéseket feltenniük a tudományos életen belüli hatalmi dinamikákról, az információhoz való egyenlő hozzáférésről, valamint az információk és adatok létrehozásának, tárolásának és felhasználásának gazdasági mozgatórugóiról.

(Koltay Tibor)

204/2022

BARYŠEV, Ruslan Aleksandrovič [et al.]: Modernizaciá processa obsluživaniâ pol'zovatelej universitetskikh bibliotek. – Bibliogr. In: Naučnye i tehničeskije biblioteki. – (2022) 3., p. 39–60.

Res. angol nyelven

A használóknak nyújtott szolgáltatások korszerűsítése az egyetemi könyvtárakban

Egyetemi könyvtár; Használó; Hatékonyság; Igény; Szolgáltatások

A digitális gazdaság fejlődésével az egyetemi oktatás is számos változáson megy keresztül, amelyek közül a legfontosabbak az oktatás informatizálása, folyamatosságának és sokféleségének a biztosítása, valamint a hallgatók igényeire való koncentráció (személyre szabott szolgáltatások). A XXI. században a távoktatás fontos stratégiai irányvá vált. Az egyetemi könyvtáraknak a Covid19-járvány miatt teljesen át kellett térniük a távszolgáltatásokra, a használok információellátására új modelleket kellett kidolgozniuk. A hagyományos modellt (*olvasó – könyvtár – könyvtáros – eredmény*) felváltotta a *felhasználó – proaktív könyvtár – eredmény* (elektronikus információforrások, teljesített szolgáltatás) modellje. A felhasználóról szóló információk folyamatos pon-

tosítása és frissítése a periodikusan nyújtott szolgáltatások (SDI, vezetői információellátás) kibővítését eredményezi.

A könyvtár proaktivitása olyan együttműködést jelent az olvasóval, amelyben a hatékonyság növelése érdekében a könyvtár mint rendszer követi az olvasó keresési szokásait, és elébe megy igényeinek. A felsőoktatási intézményekben a proaktív könyvtár követi a felhasználók információs igényeinek dinamikáját, már a kérés megjelenése előtt kikeresi és szolgáltatja a releváns információt, ezáltal hat az igények alakulására. A dinamikus környezetben változik a könyvtár által ajánlott információk tartalma, így hatékony kommunikáció alakulhat ki a felhasználóval:

- a könyvtár segíti az olvasót a hatalmas információállományokban történő eligazodásban, olyan forrásokat is ajánl, amelyekre az olvasó nem is gondolt, tájékoztatja az olvasót az érdeklődési körébe tartozó új szerzeményekről és publikációkról, az információt a számára legkényelmesebb formában (szöveg, hanganyag, videó stb.) szolgáltatja;
- a használatnak a releváns információ megtalálásához nem kell hatalmas dokumentummennyiséget átnéznie;
- a használói adatok folyamatos elemzésének eredményeként az olvasó személyre szabott információt kap.

A proaktív modell bevezetése nem jelenti azt, hogy a kapcsolat teljesen megszűnik az olvasó és a könyvtáros között: az olvasó önállóan dolgozhat a könyvtár forrásaival és szolgáltatásaival, vagy kérheti a könyvtáros segítségét, aki lehet a szolgáltatás operátora, vagy közvetlen kapcsolatot tarthat fenn a felhasználóval.

A Szibériai Szövetségi Egyetem (*Sibirskij federal'nyj universitet*, SFU) tudományos könyvtárában 2013-ig a hagyományos modell szerint folyt a szolgáltatás. A korszerűsítés négy szakaszból állt:

1. Olvasói személyes dolgozószoba kialakítása, feltöltése olyan online szolgáltatásokkal, mint az „Adatlapom”, „Könyv igénylése”, „Kérés kiadvány beszerzésére”.
2. 2017-ben az oroszországi egyetemi könyvtárak tevékenységéről folytatott kutatás eredményeként megvalósult az egyéni információellátás módszere: a személyes dolgozószoba szolgáltatásainak fejlesztése, a hallgató vagy az oktató számára releváns tartalom automatikus feltöltése.
3. 2018-ban több mint 3000 olvasó részvételével az oroszországi egyetemi könyvtárak használóinak az

információk és a források iránti igényeit mérték fel; a 2020-ban megismételt kutatás az elektronikus információforrások és könyvtári szolgáltatások iránti igények növekedését mutatta.

4. A kísérleti üzemmód bevezetését a Covid19-járvány korlátozta.

A fenti fejlesztések következményeként az SFU tudományos könyvtára teljesen automatizált, proaktív szolgáltatásai révén aktuális és ellenőrzött tartalommal támogatja az oktatókat és a hallgatókat. Az új szolgáltatások közé tartozik az online beiratkozás, az olvasójegy jelszavának megújítása az elektronikus források eléréséhez a személyes dolgozószobából, osztályozási jelzetek meghatározása, publikációk bevitele a Tudományos Hivatkozások Oroszországi Indexébe (RINC) és elhelyezésük a repozitóriumban. A könyvtár a továbbiakban állományát csak elektronikus forrásokkal gyarapítja; a repozitóriumban lévő dokumentumok iránti igény 9,5%-kal nőtt.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Lásd még 181, 184, 186, 190, 199, 201, 208, 209, 210, 214, 218, 223, 225, 229, 232, 233, 238, 240, 241, 245, 250, 251

Közművelődési könyvtárak általában

205/2022

PANUNCIAL, Diana: A winning move : as chess soars in popularity, libraries get strategic In: American libraries. – 53. (2022) 3/4., p. 20–21.

Egy nyerő húzás: ahogy egekbe szökik a sakk népszerűsége, a könyvtárak stratégiai lépéseket tesznek

Csoportos foglalkozás az olvasókkal; Közművelődési könyvtár; Rendezvény

A sakk iránti érdeklődés a populáris kultúra divatjaival együtt változik: 2001-ben a *Harry Potter és a bölcsek köve* című film varázssakk-jelenete lendítette fel a játék népszerűségét, 2020-ban, a koronavírus-járvány első évében pedig *A vezércsel* című Netflix-sorozat hozta el a sakk reneszánszát – a CNN szerint 3,2 millióan csatlakoztak a *chess.com* online platformhoz a sorozat bemutatása után. A könyvtárak

is igyekeztek kihozni a helyzetből a legtöbbet: sakk-klubot indítottak, illetve a már létező sakk-klubjaikat az online térbe költöztették.

A kanadai Halifax Városi Könyvtár (Nova Scotia) 1991 óta működtet sakk-klubot. Azt tapasztalták, hogy a könyvtár ideális helyszín a sakk iránti rajongás terjesztésére, sőt, a klubtagok időnként a sakkal kapcsolatos könyveket és dokumentumokat is keresik a polcokon. A kapcsolódó könyvkínálat széles, és népszerű az olvasók körében.

A Massachusetts állambeli Vineyard Haven Közkönyvtár 2021-ben indította el a maga sakk-klubját. Minden szintű és életkorú játékost szívesen látnak: noha a mérkőzések élénkekné tudnak lenni, nincs szó „vérre menő” összecsapásokról, sőt, gyakori látvány, hogy az idősebbek tanácsokat adnak fiatal ellenfeleiknek. Néhány játékos idővel önkéntes edzőként vagy versenyfelügyelőként tér vissza segíteni.

Amikor felfutott a járvány, a virtuális sakk-klubok is lendületet kaptak. Ez történt a Camden Városi Könyvtárban (Maine) is, ahol a választás a *lichess.org* ingyenes és nyílt forráskódú oldalra esett. A könyvtár 2018 óta létező sakk-klubjáért felelős könyvtáros ezen a weboldalon saját csoportot hozott létre, ahol a tagok online játszhatnak egymással, közben pedig élőben chatelhetnek az oldalon vagy az intézmény *Discord*-szerverén keresztül. Az online váltás következtében a klub idősebb tagjainak egy része lemorzsolódott, de a formátum segítségével néhány új tagra is szert tettek, főként a fiatalok köréből.

Egy olyan nagy hagyományokkal bíró játék, mint a sakk, keresztezése egy olyan modern játékkal, mint a *Twitch*, felkeltette a fiatalok érdeklődését: a járvány kezdetén megjelentek az online közvetített mérkőzések, ezzel párhuzamosan pedig online közösségek formálódtak a különböző fórumokon és weboldalakon, ahol a játékosok stratégiákat osztanak meg egymással.

Azon könyvtárak számára, akik sakk-klub indításába vágnának, az egyik fő vonzerő az olcsóság vagy egyenesen az ingyenesség. „*Mindenkinek van egy sakk-készlete a szekrényben*” – mondja a közösségi adományozásra utalva *Anne MacDonough*, a Vineyard Haven Közkönyvtár programkoordinátora, aki azt is fontosnak tartja, hogy több nőt nyerjenek meg a sakk számára. A Camden Városi Könyvtár munkatársa, *Evan Annis* kiemeli, hogy a lényeg az, hogy sakkozás közben érezzük jól magunkat – a hangos jókedv akár új tagokat is vonzhat. Addig pedig, amíg újra biztonságosnak nem számítanak a tábla

melletti mérkőzések, egy jó online platform segíthet fenntartani a sakk körül létrejött közösségeket.

(Szabó Piroska)

Lásd még 191, 192, 197, 219, 221, 248

Megyei könyvtárak

Lásd 221

Városi könyvtárak

206/2022

SCHLEIWIEN, Gerald: 400 Jahre Bibliothek der Hansestadt Lübeck – Ausblick auf die Zukunft mit der Herausforderung eines historischen Erbes. – Bibliogr. In: Bibliotheksdi-
enst. – 56. (2022) 6., p. 346–354.

Res. angol nyelven

Lübeck Hanza-város Könyvtára 400 éves – kitekintés a jövőre a történelmi örökség kihívásaival

Könyvtártörténet -nemzeti; Városi könyvtár

Lübeck közkönyvtárának első írásos említése 1622-ből való, s bár már 1616-ban is voltak polcai és katalógusa a *Bibliothecae Publicae*-nek – azaz már több éve működött –, a könyvtár 2022-ben ünnepli fennállásának 400. évfordulóját.

Az első latin nyelvű könyvtárhasználati szabályzat még mindig a *Scharbausaal*-ban található, ahol a könyvtárat megalapították. (Ez a helyiség – egykor ferences hálótér – ma is a központi könyvtár része a Hundestraßen; ezenfelül a Szent Katalin-templom egy részét szintén használja ma is a könyvtár, noha sohasem volt felekezeti intézmény.) A működés első évtizedeinek csak kevés írásos nyoma maradt, de a harmincéves háború utáni története már jól dokumentált.

A könyvtárat csaknem háromszáz évig a város 1531 óta működő gimnáziumának alrektorai működtették, de sosem volt iskolai könyvtár. Bár első szabályzata olvasójának tekint „mindenkit, aki rajong a tudományért”, nem volt olyan tudományos városi könyvtár, mint a mainzi; a célja az volt, hogy minden lübeckinek „szilárd általános műveltséget és tudást adjon a legtöbb szakterületen”. 1756 óta kötelezpéldányjoggal bír: ez a tartomány (Schleswig-Holstein) könyv-

tári törvényében is szerepel, amely kimondja, hogy a könyvtár „tudományos városi könyvtárként regionális könyvtári funkciókat lát el, fenntartója a város”, de a mindennapi szóhasználatban városi könyvtárnak hívják. 1937-ig Lübeck szabad városának állami könyvtára is volt – ezt tükrözi a több mint 600 000 kötetes raktári állomány, amely 2021-től új helyiségekbe költözött. Az évszázadok során több funkciója is volt (levéltár, múzeum), és kizárólag férfiak vezették (fejenként átlagosan 13 évig voltak hivatalban). Jelenleg a 215 000 lakosú település közkönyvtára, de a tartomány könyvtáros-egyesületében a tudományos könyvtárakat képviseli, és a regionális könyvtárak munkacsoportjának is tagja; régi állományának digitalizálása éppúgy feladata, mint a zenei könyvtári anyag feltárása vagy interaktív hangoskönyvek szolgáltatása a gyermekkönyvtárban. A Böse Alapítvány támogatásának köszönhetően a jogtudományok területén egy intézeti könyvtár nivójával vetekszik, ami miatt szívesen használják a joghallgatók is.

Az 1970-es évek közepén a Hundestraße környéke (kétes hírű helyei miatt) átmenetileg „no-go zónának” számított, de az UNESCO világörökség-programja nyomán megváltozott a helyzet. A központi könyvtár a mai napig csak kerékpárral vagy gyalogosan közelíthető meg – a macskaköves, szűk utcára még a könyvtár furgonjának sincs parkolási engedélye.

A városi könyvtár ma több mint 4000 négyzetméteren, 4 fiókkönyvtárban kínálja szolgáltatásait 50 munkatárssal. Alapítványi támogatásoknak köszönhetően a történelmi *Scharbausaalt* és *Mantelssaalt* restaurálták, és az 1920-as évekbeli Willy Pieth Olvasóterem is megújult. A szabadpolcos állomány egy részét ma is Lipman-féle állványokon tárolják, de régi és új keveredése a feltártságra is rányomja a bélyegét: 400 000 kötetnyi anyag még mindig csak kéziratos katalógusok és mikrofiche alapján kereshető. Eközben folyamatban van a könyvtár legújabb, 1970-es évekbeli épületének újragondolása a *design thinking* módszer segítségével.

A köz- és tudományos könyvtári, történelmi és zenei könyvtári funkciókat ötvöző intézmény működésének 400. évfordulóját sokszínű programokkal ünnepelték városszerte (koncertekkel, felolvasásokkal) – zárja cikkét az intézmény vezetője, aki több fotóval is illusztrálta írását.

(Murányi Lajos)

Lásd még 220

Tudományos és szakkönyvtárak

Lásd 208, 211, 213, 222, 224, 226, 230, 235, 237, 252

Gyermek- és ifjúsági könyvtárak

207/2022

KALUŽÁKOVÁ, Eva – VAŠKO, Jozef: Technológia, humanita a kreativita v knižniciach Slovenska. – Bibliogr. In: ITlib. – 26. (2022) Číslo špeciál, p. 51–56.

Technológia, humanitás és kreativitás Szlovákia könyvtáraiban

Csoportos foglalkozás az olvasókkal; Együttműködés -belföldi; Gyermek- és ifjúsági olvasók; Használók képzése; Információtechnológia

Mit jelent a humanitás, az emberség? A gyerekek ezt nevelésük során leginkább a példaadásban érzékelhetik, és ez a könyvtári workshopok közvetett célja is, minden látogatás alkalmával kapnak valamit a könyvtárosok emberségéből.

Rutger Bergman könyvének (*Humanity: an optimistic history of man*) optimista történelemfelfogása szerint az emberiség természeténél fogva barátságos, együttműködő, bízik a másokban. Frusztrált korunkban ez még mindig jellemző a gyerekekre, ezért az ő hozzáállásuk fejlesztése a könyvtári programok célja. A humanitás és a robotika a foglalkozásokon érdekes kérdéseket vet fel. Mi az a robot? Mire való, miért fontos? Kis visszatekintéssel a robotikai alkotóműhelyeken a gyerekek felidézik a könyvtárossal a robot szó kialakulását a XVII. században, amikor jelentése a nehéz fizikai munkához kapcsolódott. 1921-ben egy irodalmi műben (*Karel Čapek: R.U.R.*) adták először a robot nevet egy ember által épített gépnek. A szerző és a mű felidézése lehetőséget kínál arra, hogy a gyerekek figyelmét a könyvek felé tereljük. A másik fontos irodalmi mű a robotika bevezetésével *Isaac Asimov: Én, a robot* című 1950-es regénye. Ennek kapcsán a könyvtáros összefoglalja a gyerekekkel a robotok ismérveit, a hozzájuk kapcsolódó kérdéseket. A Tudományos és Műszaki Információs Központ (*Centrum vedecko-technických informácií*) szorosan együttműködik a szlovák könyvtárakkal a robotika népszerűsítésében, a Könyvtárak Szlovákiáért

Konzorcium támogatásával. Céljuk részben a felső tagozatos tanulók visszacsábítása a könyvtárba, a robotikát bemutató workshopok által. Az *Ozobot* egy miniatűr, könnyen programozható robot, korlátlan lehetőségekkel. Fejleszti a kreativitást, a logikus gondolkodást, megtanítja a programozás alapjait. Kezdetben számítógép sem kell hozzá, csak egy papír, amelyre színes vonalakat rajzolva kijelölik, merre menjen a robot. A gyerekek egy ismert mese felhasználásával történeteket is kitalálhatnak, kialakítva hozzájuk a robot mozgását.

A több városban is bemutatott workshop nagy sikert aratott minden korosztály körében. A harmadikosoknak annyira tetszett a foglalkozás, hogy nem akartak elmenni a könyvtárból, és később is visszajöttek. A tavaszi napközis táborban egy hatéves kislánnyal dolgoztak együtt, valamint 14-16 éves diákokkal, akiknek már volt tapasztalatuk a bonyolultabb programozási nyelvek terén. A könyvtárosok módszereikben arra törekedtek, hogy minden gyerek érezze, meg tudja csinálni a feladatot, azok is, akik néhány napja érkeztek Ukrajnából, vagy akik gyengébb képességűek.

A résztvevők körében anonim kérdőíves felmérést is végeztek, az első kérdés az volt, hogy mi a kitöltő indián neve. A kedvenc olvasmányra is rákérdeztek, amelyre érdekes, esetenként extrém válaszok születtek. Ilyenkor felmerül, vajon a szülők és a pedagógusok ismerik a gyerekeik olvasási szokásait? A visszajelzések igazolták a könyvtári szervezésű programok fontosságát. A szülők és pedagógusok is kitöltötték

a kérdőívet, és egyöntetűen úgy értékelték, hogy a foglalkozások fejlesztik a gyerekek alkotókésztségét, a kritikus gondolkodást és a kézügyességet, és játékos formában segítik a programozás elsajátítását. Minden korosztályban népszerűek voltak a kreativitásra épülő kézműves (3D-modellező) foglalkozások is. Megerősítést nyert, hogy ezek a tevékenységek népszerűsíthetik a könyvtárba járást a gyerekek körében, és fejleszthetik olvasási szokásaikat. A sérült gyerekekkel végzett workshopok is sikeresek voltak, a pedagógusok a foglalkozások mielőbbi folytatását szorgalmazták.

Szlovákiában ezek a kreatív, tevékeny workshopok a digitális technológiákon keresztül örömet, emberséget és információt nyújtanak minden résztvevőnek a könyvtárosok munkájának köszönhetően.

(Prókai Margit)

Lásd még 196, 197, 246

Iskolai könyvtárak

Lásd 196, 227

Egyéb könyvtárak (egyházi, magán-, műemlék-)

Lásd 184, 212

Munkafolyamatok és szolgáltatások

Általános kérdések

208/2022

BAXTER, Guy [et al.]: Covid-19 and the future of the digital shift amongst research libraries : an RLUK perspective in context. – Bibliogr. In: New review of academic librarianship. – 27. (2021) 3., p. 322–348.

A Covid19 és a digitális átállás jövője a tudományos könyvtárak körében: az RLUK megközelítése kontextusba helyezve

Egyesület -könyvtári -nemzeti; Felsőoktatási könyvtár; Középtávú terv; Szolgáltatások; Tudományos és szak-könyvtárak

A Covid19-világjárvány elleni védekezés jegyében, 2020 márciusától az Egyesült Királyság és Írország tudományos könyvtárainak konzorciumába (RLUK – *Research Libraries UK*) tartozó könyvtárak épületei is bezártak. 2020 májusában a szervezet közzétette *A digitális átállás nyilatkozatát (A manifesto for the digital shift in research libraries – <https://www.rluk.ac.uk/digital-shift-manifesto/>)*, amelyben felvázolták

a tudományos könyvtárak 2030-ig tartó jövőképét. Ugyan a manifesztum már 2019-ben elkészült, de a benne foglalt célkitűzéseket a pandémia alatt hirtelen élesben kellett a gyakorlatba ültetni. A digitális átállás már korábban elkezdődött, a járvány elsősorban katalizátorként gyorsította fel a változásokat: a könyvtárosok elektronikus tartalmakat szolgáltatottak, virtuális tájékoztatást nyújtottak, továbbá a távmunkát segítő új hardvereket és eszközöket is vásároltak. A könyvtáraknak a járványra adott válaszai azt is tükrözték, hogy noha sok helyen évek óta már csak elektronikus tartalmakat szereznek be, tudományáganként eltérő azok megítélése és használatuk mértéke. Emellett a dokumentumállomány digitalizálása gyakran csak részlegesen történt meg, és láthatóvá vált, hogy a könyvtárak digitális infrastruktúrája részben a terekhez és terminálokhoz való fizikai hozzáféréstől függ, miközben a szerzői jogi keretek és az egyéb szabályok nem tükrözték a technológiai változást. A megbízhatatlan internetkapcsolat és a digitális írástudás eltérő szintjei a könyvtárosok és a használók körében gátolták a digitális gyűjtemények elérését. Ráadásul sokan továbbra is fizikai szolgáltatásokat nyújtó épületeknek tekintik a könyvtárakat, aminek megváltoztatása még mindig komoly kihívást jelent. Amellett, hogy a digitális átállás tapasztalatai, jellege és mértéke eltértek egymástól a gyűjtemények, a szolgáltatások, a személyzet, a tudományágak, az intézmények és a használók tekintetében, számolni kellett azzal is, hogy az átállásról lemaradhat a digitális szegénységben élők egy része.

A könyvtárosi távmunka kényszere folytán felgyorsult az új platformok és digitális eszközök bevezetése, ami rávilágított a digitális készségek fontosságára is. Új munkakultúra kezdett kialakulni, így a „jelenlét” helyett a rugalmasság és az eredményesség kapott nagyobb hangsúlyt. Kérdéses, hogy a jövőben hogyan alakul a távmunka és a helyszíni munkavégzés viszonya, hiszen bebizonyosodott, hogy egyes munkakörökben bárholnan elvégezhető a feladatok, ami kitágítja a munkaerő toborzásának lehetőségeit is. A digitális készségfejlesztési stratégiáknak eközben új területekkel is kell számolniuk, különös tekintettel az adattudományra, a mesterséges intelligenciára és a szövegelemzésre. Azok az intézmények, amelyek már megkezdték mindezt, ideális helyzetben vannak ahhoz, hogy hasznosítsák a digitális átállás eredményeit, és példát mutassanak a tudományos könyvtári közösség számára.

Felismerve azt, hogy a könyvtárosoknak olyan kapacitásokra van szükségük, amelyek segítenek

fenntartani szakmai értékeiket és gyakorlatukat, több könyvtár újragondolta szabályzatait vagy etikai kódexét. Mások továbbképzésre használták fel a bezárásokat. A kompetenciák bővítése és a tudás megosztása azért is bírt nagy fontossággal, mert számos intézmény 2020–2021-ben létszámszámpállal nézett szembe, és az új belépőknek távolról kellett beletanulniuk a munkába.

Sok könyvtár vágott bele nagyobb digitalizálási projektekbe a járványidőszakban. Az online vagy hibrid oktatással és kutatással megnőtt a digitális tartalmak iránti igény, de a szolgáltatásukkal járó kihívások (a digitális tartalmak kezelése, jogtisztázás) továbbra sem változtak, amihez hozzájárult a távmunkában dolgozó könyvtárosok munkájának összehangolása. A felhasználók egyszerű digitális felületeket várnak, de egy hatékony egységesített digitális ökoszisztéma kialakítása nem egyszerű feladat. A szolgáltatóktól beszerzendő e-dokumentumok költsége is a hozzáférés gátjaként működött, amit részben ellensúlyozott a kiadók által átmenetileg ingyenessé tett e-tartalmak elérhetősége. Nyilvánvalóvá vált tehát, hogy a forgalmazók díjszabása és licencfeltételei komoly korlátai a digitális átállásnak. A kérésre történő digitalizálási szolgáltatások felszínre hozták, hogy az oktatók és a hallgatók sincsenek tisztában a szerzői jogi szabályozással. Kérdésként fogalmazódott meg az is, a nem egyetemi polgároknak milyen feltételekkel és milyen áron szolgáltatassanak egyedi digitalizált dokumentumokat a könyvtárak.

Számos egyetemen a könyvtárépület volt az egyik vagy az egyetlen olyan épület, amely a bezárások idején nyitva állt a hallgatók előtt. Miután a hallgatók visszatértek, sokkal változatosabbá vált a könyvtári terekkel való gazdálkodás gyakorlata, ami különösen igaz az olyan többcélú, több közönséget kiszolgáló könyvtári terekre, mint a *Worcester Hive*, amely Európa első integrált, többfunkciós (nyilvános és egyetemi) könyvtára. Mivel a távoktatás során bebizonyosodott, hogy sokaknak nincsenek meg a megfelelő körülményeik a tanuláshoz, a könyvtárak a távoktatás vagy a hibrid oktatás helyszíneiként is szerepet kaptak az online órák vagy vizsgák megtartásában, amivel a jövőben is számolni lehet, ezért megfelelő helyiségeket és felszerelést érdemes hozzá biztosítaniuk.

A világjárvány kitöréséig sok kutatókönyvtár maximális kapacitással működött. 2021-ben azonban inkább az emberi érintkezést minimálisra korlátozó terekben folyó tanulást kell előnyben részesíteniük. Ugyanakkor hibrid terek is létrejöttek, főként vir-

tuális olvasótermek formájában, amelyekben egyedi tartalmakhoz lehet online hozzáférést nyújtani, könyvtárosok közreműködésével. Megnőtt az online kiállítások iránti igény is, azonban sok intézmény nem rendelkezett az ehhez szükséges rendszerekkel, ezért munkatársaik a dokumentumok digitális változatait a már meglévő vagy gyorsan beszerezhető eszközökkel készítették el.

Az RLUK 2020 márciusától a koronavírussal és az új helyzettel kapcsolatos állásfoglalásokkal, jelentésekkel, forrásokkal segítette tagjait, 2020–2021-ben pedig nagy sikerű szakmai fórumorozatot szervezett a digitális átállásról. A járványidőszakban megerősítést nyert, hogy *A digitális átállás nyilatkozata* fontos és releváns a tudományos könyvtárak számára, és vezérfonalként szolgálhat a pandémia elmúltával is.

(Koltay Tibor)

209/2022

MURPHY, James E. [et al.]: Expanding digital academic library and archive services at the University of Calgary in response to the COVID-19 pandemic. – Bibliogr. In: IFLA journal. – 48. (2022) 1., p. 83–98.

Res. arab, francia, kínai, német, orosz és spanyol nyelven

A digitális egyetemi könyvtári és levéltári szolgáltatások bővítése a Calgary Egyetemen a Covid19-világjárványra adott válaszként

Felsőoktatási könyvtár; Kölcsönzés; Szolgáltatások; Szolgáltatások használata

A Calgary Egyetem Könyvtárak és Kulturális Források részlege (*Libraries and Cultural Resources*, LCR) magában foglalja többek között a 2011-ben átadott Taylor Family Digitális Könyvtárat, egy tömör raktárat, hat fiókkönyvtárat, egy levéltárat és különgyűjteményeket, két művészeti galériát, egy egyetemi kiadót, szerzői jogi irodát és egy digitalizáló központot. A járvány időszakában az LCR szerepe megváltozott, alkalmazkodnia kellett az online oktatáshoz és tanuláshoz, valamint a használók digitális eléréséhez, és ki kellett terjesztenie a digitális tanulás, tanítás és kutatás lehetőségeit.

A pandémia első nyolc hónapjában hét digitális könyvtári szolgáltatást hoztak létre vagy bővítettek, ezek közül több új volt, több pedig a meglévő szolgáltatások továbbfejlesztése. Első lépésként *osztályközi munkacsoportokat* állítottak fel, amelyek a *Zoom*

és a *Microsoft Teams* segítségével együttműködve alakították ki a felmerülő igények szerint a digitális szolgáltatásokat.

Az egyik újítás az „*En könyvtárosom*” program bevezetése volt, melynek keretében hírleveleket, virtuális eseményeket és workshopokat kínálnak a hallgatóknak, akik a szakterületük, illetve személyes háttérük (pl. gyereket nevelő, nem angol anyanyelvű hallgató) alapján találhatják meg a „saját” könyvtárosukat. Egy másik szolgáltatás a *könyvtári terek virtuális 360°-os túrája* volt. Azt a célt tűzték ki, hogy a világjárvány idején felhívják a figyelmet az elérhető digitális szolgáltatásokra, miközben az új használókkal is megismertetik a könyvtári tereket. *Vuze+* kamerát és szoftvert használtak a 360°-os képfájlok elkészítéséhez, amelyeket feltöltöttek a *ThingLink* platformra. Az interaktív túrák az online szolgáltatásokhoz és a fizikai térhez kötődő aktuális szolgáltatási információkhoz kapcsolódtak.

A távoktatás magával vonta az *online használóképzést* is. A *Zoom*, a *Teams* és a *Desire2Learn* tanulásirányítási rendszer felületein keresztül megtartott alkalmak száma a járvány első 7 hónapjában 16%-kal meghaladta az előző évet, utána azonban visszaesés volt tapasztalható, aminek okai további kutatásra szorulnak. A távmunka jelentős változást eredményezett a könyvtári *chatszolgáltatásban* is. Ezt a járvány előtt hetente 43 órában lehetett igénybe venni, ami a 2020-as őszi-téli időszakban 85 órára nőtt. A világjárvány kitörését követően minden munkatársat kiképeztek a *LibChat* használatára és a chates tájékoztatásban való részvételre, amihez dokumentumot állítottak össze a jó gyakorlatokról. A chatszolgáltatás népszerűnek bizonyult: a pandémia egy éve alatt az interakciók száma az előző 12 hónaphoz képest 246%-kal nőtt. A könyvtárosok a digitális használóképzés és tájékoztatás megkönnyítése érdekében új rövid *online oktatóanyagokat* hoztak létre a *Quicktime* szoftver segítségével, amelyek felkerültek az LCR *YouTube*-csatornájára és közösségimédia-felületeire, valamint a honlapon található Gyakran Ismételt Kérdések (GYIK) közé is.

Az elmúlt pár évben az LCR több mint 350 *Gyakran Ismételt Kérdést* (és választ) hozott létre, amelyek a *LibAnswers* platformon érhetők el. Ezeket most aktualizálták, rendszerezték, és a járványhelyzetre vonatkozóan újakkal egészítették ki.

A járvány kezdeti hónapjai után, 2020 augusztusában a fizikai terek (korlátozott) használata ismét prioritássá vált. A Taylor Family Digitális Könyvtárban egy központi pultot jelöltek ki a bejáratnál, amelyet

plexifallal és kézfertőtlenítőkkel szereltek fel. Az egyetemi polgároknak itt kellett magukat igazolniuk az épületbe lépve, és innen irányították tovább őket az *érintésmentes könyvfelvétel* felé. E szolgáltatás igénybevételéhez a könyvtári katalóguson keresztül tudták leadni kéréseiket. A kért dokumentumokat a könyvtárosok egy átlátszó tasakban hosszú asztalokra helyezték, az olvasók vezetéknévénél megfelelően felcímkézték, majd e-mailben értesítést küldtek az átvétel módjáról. A szolgáltatás nagyon sikeres lett, két és fél hónap alatt több mint 3500 kérés érkezett. Az olvasói jelzésekre reagálva a könyvtár előtt felállítottak egy *kültéri sátrat* is, ahol a használók kéréseket tudtak feltenni a könyvtárosoknak. A *helyfoglalás* lehetőségét szintén 2020. augusztus elején indították el a Taylor Family Digitális Könyvtárban. Kezdeként mintegy 30 számítógépes állomást és 30 tanulohelyet tettek elérhetővé, majd az érdeklődés növekedésével szeptember végén bővítették a lefoglalható helyek számát.

Ami a gyűjteményeket illeti, az LCR volt az első kutatókönyvtár Kanadában, amely 2020 áprilisától kiemelten foglalkozott a *posztgraduális hallgatók kéréseivel*. A doktoranduszok által elküldött bibliográfiákat a könyvtár munkatársai áttekintették, és ha egy tétel fizikailag nem volt elérhető, megpróbáltak elektronikus változatot szerezni belőle. 2020 júliusában a Calgary Egyetem csatlakozott a *HathiTrust ideiglenes hozzáférési szolgáltatásához*, és a könyvállomány mintegy 1,2 millió tételét tették online elérhetővé. Amíg ez az online hozzáférési szolgáltatás működött, maguk a fizikai példányok nem voltak kölcsönözhetőek. A gyűjtemények digitális hozzáférését szolgálta a 2020 májusában bevezetett *Leganto rendszer* is, amely a kötelező olvasmányok listáinak kezelését, illetve a rajtuk szereplő elektronikus vagy digitalizált anyag jogtisztta hozzáférését szolgálja. (Bővebben ld. a 34/2022. sz. referátumot a KF 2022/1. számában.)

A két helyszínen található *levéltári és különgyűjteményi anyag* gyarapítása, feldolgozása, restaurálása – kisebb intenzitással, de – folyamatos volt a pandémia alatt. Az itt dolgozók e-mailben referenszszolgáltatást nyújtottak (ennek statisztikája a járvány alatt visszaesett), valamint online oktatást indítottak a primer források használatáról. A digitális hozzáférés most minden eddiginél nagyobb prioritást kapott: a digitalizálás, illetve a digitális gyűjtemények bővítése és az online kiállítások népszerűsítése különösen jelentős volt az egyetemi közösséggel való kapcsolatteremtésben.

A Calgary Egyetem könyvtárainak munkatársai igyekeztek fenntartani a magas szintű szolgáltatást, miközben betartották a helyi biztonsági intézkedéseket. A meglévő szolgáltatások fejlesztésével és új kezdeményezések indításával sikeresen tettek eleget a megváltozott használói igényeknek.

(Pataki Fruzsina)

Állomány, állományalakítás

210/2022

VALDES, Zachary – VANDUINKERKEN, Wyoma: Leveraging collaborative repository “Resource-in-Common” model to find space – and solace – in downsizing legacy print collection : a case study. – Bibliogr. In: Collection management. – 47. (2022) 1., p. 2–19.

Hogyan nyerjük helyet és megkönnyebbülést a közös raktározási modell kiaknázásával a régi nyomtatott gyűjtemény apasztásakor?

Állományapasztás; Állományelemzés; Egybehangolt állományalakítás; Együtműködés -belföldi; Felsőoktatási könyvtár; Raktár

2019 elején a texasi Sam Houston Állami Egyetem (SHSU) úgy határozott, hogy felújítja a campuson lévő egyetlen könyvtár, a Newton Gresham Könyvtár (NGL) 1960-as évekbeli épületét. Mivel az új létesítménybe egyéb tanszékek is beköltöznek, továbbá jelentősen növelni kívánják a csoportos és egyéni tanulásra alkalmas tereket, a Newton Gresham Könyvtárnak nem volt más választása, mint a nyomtatott gyűjtemény méretének radikális csökkentése. Mivel a lehetőségeket, a másfél milliós gyűjteményből a nyomtatott időszaki kiadványok (több mint 100 ezer kötet) apasztását kezdeményezték az alacsony kihasználtság okán.

Annak érdekében, hogy továbbra is biztosítsák a hozzáférést az állományból kivont anyagokhoz, bekapcsolódtak a *Texas A&M University System* és a *University of Texas System* közös raktározási programjába (*Joint Library Facility, JLF*), amely 2017-től nyitva áll külső partnerek előtt is. A JLF projektje a külső raktárak létesítése, a digitalizáció és a felhasználó-központúság trendjébe illeszkedve 2012-ben indult azzal a céllal, hogy három fázisban felépítsenek egy közös tárhelyet hárommillió nyomtatott kötet befogadására, amelyek elérhetőek a részt

vevő felek számára a *Resource-in-Common* (RIC, kb. 'közös források') modell szerint. Az, aki beadja a saját köteteit, vagy igényt tart a már a rendszerben lévő közös forrásokra és törli a saját példányait, rengeteg helyet takaríthat meg. Az észszerűség és a költséghatékonyág jegyében a JLF-en belül is tilos a duplikáció. A projekt sikerét jelzi, hogy 7 év alatt 13 különböző könyvtárból összesen több mint egymillió kötet került a kollaboratív raktárba.

A folyamat nagyfokú körütekintést és gondos előkészítést igényel. Mind a beküldeni kívánt köteteket, mind azon dokumentumokat, amelyeknél a partnerkönyvtár a RIC-modellt kihasználva a JLF eddigi állományához kér hozzáférést, össze kell vetni a JLF (könyvtárosoknak szánt) OPAC-jával, és Excel-listát kell készíteni a JLF által elvárt metaadatokkal (OCLC-azonosító, cím, ISBN/ISSN stb.). Többszörös ellenőrzés és hibajavítás után a JLF jóváhagyja a kérelmeket, betöltik/módosítják a rekordokat, és elküldik/fogadják a szállítmányokat.

Így történt a Newton Gresham Könyvtár esetében is. Mivel viszonylag kevés idő állt a rendelkezésükre, a hasonlítási munkafolyamatot automatizálták. Első lépésként egyező címeket kerestek saját periodikaállományuk és a JLF között, majd a címek állományadatait külön Excel táblázatokba írták át. (Míg az NGL nem használ MARC *holding*-rekordokat, a JLF rekordjai példányszintűek, ezért itt az információk gépi összevonására volt szükség az összevethetőség érdekében). A től-ig időtartományok egységei alapján három listát készítettek: 1. az NGL állománya; 2. a JLF állománya; 3. a JLF hiányai. Az 1. és a 2. lista összevetésével kinyerhető volt, mit igényeljenek RIC-ként, míg az 1. és a 3. lista együttes lefuttatásából kiderült, mit kellene a közös raktárba szállítani.

A komplex szkript kidolgozása során VBA, API, *Perl*, *Regex* és tömeges szerkesztésre szolgáló programokat használtak. A szűrőpróbaszerű ellenőrzések után elküldték az eredményeket a JLF csapatának. (Együttal logisztikai becsléseket végeztek az apasztás mértékéről és költségeiről.) Több típushibára derült fény (pl. kötetben belüli hiányok, nyomtatott és mikrofilmes formátum összemosása, a JLF-be nem sokkal korábban bekerült dokumentumok jelöltségének a raktár OPAC-jában), melyeket részben manuálisan kellett javítani. A végső adattisztítás után 2019 végén RIC-nek nyilvánították több mint 900 cím közel 29 400 kötetét – ezeket az NGL-ben elő kellett készíteni törlésre. 2020 elején több mint 100 cím közel 1400 kötetét pedig kijelölték a kollaboratív raktárba való elküldésre. A szabályzatok értelmében

e kötetekhez biztosítani kellett a példányszintű vonalkódokat és MARC-rekordokat, amit egy hónap alatt pótolnak. A rekordokat ezután áttöltötték a JLF rendszerébe, végül sor került a tényleges szállításra. A közös raktározás hatékony megoldás, ám csak akkor megbízható, ha a felek gondoskodnak a cím- és példányszintű metaadatok teljességéről és pontosságáról. Például ha egy hiányos kötet van a közös raktárban, és ez nem derül ki a nyilvántartásból, egy partnerkönyvtár nyugodt lelkiismerettel törölheti a saját teljes példányát. Ezért fontos a több körös ellenőrzés, ami időigényes és fáradtságos feladat, még az automatizált behasonlítás alkalmazásával is. Mindazonáltal, ha a JLF és partnerei építeni tudnak a tapasztalatokra, mindenki hasznot húzhat a „közös forrásokból” és a könyvtárközi kölcsönzésből, egyetítve a „szükség esetén” (*just in case*) és a „szükség szerint” (*just in time*) gyűjteményszervezési megközelítések előnyeit.

(Szabó Piroska)

Lásd még 184

Állományvédelem

211/2022

HARTWIEG, Ursula: Corona, die Flut und das Superwahljahr : 10 Jahre Koordinierungsstelle für die Erhaltung des Schriftlichen Kulturguts (KEK) In: Bibliotheksmagazin. – (2022) 1., p. 73–77.

A korona, az árvíz és a szuper választási év: az írott kulturális örökség állományvédelmi koordinációs központjának (KEK) tíz éve

Állományvédelem; Általános tudományos könyvtár; Együttműködés -belföldi; Könyvtárügy; Közgyűjtemény; Támogatás -pénzügyi -állami, hatósági

Németországban 2011-ben alapították az írott kulturális örökség állományvédelmi koordinációs központját (*Koordinierungsstelle für die Erhaltung des schriftlichen Kulturgutes*, KEK), működését eredetileg öt évre tervezték, de ma is funkcionál. Tevékenységét a szövetségi kormány kulturális és médiaügyi megbízottja (BKM) és a tartományok kulturális alapja (KSL) finanszírozza. A KEK a levéltárak, könyvtárak és egyéb emlékezetintézmények munkáját támogatja, fenntartójuktól függetlenül.

A KEK alapítását megelőzően két fontos dokumentum jelent meg az állományvédelem kérdéseiről. 2007-ben a szövetségi megbízott kezdeményezésére elkészült *A kultúra Németországban* című jelentés, amelyben ajánlást tettek egy nemzeti állományvédelmi koncepció megfogalmazására és a hozzá kapcsolódó támogatási program kidolgozására. 2008-ban a *Szövetség az írott kulturális örökség megőrzéséért* nevű szervezet állásfoglalást tett közzé *Őrizzük meg a jövőnket* címmel, amely csatlakozott az előbbi dokumentum ajánlásaihoz, továbbá felvetette egy koordinációs központ megalapítását. 2009-ben a koordinációs központ terve már megjelent a kormány koalíciós szerződésében. Az eseményeket felgyorsította egy katasztrófa: 2009 márciusában összedőlt a kölni városi történeti levéltár épülete. 2010-ben a szövetségi állam és a tartományok 600 ezer eurót bocsátottak rendelkezésre, aminek köszönhetően Németországban több mint 30 levéltári és könyvtári állományvédelmi projekt indulhatott el. A koordinációs központ 2011-ben alakult meg a *Stiftung Preußischer Kulturbesitz* keretében a Berlini Állami Könyvtár (*Staatsbibliothek zu Berlin*) szervezeti egységként. Az ezt követő években mintaprojektek zajlottak, szakértői hálózat alakult, sor került a veszélyek és a károk felmérésére, képzést indítottak, bekapcsolódtak az európai együttműködésbe, és létrehozták a KEK portálját (<https://www.kek-spk.de/>). 2021-ben jubileumi konferenciát szerveztek a központ fennállásának tizedik évfordulója alkalmából.

A KEK tíz éve alatt 850 projektre került sor, összesen 18,5 millió euró értékben, ezek adatai a KEK portálján kereshetők. A projektek igen sokfélék, kis készletű dobozok beszerzésétől a szakmai kompetenciák megerősítéséig. A projektek nyomán további támogatások is érkeztek nagy méretű mentőeszközökre: ilyen a 2012-ben átadott, a szászországi kulturális örökség mentését szolgáló sürgősségi szerelvény (*Notfallzug Kulturgutschutz Sachsen*), amelyet a Drezdai Katasztrófavédelmi Hatóság felügyel, vagy a kulturális javak védelmére szolgáló guruló konténer (*Abrollcontainer Kulturgutschutz*), amelyre a kölni levéltár pályázott sikeresen. 2021-ben a nyári árvizek okozta katasztrófák éles próba elé állították a modellt. A Stolbergben és Ahrweilerben bevetett állománymentő konténerek olyan sikeresnek bizonyultak, hogy a szövetségi megbízott 2021 szeptemberében bejelentette: a 30 milliárdos helyreállítási segélyből a kulturális szektor is részesül, többek között tíz darab, a kulturális javak védelmére szolgáló speciális vészhelyzeti konténert kívánnak vásárolni.

2020-ban a pandémia erősen korlátozta a kulturális programok megvalósítását és a kulturális intézmények tevékenységét, így az otthoni munkavégzés miatt a szükséges állományvédelmi intézkedések elvégzését is. A levéltári és könyvtári gyűjtemények konzerválására és restaurálására kiírt pályázatok azonban nem álltak le, a KEK-hez beérkezett 172 pályázatból 113-at el is fogadtak. A munkával főleg kisebb restauráló műhelyeket bízták meg, ami segítette azok fennmaradását a válság idején.

A 2021-es „szuper választási évben” Németország öt tartományában és szövetségi szinten tartottak választásokat. Megnyugtató, hogy a választási programokban sok helyen szerepelt a veszélyeztetett kulturális javak védelme és megőrzése, amely – annak ellenére, hogy a kulturális kérdések az egyes tartományok felelősségébe tartoznak – voltaképpen közös, az egész szövetségi államot érintő ügy.

A KEK tevékenységének tíz éve alatt sikeres lett: a tartományi-szövetségi kulturális együttműködés jó példaként tartják számon, amely remélhetőleg több évtizednyi jövő elé tekint.

(Hegyközi Ilona)

Lásd még 185

Speciális dokumentumok, különgyűjtemények

212/2022

ADAMS, Kevin: Slavic, East European, and Eurasian punk alternative publications : challenges to fugitive materials. – Bibliogr. In: Slavic & East European information resources. – 22. (2021) 1., p. 32–52.

Szláv, kelet-európai és eurázsiai punk alternatív kiadványok: az efemer anyagok kihívásai

Adatbázis; Kelet-európai gyűjtemény; Közgyűjtemény; Különgyűjtemény; Magánkönyvtár; Nem hagyományos dokumentum; Szláv gyűjtemény

A punk scénák összetettek és heterogének. Mindig is termékeny előállítói voltak attitűdjeik, meggyőződések és cselekvéseik fizikai dokumentációjának. Ugyanakkor ezek a scénák gyakran a periférián léteztek, ami az öndokumentáció efemer gyűjteményeinek létrehozásához vezetett. A szláv, kelet-európai

és eurázsiai (*Slavic, East European and Eurasian – SEE*) országokban ez a dokumentáció történelmileg a nem hagyományos zenei kiadványok, zine-ek és szamizdatok formáját öltötte. Gyakran illegális jellegük miatt ezen alkotások nem találtak azonnal otthonra a hivatalos archívumokban, és az efemer anyagok kezdetben Kelet-Európán, később pedig több kontinensen átívelő rejtett diaszpórában léteztek. A szerző esettanulmányt ad a nem hagyományosan publikált kelet-európai (SEE) punk anyagok gyűjteményeinek jelenlegi helyzetéről, és rávilágít a marginalizált, diaszpórikus gyűjteményekhez való hozzáférésnek és azok használatának kihívásaira. A tanulmány meghatározza a punk fogalmát kelet-európai (SEE) kontextusban; szakirodalmi áttekintést nyújt a szláv és kelet-európai punk anyagokkal foglalkozó diskurzusok és gyűjtemények bemutatására; összefüggéseket vázol fel a kelet-európai (SEE) punk alternatív kiadványok és az átfogóbb marginalizált, efemer gyűjtemények között; ismerteti a szláv punk anyagok gyűjteményei előtt álló akadályokat; végül ajánlásokat ad e kihívások kezelésére a hozzáférés és a használat javítása érdekében.

(Autoref.)

Lásd még 202, 230, 233, 242, 243

Raktározás

213/2022

ONDRÁŠEK, Tomáš: Budeme se snažit tempo udržet In: Čtenář. – 73. (2021) 12., p. 460–461.

Igyekszünk tartani a tempót

Könyvtáráépítés, berendezés; Könyvtáráépület -tudományos és szakkönyvtári; Raktár; Támogatás -pénzügyi -állami, hatósági; Tudományos és szakkönyvtárak

A kladnoi Közép-csehországi Tudományos Könyvtár (*Středočeské vědecké knihovny v Kladně*) dokumentumainak megőrzésére, hatékony védelmére, könyvgyűjteményének kezelésére és hozzáférhetővé tételére 2015-ben Központi Tárolóraktár (*Centrální depozitář*) létrehozását tűzték ki célul európai uniós támogatással. 2017-től a finanszírozást 90%-os arányban az uniós Integrált Regionális Operatív Program (IROP) keretéből biztosították.

Az alapkö ünnepélyes letételére 2019. szeptember 16-án került sor a cseh kultúra és a közép-csehországi régió hivatalos képviselőinek részvételével. A barnamezős beruházás egy volt ipartelepen, a POLDI acélmű szerelő- és raktárcsarnokainak a helyén valósult meg. Az új épület vasbeton alapozást kapott a bizonytalan talaj miatt, a megerősített vasbeton vázat pedig negyedméteres ásványi szigeteléssel látták el. A háromszintes épület 800 ezer könyv befogadására alkalmas, ami a jelenlegi gyarapodás mellett 24 évre lesz elég. Mivel a könyvek kölcsönzőterbe szállítása nem képezte a projekt részét, a tárolóraktár és a könyvtár főépülete közötti 250 méteres távolságot autóval, illetve a fiatal munkatársak elektromos rolerekkel fogják teljesíteni.

Az épület hasznos alapterülete 12 720 m², amely elsősorban raktári teret jelent, a földszinten kiegészülve egy digitalizáló műhellyel, közlekedő folyosókkal, két irodával, közösségi és műszaki helyiségekkel. Az első szinten a raktárak mellett könyvkötő műhely, raktárosi munkahelyek és közösségi helyiség található. A második szinten fokozottan védett raktárakat, irodát, közösségi helyiséget, klímaberendezést, liftgépházat és kültéri folyosót alakítottak ki. A tervezőcsapat egy ostravai építészmérnöki vállalkozás, a *Kania* volt. A költségeket 144 millió koronára becsülték, ebből 110 millió volt az IROP-támogatás. A koronavírus-járvány után és az energiaárak növekedésével azonban ez az összeg 30-40%-kal alulbecsültnek bizonyult a ténylegeshez képest.

Az új raktár a korábbihoz képest hatékonyabban biztosítja az állomány védelmét és megőrzését, magasabb színvonalú könyvtári és információs szolgáltatásokat tesz lehetővé, valamint kényelmes és gyors kiszolgálást nyújt a használóknak. A gyűjtemény állagmegővését megfelelő mikroklimatikus feltételek megteremtésével érik el. Az új technológiák garantálják a könyvek hosszú távú megőrzését, a modern könyvespolcrendszer és digitális technológia pedig a gyors és könnyű kezelést. A munkatársak higiénikus és korszerű munkakörülmények között dolgozhatnak, a szállítási távolságok lerövidültek, a munkaidő kihasználása hatékonyabbá vált.

Az építési munkálatok 19 hónapig tartottak, majd 2021. október 5-én az épületet használatba adták. Az állomány költöztetését egy logisztikai cég rekordidő alatt végezte el (a többi ajánlattevőhöz képest harmadán): a mintegy 500 ezer kötetet, vagyis 11 ezer polcfolyóméternyi könyvet 16 munkanap alatt költöztettek át az új helyére. Innen napi

szinten több folyóméternyi kötetet szállítanak majd a kölcsönzőtérbe és vissza a raktárba.

Azok a munkatársak, akik a raktár gondolatát felvették, már nem dolgoznak a könyvtárban; utódaik átvették tőlük a stafétabotot, és igyekeznek a korábbi tempót megtartani.

(Prókai Margit)

Lásd még 202, 210

Feldolgozó munka

214/2022

GLOWACKA-MUSIAL, Monika: Applying topic modeling for automated creation of descriptive metadata for digital collections. – Bibliogr. In: Information technology and libraries. – 41. (2022) 2., p. 1–14.

A témamodellezés módszerének alkalmazása a digitális gyűjtemények leíró metaadatainak automatikus előállítására

Elektronikus könyvtár; Feldolgozó munka; Felsőoktatási könyvtár; Gépi dokumentumleírás; Információtechnológia; Szoftver; Tárgyi feltárás; Tárgyszó

A digitális tartalmak metaadatolása rendkívül munkaigényes feladat, ezért többen is automatizált feltáró módszerekkel igyekeznek csökkenteni a munkaterhelést. Egy ilyen projektet indítottak az Új-mexikói Állami Egyetem könyvtárában azzal a céllal, hogy segítsék a jelentős intézménytörténeti forrásnak számító egyetemi sajtóközlemények tárgyszavazását. Az 1958-tól napjainkig terjedő primer forrást 2013-ban kezdték digitalizálni; a cikk írásáig az 1958 és 1974 közötti időszak anyaga került be a digitális gyűjteménybe. A feldolgozás legmunkaigényesebb folyamata a metaadatolás volt, különösen a Kongresszusi Könyvtár megfelelő tárgyszavainak (*Library of Congress Subject Headings*, LCSH) kiválasztása. A tárgyi feltárás minőségének fenntartása egyre nehezebbé vált a munkaerő létszámának csökkenése, a forrásmegvonások és más könyvtári munkafolyamatok kényszerű előtérbe helyezése okán. A probléma megoldását a természetes nyelvű szövegfeldolgozás (*natural language processing*, NLP) egyik részterületében, a témamodellezésben (TM-ként és topikmodellezésként is ismert) találták meg.

A témamodellezés mára bevett módszer nagy dokumentummennyiségek szövegbányászati elemzése során. Lényege, hogy a TM-algoritmus kikeresi és témáknak nevezett halmazokba sorolja a leggyakrabban együtt előforduló szavakat, az egyes dokumentumokat így témák különböző arányú keverékeként írhatjuk le, melyek áttekintésével gyorsan képet lehet alkotni egy szöveg tartalmáról. A könyvtár ezt a módszert kívánta a tárgyszavazás alapjává tenni, a témáknak a kontrollálttárgyszó-megfelelőjét keresve. TM-algoritmusnak a látens Dirichlet-allokációt (LDA) választották. Ez dokumentum–kifejezés mátrixot alkot, előbbieket a sorokba, utóbbiakat pedig az oszlopokba gyűjtve. Ezt követően az algoritmus megállapítja az adott dokumentumokhoz tartozó témák valószínűségét (gamma-érték), illetve az egyes témákhoz tartozó kifejezések, szavak valószínűségét (béta-érték).

A témamodellezésre az R programnyelv eszközkészletét használták. Az algoritmus tanítására, azaz a kontrollált tárgyszórendszerrel való összehangolásra az 1958 és 1967 közötti, manuálisan feltárt mintegy 6000 sajtóközlemény szolgált. (A metaadatok a címre és a tárgyszavakra korlátozódtak, az OCR rossz minősége miatt teljes szöveg nem állt rendelkezésre; a műfajból adódóan azonban maguk a címek is viszonylag pontosan leírják a sajtóközlemények tartalmát.) Ez a tréninganyag ad mintát az algoritmusnak az egyes témákhoz hozzárendelt kontrollált tárgyszavakról. A mintában nem szereplő új tételek esetében az LDA kigyűjti a legrelevánsabb témákat, majd azokhoz ajánl tárgyszavakat a feldolgozó könyvtárosoknak, jelentősen csökkentve a tartalomértelmezésre és a megfelelő tárgyszó kiválasztására fordított munkaidőt.

A módszer teljesítményének mérésére a teljességi mutató (*recall*, más néven fedés vagy felidézés) számítását adaptálták. Ebben az esetben azt vizsgálták, milyen mértékben eredményezett a módszer releváns találatokat, azaz mekkora az új sajtóközleményekhez felkínált tárgyszavak között a korábban manuálisan kiválasztott tárgyszavak aránya. 1500 tesztokumentumon számították ki a teljességi mutató átlagát (0 és 1 közöttiek lehetnek az értékek). Százas tárgyszókinálat esetében az érték 0,6, míg 500 tárgyszónál 0,8 volt. Mivel az algoritmus teljesítménye leginkább a témahalmazok számától függ, kiszámolták a lehető legjobb teljességhez szükséges témák számát is (16), és 100 felkínált tárgyszóban határozták meg a könyvtárosok által kezelhető lista maximális nagyságát. Az így felállított paraméte-

rekkel a teljességi mutató az 1500 vizsgált eset több mint felében meghaladta a 0,66-ot, az esetek közel egyharmadában pedig 1, azaz 100%-os volt.

A tapasztalatok alapján elmondható, hogy a témamodellzés módszere megkönnyíti a megfelelő tárgyszavak kiválasztását, sőt, finomíthatja a könyvtárosok által régebben adott tárgyszavakat is. Az eljárás az OCR-ezett teljes szövegek felhasználásával valószínűleg még pontosabb eredményeket tud szolgáltatni.

(Bódog András)

215/2022

GNOLI, Claudio: Faceted classifications as linked data : a logical analysis. – Bibliogr. In: Knowledge organization. – 48. (2021) 3., p. 213–218.

Fazettás osztályozás mint kapcsolt adat: logikai elemzés

Feldolgozó munka; Osztályozás; Osztályozási rendszer; Tézaurusz; Vetületes osztályozás

A fazettás tudásszervezési rendszerek bonyolult szerkezetének kapcsolt adatokként (*linked data*) való reprezentálása nagy kihívást jelent. Claudio Gnoli, a Paviai Egyetem könyvtárosa, és egyben számos tudásszervezéssel és tárgyi feltárással foglalkozó nemzetközi szakmai szervezet tagja cikkében e területhez kíván hozzájárulni a gyakran alkalmazott fazetták SKOS- és RDF-felhasználásra szánt tipizálásával oly módon, hogy bemutatja egy natív módon fazettás (*Integrative Levels Classification*, ILC), illetve egy részben fazettás (Dewey-féle tizedes osztályozás – DDC) tudásszervezési rendszer osztályozási sémájának RDF-tripletekként való modellezését.

A bibliográfiai feldolgozás hagyományaival ellentétben az ILC nem diszciplínákon, hanem jelenségeken alapuló tudásszervezési rendszer. 2019-ben jelent meg a második kiadása (ILC2), illetve készült el a SKOS-verziója. Kapcsoltadat-környezetben a fazetta lényegében egy reláció, amely megfeleltethető egy adott triplet alanyát (*subject*) és tárgyát (*object*) összekötő RDF-tulajdonságnak (*property*). Minden RDF-tulajdonságnak van érvényességi tartománya (*domain*), amely meghatározza, hogy mely osztályok vehetik fel a tripletben az alany szerepét, valamint értelmezési tartománya (*range*), amely a tárgy szerepét határozza meg. A fazettás osztályozásban az alanyt alaposztálynak (*basic class*), a tulajdonságot fazetta-indikátornak (*facet indicator*), míg a tárgyat fókuszának (*focus*) is nevezik. Kapcsolt adatként a

fazetták alanyainak és érvényességi tartományainak meghatározása függ magától a fazetta jelentésétől (szemantikai vagy szintaktikai) is. Mivel az érvényességi tartomány és az értelmezési tartomány egyaránt lehet korlátozott és nem korlátozott, e két keresztező szempontnak alapvetően négyféle logikai kimenetele lehet.

- Az ETO vagy a DDC közös alosztásaihoz hasonló *általános fazetták* (*common facets*) kategóriája nem korlátozott érvényességi tartománnyal és korlátozott értelmezési tartománnyal bír, például „bármely alany Olaszországban”, ami az ETO/DDC földrajzi alosztásával állítható párhuzamba. A közös fazetták az értelmezési tartomány korlátozásának függvényében lehetnek *kötöttek* (*bound*) és *párhuzamosak* (bővebben lásd alább).
- Léteznek olyan *kötött különleges fazetták* (*bound special facets*), ahol mindkét tartomány korlátozott. Ilyen fazettákkal találkozhatunk a tizedes-pontos, illetve a Bliss-féle osztályozás gyakorlatában, valamint a DDC-ben például a zeneműveket pontosan leíró struktúrák („*zongoramű, zenei forma: szonáta*”) esetében. A *párhuzamos különleges fazetták* (*parallel special facets*) az előzőnek egy olyan variációja, ahol az érvényességi tartomány korlátozott, a szintén korlátozott értelmezési tartomány pedig egy „párhuzamosan felosztott” másik osztály tagja: például „*vokális egyházi zene, vallás: hinduizmus*”.
- A *szabad különleges fazetták* (*free special facets*) esetében az érvényességi tartomány korlátozott, míg az értelmezési tartomány nem. Erre példa lehet a „jogi szakkönyvtár” relációként kifejezve, ahol a könyvtárak fogalma képezi a megkötött érvényességi tartományt, míg a szakterület (jogi) a rugalmasabb értelmezésit. Azon fogalmak esetében gyakori ez a típusú fazetta, amelyek tárgya bármilyen más fogalom lehet.
- A *szabad fazetták* (*free facets*) esetében egyik tartomány sem korlátozott, bármi bármivel kombinálható.

Összességében megállapítható, hogy a szabad fazetták modellje leginkább interdiszciplináris gyűjtemények modellezésére használható, míg a korlátozott általános vagy különleges fazettáké meghatározott gyűjtőkörű és különgyűjtemények indexelésére és jelzetelésére ideális. A fazetták formális modellezése az ILC következő kiadásába is beépülhet, egyúttal

tanulásokkal szolgálhat más tudásszervezési rendszerekhez, így a teuzauruszokhoz és ontológiákhoz is.

(Bódog András)

216/2022

HIDER, Philip – SPILLER, Barbara: Fiction genres in bookstores and libraries : a comparison of commercial and professional classifications. – Bibliogr. In: Cataloging & classification quarterly. – 58. (2020) 8., p. 664–682.

Fikciós műfajok a könyvesboltokban és a könyvtárakban: a kereskedelemben használt és a szakmai osztályozási rendszerek összehasonlítása

Feldolgozó munka; Könyvkiadás és könyvkereskedelem; Osztályozási rendszer; Tárgyi feltárás; Tárgyszó; Tézausz

Néhány adatelem közlésén kívül (cím, szerző, esetleg műfaj) a könyvtárak általában nem fektetnek sok energiát a fikciós (szépirodalmi) művek leírásába, ennél fogva viszonylag kevés hozzáférési pontot szolgáltatnak hozzájuk. Ennek egyik oka az irodalmi műfajok időbeli és jelentésbeli változása, illetve azok szubjektív megítélése. A könyvtári katalógusrekordok azonban alig tükrözik a változásokat: jellemzően a könyvtárosnak a feldolgozás időpontjában hozott döntésén, az ő értékítéletén alapulnak. Az olvasói igények változása azonban a fikciós művek részletesebb feldolgozását, műfaj szerinti kereshetőségét is megköveteli, ennek egyik eszköze az olvasói címkézés vagy az ajánlások beemelése. A tengerentúlon számos könyvtárban váltották fel a Dewey-féle tizedes osztályozást – például az olvasótermi szakrend terén – a könyvkereskedelemben használt BISAC (*Book Industry Standards and Communications*) sémával. Az Amerikai Könyvtáros-egyesület által 1991-ben publikált GSFAD-irányelvek (*A fikciós, drámai stb. egyéni művek tárgyszavazásának irányelvei*) is az olvasói igényekre reagáltak, kiegészítve a Kongresszusi Könyvtár tárgyszórendszerét, és több hozzáférési pontot kínálva az irodalmi művekhez. Végül 2007 után a Kongresszusi Könyvtár társzórendszere is kibővült műfaj/forma kifejezésekkel (*Library of Congress Genre/Form Terms*, LCGFT).

A cikk szerzőpárosa hét, angol nyelvterületen működő online könyvkereskedés (beleértve a globális forgalmat lebonyolító és a könyveken kívül más termékeket is forgalmazó *Amazon* és *eBay*-t is), továbbá a Wikipédia irodalmi műfaj szerinti rendszerezését hasonlította össze az *OCLC WorldCat* gyakorlatával,

illetve az e kilenc forrás által használt kifejezéseket az LCGFT 121 kifejezést tartalmazó tárgyszókészletével. A kutatás során taxonómiaként rögzítették az egyes oldalakon a műfajokat és alműfajokat, majd ezeket megfeleltették az LCGFT tárgyszavainak a következő szempontok szerint: 1. teljes egyezés kitüntetett formával; 2. teljes egyezés nem kitüntetett formával; 3. részleges egyezés kitüntetett formával; 4. részleges egyezés nem kitüntetett formával; 5. kevés egyezés kitüntetett formával; 6. kevés egyezés nem kitüntetett formával; 7. nincs egyezés. Ezenkívül a legnépszerűbb művek osztályozásának gyakorlatát is megvizsgálták egy 50 elemes mintán.

Az eredmények tanúsága szerint alapvető nézőpontbeli különbség mutatható ki a könyvkereskedelmi és a könyvtári gyakorlat között. Érthető módon a legnagyobb részleges vagy teljes egyezést az LCGFT-vel (1–4. kategória) a *WordCat*-nél (65%), a legkisebbet a Wikipédiánál (14,3%) tapasztalták, a könyvkereskedések e mutatója 20,4% (*Booktopia*) és 47,6% (*eBay*) között mozgott. Figyelemreméltó az is, hogy az egyes források mennyi olyan műfaji besorolást alkalmaztak, amely nincs benne az LCGFT-ben. A Wikipédia eleve sokkal többféle műfajmegjelölést tartalmaz (168 db), mint az LCGFT, de a könyvkereskedők is számos olyan kategóriát alkottak, amely nem szerepel a könyvtári gyakorlatban (pl. „Művek fordításban”, „Irodalmi klasszikusok”), vagy más értelemben használatos (pl. „Saga” mint ’középkori skandináv hőstörténet’ vagy ’családtörténet’).

A könyvkereskedések osztályozási rendszere kevésbé követ szigorú taxonómiát, a hangsúly inkább a fikciós irodalomhoz kapcsolódó műfajokon van, semmint a szorosan vett műfaji hovatartozáson. A könyvtárak próbálják elkerülni a taxonómián belüli inkonzisztenciát, tehát egyes fogalmak kizárólag egy adott hierarchiaszinten szerepelhetnek. Alapvető különbség még, hogy az LCGFT teljes bibliográfiai leírásokhoz ajánlott tárgyszókészlet, míg a kereskedelmi rendszerek kevesebb információt rögzítenek, ezért kerülhetnek például a „Fordítások” a műfaji kategóriáik közé. A könyvtárak ódzkodnak az őrzött dokumentumok bírálatától, a gyűjtemény egészét kínálják minden olvasó számára (ezért nem használnak például olyan tárgyszavakat, mint a „Klasszikusok”), a könyvkereskedelemben ellenben a profitszerzés az elsődleges szempont, ezért a fogyasztói elvárásokhoz igazodnak. A könyvtárak elsősorban a gyűjtemény tartalmára koncentrálnak, és nem azon van a hangsúly, hogy ez a tartalom milyen (érzelmi) élményt nyújt a használóknak, míg a könyvkereskedések alkalmazzzák ezt a megközelítést (pl. „Csajos irodalom”).

A fikciós irodalom leírása tartalmazhat konnotatív és denotatív elemeket is. Az olyan jól körülhatárolható műfajok, mint a „romantikus” vagy a „tudományos-fantasztikus” is denotatív, azaz egyszerűen az adott mű tárgyat jelző műfaji meghatározásként indultak, ám idővel bizonyos konvenciók és stílusok társultak hozzájuk az olvasói elvárások kielégítésének céljával, és az eredeti jelentésen túlmutató konnotatív jelentést vettek fel. Ez a folyamat igazolja az LCGFT létjogosultságát és továbbfejlesztésének fontosságát is. Ám mind a könyvtári, mind a könyvkereskedelmi osztályozási rendszerek a korszellem mögött járnak a műfajok alakulását illetően. A közösségi szerkesztésű Wikipédia a maga rendkívül bőséges és sokrétű műfaji felosztásával sokkal inkább reflektál erre a gyorsan változó jelenségre.

A könyvtárak, a könyvkereskedések és a Wikipédia közötti különbségek azonban nem magyarázzák meg azt, hogy az egyes alanyok mennyire eltérő módon osztályoznak egy-egy adott művet: még a könyvkereskedések gyakorlatában is jelentős eltéréseket figyeltek meg, például földrajzi jellegzetességek vagy helyi kiadói trendek szerint.

(Bódog András)

Lásd még 182, 184, 200, 231, 234, 235, 242, 244, 253

Katalógusok

Lásd 184, 243, 253

Információkeresés

217/2022

KATUŠČÁKOVÁ, Marcela: LBD ako nová kompetencia informačných špecialistov v kontexte znalostnej spoločnosti. – Bibliogr. In: ITlib. – 26. (2022) Číslo špeciál, p. 5–9.

Az LBD mint az információs szakemberek új kompetenciája a tudástársadalomban

Információkeresés; Kutatás információellátása; Logika; Tájékoztatás -orvostudományi-biológiai

Az információs technológia hosszú távú fejlődése és elérésének egyszerűsödése társadalmi-gazdasági változásokkal jár együtt. A szakemberek a növekvő

információmennyiség szervezésére és a belőle kinyerhető tudásra koncentrálnak. Az új információs technológiákra épülő információs társadalom biztosítja a feltételeket az információk tudássá való átalakításához és gyakorlati alkalmazásához. Ehhez azonban megfelelő kompetenciák szükségesek.

Az információtudomány mint interdiszciplináris terület a növekvő tudományos-technikai információk kontextusában kezdettől a problémák megoldására törekszik, új szolgáltatási modellek kialakításával. A fő kérdés az lett, hogy az információtudomány hogyan tudja tovább segíteni a tudósokat és a tudományt. Már az 1980-as végén megjelent egy módszer, az ún. LBD (*Literature-Based Discovery*), amely az információkeresés folyamatát a tudományos adatbázisok szövegeiben való implicit kapcsolódások felfedezésére irányította. Ez a mai lehetőségek mellett újabb kutatási kihívásokhoz vezet. Az információk sokszor számos tudományos folyóiratban szóródnak szét, összekapcsolásuk nehézkes.

A chicagói egyetem könyvtárósképző intézetének dékánja, *Don R. Swanson* a kérdéssel foglalkozva 1986-ban fedezte fel, hogy egy ritka betegség, a Raynaud-szindróma esetén a tünetek változásai összefügghetnek a halolaj fogyasztásával. Információs szakemberként mielőtt továbbadta volna az információt, ellenőrizte orvosi biológiai adatbázisok cikkeiben. Rájött azonban, hogy a szindrómáról és a halolajról szóló cikkek egyáltalán nem kapcsolódnak egymáshoz: nem talált olyan tudományos cikket, amely a két dolgot összekötötte volna. A két témakör még a hivatkozásokban sem volt összekapcsolható, azaz két, diszjunktív halmazt alkotott. Ha a különböző szakirodalmi halmazokban a halolaj és a Raynaud-szindróma kifejezésekre keresett, nem jutott eredményre, nem volt találat. Ha azonban közbeiktatta a vérlemezkék vagy vérsűrűség kérdését, akkor a köztes elem segítségével eljutott a következtetéshez. Az „A okozza B-t” és „B okozza C-t” állítások alapján megfogalmazható a hipotézis: „A okozza C-t” (ún. ABC-modell). Az orvosi cikkek a hipotézist később kísérletileg igazolták. Két év múlva Swanson azzal a feltevéssel állt elő, hogy a magnézium gyógyíthatja a migrénes tüneteket. Az első esethez hasonlóan diszjunktív információs halmazokat azonosított a szakirodalomban, amelyek között logikai „közvetítőket” keresett (pl. stressz, érrendszeri tónus, kalciumcsatorna-blokkoló). Publikációja nyomán hipotézisét ebben az esetben is megerősítették a kísérletek. Swanson dolgozta ki az LBD nyílt és zárt változatát is. Zárt LBD-ről akkor beszélünk – pl. a fent ismerte-

tett esetekben –, ha adott a hipotézis, azaz a kiinduló és a célhalmaz, amelyek között kapcsolatot keresünk, míg a nyitott LBD-nél csak a kiinduló halmaz van rögzítve, és a módszer segítségével keresünk közvetítő kapcsolatokat és célhalmazt egyaránt.

A '80-as években nem voltak jók az LBD esélyei, az automatizálással azonban folyamatosan javultak. 1986-ban Swanson a *PubMed* alapján még „kézzel” elemzett 3000 cikket a Raynaud-szindróma és a halolaj közötti kapcsolat után kutatva; 1997-ben már több mint 10 ezer, 2019-ben pedig mintegy 40 ezer cikket kellett volna ehhez áttekinteni. 1997-ben Swanson egy munkatársával együtt bevezette az automatizált LBD-t, *Arrowsmith* néven, amely ma is használható. Jelenleg úgynevezett hibrid LBD-rendszereket fejlesztenek, amelyek egyesítik a statisztikai és a tudásbázis-alapú megközelítéseket, valamint gépi tanulási és vizualizációs eszközöket is integrálnak. Jó példa erre a Cambridge-i Egyetemen kifejlesztett LION LBD.

Az LBD a biomedicina területén sikeresnek bizonyult, főként a formalizált nyelv, a szakterületi tezaszauruszok és ontológiák miatt. Problémásabb a természetes nyelvű (nem formalizált) szövegeken való alkalmazása. Újabban vannak példák a módszer bölcsészettudományi használatára is, ahol nem ok-okozati, inkább asszociatív kapcsolatokat lehet feltárni. A Covid19-világjárvány újabb lökést adhat a területnek, hiszen sokan tették fel a kérdést, miért alakul ki egyes embereknél súlyosabb betegség, mint másoknál, és felhívták a figyelmet az LBD-szakértők bevonására, akik képesek lehetnek azonosítani ezeket a rejtett összefüggéseket.

Összefoglalva: az LBD a digitális és nyílt tudomány kontextusában jó eséllyel támogatja az információk összekapcsolását és a következtetések levonását, célzottabbá téve a rendkívül forrásigényes kutatásokat elsősorban az orvostudományi területeken. A módszert ezért hasznos beilleszteni az orvosi-biológiai szakkönyvtárak munkájába is.

(Prókai Margit)

Lásd még 181, 240, 252

Olvasószolgálat, tájékoztatómunka

Lásd 245

Kölcsönzés

Lásd 209, 218, 221, 246

Tájékoztatási eszközök

218/2022

HICKS, Sarah – WHITE, Kristy – BEHARY, Rob: The correlation of LibGuides to print and electronic book usage: a method for assessing LibGuide usage. – Bibliogr. In: Journal of web librarianship. – 15. (2021) 1., p. 1–17.

A LibGuide-ok, valamint a nyomtatott és elektronikus könyvek használatának összefüggése: módszer a LibGuide-használat értékelésére

Állomány használata; Elektronikus könyv; Felsőoktatási könyvtár; Kölcsönzés; Modern könyv; Statisztika; Tájékoztatási eszköz

A jelen kutatási projekt azt vizsgálja, hogy van-e összefüggés egy egyetemi könyvtár szakterület-specifikus *LibGuide*-jainak használata és a kapcsolódó szakterületek nyomtatott és elektronikus könyveinek használata között. Statisztikai elemzést végeztek a *LibGuide*-ok használati statisztikáin, az integrált könyvtári rendszer kölcsönzési adatain és a forgalmazók által szolgáltatott e-könyv-használati adatokon. Szignifikáns pozitív korrelációt találtak a *LibGuide*-ok használata és a könyvek és e-könyvek használata között, mégpedig több szinten is: általánosságban, szakterületenként és egyetemi karonként. Az összefüggések feltárásával a kutatók bemutatják, hogyan lehet statisztikai elemzéssel igazolni a szakterület-specifikus *LibGuide*-ok értékét objektív mérőszámokon keresztül. A tanulmány mintaként szolgálhat azon jövőbeli kutatók számára, akik a *LibGuide*-oknak a könyvtári gyűjtemények más területeivel, illetve potenciálisan a könyvtár által kínált egyéb szolgáltatásokkal való kapcsolatát kívánják feltárni. A tanulmány emellett segíthet tájékoztatni a könyvtárvezetőket, hogy megfelelő forrásokat szánjanak a *LibGuide*-ok létrehozására és karbantartására.

(Autoref.)

Lásd még 244

Hátrányos helyzetű olvasók ellátása

219/2022

BERGET, Gerd: The use and promotion of adapted books in Norwegian public libraries. – Bibliogr. In: Journal of librarianship and information science. – 54. (2022) 1., p. 108–120.

A sajátos igényekre adaptált könyvek használata és népszerűsítése a norvég közkönyvtárakban

Felmérés; Hátrányos helyzetű olvasó; Közművelődési könyvtár; Olvashatóság -nyelvi; Vak könyvtárhasználó

A közkönyvtárak nagy könyvválasztékot kínálnak olvasóiknak. Sok könyvtárhasználó számára a könyvtárlátogatás egyik csúcspontját a gyűjtemény felfedezése jelenti, olyan érdekes könyvek után kutatva, amelyek tartalmas irodalmi élményt nyújtanak. Egyeseket azonban a hagyományos könyvek nem feltétlenül motiválnak olvasásra, például olvasási nehézségek, nyelvi kihívások vagy a tartalom hozzáférhetlensége miatt. Következésképpen a legtöbb könyvtár fenntart „sajátos könyvekből” álló gyűjteményt is. Norvégiában egy ilyen gyűjteményre jelentenek példát a Könyvek Mindenkié (Books for Everyone) egyesület által előállított könyvek. A cikk a norvég könyvtárakban található ún. adaptált [speciális igényekre szabott] könyvek gyűjteményszervezését és népszerűsítését vizsgálja két adategyüttes alapján. Az első adategyüttes a Könyvek Mindenkiének teljes, 232 címből álló kiadványlistáját foglalta magában. Ezeket a könyveket azért vizsgálták, hogy áttekintést kapjanak a norvég közkönyvtárakban általánosan megtalálható anyagokról, különös tekintettel az adaptáció típusainak és a célcsoportoknak a megoszlására. Ez az adatkészlet hat különböző kategóriába sorolt könyvek sokszínű gyűjteményét takarta. A legtöbb a „Könnyen olvasható” kategóriába tartozott, amely a felhasználói csoportok széles körét célozza meg. A második adategyüttes 178 könyvtár felmérési adataiból állt, arra vonatkozóan, hogyan szervezik és népszerűsítik „Könyvek mindenkié” gyűjteményüket. Az adatokból kiderült, hogy a közkönyvtárak eltérő módon használják ezeket a könyveket, ami egyebek mellett az adaptált könyvekkel és a potenciális célcsoportokkal kapcsolatos ismeretek hiányából fakad. Ezen túlmenően sok könyvtárban ezeket

a könyveket „sajátos könyveknek” tekintették, és következképpen nem vonták be őket kiállításokba vagy könyvbemutatókba. A könyvtári közösségben nagyobb figyelmet kellene szentelni az adaptált irodalomnak, és több ismeretterjesztésre lenne szükség erről a fajta irodalomról a könyvtárosok körében. A jelen cikk átfogó célja, hogy tanácsokkal lássa el a könyvtárosokat és az egyéb szakembereket arra vonatkozóan, hogyan kezeljék az adaptált könyveket közkönyvtári környezetben.

(Autoref.)

220/2022

GÄRTNER, Christoph: Mit Zivilcourage gegen Hass im Netz : das Projekt »#dubisthier« : eine starke Kooperation der Bücherhallen Hamburg und des Vereins »ichbinhier« In: BuB. – 74. (2022) 1., p. 44–47.

Res. angol és francia nyelven

Civil kurázssal a hálózaton terjedő gyűlölet ellen: a „#dubisthier” projekt – a hamburgi városi könyvtári hálózat és az „ichbinhier” egyesület együttműködése

Együttműködés -helyi; Használók képzése; Hátrányos társadalmi helyzetű olvasó; Kapcsolat intézményekkel; Rendezvény; Városi könyvtár

Az interneten és a közösségi médiában folyamatosan jelen van a gyűlöletbeszéd és az álhírek. A hamburgi városi könyvtári hálózat (Bücherhallen Hamburg) ezért 2020-ban „#dubisthier” (magyarul: „itt vagy”) címmel és Civil kurázssal a hálózaton terjedő gyűlölet ellen alcímmel projektet indított annak érdekében, hogy erősítse a vitakultúrát, a digitális információs és médiakompetenciát, valamint a véleménynyilvánítás sokszínűségét. A projektet a Szövetségi Kulturális Alap (Kulturstiftung des Bundes) támogatja. A cél a könyvtárak és a helyi partnerek együttműködése, a könyvtárak szerepének erősítése részvételi és találkozási helyekként.

A hamburgi városi könyvtári hálózat Németország legnagyobb könyvtári rendszere, 32 fiókkönyvtárat, két bibliobuszt és egy központi könyvtárat egyesít. Projektpartnere a felvilágosítással és oktatással foglalkozó „ichbinhier” (magyarul: „itt vagyok”) egyesület, amely egy 2016-ban indult, gyűlöletbeszéd elleni Facebook-csoportból nőtte ki magát. A #dubisthier projekt célja, hogy a polgárokat tájékoztassák, velük különböző témákat megvitassanak, és bátorítsák őket, hogy a digitális térben felszólalja-

nak, és vállalják véleményüket. A fő téma a gyűlöletbeszéd lett. A résztvevők online szimuláció során sajátítják el, hogyan reagáljanak a gyűlöletbeszédre és a téves információkra a közösségi médiában. A hamburgi kollégák a tapasztalatokat átadják más német könyvtáraknak, ehhez útmutatót készítenek (*Transferleitfaden*), amelyet a képzők képzésére szolgáló szemináriumokon fognak majd felhasználni. A projekt egy team kialakításával kezdődött; két új, rész munkaidőben dolgozó munkatársat alkalmaztak. 2020 szeptemberében indultak a rendezvények (tájékoztatók, viták, felolvasások, beszélgetések és szemináriumok) a gyűlöletbeszédről, az álhírekről, az összeesküvés-elméletekről és a félrevezető információkról. A rendezvények közül sokat eleve digitálisan szerveztek meg, így nemcsak a hamburgi lakosok vehettek részt a programokon. A járványügyi korlátozások lazítása után újra részvételi rendezvényekre kerülhetett sor. Ezek egyike volt a *Gyűlölet a hálózaton, gyűlölet az utcán. Mit tehetek konkrétan ez ellen?* című. A *Hogyan kezelik Hamburgban a hálózaton tapasztalható gyűlöletet?* című pódiumbeszélgetést hibrid formátumban tartották meg, élő közvetítéssel a könyvtár YouTube-csatornáján.

A gyűlöletbeszéd tárgyai olyan emberek, akik megjelenésük, bőrszínük, nemük, választott identitásuk vagy vallásuk miatt kapnak diszkrimináló megjegyzéseket, amelyek sokszor álhíreken és összeesküvés-elméleteken alapulnak. A workshopokon azzal is foglalkoznak, hogyan kell viselkedni azokkal, akik ilyeneket terjesztenek. A rendezvények klasszikus formája a felolvasás és az azt követő beszélgetés. Esetenként külső helyszíneken tartják meg őket, például a tanárképzés és -továbbképzés színterein. Igyekeznek az érintetteknek is alkalmat adni a bekapcsolódásra: szerveztek már rendezvényt siketeknek, az LMBTIQ+ közösségnek, klímaaktivistáknak. Az összes rendezvényt meghirdetik a hamburgi városi könyvtár és a projekt honlapján, továbbá a közösségi média csatornáin, ezenkívül posztetek, szóróanyagok és sajtóközlemények is készülnek.

A nyilvánosság szélesebb körének elérése érdekében kapcsolódnak az egyéb helyi kezdeményezésekhez, kampányokhoz. A népszerűsítő plakátokon, brosrúrákon, roll-upokon egységes dizájnnal jelenik meg a program. A projekt weboldalának (<https://dubisthiergegenhass.de/>) három funkciója van: 1. alapvető információk a gyűlöletbeszédről és a programkínálat áttekintése, 2. a projekt megjelenítése a partnerek számára, 3. a projekt koncepciójának és tartalmának közvetítése az érdeklődő kollégáknak.

Az *#ichbinhier* egyesülettel közösen, a készülő útmutatóra építve szemináriumokat kívánnak szervezni. Ezek témái: a gyűlöletbeszéd fogalma és az ellene való fellépés teendői, helyi és szövetségi kezdeményezések, a politikai és kormányzati szakemberek meggyőzése, a téma irodalma. Gyakorlati műhelyeket is terveznek, mind jelenléti, mind digitális formában. A hamburgi városi könyvtár készséggel segíti tanácsaival a könyvtári szakmai központokat.

A pandémia okozta korlátozások ellenére a mérleg pozitív, mivel élni tudtak a digitális megoldásokkal. 2021 novemberéig közel 900-an vettek részt a 35 programon. A visszajelzések szintén fontos intézményként említették a városi könyvtárat, amely kínálatával hozzájárul a tájékozódáshoz és a véleményformáláshoz. A sikert részben munkaigényes (pl. pódiumbeszélgetések), részben egyszerűen megvalósítható (pl. tematikus kiállítások) rendezvények szervezésével érték el. Az eredményességhez nagyban hozzájárult az *#ichbinhier* egyesülettel és más, régi és új partnerekkel (szakemberek, művészek, hatóságok stb.) való együttműködés. A partnerek lelkesen fogadták, hogy a könyvtár foglalkozni kezdett ezzel a témával, és helyet és erőforrásokat biztosít megvitatásához. A szervező team azt tekinti fő feladatának a jövőben, hogy a közkönyvtárak hagyományos teendőik mellett hozzájáruljanak ahhoz, hogy megvalósuljon a városi közösség demokratikus együttélése.

(Hegyközi Ilona)

Lásd még 195

Tájékoztatás, tájékoztatási rendszerek

Hálózatok, regionális rendszerek

221/2022

LEMAIRE, Alexandre: Livres numériques et bibliothèques publiques en Europe francophone : quelle offre? – Bibliogr. In: Documentation et bibliothèques. – 67. (2021) 2., p. 27–38.

Res. angol nyelven

Elektronikus könyvek és közkönyvtárak a frankofón Európában: mi a kínálat?

Elektronikus könyv; Gépi könyvtári hálózat; Jogi kérdések -könyvtárban; Kölcsönzés; Könyvtári rendszer -országos; Közművelődési könyvtár; Megyei könyvtár

2014-ben jelentek meg Franciaországban a PNB (*Prêt numérique en bibliothèques* – „Digitális kölcsönzés a könyvtárakban”) rendszer első digitális kölcsönzési platformjai. A rendszer csillagszerűen épül fel, és a független könyvkereskedők a projekt szerves részét képezik.

Hamar felmerültek különböző technikai (főként az Adobe digitális zárolásával kapcsolatos) és gazdasági (az infrastruktúra és a beszerzések költségei miatti) akadályok. A projekt azonban innovatív jellegű, egy olyan modellel, amely lehetővé teszi az egyidejű kölcsönzést.

Eddig több mint 500 könyvtári hálózat csatlakozott a rendszerhez, különösen az új LCP (*Licensed Content Protection*) digitális zároláshoz fűzött reményeknek és a könyvtárosok érdekeit védő *Réseau Carel* egyesület tárgyalásainak köszönhetően. Ám még fontos gazdasági tárgyalások lefolytatása van hátra, és egy nagyon nagy kiadói csoportot még meg kell győzni az egyidejűség elfogadásáról.

A globális megközelítés kezdeti időszakban jellemző hiányát részben ellensúlyozta a projekt megnyitása a megyei könyvtárak (*bibliothèques départementales de prêt*) előtt, de sokan közülük még mindig vonakodnak elkötelezni magukat. Ami a francia nyelvű belga közkönyvtári hálózatot illeti, az a PNB-n belül egy olyan eredeti kooperatív megközelítést követ,

amely lehetővé teszi, hogy a teljes lakossága ugyanahhoz a globális katalógushoz férjen hozzá.

(Autoref.)

Lásd még 193

Szakterületi tájékoztatási rendszerek

222/2022

SPANGENBERG, Martin: Immer auf dem Laufenden – der neue Zeitschrifteninformationsdienst ZinDiT der Bundestagsbibliothek. – Bibliogr. In: Bibliotheksdienst. – 55. (2021) 10–11., p. 730–740.

Res. angol nyelven

Mindig naprakészen – ZinDiT, az új folyóirat-információs szolgáltatás a Német Bundestag Könyvtárában

Elektronikus folyóirat; Figyelőszolgálat; Országgyűlési könyvtár; Tájékoztatás -jogtudományi; Tájékoztatás -közigazgatási

Az új ZinDiT folyóirat-információs szolgáltatással a Német Bundestag [Szövetségi Parlament] Könyvtára olyan értesítési szolgáltatást kínál a használóknak az elektronikus folyóiratokhoz, amely a regisztrált felhasználókat az egyénileg meghatározott folyóiratprofil alapján tájékoztatja az új számokról. Az új szolgáltatás egy teljesen automatizált rendszerre épül, amely modern *crawler*-technológia segítségével az új számokat a megjelenésük napján beazonosítja, és kiküldi róluk az értesítést. A piac áttekintése után a szerző a ZinDiT fejlesztését és működését ismerteti.

(Autoref.)

Lásd még 217

Kutatás és termelés információellátása

223/2022

BAILLARGEON, Tara – KOWALIK, Eric – COOK, Jennifer M.: Collaborative digital research : case study of text mining a corpus of academic journals. – Bibliogr. In: New review of academic librarianship. – 27. (2021) 2., p. 230–242.

Kollaboratív digitális kutatás: esettanulmány egy folyóirat-korpusz szövegbányászatáról

Adatfeldolgozás; Együttműködés -helyi; Elektronikus publikáció; Felsőoktatási könyvtár; Interdiszciplináris problémák; Letöltés; Kutatás információellátása; Szoftver

A szerzők cikkükben egy olyan együttműködést mutatnak be, amelynek során könyvtárosok nyújtottak segítséget kutatók számára egy terminológiai vizsgálatban az USA-beli Marquette Egyetem Digitális Kutatási Laborjában (*Digital Scholarship Lab* vagy *DS Lab*). A projekt az *American Counseling Association* (ACA) társaság folyóiratainak 17 évfolyamát (2000–2016) elemezte abból a szempontból, hogy a tanácsadói munkával kapcsolatos publikációk milyen gyakran és milyen kontextusban foglalkoztak a társadalmi osztályokkal és a szocioökonómiai státusszal, és ez hogyan jelent meg a cikkek szóhasználatában. Kidolgoztak egy eljárást a több mint 7500 folyóiratcikk szövegbányászatára, és több mint 500, a kutatók által előre meghatározott kulcsszóról – és előfordulási kontextusukról – riportfájlokat állítottak elő, amelyek alapján a kutatók tartalomelemzést tudtak végezni.

A cikk áttekinti a szövegbányászatra vonatkozó releváns szakirodalmat, definiálja a fogalmat, és elhelyezi az adatbányászaton belül. A szerzők a projekt 2016-os indulása után kipróbáltak bizonyos szoftveket (pl. *Voyant Tools*), de egyik sem bizonyult elég hatékonynak a konkrét kutatási feladat szempontjából, ezért saját megoldás fejlesztését tűzték ki célul. A projekt kiindulópontja az volt, hogy a kutatók segítséget kértek a DS Lab könyvtárosaitól a releváns cikkek teljes szövegű letöltéséhez és a kutatási korpusz létrehozásához. A feladatot egy könyvtárosokból és kutatókból álló projektcsoport felállításával a következő lépésekben oldották meg: együttműködést alakítottak ki a kiadókkal a tartalomhoz való hozzáfé-

rés érdekében, API-n keresztül csoportosan letöltötték a cikkek PDF-verzióit, a PDF-cikkeket XML-be konvertálták, végül *Python*-szripteket írtak a tartalom kereséséhez és a riportok készítéséhez.

Ami a kiadókkal való tárgyalást illeti, a *Wiley*-vel sikerült egy licencszerződést kötni az általuk kiadott 6 db ACA-folyóirat megadott évfolyamainak átmeneti felhasználására szövegbányászati célokra. A tartalmak API-s hozzáféréséhez a *CrossRef* által biztosított protokollt használták. Ez a nonprofit szervezet 4300 kiadót és egyéb intézményt reprezentál, és standard megoldást kínál az online elérhető cikkek metaadatainak és szövegének eléréséhez. Azon kiadónál, amelyek nem vesznek részt a CrossRefben, a tartalmak aggregátoroldalakról (*ProQuest*, *EBSCOhost*) való begyűjtéséhez webparató *scaper* kódot írtak, az egyéb esetekben pedig manuális letöltésre volt szükség. A letöltött PDF-ekből a szöveget *Python*-szkriptekkel nyerték ki, amihez több, nyílt forráskódú eszközt használtak fel. A cikk részletesen ismerteti a szövegbányászatra alkalmas tisztított szöveg előállításának lépéseit, továbbá a problémákat, amelyek a megvalósítás során felmerültek.

A projektcsoport egyik tagja sem rendelkezett programozói végzettséggel, és korábban semelyikük sem dolgozott a *Python*-nal. Kihívást jelentett, hogy a szövegbányászattal kapcsolatos irodalom elsősorban a programozásban már jártas szakembereknek szól. Az egyik könyvtáros autodidakta módon sajátította el a szükséges ismereteket, amiben a *Stack Overflow* közössége és a *Code Academy* volt a segítségére. A létrehozott kódot a *GitHub* repozitóriumban tették közzé (<https://github.com/MarquetteRML/text-mining-script>). A projekt folyamánként a tartalom-elemzés első eredményeit a kutatók 2020-ban publikálták (Cook et al., 2020 – <https://doi.org/10.1080/21501378.2019.1647409>); cikkükben a vizsgált szakterminusok következtelen használatára mutattak rá.

(Kalcso Gyula)

224/2022

HAUSCHKE, Christian [et al.]: Roadmap to FAIR research information in open infrastructures. – Bibliogr. In: Journal of library metadata. – 21. (2021) 1–2., p. 45–61.

Útítvány a FAIR kutatási információk nyílt infrastruktúrákban történő kezeléséhez

Hozzáférhetőség; Kutatás információellátása; Tudomány-metria; Tudományos és szakkönyvtárak

A kutatási információkat a tudományos világ többek között az ellenőrzés, a kutatási jelentések létrehozása és a kutatáselemzés céljaira hozza létre. A finanszírozó szervezetek és a kutatóhelyek számára ugyanis fontos, hogy információkat kapjanak az általuk finanszírozott kutatások eredményeiről. A kutatóknak viszont információkra van szükségük az érdeklődési körükbe tartozó tevékenységekről, potenciális együttműködő partnerekről vagy szakértőkről. Ezek az információk a kormányzati és más ügynökségek, alapítványok, kiadók, könyvtárak, információszolgáltatók és adatforgalmazók munkatársait is érdeklik. A kutatási információkat, amelyeket a tudományos kutatások metaadatainak is nevezhetünk (pl. részt vevő egyének, szervezetek, finanszírozás, eszközök, eredménytermékek stb.) ún. CRIS-rendszerekben (*Current Research Information System*) lehet strukturáltan és naprakészen tartani – ezeket több országban nemzeti keretek között alkalmazzák, így például Norvégiában (*CRISTin*), Hollandiában (*NARCIS*), Csehországban (*IS VaVaI*), Szlovéniában (*SICRIS*) vagy Indiában (*IRINS*).

A szerzők 2020 szeptembere és 2021 januárja között online műhelymunkák keretében vizsgálták mind a négy FAIR-elvnek (*Findable, Accessible, Interoperable, Reusable* – kereshető, hozzáférhető, interoperábilis, újrafelhasználható) a kutatási információkra való alkalmazását. Ezek az alkalmakon összesen 24 szakértő részvételével megvitatták, hogy milyen akadályok állhatnak a FAIR-elvek megvalósítása előtt, és mely elemeket kell meghatározni vagy szabványosítani és alkalmazni a kutatási információk szolgáltatására és a bevált gyakorlatok támogatására. A *kereshetőség (megtalálhatóság)* kapcsán megállapítható, hogy a – gyakran géppel olvasható – állandó azonosítók témája erősen vitatott téma, ugyanakkor egy változékony kutatási környezetben is kíváncsi, hogy a kutatási információk megtalálhatók maradjanak.

Ami a *hozzáférhetőséget* illeti, a résztvevők egyetértettek abban, hogy a kutatásokkal kapcsolatos összes metaadatot, beleértve az absztraktokat is, CC0 1.0 univerzális *Creative Commons* licenc alapján kellene kezelni. (Így például az absztraktokat fel lehetne használni szövegbányászati célokra is.) Aggasztó, hogy sok kutatási és adatkezelési információ nem hozzáférhető, például a mesterséges intelligencia területén. Azt pedig nem is tudjuk, hogy mennyi in-

formációt gyűjtenek és osztanak meg az olyan vállalatok, mint a *Google*, a *Twitter*, a *Facebook* és mások. Pozitív példa lehet az ORCID, ahol a kutatók maguk állíthatják be a profiljukon a publikus és a korlátozással hozzáférhető információkat. A megtalálhatóság és a hozzáférhetőség biztosítása felelősséget ró a kutatókra, intézményeikre és a finanszírozókra az információk gyűjtése, kezelése, megőrzése és terjesztése terén, ami nemcsak a szabványok, protokollok és formátumok nyíltságát, hanem az adatok gondozását és minőségük biztosítását is megköveteli.

A kutatási információk *együttműködő (interoperábilis)* jellege olyan szabványokat, eljárásokat, ontológiákat és munkafolyamatokat foglal magában, amelyek lehetővé teszik a rendszerek közötti információcserét. Az interoperabilitás biztosításának alapvető eszközei a metaadatokra vonatkozó nyílt protokollok, de fontos a szemantikus interoperabilitás, azaz a közös entitáskészletek használata is.

Amikor a kutatási információk *újrafelhasználásának* szükségességéről beszélünk, az valójában a külső felhasználók számára történő felhasználhatóságukat jelenti. Az újrafelhasználás kapcsán nem szükséges különbséget tenni a használat és az újrafelhasználás között, mivel jelentésük szinte ugyanaz. Felmerült az is, hogy az (újra)felhasználás segíthet túllépni a replikációs válságon, hiszen segítségével fény derülhet a hibákra.

Számos kezdeményezés kapcsolódik a FAIR-alapelvek megvalósításához a kutatási információk területén. Európai sztenderdként a CERIF (*Common European Research Information Format*) adatcsereformátuma említhető, az aggregátorok közül pedig az *OpenAIRE* infrastruktúrája emelhető ki.

(Koltay Tibor)

225/2022

HICKERSON, H. Thomas – BROSZ, John – CREMA, Leonora: Creating new roles for libraries in academic research : research conducted at the University of Calgary, 2015–2020. – Bibliogr. In: College & research libraries. – 83. (2022) 1., p. 129–146.

Új szerepek kialakítása a könyvtárak számára az egyetemi kutatásban: a Calgary Egyetemen megvalósult kutatások, 2015–2020

A könyvtáraknak a kutatásban betöltött szerepe egyre kisebb jelentőséggel bír, mivel a nyílt hozzáférés, a nyílt tudomány és a nyílt adatok hatására csökken a könyvtárakban hagyományosan megvásárolt vagy licencek útján elérhető források száma. Ennek megfelelően a könyvtárnak a kutatástámogatás terén újra kell gondolnia működését, ami megköveteli az egyetemi szolgáltatások és szervezeti modellek felülvizsgálatát is. A Calgary Egyetem (Alberta, Kanada) könyvtárában az Andrew W. Mellon Alapítvány támogatásával többéves, bizonyítékokon alapuló kutatást végeztek, azzal a céllal, hogy a kutatói igényeket tükröző kutatástámogatási platformot dolgozzanak ki. Első körben 2015-ben 15 szakterület 50 kutatójának részvételével műhelynapokat tartottak az igények felmérése érdekében. A megkérdezettek úgy látják, hogy szükség van az adatok kurátori gondozására és megosztására, elemzésére és vizualizációjára, a metaadat-szolgáltatásokra, a digitalizálásra, az adatokkal és a dokumentumokkal kapcsolatos jogkezelésre, valamint együttműködést szolgáló terek kialakítására.

Több tudományág kutatóival együttműködve 2017 és 2020 között 12 interdiszciplináris projektet valósítottak meg. Egyebek mellett a helyi településekhez kapcsolódó nyílt adattárat hoztak létre az okos városok adatinfrastruktúrájának megteremtése céljából, de foglalkoztak az urbanisztika, az egészség és a szocioökonómiai változók kapcsolatával is. Egy digitális bölcsészeti projekt egy korai tudományos-fantasztikus irodalmi gyűjtemény adatgazdagítására irányult, egy másikban viktoriánus művészek kapcsolati hálóját tárták fel. 3D-s digitális objektumok segítségével Alberta állam kulturális örökségének háromdimenziós digitális megőrzését támogatták. Elérhetővé tettek időjárási és környezeti adatokat is. A projektek alatt és után pozitív visszajelzéseket kaptak mind a könyvtárosok, mind a kutatók, mind egy külső értékelő bizottság részéről. Végül zárásképpen egy konferencia keretében olyan kérdéseket vitattak meg, mint a könyvtárosok kompetenciáinak fejlesztése, a könyvtár és a kutatás, illetve az adminisztráció közötti partnerség, géppel kutatható korpuszok létrehozása és megfelelő eszközök biztosítása, a könyvtárban/könyvtárral együtt végzett tudományos kutatás hatásának elemzése, az intézményközi könyvtári együttműködés vagy a finanszírozási modellek. Az ötéves projekt megalapozta egy kutatástámogató platform fő összetevőit (pl. virtuális valóság,

webfejlesztés, metaadatok, digitalizálás, adatok kurátori gondozása, jogkezelés és disszemináció, kollaboratív terek, analitika és vizualizáció), új kapcsolatok alakultak ki az egyetem szervezeti egységei között, a kutatók és az adminisztratív személyzet tagjai pedig tudatosították a könyvtári szolgáltatásokat és szakértelmet – az ő tapasztalataik pedig a könyvtári kutatástámogatást formálták. Paradigmaváltásra van szükség a következő területeken: digitális média és eszközök; diszciplináris helyett funkcionális feladatkörök; a források mellett eszközök és platformok biztosítása a kutatásokhoz; partnerség a kutatással az egész életciklus során; a kutatási költségek csökkentése; terek biztosítása az együttműködésre.

Tanulásként levonható, hogy a következő években a könyvtárak fontos tanulási helyszínek maradhatnak, de ha nem töltönek be központi szerepet a kutatásokban, a jelentőségük és pénzügyi támogatásuk csökkenni fog. Ezért újra kell definiálni és pozicionálni jelenlétüket a kutatási életciklusban, a campuson és azon túl.

(Koltay Tibor)

226/2022

RED'KINA, Natal'â Stepanovna: Biblioteka i otkrytaâ nauka : vektory vzaimodejstviâ. – Bibliogr. In: Naučnye i tehničeskije biblioteki. – (2022) 3., p. 105–126.

Res. angol nyelven

A könyvtár és a nyílt tudomány: az együttműködés irányai

Feladatkör; Felsőoktatási könyvtár; Hozzáférhetőség; Kutatás információellátása; Nemzetközi helyzetkép; Publikálás -tudományos kiadványoké; Tudományos és szak-könyvtárak

A tudományos alapítványok, nemzetközi és nemzeti kutatási szervezetek tevékenységének, valamint az egyetemi és más tudományos közösségek által létrehozott fejlett infrastruktúrájának köszönhetően a világban egyre szélesebb körben terjed a nyílt tudomány mozgalma, nő a nyílt hozzáférésű publikációk száma, változik a tudományos információ piaca, a tudósok hozzáállása az új kezdeményezésekhez, a kutatók digitális műveltsége. A nyílt tudomány paradigmájának terjedését segíti az intézeti repozitóriumok számának növekedése és a nyílt hozzáférésű publikációk modellje; hatékonyságát bizonyította az olyan globális problémák megoldásának segítése, mint az Ebola-járvány vagy a klímaváltozás. A koronavírus-járvány is

igazolta, milyen fontos a nemzetközi együttműködés; többen kezdeményezték a nyílt tudomány globális szabványainak kidolgozását. Az UNESCO 2020-ban konzultációra bocsátotta ajánlásait a közös elvek és alapértékek meghatározására, a szellemi tulajdont és a szerzői jogokat érintő jogharmonizációra, valamint a nyílt tudományba való befektetésekre (többek között üzleti modell kidolgozására) vonatkozóan.

A nyílt tudomány mozgalmának különböző formái megváltoztatják az információs ökoszisztémát. Így távlatot nyitnak a könyvtárak számára, ám egyes szerzők szerint sérül a könyvtárak jelenlegi helyzete (status quo). A tudományos kutatóintézetek könyvtárai számára nem kérdés, hogy támogatják-e vagy sem az orosz akadémiai közösséget a nyílt tudomány felé való elmozdulás érdekében. A tudományos információ elérésének új paradigmájára történő áttérés során a könyvtáraknak és a felsőoktatási intézményeknek lényegesen bővíteniük kell a tudományos kutatásokat támogató szolgáltatásaikat. A tudományos könyvtárak kulcsszerepet játszanak a nyílt tudomány népszerűsítésében, a FAIR (*Findable, Accessible, Interoperable, Reusable*) elvek terjesztésében; szerepüket a nemzetközi szervezetek (Európai Bizottság, OECD, IFLA) dokumentumai is rögzítik.

A tudományos könyvtárak több látható vagy láthatatlan szállal kötődnek a nyílt tudomány gyakorlatilag összes megközelítéséhez. *Benedikt Fecher és Sascha Friesike* a következő öt iskolát különbözteti meg:

- *pragmatikus*: módszer a kutatások hatékonyságának növelésére és az ismeretek terjesztésére a tudósok közös munkájának köszönhetően;
- *infrastrukturális*: célja a közös munkához és az új kutatási módszerekhez lehetőséget teremtő technológiák kidolgozása (ilyen pl. az *Open Science Grid* az USA-ban);
- *állampolgári*: koncepciója, hogy a tudomány széles körben elérhető legyen; feltételezi, hogy a kutatókban lelkes amatőrök vesznek részt (a könyvtár közreműködése az önkéntes mozgalom szervezési tapasztalataira épül);
- *demokratikus*: fellép a kutatási eredmények elérhetőségéért, különösen az államilag finanszírozott kutatások esetén; a könyvtárosoknak a nyílt hozzáférésű források mellett ismerniük kell az egyes típusok (*Libre, Gratis, Gold, Green, Hybrid, Delayed* stb.) hozzáférhetőségét és költségeit;
- *mérésen alapuló*: alternatív módszereket keres a tudományos kutatási eredmények hatásának mé-

résére (*altmetrics*); követői a mutatók széles körére támaszkodva a tudósok közösségi hálózatait (*ResearchGate, Mendeley, Vivo* stb.) vagy egyéb közösségi médiumokat (*Facebook, LinkedIn, Xing*) elemeznék.

A könyvtárosok támogatják a nyílt tudomány céljainak elérését, aktív együttműködésre törekednek a tudósokat támogató szerep helyett. Ennek eredménye lehet a nyílt tudomány kultúrájának kialakításához szükséges kognitív és keresési modellek kialakítása. Bővülnek a könyvtárosok kompetenciái is, új követelmények jelennek meg tudásukkal és készségeikkel szemben:

- ismerniük kell a nyílt tudományt szabályozó alapvető dokumentumokat, a nyílt hozzáférésű források szervezési elveit és technológiáját, az ezzel kapcsolatos jogi kérdéseket, a nyílt hozzáférésű publikálás módjait („arany” és „zöld” út stb.), a metaadatok különböző típusait;
- tisztában kell lenniük a nyílt hozzáférés sikeres politikáival és gyakorlatával;
- rendelkezniük kell az intézményi repozitórium létrehozásának és szervezésének technológiájával;
- tudniuk kell az adatokat a kutatások teljes időtartama alatt kezelni, oktatóprogramokat fejleszteni, rendezvényeket szervezni stb.

A fentieknek köszönhetően a tudományos könyvtár a korszerű információs ökoszisztéma alapvető láncszemévé válhat.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Lásd még 217, 241

Oktatás információellátása

227/2022

DUNAEVA, Natal'â Vldičevna [et al.]: Ëlektronnaâ biblioteka „Moskovskaâ Ëlektronnaâ škola” kak Ëffektivnyj didaktičeskij i metodičeskij resurs obučenâ = Electronic library “Moscow Electronic School” as an effective didactic and methodological resource for learning. – Bibliogr. In: Naučnye i tehničeskije biblioteki. – (2022) 7., p. 69–80. Res. angol nyelven

A Moszkvai elektronikus iskola elnevezésű elektronikus könyvtár mint az oktatás hatékony didaktikai és módszertani forrása

Elektronikus könyvtár; Felmérés; Iskolai könyvtár; Középiskolás; Oktatás információellátása; Szolgáltatások használat; Távköztárs

Az oktatás informatizációs és digitalizációs folyamatában nagy jelentősége van a hálózati együttműködést feltételező új módszerek és technológiák megvalósításának. Új információforrásként jelennek meg az elektronikus tankönyvek, könyvtárak és egyéb hálózati források. Az elektronikus tankönyvek korábban indult fejlesztése abbamaradt, miközben az új elektronikus források tartalma figyelembe veszi a gondolkodás sajátosságait, az információ befogadását a Z generáció részéről. Az utóbbi időben, különösen a hibrid (hagyományos és táv-) oktatás bevezetésével bizonyítást nyert a hálózati források, az interaktív módszerek és technológiák hatékonysága és szükségessége. Az iskolai könyvtárak munkatársai állítják, hogy olvasóik egyre többen használják a hálózati forrásokat, beleértve az elektronikus könyvtárakat. A GOST R 7.0.96-2016 szabvány meghatározza az elektronikus könyvtár (a továbbiakban: EK) fogalmát; tartalmát digitális dokumentumok, metaadatok és hiperhivatkozások képezik. Az EK leggyakrabban egy honlap, amelyen a könyvek, tankönyvek bármely pillanatban olvasható digitális szövegfájlok, a továbbfejlesztett hálózati honlapokon pedig hiperhivatkozások találhatók.

A cikk a *Moszkvai elektronikus iskola* (MES) példáján mutatja be a tapasztalatokat. A hagyományos képzés és a korszerű digitális technológiák előnyeit egyesítő MES tartalma: tankönyvek és oktatási segédletek; oktatási módszertani gyűjtemény; tájékoztató segédesszerek (szótárak, adatbázisok stb.); normatív és jogi dokumentumok, nemzeti pedagógiai szabványok, munkaköri előírások; művészeti kiadványok, antológiák, reklámanyagok, tudományos publikációk; szemléltető anyagok, atlaszok, térképek, albumok; időszaki kiadványok (tudományos, ismeretterjesztő, szabadidős, művészeti, tájékoztató stb.); a pedagógusok által feltöltött munkák. A tartalom bővíthető szabadon hozzáférhető hagyományos anyagokkal, és önképzésre is használható.

A szerzők a MES alkalmazásának hatását vizsgálták a diákok tanulási motivációjára egy moszkvai (állami költségvetési) iskolában (GBOU). (A tanulási motiváció a kognitív és a szociális motivációk összessége.) A kutatásban 108, 15–17 éves tanuló vett részt, akiket a kutatás kezdetekor és a végén teszteltek. A 10. és 11. osztályos tanulókat nem, életkor és tanulmányi előmenetel szerint két egyforma csoportra osztották: egy 56 fős kísérleti és egy 52 fős kontrollcsoportra. Az első teszten a két csoport kognitív és szociális motivációja nagyjából egyforma volt. A továbbiakban a kísérleti csoport foglalkozásain a MES anyagait használták, valamint a „fordított osztályterem” módszert, amihez a MES-ben új anyagokat kellett keresni. A kontrollcsoportban a foglalkozások a hagyományos módszerek szerint folytak. A kísérlet végén végzett teszt azt mutatta, hogy a kontrollcsoport tanulóinak eredménye alig tért el az indulási tesztől; a kísérleti csoportban mindkét motiváció esetében jelentősen csökkent a kezdetben alacsony színvonalat mutatók aránya, miközben nagyobb mértékben nőtt a közepes, és kevésbé látványosan a magas szintet mutatóké, azaz bebizonyosodott az EK használatának pozitív hatása.

A tanár vagy a tanuló az oktatási intézmény műszaki felszereltségétől függően kiválaszthatja az EK egy meghatározott részét. A tanárok a MES-beli elektronikus óratervek segítségével a foglalkozásokat érdekesebbé és eredményesebbé tehetik. Az EK forrásait a foglalkozások különböző szakaszaiban lehet használni: a motivációs célirányos szakaszban a videófelvételeket, a prezentációkat, a kognitív szakaszban a körkérdést, a videókat, a művészeti anyagokat és illusztrációkat stb.

Hátrányok, problémák: az interaktív elektronikus oktatási anyagok túlzott mértékű használata a technológiai eszközök folyamatos naprakészen tartását igényli, továbbá többletterhet ró a tanulókra és a pedagógusokra. Az elektronikus források önképzési eszközként való használatakor az érdeklődés, a motiváció és a megértetés nehézségeivel kell számolni.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Lásd még 235

Vezetés, irányítás

Általános kérdések

228/2022

HOLLEY, Robert P.: Cognitive dissonance : a barrier to effective management. – Bibliogr. In: Journal of library administration. – 61. (2021) 7., p. 889–896.

A kognitív disszonancia mint a hatékony vezetés korlátja

Hatékonyság; Könyvtárostoborzás; Személyzet; Tervezés; Vezetés

A detroiti Wayne Állami Egyetem könyvtár- és információtudományok emeritus professzora cikkében a kognitív disszonancia szerepét vizsgálja a vezetők döntéseiben, különös tekintettel a könyvtárvezetőkre. A definíció szerint a kognitív disszonancia során az egymásnak ellentmondó információk észlelése pszichológiai stresszként jelentkezik, amely arra ösztönzi az egyént, hogy a diszkomfortérzés megszüntetése érdekében megpróbálja megtalálni az ellentmondások feloldásának módját. A kognitív disszonancia és annak kezelése az emberi természet evolúciósan kialakult része, amely számos előnnyel bír, ugyanakkor a kellemetlen tények figyelmen kívül hagyását is eredményezheti, aminek akár súlyos következményei is lehetnek.

A kognitív disszonancia gyakran két ellentétes módon nyilvánul meg: irracionális optimizmus és irracionális pesszimizmus formájában. Az irracionális optimizmus jelenti talán a legnagyobb veszélyt az emberiségre (például az I. világháborúban a részt vevő felek győzelembe vetett irracionális hite 17 millió ember halálát okozta). Ennek a stratégiának akkor van értelme, ha az eredmény megéri a kockázatot, és az esetleges negatív következmények elfogadható mértékűek. A könyvtárvezetők számára az irracionális optimizmus viszonylag kisebb veszélyt rejt, hiszen az innovatív könyvtárvezetőknek pozitív a megítélésük, és egy sikertelen projekt kevésbé jár negatív és kézzelfogható következményekkel (pl. profitkiesés, csőd), mint a vállalati szférában.

A szerző megítélése szerint az irracionális pesszimizmus a mindennapi életben sokkal gyakoribb, mint a könyvtári világban. A könyvtárvezető számára az ir-

racionális pesszimizmus a kockázatvállalás hiányát jelenti (például nem szerez be ellentmondásos megítélésű anyagokat, vagy késlelteti az új technológiák bevezetését). Ez a viselkedés azonban egy unalmas, új használók vonzására képtelen könyvtárat eredményez.

A kognitív disszonancia elkerülésének legjobb módja, ha tudatában vagyunk annak, hogy milyen hatalmas döntéseink felett. Az irracionális optimizmus – amikor a vezető valójában nem akar objektív képet alkotni, ezért mellőz minden, a tervezett cselekvés ellen szóló bizonyítékot – elkerülésére az egyik gyakori megoldás, hogy egy bizottság értékei a felmerülő javaslatokat. Ám a legtöbb könyvtári bizottság a vezető által elvárt választ adja – ezt külső tagok bevonásával lehet mérsékelni, ebben az esetben azonban a külső tagnak elég határozottnak kell lennie ahhoz, hogy hangot adjon esetleges ellenvéleményének. Egy másik lehetséges védekezés egy olyan megbízható tanácsadó felkérése, aki megfelelőképpen tud kommunikálni a vezetővel. A kognitív disszonancia elkerülésére ajánlott továbbá az adott kérdést több szempontból is vizsgáló kutatások áttekintése, konzultáció a területen dolgozókkal, felmérések készítése, a téma alapos átgondolása, valamint kockázatelemzés a folyamat elején.

A szerző feltételezése szerint kevesebb könyvtárvezető mutat irracionális pesszimizmust. Ha azonban mégis előfordulna ilyen helyzet, a lehetséges megoldások közé tartozik a téma fentebb említett elemzése, vagy egy olyan felettes, aki több kezdeményezést vár el, esetleg egy olyan beosztott, aki cselekvésre készíti a vezetőt.

A könyvtárak szolgáltatói szervezetek, amelyeknek maguknak is változniuk kell ahhoz, hogy megfeleljenek a változó használói igényeknek. A kognitív disszonancia egyik következménye, hogy nem ismerjük fel azokat az átalakulásokat, amelyeket körülöttünk zajlanak. A szerző azt állítja, hogy sok könyvtárnak több változtatásra lenne szüksége, mint amennyit eddig tett, de a kognitív disszonancia következtében ragaszkodnak ahhoz, ami korábban már bevált, és azt hiszik, hogy továbbra is mindent jól csinálnak. Nem kell ugyan bedőlni minden menedzsment-trendnek, de fontos a szervezeti egységek teljesítményének folyamatos értékelése, az új szolgáltatási lehetősé-

gek keresése, valamint a „mindig is így csináltuk” hozzáállás elkerülése. A legnehezebb kérdés az, hogyan határozzuk meg, hogy mi a minket körülvevő „valóság”, mit tegyünk, és hogyan legyünk sikeresek ebben a változó környezetben. Három lépés javasolható: beszélgetés a kollégákkal, minél több szakmai fórum követése, továbbá idő teremtése a nyugodt, elfogulatlan gondolkodásra.

A gyors döntések negatívuma, hogy sokan akkor sem gondolják meg magukat, ha a későbbi bizonyítékok azt mutatják, hogy az eredeti döntés helytelen volt, hiszen a kognitív disszonancia magában foglalja a véleményváltoztatással szembeni erős ellenállást. Elhamarkodott döntéseinkben gyakran játszanak szerepet a sztereotípiák is. A kognitív disszonancia elkerülése érdekében ezért ajánlott az irreleváns tényezők figyelmen kívül hagyása és az előítéletek tudatosítása. A saját kompetenciák túlértékelése szintén evolúciós okokra vezethető vissza. Ennek lehetséges eredménye, hogy annyira hiszünk döntéseink helyességében, hogy elidegenítjük a kollégákat, nem vagyunk hajlandók másoktól tanulni, vagy figyelmen kívül hagyjuk az ellentmondásos bizonyítékokat. A szervezet javára válhat az a vezetői képesség, ha a vezető együtt tud dolgozni egy erős akaratú, hasonlóan magas önértékeléssel rendelkező kollégával is, hiszen többféle készségre támaszkodva jobb döntések születhetnek. A kognitív disszonancia következménye lehet tehát egyfelől a kockázatkerülő passzivitás, másfelől a túlzott vezetői magabiztosság (akár sikkasztásig vagy zaklatásig menően), ám a szerző szerint a legnagyobb lehetséges negatívum az, hogy elhamarkodott, sztereotip döntéseket szülhet a munkaerő-felvétel során. Elkerülése azért nehéz, mivel a legtöbb könyvtárvezető nem szívesen ismeri fel ezt a tulajdonságot saját viselkedésében. Teljes kiküszöbölése azonban lehetetlen, hiszen segít redukálni a döntéshozatal összetettségét, amely nélkül a vezetők túlterheléséhez és tétlenséghez vezetne. Fontos azonban, hogy a vezetők mélyebben átgondolják döntéseiket, ellenvéleményeket kérjenek, és azokat alaposan megvizsgálják.

(Juhász Réka)

229/2022

THORPE, Clare: Transforming a university library into a learning organisation. – Bibliogr. In: Library management. – 42. (2021) 6/7., p. 436–447.

Egy felsőoktatási könyvtár tanulásalapú szervezetté válása

Felsőoktatási könyvtár; Hatékonyság; Könyvtárosi hivatás; Személyzet; Továbbképzés; Vezetés

A cikk stratégiai szintű megközelítésből, de a gyakorlati megvalósítás elemein keresztül mutatja be az ausztráliai Dél-queenslandi Egyetem (*University of Southern Queensland, USQ*) Könyvtárában folytatott hároméves projekt esettanulmányán, hogyan ágyazható be a folyamatos önfejlesztés a szervezeti kultúrába.

Tanulásalapú szervezetnek az olyan munkahely tekinthető, mely munkatársai számára megkönnyíti a tanulást, illetve folyamatosan fejlődik stratégiai céljai elérése érdekében – ahol a tanulás a szervezeti kultúra részévé válik. A tanulás kultúrájáról akkor beszélhetünk, ha egy szervezetnél minden munkatárs részt vesz a tanulásban, és ennek megfelelően alakíthatja munkagyakorlatát. Az egyéni tanulás is fontos, de még nem garancia a szervezeti tanulásra, ugyanakkor egyéni tanulás nélkül nem létezik szervezeti tanulás sem. Utóbbinak három alappillére a tanulást támogató légkör, a konkrét támogató folyamatok és gyakorlatok, valamint a tanulást ösztönző vezetés. A vezetőknek úgy kell meggyőzniük dolgozóikat a tanuló szervezetté válás szükségességéről, hogy bennük is kialakuljon a tanulási kultúrát támogató attitűd. A munkáltatók felelősek a megfelelő tanulási lehetőségek és a források biztosításáért, a vezetők pedig mindezeknek a helyi viszonyokra szabásáért. Ez a befektetés elengedhetetlen ahhoz, hogy a munkatársak, a szervezet és a tágabb értelemben vett szakma fejlődése és fejlesztése is folyamatos legyen. A tanulást támogató szervezet kompetens és jól képzett munkaerővel fog rendelkezni, aminek következtében az ilyen szervezetek felkészültebbek a folyamatosan változó információs környezetben való boldogulásra is.

Az USQ Könyvtára 2016-ban szervezeti átalakításon ment keresztül. A tanulásalapú szervezet létrehozása és a tanulás kultúrájának meghonosítása érdekében létrehoztak egy új, a könyvtáron belüli szakmai fejlődési tevékenységek irányításáért felelős igazgatóhelyettesi munkakört. Az új igazgatóhelyettes a helyi szervezeti gyakorlatba ágyazta a szakmai fejlődés fogalmát. Ez – a konferenciákon való részvételen túlmutatva – magában foglalta a formális és az informális tanulást egyaránt: a kísérletezést, az együttműködést, a problémamegoldást, a játékon és önreflexión keresztül történő tanulást, továbbá a szakmai fejlődés passzív módjait (olvasás, hallgatás) is. Emellett minden munkaköri leírásba bekerült egy

olyan nyilatkozat, amely kimondja: a munkavállalónak is felelőssége, hogy legjobb tudása szerint mindent megtegyen azért, hogy naprakészen tartsa ismereteit, törekedjen a kulcsfontosságú trendek és problémák megismerésére, továbbá saját szakterületének megfelelően keresse a lehetőségeket a könyvtár szolgáltatásainak fejlesztésére.

Külön hangsúlyt fektettek a vezetők példaadására a tanulás terén, illetve a vezetői képességek fejlesztésére is. Azt a felfogást igyekeztek képviselni a vezetőkön keresztül is, hogy a tanulás a munkanap természetes része; a cél az volt, hogy ösztönözzék a szakmai érdeklődést, a felfedező kedvet, elősegítsék az öntevékeny, autonóm tanulást, és elismerjék a munkatársak tanulásba fektetett erőfeszítéseit, megengedve a hibázást is.

A források igazságos elosztására olyan pályázati rendszert vezettek be, ahol a tanfolyamokra, konferenciákra stb. való jelentkezéshez hozzátartozik a megszerzett tudás különböző formákban történő megosztásának vállalása is (pl. webinárium, blog, poszt, jelentés, cikk). Így a munkatársak már a jelentkezési folyamat során megértették a megszerzett információk megosztására, terjesztésére vonatkozó felelősségüket.

A tanulási, szakmai fejlődési lehetőségek tudatosítása érdekében az új igazgatóhelyettes rendszeres hírlevelet indított az önképzésre, szakmai fejlődésre felhasználható források megosztásával, a blogbejegyzésektől a podcastokon és webináriumokon át a hosszabb tudományos cikkekig. A „svédasztal” kínálatából a munkatársak autonóm módon válogathattak. A tanuláshoz ugyanis nemcsak időre, támogatásra és erőforrásokra van szükség, hanem autonómiára is, ami azt jelenti, hogy meg kell adni a munkatársaknak a szabadságot és a felhatalmazást ahhoz, hogy a saját tanulásukat irányíthassák, azaz maguk határozhassák meg tanulási céljaikat és útjukat, ami nagyobb munkahelyi elégedettséghez vezet. Cserébe azonban elvárják tőlük, hogy felelősséget vállaljanak önálló munkavégzésükért.

A társak támogatása és a megosztás kultúrája a tanulás erőteljes motorja lehet, ezért támogatták a szakmai fejlődésre irányuló csoportok szerveződését. Az USQ Könyvtára több campuson rendelkezik telephellyel, így az egyes csoportok (pl. folyóirat-olvasó klubok) változatos módokon tartották a kapcsolatot. Az új készségeket vagy szakmai ismereteket szerző munkatársakat arra ösztönözték, hogy tudásukat a belső hírlevélben, illetve konferencia-előadások, webináriumok, blogbejegyzések és folyóiratcikkek

formájában osszák meg kollégáikkal és a tágabb szakmai közönséggel. Több munkatárs az esettanulmány időszaka alatt lépett be szakmai egyesületekbe a kapcsolatépítés és a szakmai fejlődés érdekében.

A szervezeti kultúra változása nehezen mérhető, de formális és informális visszajelzéseket is igyekeztek gyűjteni. Az egyetem két évente végzett munkavállalói elkötelezettségi felmérésének eredményei a tanulási kultúra iránti elkötelezettség pozitív megítéléséről árulkodnak (2018-ban 69%, 2020-ban 87% értett ezzel egyet), és a dolgozók többsége (2018-ban 71%, 2020-ban 84%) szerint a képzések és fejlődési lehetőségek javították a teljesítményét. A hírlevél bevezetését egy online kérdőívvel értékelték: a válaszadók kétharmada jelezte, hogy nagyra becsüli a kapott információkat, és hetente legalább egy vagy több tanulási lehetőséget próbál ki. Végezetül 2018 után a könyvtári munkatársak publikációinak, konferencia-előadásainak száma is megugrott.

Az USQ Könyvtárának tapasztalatai megmutatják, hogy a tanulásalapú szervezetté válás iránti tudatos, elkötelezett hozzáállás, amelyet a vezetők összehangolt, aktív példája, valamint konkrét gyakorlati eljárások és folyamatok támogatnak, pozitívan tudja befolyásolni a szervezeti kultúráváltást, a tanulást beágyazva minden munkatárs feladat- és felelősségi körébe. A szakmai ismeretek naprakészen tartása, az új készségek gyors fejlesztése és a munkafolyamatok rugalmas adaptálása pedig most, a pandémiás környezetben minden eddiginél fontosabb a felsőoktatási könyvtárak számára.

(Antal Istvánné Edina)

Tervezés

Lásd 208, 228

Munka- és rendszerszervezés, értékelés

230/2022

KAMPOSIORI, Christina: Measuring the impact of special collections and archives in the digital age : opportunities and challenges. – Bibliogr. In: LIBER quarterly. – 30. (2020) 1., p. 1–31.

A különgyűjtemények és archívumok hatásának mérése a digitális korban: lehetőségek és kihívások

Digitalizálás; Egyesület -könyvtári -nemzeti; Hatékony-ság; Hivatkozás; Különgyűjtemény; Marketing; Tudomá-nyos és szakkönyvtárak

A digitális hozzáférés bővülése, a felhasználó-köz-pontú stratégiák és a finanszírozói követelmények eredményeként általánosan felerősödött az igény, hogy mérhetővé tegyék és igazolják a könyvtári gyűjtemények és szolgáltatások hatását. A jelen kutatás az egyesült királyságbeli tudományos könyvtárak szövetsége, az RLUK 2016-ban indult projektjének (*Special Collections Programme, SCP*) keretében azt vizsgálta, hogy a tagkönyvtárak különgyűjteményei milyen erőfeszítéseket tesznek a fenti cél érdekében, kitérve az alkalmazott jó gyakorlatokra, illetve a lehetőségekre és kihívásokra is.

2018 nyarán az RLUK különgyűjteményi hálózatának (*Special Collections Leadership Network*) tagjai (37 könyvtár) körében kvalitatív felmérést végeztek. Mivel feltáró vizsgálatról volt szó, ezért elsősorban nyitott kérdéseket tettek fel. A 16 válaszadó intézmény – mind egyetemi könyvtárak – adatait az SCP korábbi esettanulmányainak tükrében elemezték. A kutatás kontextusában a „hatás” értelmezése magában foglalta mindazt, amivel az adott gyűjtemény hozzájárul a kutatáshoz, az oktatáshoz és a tanuláshoz (az anyaintézményen belül és azon kívül is), továbbá a szélesebb társadalom jóllétéhez.

A válaszadó különgyűjtemények sokszínűsége a kéziratgyűjteményektől a filmarchívumokig terjedt. Közös bennük, hogy egyetemi környezetben működnek, és a gyűjtemény fő témakörei megjelennek az egyetemi kutatásokban is, növelve az anyaintézmény presztízsét. A különgyűjtemények fő célközönségét az egyetemi kutatók és hallgatók alkotják, ám a válaszadók többsége azt állította, hogy a gyűjteményt vagy annak egy részét a nagyközönség is használja. Többen megjegyezték, hogy intézményük éppen ki kívánja szélesíteni a célközönségét, ami gyakran a finanszírozó (pl. a *Heritage Fund*) követelménye.

Az egyesült királyságbeli egyetemeken alkalmazott kutatói kiválósági keretrendszer (*Research Excellence Framework, REF*) erősen rányomja a bélyegét a különgyűjtemények hatásmérésére is. Több résztvevő intézmény a REF-et követve a kutatásra gyakorolt hatásra összpontosított, míg mások az egyetemi küldetésnyilatkozatoktól elszakadva saját munkadefiníciót fogalmaztak meg, amely tartalmazza a könyvtárnak

a tudományos világban túlmutató társadalmi hozzájárulását is. Volt olyan különgyűjtemény is, ahol közös meghatározás hiányában csak ad hoc-alapon foglalkoztak hatásméréssel.

A válaszadók elsőprő többsége rendszeresen végez olyan tevékenységet, melynek célja, hogy a gyűjtemény hatást váltson ki. A leggyakoribb példák: úttörő infrastruktúra (pl. laborok) kialakítása; a gyűjtemény hozzáférhetőségének javítása; hagyományos és virtuális kiállítások; különböző rendezvények (fesztiválok, nyílt napok, előadások, túrák stb.); tárgykölcsönzés; részleg- és intézményközi együttműködések; részvétel kutatásokban; oktatási feladatok; szerepvállalás kutatási tervekben; digitalizálás; ösztöndíjas és vendégkutatók fogadása; részvétel egyetemi tanácsadó testületekben; kommunikáció a hagyományos és a közösségi média csatornáin. Mindezeket a tevékenységeket lehetőségnek tekintik, hogy bemutassák és igazolják a gyűjtemény értékét és a könyvtárban végzett munkát. További előnyként felmerült a válaszok között a gyűjtemény újraértékelése és innovatív használata, új tanulási lehetőségek teremtése, az egyetem küldetéséhez, illetve a helyi gazdaság fejlődéséhez való hozzájárulás, valamint a saját portfólió építése (elismerések, lobbizás) is.

Elmondható, hogy a digitalizációt az intézmények a hatás gyakorlásának szempontjából is kiaknázzák. Az online jelenléttől a közösségi médián keresztül a virtuális kiállításokig a digitalizáció számos úton járul hozzá a gyűjtemény hatásához – ezzel együtt meg is nehezíti a hatás nyomon követését, hiszen a szabadon hozzáférhető digitális tartalmak felhasználásáról az intézmény sokszor nem szerez tudomást. A hatással kapcsolatos további kihívások között a válaszadók a következő tényezőket említették: rendezvényszervezési logisztika; többszereplős együttműködésekben való részvétel; különböző érdekelt felek eltérő prioritásainak kezelése; új célközönség megszólítása; hosszú távú projektek fenntartása; a média kezelése; új technológiák elsajátítása.

Azt illetően, milyen típusú eszközöket alkalmaznak a hatás mérésére, vegyes válaszok érkeztek: anekdotikus visszacsatolás; olvasótermi forgalom; kiállításlátogatók adatai; jegyeladások; hagyományos kérdőívek; interjúk; dokumentumkérdések és -előkészítések száma; digitális felületek mutatói; médiamegjelenések és közösségimédia-analitika; publikációkban mérhető hivatkozások; jövőbeli kutatások ösztönzése. Volt, aki szabadon hozzáférhető értékelőrendszereket használt (pl. *Making Digital Work – Arts Council England*), de az ISO 16439-es

szabványt (*Információ és dokumentáció. Módszerek és eljárások a könyvtárak hatásának felmérésére*) nem említették a válaszadók.

A tapasztalatok szerint a környgyűjtemények kapcsolatszerűeknek köszönhetően jellemzően inkább tudatában vannak a belső, intézményen belül kiváltott, mint a külső projektekre gyakorolt hatásoknak. Utóbbiak felkutatása sokszor nem hatékony (pl. hivatkozáskeresés a *Google Books*, az *Academia.edu* vagy a *ResearchGate* segítségével) vagy esetleges (pl. képfelhasználási engedélykérések).

A kutatás végkövetkeztetései az alábbi ajánlásokat fogalmazták meg: 1. a hatás elektronikus mérésére szolgáló eszközök alkalmazása, együttműködésben más (pl. informatikai) részlegekkel; 2. módszerek kidolgozása a publikációkban való hivatkozások begyűjtésére, különösen külső projektek esetén; 3. közös nyelv és szabványosított megoldások keresése (pl. repozitáriumokra való szabványos hivatkozás); 4. a „civil” és a tudományos szférára gyakorolt hatás elkülönített mérése, különös tekintettel a hosszú távú hatásokra. Mindezek mellett elengedhetetlen, hogy a könyvtárosok szakértelme és bővülő feladatkörei is nagyobb hangsúlyt kapjanak, amihez a digitális kompetenciák fejlesztése és a kutatásokba, kutatási tervekbe való bevonódás is szükséges.

A jelen felmérés is alátámasztotta, hogy a digitalizálás és a közönség elérésére tett erőfeszítések együttesen eléri, hogy a hagyományosan zárt „kincses-tárnak” tartott környgyűjtemények megnyíljanak, és innovatív központokként a tudományos könyvtárak fejlődésének meghatározó szereplőivé váljanak.

(Szabó Piroska)

231/2022

KOHL, Laura – BORDEIANU, Sever: Untethered : cataloging in the mobile age. – Bibliogr. In: Technical services quarterly. – 39. (2022) 2., p. 112–125.

Kötöttségek nélkül: katalogizálás a mobilitás korában

Dokumentumleírási szabályzat; Feldolgozó munka; Hardver; Integrált gépi rendszer; Munkafolyamat; Munkaszervezés; Távmunka

A XXI. század egyik meghatározó jelensége a mobilitás. Egyre nagyobb számban fordul elő, hogy az akár még egy évtizede is helyhez kötött hozzáférést igénylő alkalmazásokat mobilkészülékről, távolról is használni lehet. A Covid19-pandémia alatt a könyv-

tári dolgozók is több-kevesebb ideig home office-ba kényszerültek. Az otthoni munkavégzést (is) támogató infrastruktúra az elmúlt évek fejleményeinek köszönhetően szerencsére már rendelkezésre áll. A szakirodalom azt támasztja alá, hogy a távoli munkavégzés pozitív hatással lehet a produktivitásra, vannak azonban olyan tényezők, melyekre figyelni kell. A katalogizálás területén kétféle helyzetben fontos a mobilitás: ha a könyvtár főépületétől távol eső helyen tárolt könyveket katalogizálunk (legyen az fiókkönyvtári vagy külső raktári anyag), illetve ha nem könyvtári telephelyen dolgozunk. Mindkét esetben azonosak azonban a szükséges eszközök, készségek és technológiák.

Az integrált könyvtári rendszerek az utóbbi időben rohamosan fejlődtek, de az igazi áttörést a felhőtechnológia implementálása hozta el. Mivel a legtöbb művelet a felhőben történik, így a katalogizálásra alacsonyabb teljesítményű számítógép (vagy laptop, de akár táblagép) is használható; az internetkapcsolat elengedhetetlen, de viszonylag kisebb sávszélesség és adatátviteli sebesség is megfelel a célnak.

Az IKR-hez való távoli hozzáférés csak az egyik feltétel, amelyre a katalogizálónak szüksége van a munkavégzéshez, ugyanis el kell tudnia érni az adott területen érvényben lévő katalogizálási szabványokat/szabályzatokat is. Ezeket a 2010-es évek közepétől jellemzően elektronikus formában adják ki, amely esetben a távoli hozzáférés – a megfelelő előfizetések birtokában – nem okoz gondot. Az Amerikai Egyesült Államokban a katalogizáló könyvtáros kötelező segédletei az *RDA Eszközkészlet* és ezen belül a *Kongresszusi Könyvtár Szabályértelmezései* (LCRI), valamint a *Classweb*ben keresztül elektronikus formában hozzáférhető *Kongresszusi Könyvtár Raktári Jelzetei* táblázatok és a *Kongresszusi Könyvtár Tárgyszóindexe* (LCSH). Lehetőség van az *RDA Eszközkészletre* és a *Classweb*re külön-külön is előfizetni, de *Cataloguer's Desktop [A katalogizáló munkaasztala]* nevű szolgáltatás egyebek mellett a fenti segédleteket is magában foglalja. Végezetül említést érdemel az OCLC-rekordok kezelése: ehhez a katalogizálók az *OCLC Connexion* böngészőből történő használatát is választhatják, illetve a *WorldShare Record Manager* modulja is működik az interneten keresztül.

Két olyan hardvereszköz van, amely ha távmunkában is elérhető a katalogizáló számára, az nagyban javítja a hatékonyságot: a címke- és vonalkódnymató, valamint a vonalkódolvasó. A vonalkód természetesen kézzel is bevitelhető a rendszerbe, ám ez nehézkes, és

egyben potenciális hibaforrást is jelent. Helyi szokásoktól függően ebbe a körbe tartozó eszköz még a tulajdonbélyegző és a lopásgátló is.

Ha távmunka keretében egy fiókkönyvtárba küldjük ki a feldolgozó kollégá(ka)t, akkor mindenképp a központi és a fiókkönyvtárnak meg kell állapodnia az elvégzendő munkáról, azaz hogy melyik gyűjteményrészt és milyen szinten (mélységben) kell katalogizálni, esetleg a gyűjteményszervezéshez kapcsolódó egyéb feladatokban (pl. apasztás, címkézés, vonalkódozás) kell közreműködni. Ezután sorban minden előre látható, munkavégzést befolyásoló tényezőt tisztázni kell, mint például hol tudnak a kolléga számára helyet biztosítani. Miután megállapodtak a munka időigényét befolyásoló részletkérdésekben – például hogy a katalogizálónak kell begyűjtenie és visszaosztania az anyagot, vagy azt a fiókkönyvtári kollégák szállítják oda a munkaállomásához –, a katalogizáló kolléga felettese kidolgozza a haladási ütemtervet.

Az otthoni munkavégzés esetében más problémák merülnek fel. Amint azt a pandémia alatt tapasztalhattuk, nem elegendő csupán az eszközöket biztosítani a munkatársak számára ahhoz, hogy hatékonyan tudjanak otthonról dolgozni. Legalább ilyen fontos az, hogy van-e a katalogizáló kolléga otthonában irodaként használható tér, valamint tud-e a vele egy háztartásban élők mellett koncentrált munkát végezni. Ha ezek a körülmények adóttak, akkor érdemes csak továbblépni az elvégzendő feladatok kijelölésével, illetve a munkafolyamatok és az ütemezés meghatározásával.

Mindkét típusú távoli munkavégzés esetében fontos a projekt kiértékelése. Ennek szempontjait már a munka megkezdése előtt le kell fektetni, és alkalmasnak kell lenniük a minőség, a produktivitás és a projekt hasznosságának mérésére is.

A távmunka a katalogizálás terén korábban elképzelhetetlen volt, a járványhelyzet következtében azonban általános gyakorlattá vált. A jövőben a kapcsolt adatokat használó új eszközök még inkább elterjedhetnek, korábban nem látott előnyökkel kecsegtetve. A kulcs az, hogy maradjuk rugalmasak és nyitottak a változásokra.

(Ilácsa Szabina)

Lásd még 228, 229, 242

Pénzügyi és gazdasági kérdések

Lásd 191, 192, 211, 213, 248

Személyzet

232/2022

GLOWACKA-MUSIAL, Monika: The hidden power of oral histories. – Bibliogr. In: The journal of academic librarianship. – 46. (2020) 1., 102080

Az intézményi oral history rejtett ereje

Dokumentáció; Felsőoktatási könyvtár; Információszerzés; Könyvtárosi hivatás; Személyzet

Az Új-Mexikó Állami Egyetem (NMSU) könyvtárának *oral history*-gyűjteményét eredetileg azzal a céllal hozták létre, hogy megismerjék, hogyan dokumentálják és adják tovább szaktudásukat a tapasztalt (*senior*) könyvtári dolgozók. A projekt elindításával arra törekedtek, hogy megtalálják a módját, hogyan lehet megőrizni azt az intézményi tudást, amely egyébként eltűnt volna. A hangfelvételek elemzése után nyilvánvalóvá vált, hogy az *oral history* tökéletes terep az intézményi tudás megőrzésére. A dokumentációs gyakorlatokról összegyűjtött anyag a várakozásokat felülmúlóan alapos betekintést nyújtott az NMSU könyvtárának kultúrájába. Széles hatókörének köszönhetően az ilyen rögzített anyag számos célra felhasználható, többek között egy egységesített dokumentációs eljárásrend kialakítására, az egész könyvtárra kiterjedő utódlási terv kidolgozására, intézményi szocializációs program létrehozására és az intézményi tudás megosztására az új alkalmazottakkal. A cikk bemutatja az NMSU könyvtárosainak dokumentációs gyakorlataira vonatkozó kutatási eredményeket, továbbá körüljárja az *oral history* különböző lehetséges alkalmazásait is a felsőoktatási intézményekben.

(Autoref.)

Lásd még 196, 197, 228, 229

Marketing, közönségkapcsolatok

233/2022

RIEHMAN-MURPHY, Christina – HOLLOWAY, Anne – MATTSON, Mark: Cooking up engagement during a pandemic : the international Great Rare Books Bake Off between the Penn State and Monash University Libraries. – Bibliogr. In: IFLA journal. – 48. (2022) 1., p. 69–82.
Res. arab, francia, kínai, német, orosz és spanyol nyelven

Főzzük ki együtt! Ritka Könyvek Nagy (nemzetközi) Főzőversenye a Penn State és a Monash Egyetem Könyvtárai között

Együttműködés -nemzetközi; Felsőoktatási könyvtár; Marketing; Régi és ritka könyvek gyűjteménye

2020 júliusában, a Covid19-világjárvány idején az ausztráliai Melbourne-ben található Monash Egyetem Könyvtára és az amerikai Pennsylvania állambeli Penn State Egyetemi Könyvtárak a korábban létesített

nemzetközi testvérkönyvtári partnerkapcsolatukat kihasználva virtuális közösségi eseményt tartottak, amelynek célja a partnerség és a két intézmény kiválasztott különgyűjteményeinek népszerűsítése volt. A Monash–Penn State Ritka Könyvek Nagy Főzőversenye (*Great Rare Books Bake Off*) a két egyetemi könyvtár által közösen kidolgozott barátságos versenyként mindkét intézmény közösségét közel hozta a gyűjteményekhez és a forrásokhoz azáltal, hogy a résztvevőket a gyűjteményekből származó kiemelt receptek elkészítésére és a tapasztalatok bizonyítékainak közösségimédia-platformokon való megosztására invitálta. Az intézmények nemzetközi partnerségének és saját gyűjteményeinek a népszerűsítésén túl a közös projekt elsődleges célja az volt, hogy a helyi közösségeknek egy nehéz időszakban egy élvezetes és kreatív lehetőséget kínáljanak a gőz kiengedésére. Ez a szemléltető esettanulmány leírja, hogy a két intézmény hogyan tervezte meg, hajtotta végre és értékelte a projektet.

(Autoref.)

Lásd még 205, 220, 230, 234

Felhasználók és használat

Általános kérdések

234/2022

TOMIĆ, Marijana – GRZUNOV, Laura – DRAGIJA IVANOVIĆ, Martina: Crowdsourcing transcription of historical manuscripts : citizen science as a force of revealing historical evidence from Croatian Glagolitic manuscripts. – Bibliogr. In: Education for information. – 37. (2021) 4., p. 443–464.

A történeti kéziratok crowdsourcing-alapú átírása: a közösségi tudomány mint a horvát glagolita kéziratok kutatásának eszköze

Alakfelismerés; Digitalizálás; Feldolgozó munka; Használó; Interdiszciplináris problémák; Írástörténet; Kommunikáció -használatokkal; Transzliteráció

A közösségi tudomány (*civil science*) vagy állampolgári tudomány (*citizen science*) kifejezések olyan

tudományos kutatást takarnak, amelyet részben vagy egészen amatőrök, azaz nem hivatásos tudósok végeznek. A digitalizáció, illetve az online kép- és szövegfeldolgozó technológiák mesterséges intelligencián alapuló fejlődése egyre inkább lehetővé teszi az ilyen jellegű kutatásokat a bölcsészettudományok területén is.

A tanulmány a IX. században született ószláv ábécé, a glagolita írás használatával készült kéziratok feldolgozása kapcsán számol be a közösségi tudomány módszerével elért eredményekről. A glagolitika-kutatások kiemelt filológiai témája a transzliteráció, amely egy idegen ábécé átbetűzését jelenti egy másik írásrendszerre. Tradicionális környezetben legfeljebb néhány kutató részvételével készítik el hosszú évek alatt egy-egy ilyen forrás átírását, a digitális tér azonban új lehetőségeket nyit a közösség bevonására.

A horvátországi Zadari Egyetemen működő Glagolitika Kutatóközpont (*Centar za istraživanje glagolitika* – *Centre for Research in Glagolitism*) 2021-ben közösségitudomány-projektet indított „Közösségi tu-

domány a glagolitika területén: a crowdsourcingtól a tudásig” címmel. A kezdeményezés egy tágabb, „Írott örökség” nevű interdiszciplináris és intézményközi projekt része volt, amely 2017 óta zajlik a Glagolitika Kutatóközpont (illetve a Zadari Egyetem Információtudományi Tanszéke) és a Grazi Egyetem Vestigia Kéziratkutató Központjának együttműködésében, Zadar és Šibenik régió kezdetektől a XIX. századig terjedő kéziratok örökségének digitalizálása, bibliográfiai leírása és kutatása céljából. A feladat összetettségét az adja, hogy ez az időszak három írást és három nyelvet ölel fel: a glagolita, horvát cirill és latin betűkkel írt szövegek az egyházi szlávot, az egyházi szláv horvát változatát és a latin nyelvet használták. A kutatás fókuszában a glagolita írás áll, amely erősen kötődik a horvát identitáshoz. A szövegek feldolgozása mellett a projekt fő célja egy tudományos digitális platform létrehozása volt (*GlagoLab Portal* – <https://glagolab.eindigo.net/>), amely alkalmas a glagolita kéziratok digitális másolatainak gyűjtésére, publikálására, megosztására és kutatására. Az első években megtörtént a kéziratok digitalizálása és katalógizálása, majd a bennük található vízjeleket is digitalizálták és katalógizálták. A feldolgozni kívánt kéziratok helyi jelentőségére, a lakosság tudására és érdeklődésére alapozva indították el 2021-ben a közösségi tudomány módszerét használó pilot projektet Zadar és környéke (a zadari érsekség) XVII–XVIII. századi glagolita kézíratainak transzliterálására. A projekt célja, hogy az érdeklődő állampolgárokat, a bölcsészettudományok és az információtudományok művelőit, könyvtárosokat és más információs szakembereket aktívan bevonja a zadari glagolitika-kutatásba, azáltal, hogy egy online platform segítségével megteremtik az együttműködés feltételeit. Egy megfelelően előkészített *crowdsourcing*-kampányhoz hozzátartozik a kéziratok/szövegek kiválasztása, az amatőrök számára jól megtervezett és világosan elmagyarázott feladatok kijelölése, a megfelelő, könnyen használható kutatási infrastruktúra, valamint a tervezett eredmények és célok egyértelműsége és átláthatósága mind a tudósok, mind az amatőrök számára.

Az eszköz, amelyet a pilot projekt lebonyolításához és az átírások elkészítéséhez választottak, a *Transkribus* volt, melyet az Innsbrucki Egyetem fejlesztett ki Európa vezető kutatócsoportjaival együttműködve a READ Horizont 2020 uniós kutatási projekt keretében. E platform célja, hogy támogassa a történeti, nyomtatott vagy kéziratok dokumentumok átírását, illetve az ezzel foglalkozók munkáját.

Amellett, hogy a Transkribus a digitális környezetben történő együttműködésen alapuló átírás eszköze, számos integrált eszközt kínál a szövegben szereplő személy- és helynevek, valamint kiválasztott fogalmak annotálására, az átírók megjegyzéseinek hozzáadására, a szervezők számára pedig lehetőséget biztosít a felhasználói tevékenységek nyomon követésére is. A Transkribus alkalmas kézírásos szövegfelismerő (*Handwritten Text Recognition*, HTR) modell betanítására is. Bár a glagolita írásra még nem készült ilyen, a tervek szerint épp a crowdsourcing-kampányok révén gyűlik össze az a mennyiségű átírt szöveg, amely lehetővé teszi az első modell létrehozását. Az eddigi tapasztalatok szerint a platform megfelelőnek bizonyult a projekthez: az önkéntesek probléma nélkül használták a kéziratok átírására.

A kampány során az egyik fő célcsoportot a Zadari Glagolitika Egyesület tagjai alkották. A csatlakozásra való felhívást több helyen is meghirdették: a GlagoLab portálon, a Zadari Egyetem és a Glagolitika Kutatóközpont weboldalán, utóbbi Facebook-oldalán, valamint számos egyéb Facebook-oldalon is. Az elvárásokkal szemben azonban a legnagyobb érdeklődést nem a Zadari Glagolitika Egyesület tagjaihoz intézett körlevél, hanem a zágrábi Glagolitika Barátai Egyesületének Facebook-oldalán közzétett felhívás keltette.

Jelenleg a sikeresen zárult projekt folytatását tervezik az önkéntesek által adott visszajelzések alapján. Felméréseket indítanak a jutalmazási és egy tevékenységfigyelő rendszer megtervezésének érdekében, továbbá a csoportos megbeszélések módszereinek finomításán, valamint a közös munka legmegfelelőbb nyilvános bemutatási formáinak megalkotásán is dolgoznak.

Ez a kísérleti tanulmány bemutatta, hogy az állampolgárok nagymértékben motiváltak arra, hogy történeti dokumentumok segítségével kutassák saját történelmüket. Az is kiderült, hogy az önkéntesek nem mindig onnan érkeznek, ahonnan számítnak rájuk, ezért a crowdsourcing-kampányokat a nagyközönségnek érdemes címezni.

(Szűcs Kata Ágnes)

235/2022

WIEDERKEHR, Stefan: Citizen Science an der Zentralbibliothek Zürich : ein Praxisbericht. – Bibliogr. In: Bibliothek. – 46. (2022) 1., p. 99–107.

Res. angol nyelven

Közösségi tudomány a Zürichi Központi Könyvtárban: gyakorlati beszámoló

Általános tudományos könyvtár; Digitalizálás; Feldolgozó munka; Használó; Oktatás információellátása; Regionális könyvtár

A Zürichi Központi Könyvtár (*Zentralbibliothek Zürich*, ZB) Zürich kantoni, városi és egyetemi könyvtára, gazdag történeti gyűjteménnyel rendelkezik, főleg a bölcsészeti- és társadalomtudományok és a *turicensia* (a Zürichben kiadott és a Zürichről szóló irodalom) területén. 2021-től 2024-ig tartó stratégiájának megfelelően egy projekt keretében – a nyílt tudománnyal kapcsolatos kezdeményezések részeként – a közösségi tudomány (*citizen science*) támogatása is szerepel tevékenységében.

Általában véve a közösségi tudományt főleg a human tudományi könyvtárak karolják fel, mivel ők rendelkeznek helyi vonatkozású és a polgárok érdeklődésének, motivációjának megfelelő gyűjteményekkel. A közösségi tudomány a társadalmi élet része; sikerességének döntő elemei a közösségépítés és a közösségi menedzsment. A programokban részt vevők egyszerű, bármikor és bárhol használható eszközökkel és digitálisan a rendelkezésükre bocsátott dokumentumokkal dolgoznak.

A ZB átfogó projektje több részprojektből áll, amelyekre vonatkozóan a következő szakmai célokat fogalmazták meg: a közösségi tudomány beillesztése a ZB profiljába; ismeretlen gyűjteményrészek feltárása; e gyűjteményrészek megismertetése a nyilvánossággal; új használók megnyerése és a régiek megtartása; a projekteredmények hosszú távú megőrzése és szolgáltatása. E célok elérése érdekében a részprojektekről közös márkával és összehangolt ütemezéssel kampányt folytatnak, a tevékenységeket monitorozzák, és közösen kialakított kritériumok alapján próbálják mérni azok sikerességét (egyelőre ezt még nem tudták megoldani), a munkatársak számára információtechnológiai és motivációs-kommunikációs továbbképzést szerveznek, valamint részt vesznek a közösségi tudománnyal foglalkozó intézmények különböző belföldi, külföldi és nemzetközi hálózatainak munkájában.

A cikk a ZB közösségi tudománnyal kapcsolatos négy részprojektjének gyakorlatáról számol be. 2021-ben az egyik részprojekt („Téren és időn át”) keretében kb. 7 hét alatt 2509 már digitalizált és metaadatokkal ellátott, XVI–XIX. századi zürichi és svájci térkép georeferálását végezték el civil közreműködők a

georeferencer.com eszköz segítségével. A versenyszellem ösztönzése érdekében egyéni rangsorokat és a kollektív fejlődést bemutató oszlopdiagramokat tettek közzé a projekt honlapján. A 35 résztvevő (főleg férfiak) közül a legaktívabb rögzítette a referenciapontok 28%-át, összesen körülbelül 8000 referenciapontot.

A második részprojektben („Iskolai időutazások”) a középiskolai oktatáshoz készítették nyílt hozzáférésű digitális tananyagokat (*Open Educational Resources*, OER). 2021-ben összesen 12 összeállítást tettek hozzáférhetővé, főként történeti témákról. A szerzők ez esetben a központi könyvtár munkatársai voltak, de egy későbbi fázisban a tanárok aktívabb hozzájárulására is számítanak. A tananyagok megjelenéséről a könyvtár weboldalán, blogján, a közösségi médiában és egy hírlevélben is hírt adtak. Visszajelzéseket gyűjtöttek 25 zürichi iskola tanáraitól, ami alapján további lehetséges témákat jelöltek ki. A projektet állították a középpontba a 2021. évi svájci digitális konferencián is, ahol „*Digitális történelem – a levéltárból a webre*” címmel tartottak bemutatót kifejezetten tanároknak.

A harmadik részprojekt két prominens személyiség (egy író, *Heinrich Zschokke* és egy művészettörténész, *Johann Rudolf Rahns*) könyvtárakban őrzött kézíratainak digitális átírására, majd publikálására irányult az *e-manuscripta* nevű platformon keresztül. Zschokke születésének 250. évfordulójára kívánták közreadni levelezését, amelyből 200 darab már rendelkezésre állt *Word* fájlként egy kutató jóvoltából. A közreműködőket megismertették Zschokke életével és munkásságával, megtanították őket az átíráshoz szükséges eszközök használatára, és videós útmutatót is készítettek számukra. A programba bekapcsolódott a Heinrich Zschokke Társaság is. A georeferálási *crowdsourcing*-projekthez hasonlóan itt is egyenlőtlen volt az önkéntesek lelkesedése: a 2021. augusztus 25-i rangsorban az első helyen álló illető több mint háromszor annyi oldalt írt át, mint a többiek együttevve. A projekt másik fókuszában J. R. Rahns áll, aki a művészettörténet és a műemlékvédelem területén jeleskedett, levelei a ZB-ben közel tízezer oldalt tesznek ki. Ezeket digitalizálták és közzétették az *e-manuscripta* felületén; jelenleg a könyvtár munkatársai végzik a névmutatók átírását és a nevek összekapcsolását a *Gemeinsame Normdatei* (GND) adatbázisával. Ez lehetővé teszi, hogy a levelezőpartnerek alapján részekre osszák az anyagot, a leendő közreműködők pedig az érdeklődésük szerint tudjanak leveleket választani az átíráshoz. A

ZB együttműködik a szakmai szervezetekkel és a helyi művészettörténeti tanszékek munkatársaival is, továbbá igyekeznek a hallgatókat is bevonni a munkába.

A negyedik részprojekt témája a kollaboratív író-szerkesztő munka volt; első körben az olvasás népszerűsítését tűzték ki („Olvasni feltétlenül kell!”). Szerettek volna egy olyan szolgáltatást kialakítani, amelynek keretében a használók a ZB gyűjteményében lévő könyveket értékelik, azokról recenziókat írnak és beszélgetéseket folytatnak. Időközben kiderült, hogy egy kiadó ugyanekkor kezdett hasonló vállalkozásba, jóval kedvezőbb anyagi és személyi feltételek közepette, ezért a projektet felfüggesztették. Ezután új irányt vettek, és egy Wikipédia-szerkesztőmaratont szerveztek a zürichi filmgyártásról („Zürich Film Goes Wikipedia”). A részprojekt közreműködői egy hosszú hétvégén a ZB gazdag filmművészeti gyűjteményét felhasználva Wikipédia-szócikket írtak, illetve néztek át a svájci filmgyártásról és filmbemutatókról. A jövőben a ZB további hasonló akciót tervez.

E néhány próbálkozás mérlege azt mutatja, hogy érdemes volt ezekbe a vállalkozásokba befogni. Javult a könyvtárhasználókkal való kommunikáció, új használókat nyertek meg, a régebbi olvasókat pedig szorosabban a könyvtárhoz kötötték, továbbá láthatóbbá vált a gyűjtemény. Bebizonyosodott, hogy a sikerhez nem elsősorban kifinomult információtechnológiai eszközökre, mint inkább a közösségi kapcsolatok építésére és ápolására van szükség. A ZB a jövőben is igyekszik a nyílt tudományt támogatni és fórumot teremteni ahhoz, hogy a közösségi tudományos kezdeményezések eredményeit a nagyközönség is megismerhesse.

(Hegyközi Ilona)

Lásd még 204

Használat- és igényvizsgálat

236/2022

BELLÉROVÁ, Beáta: Mladí ľudia, informácie a informačné vzdelávanie – vybrané výsledky prieskumu. – Bibliogr. In: ITlib. – 26. (2022) 1–2., p. 6–11.

A fiatalok, az információ és az információs műveltség – válogatott kutatási eredmények

Felmérés; Használati szokások; Igény; Információs műveltség; Könyvtárhasználat

2021 októberében a Szlovák Könyvtárosok Egyesülete kutatást kezdeményezett a fiatalok információs műveltségével és viselkedésével kapcsolatban. Az online kérdőíves módszerű felmérés a koronavírus-járvány ideje alatt zajlott, amikor a könyvtári szolgáltatások korlátozottak voltak.

A válaszadók (1295 fő) 15–30 év közötti fiatalok voltak, négy korosztályba csoportosítva (15–18, 19–21, 22–25, 26–30 évesek), többségükben felsőoktatási hallgatók (77%). A kisebbik hányad középiskolai tanuló vagy munkavállaló volt. A megkérdezettek 37%-a köz-, 47%-a felsőoktatási, 7%-a tudományos, 4%-a iskolai, 3%-a egyéb könyvtár(ak) használója. 37% nyilatkozta, hogy egyáltalán nem könyvtárhasználó. A felsőoktatási hallgatók csoportját tekintve némileg eltérő válaszok születtek: 29% köz-, 9% tudományos, 60% felsőoktatási könyvtár használója, és 33% nem jár könyvtárba. A felmérés tükrében felmerül a kérdés, hogy könyvtárhasználat nélkül milyen lehet az oktatás színvonala.

A felmérés adataira a pandémia is hatással volt, kérdéses például, hogy az adatbázisok használatát könyvtárhasználatnak minősítették-e a válaszadók. Az elektronikus információforrások használatához két kérdés kapcsolódott (a licencelt és a szabad hozzáférésű szakadatbázisokról). A felsőoktatási hallgatók az előfeltevésekkel szemben sajnos kevésbé ismerik és használják a licencelt adatbázisokat. A *Web of Science*-t csupán a hallgatók 38%-a ismerte, a *Science Direct*-et 30%, a *Springer Link*-et és a *Scopus*-t egyaránt 27%. A fiatal munkavállalók legnagyobb csoportja (23%) a *Scopus*-t ismeri vagy használja. A szabadon elérhető források közül a *Google Scholar*-t az összes válaszadó 59%-a, a *Központi Szakdolgozat-nyilvántartást* 49%, a Szlovák Köztársaság Statisztikai Hivatalának adatbázisait 43% ismeri vagy használja. Az információkeresési szokásokkal kapcsolatos kérdésre több válaszlehetőséget is meg lehetett jelölni. Ezek tanúsága szerint a *Google* keresőt 95% használta, más böngészőt 24%, személyes könyvtári keresést 30%, adatbázist vagy könyvtári weboldalt 36%, a keresés megrendelését 5%. A diáktársak és tanárok segítségét 55% jelölte meg, egyéb módszert 13% jelzett, 2,4% pedig nemleges választ adott. A *Google* használata nem meglepő, ám sokan nem tudják, hogy ezzel az ott indexelt forrásokat is használják (*Elsevier*, *Springer*). Az elektronikus források

statisztikai adatai mindenesetre magasabb használatról tanúskodnak.

Az információszerzési szokásokra való hatás tekintetében 20% az általános, 46% a középiskolai és 68% a felsőoktatási tanulmányokat jelölte meg. A könyvtári képzés 7%-os, a könyvtári munkatársak 12%-os, a könyvtári weboldalak 15%-os mértékben, a diáktársak és barátok 35%-ban, egyéb tényezők pedig 19%-ban befolyásolták az információforrások használatát. Az információkra való hivatkozáshoz és a minőség értékeléséhez kapcsolódó kérdésekben a hitelességről 42% mindig, 53% időnként, 2% soha nem győződik meg, 3%-ot nem érdekl. A korcsoportok tekintetében az életkor előrehaladtával növekszik a hitelességgel kapcsolatos érdeklődés, az információk valóságának ellenőrzése.

A könyvtárak információs műveltségre irányuló képzései 54% szerint fontosak, de nem megkerülhetetlenek, 7% szerint megkerülhetetlenek, 22% pedig nem tudott véleményt alkotni. Az alacsony mutató okaként a könyvtárosok alulképzettsége, a szakirányú végzettség hiánya is felelőssé tehető.

A válaszadók az információs műveltségi képzések tekintetében könyvtárhasználati (13%), katalógus-használati (24%), adatbázis-használati (42%), információértékelési (43%), szakirodalmi keresési (44%), hivatkozási (47%), kritikus gondolkodási (49%), szakdolgozatírás-módszertani (54%) ismeretekre tartanának igényt. A felsőoktatási hallgatók 75%-ban adatbázis-használati, 67%-ban hivatkozási, 60%-ban kritikus gondolkodással kapcsolatos ismereteket igényelnének.

A szlovák kutatási adatok igazolták, hogy az információkeresési szokások és az információs műveltség területén korántsem ideális a helyzet, a könyvtárak szerepének erősítése és megújítása az oktatási intézményekkel együtt a továbbiakban is nélkülözhetetlen. Ehhez a közösségi csatornák és a könyvtári lehetőségek nagyfokú igénybevétele és kiaknázása szükséges.

(Prókai Margit)

237/2022

HILBRICH, Romy: LeserInnen schreiben (Tage)bücher
In: Bibliotheksmagazin. – (2022) 2., p. 42–45.

Az olvasók naplót írnak

Általános tudományos könyvtár; Enteriőr; Felmérés; Használói szokások; Könyvtártudományi kutatás

A napló nagyon személyes, tartalmát csak írója ismeri. Van kivétel, amikor a naplóíró már a későbbi kiadásra gondolva ír, mint például *Max Frisch*. Kivétel az a napló is, amely kutatási célból készül. A felhasználóiélmény-kutatás (*user experience research, UX*) azt vizsgálja, hogyan kell úgy alakítani egy terméket vagy szolgáltatást, hogy a lehető legjobban megfeleljen a fogyasztói elvárásoknak. A könyvtárak is élnek vele, így a Berliini Állami Könyvtár (*Staatsbibliothek zu Berlin*) is, amely gyakran kérdezi meg olvasóit tapasztalataikról, és ezek nyomán fejleszti szolgáltatásait. Az egyéni vagy csoportos felmérésekben kapott válaszok azonban néha pontatlanok. Ki tudja, mikor használta a katalógust az elmúlt fél évben, találkozott-e hibás linkkel egy online forrásnál, vagy ki emlékszik egy nap végén, mikor tartott szünetet és miért? Az „emlékezet hibái” sokszor figyelmen kívül hagyhatók, de néha lényeges a pontos információ. Egyszerűbb ennél az olvasók megfigyelése, mivel pontosabb adatokat kapunk, de befolyásolja is az emberek viselkedését, ha tudják, hogy figyelik őket. A kutatásban eddig még ritka *naplómódszer* e két megközelítés előnyeit ötvözi.

E módszer alkalmazásakor az olvasó részletesen leírja tevékenységeit, megfigyeléseit (idő- és helyinformációkkal egyetemben) a naplóban, amit aztán a kutatók értékelnek. A rendszeres bejegyzések minimalizálják az emlékezet hibáit, és a folyamat közben az olvasók viselkedése alig változik a „természeteshez” képest. A *StaBi2030* projektben a Berliini Állami Könyvtár intenzíven tesztelte a naplómódszert, és sokkal közelebb került olvasóihoz, mint ahogy az hagyományosan lehetséges lett volna. Az új módszert egy gyakorlatias ok is ösztönözte: fontos volt a Potsdamer Straße-i épület tervezett felújítása érdekében az olvasói szokások és igények pontos ismerete, a naplómódszer pedig alkalmas volt a kérdések megválaszolására.

A vizsgálatban 16 fő vett részt, akik vállalták, hogy 3 napon át dokumentálják könyvtári tevékenységüket. Úgy választották ki őket, hogy reprezentálják az olvasók összetételét (kor, nem és használócsoporthoz tartozás tekintetében), de a sokszínűség is fontos volt (nyelv, könyvtári jártasság, fogyatékos, családi állapot). Egy naplóba beleolvasni még egy ilyen sajátos módszertani szempontból is kényes, ezért a kutatócsoport először egyenként beszélgetett a jelentkezőkkel. A kutatók megismerték az egyén háttérét, használati

szokásait, és elmagyarázták a vizsgálat célját, menetét. Mindenki mindennap névre szóló csomagot kapott a központi információs pultnál, amelyben az előre formázott napló, a felmérést végző munkatársak elérhetősége (kérdés vagy probléma esetére), filctoll, az olvasóterem alaprajza (a használt részek jelölésére) és egy kis meglepetés (post-it, szőlőcukor stb.) kapott helyet, ami pozitív hangulatot adott a kezdéshez. A naplót a nap végén leadták az információs pultnál. A projekt végén a naplóírókkal egyenként elbeszélgettek: megvitatták a leírtakat, és véleményezniük kellett a módszert is. Szerencsére a visszajelzések pozitívak voltak: a részvételt szórakoztatónak találták, a naplózás nem zavarta őket a végzett tevékenységben. Jónak ítélték a kéziratos formát is. Miután az adatgyűjtés a résztvevők dolga volt, a kutatók munkája az információk feldolgozásával és elemzésével kezdődött. A naplóból, az előzetes és a záró beszélgetésekből származó minden lényeges információt egy Excel-táblában összesítették; a dokumentációban összesen 884 tevékenységet rögzítettek az időpontra, időtartamra, helyre, értékelésre és személyre vonatkozó információkkal együtt. (A részletes eredményekről írt beszámoló elolvasható a https://blog.sbb.berlin/wp-content/uploads/Tagebuchstudie_final.pdf címen.)

A következtetésekből kiemelhető néhány fontos megállapítás. A könyvtári látogatást gondos mérlegelés előzi meg. Akinek elsősorban munkahely a könyvtár, számba vette a lehetőségeket (otthoni munka, közösségi iroda, másik könyvtár), és elsősorban természetes fényű, tágas olvasóterme és a csend miatt döntött a Potsdamer Straße mellett. A vizsgálatban részt vevők átlagosan hét órát, azaz nagyjából egy munkanapot töltöttek a könyvtárban. Ennek kétharmadát személyes projektjeikre fordították (tudományos munka írása, készülés szemináriumra, irodalomkutatás, regényírás), a többit pihenésre vagy egyéb tevékenységre. A könyvtár térbeli adottságai segítették a koncentrációt igénylő munkát (a megkérdezettek szinte kizárólag az olvasóteremben dolgoztak), de a szüneteik (átlagosan egy óra) során az olvasók szinte az egész könyvtárat bejárták (kávézó, előtér stb.). Megállapítható, hogy a pihenést szolgáló tereken kívül szükség lenne olyan helyre is, ahol informális munkára kerülhet sor, vagy beszélgetni, étkezni lehet. A vizsgálat idején nem volt alkalmas hely a telefonálásra sem, ezért időközben két telefonfülkét alakítottak ki, egyet az olvasóteremben, egyet pedig az előcsarnokban, amelyeket nemcsak telefonálásra, hanem videokonferenciákra is igénybe lehet venni.

A „kézzelfogható” eredmények mellett az is kiderült, milyen fontos a könyvtár az olvasók mindennapjában: az alapvető szakirodalom-ellátási és munkavégzési funkció mellett közösségi hely, motivációs és strukturáló eszköz is.

(Murányi Lajos)

238/2022

MEHTA, Priya – COX, Andrew: At home in the academic library? A study of student feelings of “homeness”. – Bibliogr. In: New review of academic librarianship. – 27. (2021) 1., p. 4–37.

Otthon az egyetemi könyvtárban? Kutatás a diákok otthonosságérzéséről

Egyetemi hallgató; Enterőr; Felmérés; Felsőoktatási könyvtár; Használói szokások; Könyvtáráépület -egyetemi, főiskolai; Könyvtárhasználat

Az utóbbi években több egyetemi könyvtárban is felbukkantak kijelölt alvóhelyek, legitimálva egy korábban ellenszenvesnek számított gyakorlatot (pl. „Zzz Zone” a Manchesteri Egyetemen). A tanulóterek (*learning commons*) megjelenésével tapasztalható hangsúlyeltolódás (a források tárolására szolgáló helyről a „közös tanulás és közösségi interakciók helyére”) a könyvtár mint „harmadik hely” (átmenet az otthon és a munkahely között, „egy otthon, távol az otthontól”) kutatását vonta magával. A jelen kutatás célja megvizsgálni, hogy a hallgatók az egyetemi könyvtárakat otthonuknak érzik-e, illetve hogy a modern tanulóterek kialakításával erősödik-e az otthonosságérzés.

A szakirodalom számos megállapítást tesz a felsőoktatási könyvtári terek kialakításával kapcsolatban. Többek között javasolják az ételek és italok fogyaszthatóságát, a kényelmes testtartáshoz megfelelő, puha bútorok használatát, vagy éppen annak engedélyezését, hogy a diákok feltehessék a lábukat a bútorra, mivel mindez annak az érzését kelti, mintha beköltöztek volna a térbe.

A jelen kutatást a Nottinghami Egyetem két könyvtárában végezték: a frissen felújított George Green Könyvtárban (természettudomány és műszaki tudományok) és a hagyományosabb Hallward Könyvtárban (művészetek és bölcsészettudományok). Az adatok gyűjtéséhez kérdőíves, interjú és megfigyelési módszereket is igénybe vettek. Az elemzéshez Seamon ötdimenziós „otthonosság”-modelljét alkal-

mázták, melynek elemei: begyökerezettség (ragaszkodás), birtoklás (kisajátítás), regenerálódás, fesztelenség (kényelem) és melegség. Az egyes helyszíneken hagyott 100-100 kérdőívből a George Green Könyvtárban 26-ot, míg a Hallward Könyvtárban 56-ot töltöttek ki egy háromhetes időszak végén. Interjú készítésére a felújított George Green Könyvtár tervezésében részt vevő munkatársak körében került sor. Emellett egy háromnapos megfigyelést is végeztek, főként előre megtervezett szempontok alapján. A *begyökerezettséget* az alábbi állításra adott válaszokkal mérték: „A könyvtári asztalokon hagynám őrizetlenül a tulajdonomat.” A hallgatók meglepően alacsony arányban nyilatkoztak úgy, hogy egy előadás, szeminárium vagy vizsga idejére bármit ott hagynának a könyvtárban, és még egy mosdóhasználati szünetre is csak a válaszadók 30, illetve 32%-a hagyná ott a holmiját.

Ami a tér *birtoklását/kisajátítását* illeti, arra a kérdésre, hogy van-e kedvenc helyük a könyvtárban, a diákok több mint 80%-a igennel válaszolt mindkét könyvtár esetén. Vegyes válaszokat kaptak arra a kérdésre, amely a csalódottság mértékét kívánta felmérni, amennyiben a kedvenc hely nem volt szabad (a nők nagyobb mértékben fejezték ki csalódást, mint a férfiak). A kisajátítás egy másik aspektusát – a területkijelölést – azon tanulók cselekvésein keresztül figyelték meg, akik a széktávolság által meghatározott, illetve a leválasztott asztalfülkénél nagyobb helyet vettek igénybe. A George Greenben a diákok átlagosan kétszer nagyobb valószínűséggel terjeszkedtek túl a munkaállomásokon, mint a Hallwardban, azáltal, hogy szétterítették a holmijukat az asztalok között, vagy akár a földön is. Mivel a George Greenben több a nyitott, válaszfalak nélküli asztal, és az asztalok között is több a tér, ez az eredmény nem okozott meglepetést. Amikor arról kérdezték őket, hogy van-e elég helyük a könyvtárban a saját tér kialakítására, a George Greenben használó diákok többsége inkább egyetértett (54%), 15% határozottan egyetértett, egy viszonylag nagy hányad (19%) azonban nem értett egyet. Ezzel szemben a Hallwardban csak 9% nem értett egyet, 27% határozottan egyetértett, az inkább egyetértők aránya pedig 45% volt. A hallgatók egyet nem értése a magas kihasználtságnak tudható be, hiszen a vizsgaidőszakban a könyvtárak gyakran teljes kapacitással működnek. Miközben a Hallward kitöltőinek 72%-a teljes mértékben egyetértett vagy inkább egyetértett azzal az állítással, hogy fontos számára a bútorok mozgathatósága, addig a George Greenben ez az arány csak 50% volt. Ez korrelál az-

zal a megfigyeléssel, miszerint a Hallward tanulói valamivel nagyobb arányban mozgatták a bútorokat a saját igényeiknek megfelelően, mint a George Green diákjai.

A *regenerálódáshoz* az étkezés, a pihenés és az alvás tevékenységei tartoznak. A válaszadók inkább nem értettek azzal egyet, hogy lennének olyan helyek a könyvtárakban, ahol úgy érzik, megpihenhetnének és regenerálódhatnak, ám arra a kérdésre, hogy aludtak-e már a könyvtárban, mindkét esetben majdnem 60%-os arányban válaszoltak igennel. A szabad szöveges megjegyzések azt mutatják, hogy a diákoknak igényük van arra, hogy a könyvtár lehetőséget nyújtson a regenerálódásra (pl. szundikálóléssel, babzsákfotellel, mikrohullámú sütővel, vízforralóval).

Arra a kérdésre, amely a *fesztelenséget/kényelmet* kívánta felmérni, egyértelműen pozitív visszajelzések érkeztek. A hallgatók többsége inkább egyetértett vagy határozottan egyetértett azzal, hogy képes önmaga lenni a könyvtárban. A megfigyelések is megerősítették a válaszokat: az adatgyűjtés időszakában a diákok kb. egynegyede sétált a könyvtárban cipő nélkül.

A *melegség* szempontja kapcsán azzal az állítással, hogy a könyvtár barátságos hely, több mint 90% teljes mértékben egyetértett vagy inkább egyetértett, és mindössze csak néhányan nem értettek egyet (2 és 4%). A George Green válaszadói nagyobb arányban értettek egyet azzal, hogy büszkéek a könyvtár helyiségeire (ami például abban nyilvánul meg, hogy rendet raknak maguk után), ami vélhetően az új épület jó állapotban tartása iránti vágyból fakad. Ezt tükrözték a válaszok arra a kérdésre is, amelyben a diákoktól azt kérdezték, hogy fizikailag kényelmesen érzik-e magukat a könyvtárban: a felújított könyvtárban többen adtak egyetértő választ (81%), mint a Hallwardban (72%).

A diákokat közvetlenül arról is megkérdezték, hogy otthon érzik-e magukat a könyvtárban. Kiemelkedik mindkét könyvtár esetében az inkább egyetértők száma (42 és 55%), határozottan egyetért 19, illetve 9%, azonban van 4-5% a válaszadók között, akik egyáltalán nem értenek egyet az állítással. Ugyanezt a kérdést a nők és férfiak arányában is megvizsgálták, és megfigyelték, hogy a nők között többen értettek egyet határozottan (19%), mint a férfiak esetében (3%).

A válaszokból az is kiderült, hogy a diákok szívesebben tanulnak a könyvtárban, mint máshol, elsősorban azért, mert ott jobban tudnak koncentrálni, szeretik a légkört, és a szükséges forrásokat is onnan érik el.

Többen megfogalmazták, hogy nem szeretnék, hogy a könyvtár „túlságosan otthonos” legyen, mivel így meg tudják különböztetni az otthonától, amely pihenésre való. A felmérés tanúsága szerint mégis nagyra értékelik az otthon kényelmét és biztonságát a könyvtárakban. Az eredmények összességében azt mutatják, hogy a diákok valóban otthonuknak tekintik a könyvtárat, amihez elengedhetetlenek az alapok, köztük az evés és az ivás lehetősége, a szabad helyek, valamint a számítógépekhez és a konnektorokhoz való hozzáférés. Sokra becsülik a személyes teret, az elvonulási és pihenési lehetőségeket is. Ugyanakkor bizonyos jellemzők, mint például a melegség és a hangulat nem tervezéssel, hanem az ismertséggel alakulnak ki.

(Biró Bettina)

Lásd még 181, 187, 192, 204, 218, 219, 227, 241

Olvasás

239/2022

BILLA, Bernadette: Différentes formes de bibliothérapie en France et à l'étranger. – Bibliogr. In: Bulletin des bibliothèques de France. – (2021) 2., p. 1–8.

A biblioterápia különféle formái Franciaországban és külföldön

Biblioterápia; Interdiszciplináris problémák; Nemzetközi helyzetkép; Olvasás

Míg az angolszász országokban több mint egy évszázada gyakorolják a biblioterápia tudományát, addig Franciaországban és egyéb francia nyelvterületeken csak a 2000-es években jelentek meg annak különböző irányzatai. Az egymástól eltérő szakmai gyakorlatok ellenére két jelentősebb iskolát különböztethetünk meg: a *kreatív*, illetve a *preskriptív* biblioterápiát.

Az ókortól kezdve napjainkig számtalan irodalmi és filozófiai mű foglalkozott az olvasás jótékony hatásaival. A francia biblioterápia előfutárának Marc-Alain Ouaknin filozófus és rabbi *Bibliothérapie: Lire c'est guérir* [Biblioterápia: Az olvasás gyógyít] című, 1994-ben megjelent könyve tekinthető, amelyben az angolszász hagyományoktól eltérően azt hangsúlyozza, hogy az olvasás az irodalmi művek végtelenül összetett értelmezési lehetőségeinek gazdag tárháza révén fejti ki gyógyító hatását. A különböző inter-

pretációk lehetővé teszik az olvasó számára, hogy a képzelet teremtő ereje segítségével mintegy újraértelmezze az életét, újra felfedezze önmagát.

A frankofón országokban a biblioterápia megjelenése kapcsolatba hozható a kortárs francia irodalom azon irányzatával, amely önmagunk és a világ „helyrehozására” ösztönöz, az önmagukkal való törődést, illetve az egyéni és kollektív traumák feloldását hangsúlyozza. Régine Detambel mozgásterapeuta, író *Les livres prennent soin de vous: Pour une bibliothérapie créative* [Gondoskodó könyvek: Egy kreatív biblioterápia felé] című, 2017-ben megjelent, a kreatív biblioterápiát népszerűsítő könyve nyomán ez az irányzat terjedt el Franciaországban és a frankofón országokban. Célja az egyéni kreatív folyamatok mozgásba hozása a szövegek hangos olvasása, illetve személyes történetek írása révén. A hangos olvasás a másik emberrel való megosztás kultúráját is megteremti, emellett a nyelv az érzékekre is hatással van („elringat, körülölel, megnyugtat és simogat”), miközben az értelemre is hat („magyaráz, kommentál és összeköt”). Az irodalmi művekben szereplő metaforák segítenek kilépni a bezártságból, a depresszióból. Az írás szintén elengedhetetlen része a kreatív biblioterápiának megújító, regeneráló hatása és az érzések formába öntésének lehetősége miatt. A biblioterápiás konzultáció terápiás jellegét különböző szimbolikus tárgyak, gyertyák, füstölők, könyvek emelik ki, a szójátékokkal és írással kapcsolatos „irodalmi rituálék” pedig az önbecsülés helyreállítását, az öngyógyítás munkáját erősítik. A kreatív biblioterápia küldetése továbbá a pszichés konfliktusok feloldása: a szereplővel való azonosulás segít megérteni, hogy nem vagyunk egyedül az adott szituációban.

A preskriptívnek nevezett biblioterápiának két ágát különböztetjük meg. Az angol *Reading Well* programban gyökerező *informatív* irányzat lényege, hogy öngyógyítással vagy általános pszichológiai témákkal kapcsolatos könyveket „írnak fel” a háziorvossal, pszichiáterrel vagy pszichológussal folytatott személyes konzultációkon, például a kognitív viselkedésterápia részeként. Az „*irodalmi gyógy módoknak*” nevezett másik irányzatot leginkább biblioterapeuták és könyvkereskedők gyakorolják, akik az egyes problémákra mindenféle típusú könyvet ajánlanak. A 2010-es években több tanácsadó könyv (Susan Elderkin – Ella Berthoud: *The Novel Cure: An A-Z of Literary Remedies*; Christilla Pellé-Douël: *Ces livres qui nous font du bien*; Héroïse Goy – Tatiana Lenté: *Bibliothérapie: 500 livres qui réenchangent la vie*) is megjelent e témakörben. Az

informatív biblioterápiával ellentétben az irodalmi gyógymódként alkalmazott könyvek kizárólag fikciós történetek, amelyek a különböző lelkiállapotok, érzelmek, személyes küzdelmek széles skáláját fedik le; a művek ajánlása a beazonosított probléma (szakítás, gyász, magány, valamilyen fóbia stb.) alapján történik. Ez jelenti azonban a módszer legfőbb nehézségét is, mivel nem létezik olyan tipikus könyv vagy irodalmi műfaj, amely egy konkrét problémára megoldást nyújtana. Ahhoz, hogy valóban hatékonyan működjenek, az egyes irodalmi gyógymódokat személyre szabottan kellene alkalmazni. Ha személyes konzultációról van szó, a biblioterápiás szakemberek a találkozást megelőző beszélgetés és kérdőíves felmérés segítségével tudják az egyéni élethelyzethez igazítani ajánlásaikat. Számos szakember a két uralkodó irányzatot, a kreatív és a preskriptív biblioterápiát keverten alkalmazza.

A biblioterápia gyakorlata a franciaországinál sokkal szabályozottabb munkamódszereken alapul külföldön, főként angol és német nyelvterületen. A szerző részletesen bemutatja az Egyesült Királyságban (*Reading Well – Books on prescription; School of Life; Poetry Pharmacy*), Németországban (*Deutschsprachige Gesellschaft für Poesie- und Bibliothérapie*), Olaszországban (*Piccola Farmacia Letteraria*), illetve Québecben (*Bibliothèque apothicaire*) alkalmazott gyakorlatokat, különös tekintettel a preskriptív biblioterápiára és a versterápiára.

A biblioterápia esetében Franciaországban egy fejlődésben lévő, saját útját és módszereit kereső tudományágról beszélhetünk, amely megfelelő állami elismeréssel, az egyetemi képzés bevezetésével a könyvekkel és a gondozással kapcsolatos szakmákat egyaránt gyarapíthatná. A tanulmányban ismertetett biblioterápiai irányzatok a szerző reményei szerint a jövőben kölcsönösen képesek lesznek kihívni és gazdagítani egymást.

(Somogyiné Dobai Szilvia)

Lásd még 219

Használók képzése

240/2022

PARIS, Britt – REYNOLDS, Rebecca – MARCELLO, Gina: Disinformation detox : teaching and learning about

mis- and disinformation using socio-technical systems research perspectives. – Bibliogr. In: Information and learning sciences. – 123. (2022) 1/2., p. 80–110.

Dezinformációs detoxikálás: tanítás és tanulás a félreinformálásra és dezinformációra a társadalmi-technológiai rendszerkutatás perspektíváinak felhasználásával

Didaktika -felsőoktatási; Felsőoktatási könyvtár; Használók képzése -felsőoktatásban; Információ; Információs műveltség; Online információkeresés

A félreinformálás, a dezinformáció és az információk tág értelemben vett manipulációjának elméleti lehetőségei teszik a „dezinformációs detoxikálást”, amelynek lényege, hogy fejlesztjük az ún. ökológiai műveltséget (*Milner & Philips*, 2020) és az állampolgári szerepvállalást, miközben konstruktív információs gyakorlatokat és digitális tartalomkészítési készségeket alakítunk ki.

Ehhez két New Jersey-i egyetem alapképzéses hallgatói számára kidolgoztak egy 15 hetes kurzust, amely az információt, a félreinformálást és a dezinformációt interdiszciplináris megközelítéssel egy komplex társadalmi-technológiai ökoszisztéma összefüggésrendszerébe helyezi, különös tekintettel a hatalom és az elnyomás struktúráira. A kurzus bemutatja a félreinformálás és a dezinformáció felismerésének eszközeit és terjedésük megállításának formáit. A hallgatók megtanulják, hogy mi jellemzi a felelős információs magatartást, például a források és a tartalom hitelességének értékelése, valamint a tartalmak használata, kurátori kezelése és megosztása során, beleértve a megszerzett ismeretek alkalmazását munkájukban és mindennapi életükben egyaránt.

A kurzus másodlagos oktatási céljai közé tartozik az, hogy a hallgatók megismerjék a félreinformálás és a dezinformáció forrásait, terjedésük néhány okát és következményét. A hallgatóknak saját maguk számára is meg kell fogalmazniuk, hogy az információforrások szakszerűsége milyen szerepet játszik a tartalom megbízhatóságának biztosításában, és miként működik a tudományos ismeretek előállítása és kommunikálása, ideértve a szakértői bírálatot is. Az életből vett forgatókönyvek és problémák, valamint a megtevesztő információ felismerését szolgáló ellenőrző listák segítenek abban, hogy a hallgatók minél jobban megismerjék az információt előállító és terjesztő társadalmi és technológiai rendszerek jellemzőit, továbbá az összeesküvés-elméletek természetét és az elfogultság pszichológiai elméleteit. A retorikai és diskurzuselemzésből, valamint

az interszekcionalitás elméletéből merítő elemzési eszközök felfedezése végül átvezet annak a kérdés-köréhez, hogy az egyéni felelősség és a szolidaritás révén hogyan lehet változást elérni a gyakorlatban. A kurzus általános célja, hogy segítsen a hallgatóknak a félreinformálás és dezinformáció olyan összetett társadalmi-technológiai összefüggéseinek felismerésében, mint a médiába vetett bizalom hiánya, a médiaműveltség alacsony szintje, a felhasználók elégtelen tájékoztatása, a technológiai eszközök vagy a nemzeti és helyi szakpolitikák minősége. (A cikk közli a kurzus teljes tananyagát, ajánlott irodalmát és óravázlatait is.)

(Koltay Tibor)

241/2022

RANTASAARI, Jukka: Multi-stakeholder research data management training as a tool to improve the quality, integrity, reliability and reproducibility of research. – Bibliogr. In: LIBER quarterly. – 32. (2022) 1., p. 1–54.

A kutatási adatok kezelésére vonatkozó képzés több érdekelt fél részvételével: eszköz a kutatás minőségének, integritásának, megbízhatóságának és reprodukálhatóságának javítására

Felmérés; Felsőoktatási könyvtár; Használók képzése -felsőoktatásban; Kutatás információellátása

Az adatok minőségének és a kutatás integritásának biztosítása érdekében a kutatókat is képezni kell. A 2019 és 2021 között, Turku (Finnország) két egyetemén megvalósult képzésekre összesen 386-an iratkoztak be főként az egészségtudományok, valamint a műszaki és természettudományok, kisebb arányban a humán tudományok és a neveléstudomány területről. 154 doktorandusz teljes egészében, 72 részben végezte el a kurzust. A posztdoktori képzésben ez a két szám 14 és 17 fő volt. A kurzusokat a főbb tudományterületek szerint 3-4 nagyobb ágra bontották (egészségtudomány, természettudomány, kvalitatív/felmérési kutatás), abból a megfontolásból, hogy a kutatási adatok és kezelésük természete erősen

függ a kutatási módszerektől és a diszciplinától. A moduláris tananyag tervezésében és magában a tanításban egyetemi oktatók és kutatástámogatásért felelős könyvtárosok, valamint egyéb szakemberek (jogi referens, pályázati ügyintéző, IT-munkatárs) is közreműködtek. A Covid19-járvány miatt 2020-tól online formátumban tartották meg az órákat, a fordított osztályterem módszerét alkalmazva.

A cél az volt, hogy a résztvevők megismerkedjenek a kutatási adatok kezelésének főbb fogalmaival, továbbá ki tudjanak dolgozni kutatási és adatkezelési terveket. Megismerkedtek a *RedCAP* és az *Nvivo* eszközeivel is. Az oktatás aláhúzta a jól dokumentált, kereshető, hozzáférhető, interoperábilis, újrafelhasználható (*Findable, Accessible, Interoperable, Reusable* – FAIR) adatok jelentőségét és a biztonságos gyakorlatok alkalmazását az adatok gyűjtésére, előállítására, kezelésére, tárolására, megosztására és megőrzésére vonatkozóan, figyelembe véve a szellemi tulajdonjogoknak és a magánélet védelmének a szempontjait is.

A kurzusok utáni felmérések összesen 123 válaszadójának adatkezeléssel kapcsolatos kompetenciája egy négyfokozatú skálán saját értékelésük szerint 0,36–1,06 fokozattal javult, jellemzően az „alacsony kompetenciaszint”-ről a „valamennyire kompetens” szintre. A fiatal kutatók arról számoltak be, hogy a képzés megváltoztatta a jelenlegi gyakorlatukat a kutatási projektek tervezése, dokumentálása és az adatkezelés terén. Jelezték, hogy hasznos lenne, ha a jogi és adatvédelmi elveket és szabályozásokat konkrét útmutatások, esetek és példák formájában ismerhetnék meg. Végezetül válaszaik szerint szívesen tanulnának még a metaadatok használatáról, tudományág-specifikus adatkezelési kultúrákról, a biztonsági mentésről, a verziókezelésről és a tárolásról, a jogi és adatvédelmi szabályokról, a minőségről és a dokumentációról, valamint a vizualizációról is.

(Koltay Tibor)

Lásd még 181, 190, 195, 199, 201, 207, 220, 236, 250

Információelőállítás, -megjelenítés és -terjesztés

Digitalizálás

242/2022

STEGMEIER, Jörn [et al.]: Eine Zeitung in drei Jahrhunderten : Digitalisierung des Darmstädter Tagblatts. – Bibliogr. In: Information Wissenschaft und Praxis. – 73. (2022) 2–3., p. 89–96.

Res. angol és francia nyelven

Egy háromszáz éves újság, a Darmstädter Tagblatt digitalizálása

Digitalizálás; Feldolgozó munka; Hírlap; Munkafolyamat; Szerzői jog

A tanulmány a Német Kutatási Alap (DFG) által finanszírozott *Digitalisierung des Darmstädter Tagblatts* (DDAT) projekt alapján mutatja be a komplex és terjedelmes időszaki kiadvány digitalizálásának a munkafolyamatait. A projekt a Darmstadti Egyetemi és Tartományi Könyvtár (ULB) és a Darmstadti Műszaki Egyetem (TU Darmstadt) Nyelv- és Irodalomtudományi Intézete együttműködésében valósul meg.

A hírlapok a kutatás nélkülözhetetlen forrásai, de nehezen hozzáférhetők, kényelmetlen a használatuk, és rossz a papír minősége is, főleg a XIX. századi újságoké. A mikrofilmek is nehezen olvashatók. Ezek a körülmények új digitalizálási koncepciókhoz vezettek Európában és Németországban is, amelyek a digitális képfájlokon és azok további indexelésén alapulnak. Az optikai karakterfelismerés (*optical character recognition*, OCR) és az optikai elrendezés-felismerés (*optical layout recognition*, OLR) fejlődésének köszönhetően a feldolgozás során a digitális másolatokat metaadatokkal látják el (pl. megjelenés éve). Minden digitális másolathoz egy szöveges fájl rendelnek hozzá, mely a teljes szövegen kívül az elrendezésre (címsorok, bekezdések) és a szövegrészek (pl. bekezdés, sor, szó) helyzetére vonatkozó információkat is tartalmaz.

Az 1986-ban megszűnt *Darmstädter Tagblatt* az egyik legrégebbi és az egyik leghosszabb ideig megjelenő német napilap, a város és a régió legfontosabb újságja. Regionális irányultsága miatt – különösen a XVIII. századi számok – a régi Hessen-Darmstadt grófság történetének fontos forrása. (A lap 1740 és 1986 között különféle címeken, gyakorisággal és formátumban jelent meg, mígnem beolvadt a *Darmstädter Echo*-ba.) A projekt az információtudomány, a digitális bölcsészet, a korpusznyelvészet és a természetes nyelvi feldolgozás eredményeit használja fel; különösen a retrodigitalizálás, az OLR és az OCR, valamint az automatikus annotációs folyamatok (*named entity recognition*, NER) játszanak fontos szerepet. (Ezek fejlődtek az elmúlt években a leginkább: az OCR akkor működik a legjobban a régi nyomtatványoknál, ha a szoftvert be tudják rá tanítani egy referenciaként szolgáló adategyüttesen – ún. *ground truth*.) Több kereskedelmi és szabad felhasználású eszköz és platform (*Abbyy Finereader*, *Tesseract*, *ocr4all*, *Transkribus*) létezik mind a további feldolgozáshoz, mind a digitális másolatok megjelenítésére. A szövegfelismerés már a régi, fraktúr betűs nyomtatványok esetében is jól működik. A megjelenítéshez az XML-alapú megoldások kiemelkedők (*DFG-Viewer*, *eXist*); a képadatokat az IIF (*International Image Interoperability Framework*) szerint kódolják (pl. *Mirador Viewer*-ben). A DDAT-projektben a *Transkribus* az elrendezés-javításokhoz és a karakterfelismeréshez vetik be, míg a megjelenítéshez a *DFG-Viewer* mellett a *wdbplusII* nevű *eXist*-alkalmazást használják.

A projektben az ULB részéről a Digitalizáló Központ és a Digitális Kiadásért Felelő Központ, a TU Darmstadt részéről pedig a Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet vesz részt, és az alábbi munkafolyamatokból áll:

- digitalizálás (az eltérő formátumok miatt többféle szkennel alkalmazása is szükséges);
- teljes szöveg előállítása (a *Transkribus* alkalmazással);
- hibajavítás (pl. hibás szegmentálások javítása);

- közreadás (a teljes szöveg automatikusan kerül a *wdbplusba*, és webböngésző révén bárholnan elérhető);
- nyelvi feltárás és korpuszalkotás: a teljes szöveget a *Transkribus*ból METS-ként exportálják és TEI-be konvertálják, majd automatikusan megtörténik a szófaj-felismerés (*POS-tagging*), a lemmatizálás és a névfelismerés (NER), az ily módon gazdagított adatokat pedig a *CQPweb* korpuszkezelő és -elemző rendszerbe töltik, amely változatos keresési módokat tesz lehetővé.

Gondot okoz a szerzői jogok tisztázása, különösen az 1950 utáni évfolyamokban, mivel a lapban rengeteg cikk van – a fotók, karikatúrák, hírügynökségi jelentések és folytatások szépirodalom mellett –, melyek alkotóit nehéz azonosítani. A projekt előkészítésekor megállapodtak a jogutóddal, az *Echo Medien GmbH*-val, hogy a lap 1986 szeptemberéig (megszűnéséig) digitálisan hozzáférhető legyen (CC BY-NC licenc alatt), de kiderült, nem tudják szavatolni, hogy minden jog a birtokukban van, azaz fennáll annak a veszélye, hogy esetleg valamit újra licencelniük kell, vagy panasz esetén el kell távolítaniuk. Valójában a szerzői jogi követelményeknek (gondos jogosultkutatás minden lehetséges jogtulajdonos után) nehezen vagy sehogy sem lehet eleget tenni. Mindezt orvosolhatja a 2021 nyarán életbe lépett szerzői jogi reform, ugyanis az EUIPO-nál most már nemcsak az 1965 előtt kiadott könyvek, hanem a folyóiratok és újságok is bejegyeztethetők kereskedelmi forgalomban nem hozzáférhető művekként.

(A cikket folyamatábrák és példák illusztrálják.)

(Murányi Lajos)

Lásd még 193, 194, 195, 202, 230, 234, 235, 243, 252, 254

Adatbázisok

243/2022

LIEDER, Hans-Jörg: 50 Jahre Zeitschriftendatenbank – Kontinuität und Wandel. – Bibliogr. In: Dialog mit Bibliotheken. – 34. (2022) 1., p. 6–13.

50 éves a Zeitschriftendatenbank – folytonosság és változás

Adatbázis; Digitalizálás; Együttműködés -belföldi; Elektronikus könyvtár; Hírlap; Katalógus; Közgyűjtemény; Központi nyilvántartás

A folyóiratok és sorozatok országos számbavételének régi hagyományai vannak a német könyvtárügyben: az *Auskunftsbüro der Deutschen Bibliotheken* [*Német Könyvtárak Információs Hivatala*] már 1914-ben közzétette 17 000 címet tartalmazó központi folyóiratjegyzékét (*Gesamt-Zeitschriften-Verzeichnis*), melyet több hasonló projekt követett. A *Zeitschriftendatenbank* [*Folyóiratok adatbázisa*] (ZDB) 1971. február 1-jén jött létre: ezen a napon jelent meg az *Entwurf eines Ablochschemas zur Datenerfassung für Gesamtzeitschriftenverzeichnis* [*Tervezet a központi folyóirat-katalógus adatfeldolgozásához*], amely már pontosan leírta a ZDB-t ma is meghatározó adatmodellt és formátumot. A ZDB 2021-ben ünnepelte 50. születésnapját, és az évforduló alkalmat ad a szerzőnek arra, hogy néhány észrevételt tegyen az adatbank jelenlegi helyzetéről. A ZDB az időszaki kiadványok legnagyobb szerkesztett bibliográfiai adatbázisa, mintegy 3700 intézmény (nem csak könyvtárak) cím- és állományadatait tartalmazza. Minden bibliográfiai adat ingyenesen elérhető. A ZDB adatközpontként működik, és a szolgáltatások széles skáláját kínálja. A részt vevő német és osztrák intézményekben dolgozók szakértelme és a központi szerkesztőség garantálja az adatok magas minőségét és az adatbázis szabványosságát. Érdeemes a mennyiségi adatok növekedését összevetni: míg 1995-ben 820 ezer címet és 3,5 millió állományegységet tartalmazott, addig 2021-ben 2 millió címet és 18,5 millió egységet.

A ZDB folyamatosan bővíti az adatszolgáltatást, mind a mennyiséget, mind a sokféleséget tekintve – a tudományos folyóiratok mellett az alternatív magazinok is elférnek –, amit új résztvevők toborzásával és/vagy adatimportálással oldanak meg: könyvtárak, levéltárak, múzeumok és más intézmények alkotják a hálózatot. Egy olyan intézmény, mint a ZDB, nem tud működni állandó és megbízható fenntartó nélkül. Ezt évtizedek óta a Berlini Állami Könyvtár (*Staatsbibliothek zu Berlin – Preussischer Kulturbesitz*, SBB) biztosítja partnereivel. 1999-ig a Német Könyvtári Intézet (DBI) felelt a számítógépes központ működéséért és a rendszer fejlesztéséért, gondozásáért, míg az SBB elsősorban az adatok és az adatformátum gondozásával és karbantartásával foglalkozott. Amikor 1999-ben sürgősen új technikai környezetet kellett találni a ZDB és a hozzá

kapcsolódó testületinév-adatbázis (*Gemeinsame Körperschaftsdatei*, GKD) számára, a Német Nemzeti Könyvtár (*Deutsche Nationalbibliothek*, DNB) vette át ezt a feladatot. Az új információs infrastruktúra biztosítása olyan jól sikerült, hogy már 2000 elején elkezdődhetett az adatfeldolgozás a DNB ILTIS rendszerében, és az év végén már online katalógusuk is volt. Az év folyamán az SBB és a DNB kapcsolata formálisan is egyenrangú partnerséggé fejlődött, amelyen belül a ZDB általános irányítását közös feladatnak tekintik.

A ZDB-ben részt vevő intézményeket évekig az Adatbázis-tagok Munkacsoportja (*Arbeitsgemeinschaft der Datenbankteilnehmer*) képviselte, ezt a szerepet 2012-től a Kooperatív Hálózati Alkalmazások Munkacsoportja (*Arbeitsgemeinschaft Kooperative Verbundanwendungen*) vette át. A ZDB tagja a Hálózati Rendszerek Munkacsoportjának (*Arbeitsgemeinschaft der Verbundsysteme*), ezen felül számos bizottság munkájában vesz részt (pl. GND- [*Gemeinsame Normdatei*]- bizottság, RDA-munkabizottságok).

Az SBB megfelelő személyzeti infrastruktúrát biztosít a ZDB számára, amely a következő feladatokat látja el: címadatok szerkesztése, testületi nevek szerkesztése, az adatbázis-formátum karbantartása és fejlesztése, a leíró szabályzat gondozása, a ZDB-*WebCat* és a ZDB-katalógus fejlesztése, rendszerkarbantartás és adatmenedzsment, német ISIL-ügynökség és lelőhelyjelzet-kiadás, kommunikáció a felhasználókkal. A *Global Open Knowledgebase* (GOKb) együttműködési projektben a ZDB részt vesz a rendszer optimalizálásában, adatkezelői szerepet vállal, és koordinálja az együttműködést igénylő szerkesztői munkát. A fentiek együttesen biztosítják, hogy a ZDB adatbázisa magas minőségű, egységes, egyértelmű és duplikációktól mentes legyen.

A hálózati együttműködés a ZDB alaptevékenysége. Ki kell emelni az Elektronikus Folyóirat-könyvtárat (*Elektronischen Zeitschriftenbibliothek*, EZB), amellyel a ZDB több szolgáltatást valósított meg (pl. az EKB-ZDB közös adatszolgáltatása – <https://zeitschriftendatenbank.de/services/datendienste> vagy a *Journals Online & Print interface* – <https://zeitschriftendatenbank.de/services/journals-online-print>). A cikk részletesen ismertet továbbá néhány német (hírlap-digitalizálás, a német mikrofilm-archívum adatmigrációja, *WebCat*) és nemzetközi (GOKb, *WorldCat*) projektet is. Példának okáért a DFG által finanszírozott digitalizálási projekteknek ma már előfeltétele a ZDB-ben való ellenőrzés és a tervek

rögzítése, hogy elkerüljék a kettős digitalizálást. (2017-ben a ZDB katalógusfelületét modernizálták, így jobban megfelel az igényeknek.)

Befejezésül a szerző kifejti, hogy az évtizedek során a ZDB többször is szembesült kihívásokkal. A kulcsszó ma is a változás. A nagy szoftverszolgáltatók kereskedelmi termékeivel (pl. OCLC, *Ex Libris*) és a nyílt forráskódú FOLIO-val kapcsolatban a cél az, hogy az adatok például az *Almából* veszteség nélkül átvihetők legyenek a ZDB-be. Ezenkívül más fejlesztések is készülnek konkrét feladatokhoz, amelyek például támogatják az elektronikus források kezelését (*Electronic Resource Management*, ERM). Még fontos kérdések várnak tisztázásra; az EZB tanácsadó testületének tavalyi workshopja csak a kezdete egy sorozatnak, amelynek szervezésében a ZDB is közreműködik. Eddig elért eredményeikhez ragaszkodnak, de az aktuális projektek azt is megmutatják, hogy a ZDB milyen változásokkal szembesül, és mennyi változást kezdeményez. Ha eközben meg tudják őrizni a folytonosságot, nem kell félniük a jövőtől.

(Murányi Lajos)

244/2022

PARLAVECCHIA, Rosa: Il progetto Post-I_IT (Post_Incunaboli_Italiani) : primi risultati di un'indagine. – Bibliogr. In: AIB studi. – 62. (2022) 2., p. 339–350.

Res. angol nyelven

A Post-I_IT (Post_Incunaboli_Italiani) projekt: egy kutatás első eredményei

Adatbázis; Antikva; Antikva-bibliográfia; Feldolgozó munka; Ősnyomtatvány; Terminológia

A Post-I_IT (*Post_Incunaboli_Italiani*) projekt, amely a *Fondazione Scuola per i Beni e le Attività Culturali* és az ICCU (Központi Intézet az Olaszországi Könyvtárak és Bibliográfiai Információk Közös Katalógusáért) együttműködésének gyümölcse, a régi könyvekkel foglalkozó két alapvető adatbázisban – a XVI. századi olasz kiadványok nemzeti összeírásában (EDIT16) és az *Incunabula Short-Title Catalogue*-ban (ISTC) – található adatok frissítését eredményezte. A projekt elsősorban arra összpontosított, hogy azonosítsa a XV. századi könyveknek szentelt legfontosabb bibliográfiai repertóriumok valamelyikében „hibásan” számba vett olasz poszt-ősnyomtatványokat, annak érdekében, hogy integrálja

a konkrét kiadásokra és a világ könyvtáraiban őrzött példányokra vonatkozó információkat.

A terminológiai kérdések hangsúlyozása mellett a tanulmány célja, hogy elemezzen néhány lényeges különbséget a két adatbázis leírási módszertana között, különösen az EDIT16 közelmúltbeli átalakításának és fejlesztésének fényében.

A projektnek köszönhetően egyebek mellett a következő esetekben tudtak információkat integrálni: kétes szerzőségű művek, vitatott nyomdászati-kiadói attribúciók, bizonytalan megjelenési dátumok és helyek, még nem összeírt példányok lokalizálása, továbbá a digitalizált példányok felkutatása és hiperlinkkel való ellátása.

Más projektekhez hasonlóan itt is sikerült bemutatni, hogy az adatbázisok közötti kölcsönhatás hogyan ösztönözheti a további reflexiót és észrevételeket a bibliográfiai repertóriumok alapvető fontosságú információs szolgáltatásával kapcsolatban, elősegítve az országhatárokon átívelő kutatásokat a nyomtatványok beazonosítására.

(Autoref.)

Lásd még 189, 212

Nyomtatott dokumentumtípusok

Lásd 185, 218, 244

Audiovizuális, elektronikus, optikai információhordozók

Lásd 218, 221, 222, 223

Információ- és kommunikációs technológia

245/2022

EHRENPREIS, Michelle – DELOOPER, J.: Implementing a chatbot on a library website. – Bibliogr. In: Journal of web librarianship. – 16. (2022) 2., p. 120–142.

Egy chatbot bevezetése a könyvtári honlapon

Felsőoktatási könyvtár; Információtechnológia; Kommunikáció -használókkal; Mesterséges intelligencia; Tájékoztatás

Egy könyvtár honlapja a használóival való kommunikáció virtuális kapcsolattartási pontja. Az, hogy a könyvtár honlapján könnyen megtalálhatók legyenek a tartalmak, kritikus fontosságú a könyvtári forrásokhoz való hozzáférés biztosítása, valamint a szolgáltatások és események bemutatása szempontjából. A tartalom megtalálhatóságában segítő egyik eszköz a chatbot lehet, amely nem más, mint egyfajta mesterségesintelligencia-szoftver. Ebben az esettanulmányban a *Lehman College* Leonard Lief Könyvtára Ilyt, egy szabadalmaztatott oktatási szoftver chatbotját alkalmazta a weboldalan, amely az első ilyen jellegű megoldás egy felsőoktatási könyvtár számára. Ez a chatbot új eszközként szolgált az információt kereső felhasználók segítségére, és betekintést nyújtott a könyvtárosoknak abba, hogy a hallgatók milyen témákra keresnek a könyvtár honlapján. Jelen cikk a szakirodalomban elsőként ad részletes leírást egy egyetemi könyvtárban használható szabadalmaztatott chatbot bevezetéséről.

(Autoref.)

Lásd még 202, 207, 214, 246, 254

Könyvtárgépesítés, könyvtárépület

Könyvtárgépesítés általában

246/2022

DVOROVENKO, Ol'ga Vladimirovna, – TARANENKO, Lúbov' Gennadievna – SMERDIN, Anton Vladimirovič: Tehnológiâ sozdaniâ i vnedreniâ stancii samoobszuzivaniâ pol'zovatelej v biblioteku. – Bibliogr. In: Naučnye i tehničeskije biblioteki. – (2022) 9., p. 54–68.

Res. angol nyelven

Az önkiszolgáló kölcsönzőállomások létesítésének és üzembe helyezésének technológiája a könyvtárban

Gépesítési kérdések -általában; Ifjúsági és gyermek-könyvtár; Információtechnológia; Kölcsönzés -önkiszolgáló; Rádiófrekvenciás azonosítás

A korszerű elektronikus könyvtári szolgáltatások egyike az önkiszolgáló kölcsönzőállomás. Előnyei:

- csökken a könyvtárosok munkaterhelése, új feladatokat tudnak végezni;
- az olvasó gyorsabban végez, csökken a kiszolgálására fordított idő;
- nő az állomány tárolására és bemutatására szolgáló terület nagysága; egy könyvtárban több állomást is el lehet helyezni.

Hátrányai:

- a lopások száma növekedhet (lopásgátló kapukat érdemes elhelyezni), a visszahozott könyvek állapotát minimálisan lehet ellenőrizni;
- a berendezés drága, karbantartásához belső vagy külső munkaerő szükséges;
- az olvasók nincsenek felkészülve az önkiszolgáló rendszer használatára.

A cikk a Kuzbasszi Gyermek- és Ifjúsági Könyvtárban elhelyezett önkiszolgáló állomás létesítésének technológiáját írja le. Hasonló állomás már számos oroszországi gyermek- és ifjúsági könyvtárban működik. A kölcsönzőállomás működése a rádiófrekvenciás azonosítás (RFID) technológiájára épül; adatbázisát és az OPAC-Globalhoz történő csatlakozását a könyvtár munkatársai dolgozták ki. Az induláskor az állomással szemben a következő követelményeket fogalmazták meg: rendeltetés, funkcionális követel-

mények, megbízhatóság, hardverkövetelmények, a szoftverek kompatibilitása, a program dokumentációja, valamint az üzemmódokkal (felhasználói és rendszeradminisztrátori) kapcsolatos követelmények. A rendszer kliens–szerver architektúrára épül: a kliens maga az állomás, a szerverrel való együttműködését a rajta futó szoftver biztosítja, ennek elemei: a Windows 7 operációs rendszer, a Terminal nevű szoftver 2.0.08-as verziója és az Open DataBase Connectivity MySQL illesztőprogram. A szerveren a Windows 7 operációs rendszer, a MySQL relációs adatbázis-kezelő rendszer és a Sinhronizaciâ 1.0 nevű program fut, amelynek feladata a könyv címének átvétele az állomás adatbázis-kezelő rendszeréből. A kliens és a szerver közötti együttműködés (adatátvitel) a könyvtár belső számítógép-hálózatán történik. Az állomás a következő elemekből áll: szerver, érintőképernyő, printer a nyugtanyomtatáshoz, szkennert a vonalkódolvasáshoz. A Terminal részadatbázisai: BOOK (a kiadott könyvek adatai), BOOK_DEL (a visszahozott könyvek adatai), USER_NAME (felhasználói adatbázis, statisztikai célokat is szolgál), BLACK_LIST (azoknak az olvasóknak az adatai, akik tartoznak, és nem használhatják az önkiszolgáló állomást), BOOK_NAME (a könyvek címe – összesíti a kiadott és a visszahozott könyveket a visszaigazoló nyugtához). A Sinhronizaciâ 1.0 program hetente egyszer automatikusan letölti az adatokat (könyvcímeket) az OPAC-Global elektronikus katalógusból a BOOK_NAME táblázatba. Az olvasójegy első használatakor a felhasználói adatok a USER_NAME táblázatba kerülnek, az „adós” pedig a heti jelentés készítésekor kerül a BLACK_LIST táblázatba. A grafikus interfész fejlesztéséhez a Photoshop CS-t és a FireMonkey keretrendszert használták.

Az önkiszolgáló állomás a könyvtár egyik épületében 2019 óta működik. Használati statisztikája szerint igénybevétele egyre nő: míg az első évben az állomás a kölcsönzések 12%-áért felelt, 2021-re ez az arány elérte a 20%-ot.

A pandémia idején az olvasókat nem szolgálták ki a könyvtár épületében: a dokumentumokat személyesen juttatták el hozzájuk, visszavételkor pedig a könyvtár munkatársai fertőtlenítették a könyveket, mielőtt bevitték azokat az épületbe. Az állomáson keresztül történő visszavétel csak később vált lehet-

ségessé. Mindezt az állomás használati statisztikája is tükrözte: a 2020. évben az önkiszolgáló visszavételek száma jelentősen visszaesett.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Könyvtáráépítés, -berendezés

247/2022

BOLLES-WILSON, Julia B. – KREMER, Christine – WILSON, Peter L.: Nationalbibliothek Luxemburg – ein ambitioniertes Bauprojekt. – Bibliogr. In: ABI-Technik. – 42. (2022) 1., p. 2–16.

Res. angol nyelven

A Luxemburgi Nemzeti Könyvtár ambiciózus építési projektje

Enteriőr; Könyvtáráépítés, berendezés; Könyvtárépület -nemzeti; Nemzeti könyvtár

A Luxemburgi Nemzeti Könyvtár (*Bibliothèque nationale du Luxembourg*, BnL) Luxemburg legfontosabb kulturális és tudományos intézménye, a patriotika irodalom őrzője. Elődjét 1798-ban alapították, 1899-ben kapta meg a nemzeti könyvtári címet. 1958-ban született meg a nemzeti könyvtári törvény és indult el a kötelezpéldány-szolgáltatás. 1973-tól a volt egyházi kollégium (*Athenaeum*) épülete lett a nemzeti könyvtár otthona. A 2019 szeptemberében megnyílt új, modern könyvtáráépület tervezése egy 2013. évi rendelettel vette kezdetét.

Az új létesítmény, amely az egész BnL-nek otthont ad, a város központjában található, jó közlekedéssel. A következő alapelvek vezérelték a tervezőket és a kivitelezőket: az épület legyen átlátható, könnyen bejárható, tegye lehetővé az optimális munkaszervezést és a rugalmas berendezést. Főbb számadatai: kb. 24 000 m² hasznos alapterület, 6300 m² olvasói tér, 11 800 m² raktár, 1700 m² iroda és egyéb helyiségek. A projekt költsége 111 millió eurót tett ki.

Építészeti szempontból arra törekedtek, hogy a bejárat éles geometriai alakzata magához vonzza a látogatókat. A homlokzathoz a régióra jellemző színeket és anyagokat (pl. terméskövet) használtak fel. A hangsúlyos fogadótér sokféle funkcionak helyet ad: itt van az eligazítás, innen közelíthetők meg az olvasói terek, a ruhatár, a mosdó, a kávézó, a konferencia-, szemináriumi és kiállítótermek. Utóbbiak

nyitvatartása független az olvasói terektől. Az első emeleti kiállítóter állományvédelmi okokból nem rendelkezik természetes megvilágítással. A második emeleti nagy konferenciaterem két részre osztható, a mellette lévő szemináriumi termek változatos kialakításúak. Az egybefüggő olvasói terek lépcsőzetes „olvasóteraszai” és oldalsó galériái könnyen áttekinthető panorámát alkotnak; a tájékozódáshoz egységes eligazító rendszert alakítottak ki, amelynek „betűkockái” a korai könyvnyomtatást idézik fel.

A terekben a felhasznált anyagok, bútorok és színek komfortosságot sugallnak, a padlószőnyeg és a mikroperforációkkal ellátott tölgyfa panelek elnyelik a hangot. A ritkaságok és a kéziratok olvasótermében saját klímaberendezés biztosítja a megfelelő feltételeket. Az olvasói terekben mindenki megtalálhatja a számára ideális ülőhelyet, ahol egyedül vagy másokkal együtt tud dolgozni. Az épület olyan sokféle lehetőséget nyújt, hogy csak több látogatás után lehet alaposan kiismerni. Első pillantásra megragadható az egész tér: jobbra van a süllyesztett olvasóterem széles rámpával és félmagas polcokkal, balra a hosszú, fehér információs pult, középen pedig a nagy fölépcső. Az olvasói helyek részben a tetőteraszra, részben a Grünwald parkra néznek. Akadnak nyugalmas és mozgalmas helyek, számítógéppel felszerelve vagy anélkül, és rendelkezésre állnak csoportmunkára alkalmas kisebb helyiségek is. A nyilvános terekben 210 ezer dokumentum érhető el közvetlenül a szabadpolcon. Az öt szinten elhelyezkedő raktárak funkcionális kialakításúak, bennük a hőmérsékletet és a páratartalmat megfelelően temperálni tudják. A tűzvédelem érdekében megtették a szükséges építészeti, műszaki és szervezési intézkedéseket; kb. 200 m²-es egységeket lehet tűzveszély esetén elkülöníteni.

A természetes és a mesterséges fénnel való megvilágítást gondosan megtervezték, a könyvtár esetleges átrendezése esetén a világítás és az árnyékolás rugalmasan átalakítható. A LED-technológiájú lámpatestek típusa, fényereje, pozíciója és sűrűsége a kívánt hangulatot és világosságot biztosítja, finomra hangolt térbeli és időbeli átmenetekkel. Külön figyelmet fordítottak a polcok és az olvasóhelyek megvilágítására is.

A tervezés során hatékony energiafelhasználásra, fenntarthatóságra és környezetbarát anyagok alkalmazására törekedtek. Az épület hűtését 95%-ban megújuló energiával oldották meg: a raktári terek kivételével az épület tereit hűtőberendezés alkalmazása nélkül klimatizálják az éjszakai szellőzés és egy földalatti hőtároló kamra révén. A fűtési hálózatot

alacsony hőmérsékletű rendszerként tervezték; az informatikai eszközök hulladékhőjét is hasznosítják. Az épület vasbeton tartószerkezetű, kivéve az olvasói tér fölötti nagy fesztávú födémét. Speciális téglaréteg szolgálja a hő- és hangszigetelést. A nyers vasbeton felületet fehér falak, fából készült ablakok és ajtók, erőteljes színű padló és bútorok ellensúlyozzák. A tervezésben részt vevő interdiszciplináris szakértői csoport a következő szempontokat igyekezett érvényesíteni: funkcionalitás, gazdaságosság, kontextuális szemlélet, átláthatóság, nyitottság, reprezentáció, tartósság. Olyan megoldás született, amely fenntarthatóan és rugalmasan tudja szolgálni a könyvtár céljait magas fokú kényelem, valamint alacsony energia- és működtetési költségek mellett.

(Hegyközi Ilona)

248/2022

PRIZEMAN, Oriel – BOUGHANMI, Mahdi – PEZZICA, Camilla: Carnegie libraries of Britain: assets or liabilities? Managing altering agendas of energy efficiency for early 20th century heritage. – Bibliogr. In: Public library quarterly. – 41. (2022) 1., p. 43–82.

Carnegie-könyvtárak Nagy-Britanniában: erősségek vagy teherterületek? Az energiahatékonyság változó megítélése a XX. század eleji épített örökség esetén

Átépítés; Gazdaságosság -könyvtárban; Hatékonyság; Könyvtáráépület -közművelődési; Könyvtártörténet -nemzeti; Közművelődési könyvtár

Az ENSZ fenntartható fejlődési céljai között szerepel a zöld, nyilvános terekhez való egyenlő, biztonságos és befogadó hozzáférés biztosítása, valamint a természeti és az épített örökség védelme. E célkitűzéseket egy olyan kontextusban kellene megvalósítani, amikor csökkennek a nyilvános könyvtárakra fordított költségek (az Egyesült Királyságban 2009 és 2019 között közel 30%-kal, könyvtárbezárásokat és önkéntesek alkalmazását eredményezve), a Covid19-járvány pedig tovább élezte a társadalmi egyenlőtlenségeket. Mindeközben a fenntarthatósági, klímavédelmi és energiahatékonysági szempontok is egyre inkább előtérbe kerülnek.

Az Andrew Carnegie skót-amerikai iparmágnás támogatásából emelt nagy-britanniai könyvtáráépületeket több mint egy évszázados működés után immár veszély fenyegeti: energetikailag kedvezőtlen besorolásúak, a műemlék státuszt pedig sokszor teherként

élik meg a döntéshozók. Ha egy épület műemlékvédelem alatt áll, megmenekül ugyan a lebontástól és a teljes átépítéstől, de egyre gyakrabban adják el és hasznosítják más funkcióban. A cikk görseő alá veszi a brit Carnegie-könyvtárak működtetését az energiahatékonyság és az életciklus-elemzés kontextualizált szempontjai szerint, és amellett érvel, hogy ezen épületeket értéknek tekintsük, amelyek a jövőben is közösségi célokat kell, hogy szolgáljanak.

Carnegie könyvtáráépítési programja – melynek keretében támogatást adott azoknak az önkormányzatoknak, amelyek vállalták, hogy a továbbiakban a helyi adókból nyilvános könyvtárat működtetnek (*Free Libraries Act*) – Nagy-Britanniában a XX. század elején összesen 490, hasonló elvek szerint felépített vagy átalakított könyvtárat eredményezett. (336 ma is áll, melyek közül 224 továbbra is nyilvános könyvtárnak ad otthont; az egyéb funkciójúak között jellemzőek az irodák, a közösségi központok, múzeumok, de több lakóépület is van.) A nyilvánosság és a szabad hozzáférés éthosza, illetve a korabeli költség-hatékonyság hasonló építészeti megoldásokat szült: gyakoriak a díszesebb homlokzat mögött egyszintes épületek nagy olvasóteremmel, amely tetőablakon, üvegtetőn vagy üvegezett kupolán keresztül sok természetes fényt kap. Ezek az adottságok alacsonyabb villanyszámlákat eredményeznek ma is – egyúttal pedig hőveszteséget és gyakori beázásokat. Az energia kérdése tehát társadalmi-gazdasági beágyazottságú: míg a XX. század elején az elektromos áram számított drágának, ma a hőenergia jelenti a nagyobb költséget, és a széndioxid-kibocsátás miatt aggodunk. Új követelmény az akadálymentesség, de a kulturális küldetés, azaz a hátrányos helyzetűek (régén: munkásság, ma: posztindusztriális depriváltak) könyvhöz, információhoz való juttatásának célja nem változott. *Elefante* (2007) szerint „a legzöldebb épület az, amelyik már megépült”. Ha komolyan vesszük a fenntarthatóság kérdését, kiegészítve az élettartam/életciklus szempontjával, akkor világossá válik, hogy a lebontás és az új épület emelése pazarlóbb, mint az újrahasznosítás vagy a felújítás. A ránk maradt ingatlanok által képviselt értéket nem hagyhatjuk figyelmen kívül, „elsüllyedt költségnek” minősítve az építettségüket. A brit Carnegie-könyvtárak esetében olyan tartós ingatlanokról beszélünk, amelyek átlagban 98 év után is állnak, mivel egy olyan kivételes korszakban születtek, amikor a jó minőségű alapanyagok és a szaktudás is rendelkezésre álltak. Noha annak idején helyi építőanyagokat (pl. gránit, homokkő) használtak, ha ma kellene felépíteni őket, bizonyos

megoldásaik egyenesen „luxusnak” számítnának, amit csak importált anyagokból lehetne biztosítani, másfelől a ma alkalmazott építőipari sztenderdek miatt nem is lennének olyan időtállóak.

A szerzők a nagy-britanniai Carnegie-könyvtárak listájának elkészítése után számba vették a műemléki státuszt, az energetikai tanúsítványokat (ha voltak), illetve az adott térség társadalmi deprivációs indexét is. Konkrét adatokkal támasztják alá, hogy a régi könyvtáráépületek nem ideális energiahatékonyságúak ugyan, mégis viszonylag jól teljesítenek a középületek kategóriájához képest. A DEC (*Display Energy Certificate*) típusú energetikai tanúsítványok nem becsült, hanem tényleges működési értékeken alapulnak; a brit Carnegie-könyvtárak 2020-ban vizsgálható tanúsítványainak (107 db) döntő többsége „C” vagy „D” DEC-besorolást kapott, míg az egyesült királyságbeli középületek átlaga „D” és „E” közé esik. A mintában szereplő Carnegie-könyvtárak villamosenergia-felhasználása átlagosan évi 62 kWh/m², ami a CIBSE (*Chartered Institution of Building Services Engineers*) 2020-as útmutatója szerinti közkönyvtári jó gyakorlatnál (évi 54 kWh/m²) ugyan több, de a tipikus közkönyvtári gyakorlatnál (évi 76 kWh/m²) kevesebb. A tetőablakkal rendelkező Carnegie-könyvtárak átlagosan alacsonyabb villamosenergia-felhasználást értek el. Nem ilyen egyértelmű azonban ennek az építészeti megoldásnak az előnye a fűtés szempontjából. Itt a Carnegie-könyvtárak átlagos energiafogyasztása évi 160 kWh/m², ami magasnak tekinthető: a CIBSE szerint a közkönyvtárak épületeinél a jó gyakorlat évi 85 kWh/m², a tipikus gyakorlat pedig évi 117 kWh/m².

A szerzők esettanulmányként a nem Andrew Carnegie által finanszírozott, de általa modellkönyvtárnak tekintett liverpooli *Toxteth Library* épületét (megnyílt: 1902) elemzik, számításba véve az építőanyagok karbonlábnymát és élettartamát is. Tanulásként levonható, hogy az 535 mm vastag, dupla téglafal ma is megállja a helyét szigetelés szempontjából; a tetőablak 2008-as felújítása során – a tejuveget átlátszó üvegre, az egyrétegű táblákat többrétegűre cserélték – azonban nem számoltak az üvegházhatás okozta nyári túlmelegedéssel.

A cikk kiemeli az energiahatékonyság szempontjából legjobban teljesítő, „B” kategóriába eső brit Carnegie-könyvtárakat, hogy felmutassa: az épületek korszerűsítése járható út, hiszen évi 55 kWh/m²-es hőenergia-fogyasztásra is akad példa (*Walsall Library*). Az említett többrétegű üvegtáblák mellett lehetőséget jelenthet a zöldítésre és a megtakarításra

a megújuló energiaforrások használata, a világítás és a fűtés szenzorok alapján való kalibrálása, valamint a természetes szellőzésről gondoskodó százéves szellőzőrendszerekre építő, modern hőcserélő rendszerek kialakítása.

A brit Carnegie-könyvtárak számos jellemzőn osztoznak (társadalmi érték, műemléki státusz, szűk költségvetés), ahogy a jövőben elérendő céljaik is közösek (akadálymentesség megtartása, alacsony széndioxid-kibocsátás és energiafelhasználás), ezért érdemes együtt, csoportként kezelni őket. A fentiek tükrében a döntéshozóknak a könyvtárak sorsáról határozva nem szabad figyelmen kívül hagyniuk az e sajátos épített örökség által képviselt, máig fennálló értéket: az időtálló ingatlant, illetve a téglába és kőbe foglalt közösségi hozzáférés szemléletét.

(A részletes kimutatásokat a cikk térképre vetítve és grafikonokon is szemlélteti több változó szerint. További információk és 3D-s modellek a <https://carnegielibrariesofbritain.com/> projekthonlapon olvashatók.)

(Szabó Piroska)

Lásd még 213, 237, 238

Számítógépes könyvtári rendszerek

249/2022

GREŠKOVÁ, Miroslava: Hľadáte moderný knižničný systém? Skúste KIS KOHA. – Bibliogr. In: ITlib. – 26. (2022) Číslo špeciál, p. 41–45.

Modern könyvtári rendszert keres? Próbálja ki a KOHA-t!

Együttműködés -szakterületi; Integrált gépi rendszer; Szoftverválasztás

Új-Zélandon egy 30 000 lakost kiszolgáló közkönyvtár, a *Horowhenua Library Trust* kezdeményezésére 2000-ben elkészült a világ első nyílt forráskódú könyvtári rendszere, a KOHA. (A szó maori nyelven ajándékot, adományt jelent.) A rendszert a *Katipo Communications* társaság fejlesztette ki *GNU General Public License* alatt. A nyílt forráskódú szoftverek minősége ekkor már elérte vagy meg is haladta a kereskedelmi forgalomba kerülő termékekét. A KOHA azért vált erőssé, mert aktív fejlesztői közösség és könyvtárosok állnak mögötte a világ minden tájáról. A könyvtárosok és a felhasználók döntenek el, hogy a

szolgáltatások megfelelőek-e számukra, a fejlesztők hozzájuk igazítják a rendszert.

A KOHA a többi integrált könyvtári rendszerhez hasonlóan különböző modulokkal rendelkezik, amelyek OPAC-keresésre, katalogizálásra, kölcsönzésre, gyarapításra és az időszaki kiadványok kezelésére szolgálnak. Szabványos felületei megfelelnek a Z39.50 és az OAI-PMH előírásoknak. *Perl* programnyelven írták, a leggyakrabban *Linux* platformon fut (*Ubuntu*, *Debian*), *MySQL* adatbázist használ, a *Zebra* vagy az *ElasticSearch* keresőmotorral keres. Támogatja a MARC 21, az UNIMARC, az ISO 2709 és a SIP2 protokollokat és szabványokat. Webböngészőn keresztül működik az olvasók és a könyvtárosok számára is, nincsen kliensalkalmazása.

A KOHA installálása különböző nyelveken lehetséges, cseh és szlovák nyelvű verziója is létezik. A rendszert a világon mindenütt használják; Csehországban több száz intézmény vezette be, Szlovákiában pedig 97 könyvtár alkalmazza a nemzeti könyvtár vezetésével a MASK 2 projekt keretében. (Elsősorban kisebb könyvtárak, de a Szlovák Köztársaság Tudományos és Műszaki Információs Központja Pozsonyban szintén tervezi a DAWINCI rendszerről a KOHA-ra való átállást.)

A *katalogizáló és authority-kezelő* modulban a különböző dokumentumtípusok számára kész sablonok állnak rendelkezésre, amelyek kiegészíthetők, módosíthatók. Gyakorlott katalogizálók számára ún. *haladó szerkesztő* is elérhető, ahol a mezők száma, az almezők és az indikátorok kézzel is kitölthetőek. A *kölcsönzési* modul sokféle funkciót kínál: kölcsönzés, visszavétel, előjegyzés, hosszabbítás, könyvtárközi kölcsönzés, értesítések, tájékoztatók, hírek, felszólítások kiküldése, valamint olvasói nyilvántartások kód és név szerint is. A felhasználói adatok anonimizálása a GDPR-nek megfelelően történik. A KOHA online működik, de létezik offline kölcsönzési üzemmód is (*Firefox*-bővítménnyel). Az *OPAC*-ban kombinált és teljes szövegű keresésre van lehetőség. Az olvasó minden saját tranzakcióját látja, és beszerzési javaslatokat is tehet. A *gyarapítási* modulban kezelik a beszállítókat, a költségeket, a megrendeléseket, és a számlák nyilvántartása is követhető. Az *időszaki kiadványok* modulban a periodikumok számainak érkeztetése az előfizetések szerinti bontásban történik. Lehetőség van reklamációra, sürgetésre is. A *jelentés* modulban számtalan kimutatás, adatgyűjtés és grafikon készíthető SQL-parancsokkal. Az *adminisztrációs* modul kezeli a bibliográfiai és authority rekordok, illetve tárgyszavak exportját és import-

ját, valamint a bibliográfiai rekordok és példányok adatainak csoportos módosítását. Itt állíthatók be a kölcsönzési szabályok, a jogosultságok, emellett a mezők kódolása és a címkék vagy az olvasójegyek nyomtatása is e modul segítségével történhet.

A KOHA előnye a folyamatos fejlesztés mellett elsősorban ingyenességében és nyílt forráskódú mivoltában rejlik. A kéréseket és hibajelentéseket a KOHA honlapján naplózzák; évente kétszer (májusban és novemberben) új verziót adnak ki. Hátránya, hogy technikailag jártas működtetőt kíván, és a rendszerre való átálláskor a könyvtárnak bizonyos tevékenységeit felül kell bírálnia. Nem biztosítanak képzést, de kézikönyv és videók rendelkezésre állnak a szükséges ismeretek elsajátításához.

A rendszert a szlovákiai könyvtárosok több felületen is kipróbálhatják: a cseh KOHA-közösség tesztoldalán (<https://www.koha.cz/index.php/funkce/demo>), valamint a MASK 2 projekt oldalain (katalogizálók: <https://mask2klient.snk.sk>, felhasználók: <https://mask2opac.snk.sk>).

(Prókai Margit)

Lásd még 231

Számítógép-hardver

Lásd 231, 254

Számítógép-szoftver

250/2022

WIGTIL, Anna: Is there a place for "plagiarism detection software" in an academic library? – Bibliogr. In: Public services quarterly. – 18. (2022) 2., p. 129–135.

Van helyük a „plágiumkereső” szoftvereknek a felsőoktatási könyvtárakban?

Felsőoktatási könyvtár; Használók képzése -felsőoktatásban; Hivatkozás; Szoftver

Számos főiskola és egyetem alkalmaz „plágiumkereső” szoftvereket az etikátlan idézés azonosítására és visszaszorítására. A cikk számba veszi, milyen előnyei és hátrányai vannak a Nebraska-Lincoln

Egyetem Könyvtárai által a hallgatók számára kínált szolgáltatásnak.

A plágiumkereső programok valójában nem a plagizálást, hanem a szövegek egyezését mutatják ki – a plágium tényét csak emberi közreműködéssel lehet megállapítani. A legismertebb ilyen program a *Turnitin*, amelyet elsősorattal használnak a felsőoktatási intézmények. A szoftver a feltöltött anyagokat lefuttatja egyre növekvő méretű, több millió szövegből, 91 milliárd élő és archivált weboldalból és 1,4 milliárd szemináriumi dolgozattal álló adatbázisában. A program az eredményről eredetiség-riportot készít: kiemelésekkel jeleníti meg a szöveges egyezéseket, és egy számszerű értékkel adja meg, a szöveg hány százalékával talált átfedést. A folyamat vonzónak tűnhet az oktatók és az adminisztratív személyzet számára, de nem olyan hatékony, mint amilyennek első látásra tűnik: elég csak beírni a Google-be a „hogyan játsszuk ki a Turnitint” kifejezést, számos találatot fogunk kapni.

A Nebraska-Lincoln Egyetem kétféle hozzáférést kínál a Turnitinhez. Egyfelől az oktatóknak lehetőségük van használni a szoftvert a beadandó dolgozatok plágium-ellenőrzésére az egyetem tanulmányi rendszerén (*learning management system*, LMS), a *Canvas*on belül. Másfelől a könyvtáron keresztül a hallgatók is feltölthetik a munkájukat, mielőtt beadnák azt egy adott kurzus értékeléséhez. (A szolgáltatás előzménye a 2005-ben bevezetett *SafeAssign* volt, ám mivel az nem volt túlságosan felhasználóbarát, 2016-ban az LMS-váltással párhuzamosan a plágiumkeresőt is lecserélték.) Az oktatók számára előírás, hogy jelezzék a kurzusleírásokban, ha a szemináriumi dolgozatokon a Turnitin segítségével végeznek plágium-ellenőrzést, és hogy ezzel a hallgatók szellemi termékeit a szoftver elmenti a saját adatbázisába. (Ha egyszer feltöltötték őket, nem lehet elkerülni az adatbázisba való mentést, ahonnan nagyon nehéz eltávolítani a dokumentumokat. Az eljárás a szerzői jog és a személyes adatok szempontjából is aggályos.)

Hogyan használhatják a hallgatók a Turnitint a könyvtáron keresztül? Első lépésben fel kell venniük egy könyvtár által „meghirdetett” Canvas-kurzust (*Libraries Turnitin Service*), amihez ki kell tölteniük egy online űrlapot. Miután a könyvtáros hozzáadta őket a „kurzushoz”, feltölthetik több dolgozatukat is. Az alapbeállítás szerint ezt „piszkos” üzemmódban tehetik meg, így a rendszer nem menti el az anyagokat a Turnitin adatbázisába. Ezután – a könyvtáros közreműködése nélkül – megkapják az eredetiségről

szóló jelentést, ami alapján pótolhatják az elmaradt hivatkozásokat.

A Turnitin jelentései azonban nem feltétlenül tekinthetők mérvadónak. Félreértésekre adhat okot, hogy az átvett bekezdésbe beékelte saját szövegrész esetén is egyezést mutat az elemzés. Mivel a rendszer adatbázisa nem tartalmaz minden, valaha létrejött forrást, alá is becsülheti az egyezések számát. Gyakoribb azonban a túlbecslés, azaz a hamis pozitív egyezések száma, több esetben is: 1. sok szó szerinti idézet található a dolgozatban, még ha azok idézése pontos is; 2. gyakori fordulatok, szakterminológia, intézménynevek; 3. szándékosan azonos szakaszok (pl. módszertan leírása); 4. a hallgató korábban már benyújtotta a dolgozat egy előző változatát; 5. ironikus módon a felhasznált irodalom tételei is „plágiumnak” (szövegegyezésnek) számítanak.

Ami az egyéb plágiumkeresőket illeti, az egyetem 2017 óta fizet elő a tudományos szövegek plágium-ellenőrzését célzó *iThenticate*-re, ám a könyvtár 2021-ben kiszállt a programból, mivel az *iThenticate* használatát körülményesnek találták, és a kutatók is csak pár tucat alkalommal éltek a szolgáltatással. (Ők a továbbiakban az egyetem más szervezeti egységeihez fordulhatnak.) A piacon számtalan egyéb platform (pl. *WriteCheck*, *Scribbr*, *Grammarly*, *Copyscape*, *PlagScan*, *Viper*) érhető el egyedi előfizetőknek, ám ezek jellemzően drágák, kisebb adatbázis áll mögöttük, és/vagy durván megsértik a szerzői jogot.

A cikk szerzőjének végkövetkeztetése, hogy a könyvtáraknak nem különösebben célszerű plágiumkereső szoftvereket kínálniuk a hallgatóknak, hiszen ezek értékelései félrevezetőek, és csak összezavarják az amúgy is szorongó diákokat. Ehelyett a tényleges segítségnyújtást, azaz a hivatkozási szabályok megtanítását kell a középpontba állítani, hiszen ha ezek birtokában a hallgatók magabiztosabbak, nem érzik majd szükségét annak, hogy plagizáljanak.

(Szabó Piroska)

Lásd még 190, 214, 223, 245, 251, 252

Elektronikus könyvtár

251/2022

COUGHLIN, Daniel: Balancing community and local needs : releasing, maintaining, and rearchitecting the

institutional repository. – Bibliogr. In: Information technology and libraries. – 41. (2022) 1., p. 1–13.

A közösségi és a helyi igények összehangolása: egy intézményi repozitórium kialakítása, működtetése és újraépítése

Elektronikus könyvtár; Felsőoktatási könyvtár; Programozás; Szoftver; Szoftverválasztás

A cikk a Pennsylvaniai Állami Egyetem (*Penn State*) intézményi repozitóriumának kialakítását ismerteti három fő mozzanat alapján: a megfelelő platform kiválasztása és beüzemelése; a platform fenntartása; újabb fejlesztések, illetve a tapasztalatok levonása 10 év távlatából.

A *Penn State* egy nagy méretű kutatóegyetem, amelynek több tudományterületen, számos eltérő igénynek kell megfelelnie. A repozitórium kiválasztásánál fontos szempont volt, hogy az egyetem rendelkezik saját szoftverfejlesztő és rendszeradminisztrációs kapacitásokkal, emellett kiválasztási irányelv volt a nyílt forráskódú (*open source*) szoftverfejlesztés lehetősége. A repozitórium bevezetése előtt három alapvető irányt vizsgáltak: a „kulcsrakész” megoldást (pl. *DSpace*), saját prototípus és szolgáltatás építést, valamint egy már meglévő platform továbbfejlesztését. Ez utóbbi utat választották: a *Samvera* (korábban *Hydra*) nevű platformra alapoztak, hogy továbbfejlesztésével az egyedi igényeket is megfelelően ki tudják elégíteni. A platformalapú fejlesztéshez jelentős segítség volt a *Samvera* fejlesztői és használói közössége. A kulcsfontosságú partnerintézmények (pl. *Stanfordi Egyetem*, *Notre Dame Egyetem*) szakembereivel – a rendszeres online kapcsolattartás mellett – negyedéves műhelynapokon egyeztettek a felmerülő részletkérdésekről. Az *open source* szoftverfejlesztő közösség egyúttal szakemberek toborzására is lehetőséget kínált.

A helyi igények felmérésére a *MoSCoW*-módszert választották. Ennek keretében meghatározták azokat az összetevőket, amelyek mindenképpen kellenek, illetve azokat, amelyek kellenének, lehetnének és biztosan nem lesznek (= *must have*, *should have*, *could have*, *won't have*). A választott platformnak kereső, *discovery* és alapvető fájl szerkesztő funkciókkal kellett rendelkeznie. Az agilis projektmenedzsment-módszereket alkalmazó fejlesztőtábor három fejlesztőből és egy rendszeradminisztrátorból állt. Maga a *Samvera* rendszer három fő komponensből épül fel: *Fedora Commons* a metaadatok és a digitális objektumok tárolására, *Solr* a keresetőséget lehetővé tevő

indexeléshez, illetve az erre épülő *Blacklight* webes interfész. Az *active-fedora* végzi a szinkronizálást a tároló *Fedora* és az indexelő *Solr* rétegek között. A *Penn State* ezekre alapozva vezette be 2012-ben a *ScholarSphere*-nek nevezett intézményi repozitóriumát, amelynek tartalmát kutatási adatok, tudományos publikációk és prezentációk képezik. A tartalmak feltöltéséről azok tulajdonosai gondoskodnak. A használói igények alapján a metaadatok kezeléséhez saját adatmodellt dolgoztak ki, ehhez igazították a platform alapértelmezett metaadatmodelljét. A fejlesztésük funkcionális elemeinek magvát egy modulszerű *Ruby*-könyvtárban (*Sufia* néven) is közzétették, így könnyedén telepíthető más repozitóriumokban is. A bevezetést követő években az adatobjektumok tárárt újabb változatra migrálták, továbbfejlesztették a felhasználói felületet, illetve a saját adatmodelljüket megfeleltették a *Portland Common Data Model*nek (PCDM). Ezen kívül fájlkezelésre és -feltöltésre, kontrollált szótárak használatára alkalmas komponensekkel, illetve felhőalapú szolgáltatásokkal bővítették a repozitóriumszolgáltatást. A problémák sem kerültek el őket. A nagy méretű fájlok (1 GB-nál nagyobb) fel- és letöltése visszatérő kihívást jelentett, és a fejlesztőtábor létszáma is egy személyre csökkent. 2019-ben megbízást kaptak 25 GB videotartalom feltöltésére és hozzáférhetővé tételére, azonban ez a feladat meghaladta a rendszer addigi kereteit.

A *ScholarSphere* hatékony fenntartása ekkorra már tehát akadozott, így újra választást kellett várni. Fel kellett mérni, hogy pontosan mely részekkel van probléma, és a hatékony videófeltöltésre is megoldást kellett találni. Ennek érdekében új prototípus készítésébe kezdtek. Az elérendő célok között szerepelt a helyi igényeknek megfelelő stabilitás és skálázhatóság, a fejlesztői környezethez való alkalmazkodás képességének javítása, illetve hogy adott esetben új fejlesztők is be tudjanak kapcsolódni a munkába. (A fejlesztőcsapat ekkorra új tagokkal bővült.) Követelményként szabták meg azt is, hogy az új *ScholarSphere*-környezet egyszerűen felállítható legyen. Az új repozitórium 2020 novemberére készült el. Egy saját alkalmazásprogramozási interfész (API) segítségével a *Fedora Commons*ból a felhőalapú *Amazon S3*-ra migráltatták a tartalomfájlokat. Ez, bár nem nyílt forráskódú megoldás, választ kínál a felhőalapú igények és a korszerű fájlkezelés, illetve a videofájlok fel- és letöltésének követelményeire. Metaadattáráként a *Postgres* használják, *discovery*- és keresőfelületként meghagyták a *Blacklight* alkalmazást, indexelő-keresőfelületként pedig a *Solr*-t.

A különféle változások következtében a rendszer már nem tekinthető *Samvera*-alapúnak, sokkal inkább egy általános jellegű *Ruby on Rails*-applikációnak. Az elmúlt évek üzemeltetési és fejlesztési tapasztalatai, illetve az azokon alapuló tudatos döntéshozatal lehetővé tették a zökkenőmentes váltást az új megoldásra. A siker okát arra vezetik vissza, hogy noha változtattak az architektúrán, nem változtatták meg az adatmodellt és a kódolási konvenciókat, valamint kitartottak az agilis fejlesztés módszere mellett.

(Bódog András)

252/2022

HERMANN, Martin – EICHINGER, Ralf – NIEGISCHE, Barbara: IIF Reloaded : die neuen Digitalen Sammlungen der Bayerischen Staatsbibliothek. – Bibliogr. In: ABI-Technik. – 41. (2021) 4., p. 244–254.

Res. angol nyelven

IIF újratöltve: a Bajor Állami Könyvtár új digitális könyvtára

Általános tudományos könyvtár; Digitalizálás; Elektronikus könyvtár; Információkeresés; Portál; Szoftver

A Bajor Állami Könyvtár (*Bayerische Staatsbibliothek*, BSB) Digitalizálási központ / Digitális könyvtár / Hosszú távú megőrzés ügyosztálya 2016-ban egy új, jövőbe mutató fejlesztésbe kezdett a digitalizált dokumentumok interneten való közzétételére. A varázsszó az IIF (*International Image Interoperability Framework*) volt, amely egy 2011-ben közreadott új, képtovábbításra szolgáló interfész-szabvány, melynek keretében öt alkalmazásprogramozási felületet fejlesztettek ki, ezek: *Image API* (1.0-s verzió: 2012), *Presentation API* (2013), *Search API* (2016), *Authentication API* (2017) és *Change Discovery API* (2021). Használatukhoz több, IIF-kompatibilis képnéző programot is kifejlesztettek, melyek közül kiemelkedett az eredetileg a Stanford Egyetemen – és azóta is a vezetésük alatt – gondozott *Mirador Viewer*, amely nagy felbontású képeivel és további funkcióival kiváltotta az összes addig használt alkalmazást.

A BSB nagy lehetőséget látott az IIF-ben és a *Mirador*-ban arra, hogy kincseit online bemutathassa, hiszen digitalizált állománya több mint 2,7 millió címre rúg. Az a stratégiai döntés született, hogy jelentős fejlesztéseket hajt végre mind tárgyi, mind személyi tekintetben, és teljes, szerzői jogi védelem alatt nem álló állományát rendelkezésre bocsátja IIF-

hozzáféréseken keresztül. A könyvtári közösség egésze számára további előnyt jelent, hogy az így létrejövő technikai infrastruktúrát egy teljes csomagban más intézmények számára is elérhetővé teszik (ún. *Open-Source-Distribution*).

A döntés és a megvalósítás között öt év telt el, ami alatt világossá vált, hogy a digitális gyűjtemény újraindítása sokkal több, mint átmenet egy IIF által támogatott környezetbe, hiszen az már 2017-ben lezajlott egy kísérleti projektben (*IIF-Bookshelf*).

A követelmény jóval nagyobb volt, mivel kiterjedt:

- a szolgáltatás különféle aspektusaira (automatikus és folyamatos);
- a *Mirador Viewer* alkalmazására a digitalizált dokumentumoknál és a teljes szövegeknél;
- a keresésre (teljes szövegekben és a metaadatok facettákba rendezésével);
- a felhasználóbarát működésre (reszponzív dizájn, akadálymentes kialakítás);
- digitális gyűjtemények létrehozására és folyamatos szerkesztésük lehetőségére; valamint
- interfészek kialakítására.

Végül az is cél volt, hogy kiváltsanak egy sor, komoly karbantartást igénylő alkalmazást (a Münchener Digitalizáló Központ régi honlapját, a régi *ZEND-viewer*-t, az *IIF-Bookshelf*-et, a *Google-read*-et és a BSB hosszú távú megőrzésért felelős honlapját). A többéves erőfeszítés és a szerzett tapasztalatok nyomán 2021. április 19-én online elérhetővé vált a teljesen megújult digitális gyűjtemény.

A következőkben a cikk szerzői – közülük ketten a digitalizálási központ munkatársai – bemutatják a BSB új webes kínálatának szolgáltatási portfólióját, amely mind nagyságát, mind funkcionalitását tekintve rendkívüli. Először a *Viewer Mirador 3* bevezetését, majd a teljes szövegek megjelenítését ismertetik. (Utóbbihoz megoldásként a szöveg és a kép egymásra helyezhető megjelenítési rétegeit választották; OCR révén a teljes szöveg a digitalizált anyag kb. 95%-ánál áll rendelkezésre.) Ezután következik a teljes szövegben, majd egy adott könyvben való keresés. (A találatok a teljes szövegben és a metaadatokban színnel vannak kiemelve, és a digitalizált anyagon belül az első öt találatot grafikus részletként is megjelenítik.) A minőségi metaadatok széles körű használata, automatikus aggregálása és szabványosítása révén a digitális könyvtár olyan belső és külső adatforrásokhoz is kapcsolódik, mint a Bajor Digitális Repoitórium, a BSB katalógusa, a Bajor Könyvtári Hálózat közös katalógusa (*B3Kat*),

a nemzeti könyvtár Folyóirat-adatbankja (ZDB) és egységesített névadatai (GND), továbbá a Google által digitalizált könyvek (GRIN). A kontextusteremtés érdekében linkeket kínálnak többek között az adott objektum más (részleges) digitalizált változataihoz, az adott kiadás vagy mű összes digitális példányához, a részdokumentumok digitális másolataihoz, továbbá kapcsolódó speciális digitalizált anyagokhoz (pl. vízjel-digitalizációkhoz vagy mikroszkópos képekhez). Lehetővé tették a teljes anyag szűrését (azaz a fazettás keresést) metaadatok alapján, a böngészést és a téma szerinti keresést is. A nyilvános interfész, a letöltési lehetőségek és a nyilvánosan elérhető API-k (ld. <https://www.digitale-sammlungen.de/de/p/2f1efadd-f415-4ab4-bff1-4b8e1fe1a551>) ismeretése után a reszpönzív és akadálymentes használhatóság tárgyalásával zárul a cikk.

A jelenleg 2,7 millió címet és több mint 350 millió képet tartalmazó digitális gyűjtemény intézményi szinten Németország legnagyobb adatállományaival rendelkezik. A megújult digitális könyvtárban (<https://www.digitale-sammlungen.de/de>) a BSB két fontos stratégiai döntése – az IIF bevezetése és a Google által végzett tömeges digitalizálás – remekül illeszkedik egymásba, és első osztályú tudományos és kulturális kínálatot biztosít a nagyközönség és a kutatók számára.

(Murányi Lajos)

253/2022

PHILLIPS, Mark Edward – TARVER, Hannah: Investigating the use of metadata record graphs to analyze subject headings in the Digital Public Library of America. – Bibliogr. In: The electronic library. – 39. (2021) 3., p. 450–468.

Metaadat-rekordgráfok alkalmazása a Digital Public Library of America tárgyi kifejezéseinek elemzésére

Elektronikus könyvtár; Feldolgozó munka; Gépi dokumentumleírás; Online katalógus; Tárgyi feltárás

Az Amerikai Digitális Közkönyvtár (*Digital Public Library of America*, DPLA) leíró metaadatokat aggregál több mint 3000 egyesült államokbeli, kulturális örökséget őrző intézményből. Ez a több millió metaadattól álló gyűjtemény lehetőséget ad egy nagyívű, intézményközi metaadat-elemzésre. A cikkben leírt kutatás célja, hogy megvizsgálja, hogyan használják a tárgyi metaadatmezőket a DPLA hálózatán belüli központként (*hub*) szolgáló intézmények.

A DPLA a keresőfelületen túl alkalmazásprogramozási interfészeket (API) is biztosít, lehetővé téve az adatok tömeges letöltését szabad CC0 licenc alatt. A rendszer 2019 decemberében 43 *hub*ból összesen 36 698 952 rekordot tartalmazott. A kutatáshoz a letöltött rekordokat a tárgyi metaadatok szempontjából vizsgálták, és az adatokból gráfokat hoztak létre az egyes *hub*okhoz. Az így keletkezett hálózat (gráf) csomópontjai (csúcsai) maguk a rekordok, a közöttük lévő kapcsolatok (élek) pedig a közös tárgyi metaadatokat reprezentálják. Az eredményeket statisztikai módszerekkel elemezték (kapcsolattal rendelkező csomópontok száma, elszigetelt csomópontok száma, a gráf sűrűsége stb.).

Első körben megállapítást nyert, hogy a rekordállomány fele (50,1%) nem tartalmaz tárgyszót, így majdnem 20 millió rekord nem is kereshető téma szerint. Vizsgálták azon rekordok számát is, amelyek összekapcsolhatók teljesen azonos írásmódú (*exact-string matching*) tárgyi mezőértékekkel. A *hub*ok mindössze közel 30%-áról volt elmondható, hogy rekordjai 90%-a rendelkezett valamely más rekorddal közös tárgyi mezőérték(ek)kel. A *hub*ok tárgyi metaadat-rekordgráfjainak sűrűsége (az érték 0 és 1 közötti lehet) az esetek több mint háromnegyedében 0,06 alatt volt.

A következő lépésben a Kongresszusi Könyvtár és a PCC Névaauthority Kooperatív Programjának (NACO) standardja szerint normalizálták (pl. egységes központoszással) a tárgyi mezők értékeit (így szimulálva a mezőértékek szerkesztését), majd újabb statisztikai elemzést végeztek. A normalizálás következtében több mint 13 ezer, korábban kapcsolattal nem rendelkező rekord kapott legalább egy kapcsolatot egy azonos tárgyi kifejezéshez rendelt másik rekorddal. Azon *hub*oknál, amelyek nagyon sok vagy nagyon kevés tárgyi rekordkapcsolattal rendelkeztek, nem változott szignifikánsan a kapcsolatok sűrűsége, egyébiránt változás a *hub*ok mintegy felében volt mérhető.

A kutatás vizsgálta azt is, hogyan változnak a tárgyi metaadat-rekordgráfok, ha a prekoordinált tárgyi karakterláncokat (pl. a Kongresszusi Könyvtár tárgyszórendszere [LCSH] esetében) szétbontják azok összetevőire. (A prekoordinált tárgyszavaknál előfordulhatnak nem pontos egyezések a karakterláncok között; egyes intézmények a prekoordinált karakterláncokat egyéni tárgyi mezőértékekre felosztó FAST-kifejezésekkel [*Faceted Application of Subject Terminology* = tárgyszókincs fazettás alkalmazása] oldják fel ezt a problémát.) A prekoordinált

értékek szétválasztásával minden esetben csökkent a kapcsolat nélküli csomópontok száma (a Kongresszusi Könyvtárnál például 1400-ról 0-ra), a gráf sűrűsége pedig nőtt, és az egyes tárgyszavakon osztozó rekordok átlagos száma is jelentősen megemelkedett (a Kongresszusi Könyvtárnál 43-ról 4000-re). Ez rávilágít arra, hogy a prekoordinált tárgyszavak nagy számban tartalmaznak olyan egymást átfedő témákat, amelyeket a teljesen egyező karakterláncok módszerével nem lehet együttesen megtalálni. A prekoordinált tárgyi kifejezések helyett a tematikus, földrajzi, kronológiai és egyéb szempontok szerinti tartalmi feltárás számottevően gazdagíthatja a hasonló tartalommal bíró rekordok közötti, illetve az LCSH-t és az egyéb – kevésbé komplex – tárgyszó- és kulcsszórendszereket alkalmazó rekordok közötti kapcsolatokat.

A tárgyszavak igen fontos, a dokumentum típusától és a kontextuális metaadatoktól (pl. létrehozó, létrehozás dátuma stb.) függetlenül is kiosztható tartalmi ismérvek, így azon kevés metaadatmezők egyikei,

amelyek gazdagíthatók további külső információ vagy kutatás igénybevétele nélkül, nem is említve kiemelt fontosságukat a nem szöveges dokumentumok esetében. A jelen *big data*-kutatás a hálózatelemzés módszerét javasolja a gazdagítandó vagy javítandó (tárgyi) metaadatrekordok azonosítására, illetve a feldolgozással kapcsolatos átfogó döntések előkészítésére. Az eredmények alátámasztják, hogy a normalizálás általánosságban növeli a tárgyi metaadatrekordgráfok sűrűségét, és hogy a rövidebb, különálló tárgyi kifejezések alkalmazása a prekoordinált karakterláncok helyett több tárgyi átfedést eredményez a rekordok között. Ennek tükrében szinte bármely digitális gyűjtemény profitálhat abból, ha több erőforrást szán a tárgyi metaadatok javítására vagy gazdagítására, javítva így a téma szerinti keresés és böngészés lehetőségét.

(Bódog András)

Lásd még 195, 214, 227, 243

Kapcsolódó területek

Múzeumok, levéltárak

254/2022

KHRIES, Hashem Mohammad: Photogrammetry versus 3D scanner : producing 3D models of museums' artifacts. – Bibliogr. In: Collection and curation. – 40. (2021) 4., p. 153–157.

Fotogrammetria kontra 3D-szkennelés: háromdimenziós modellek létrehozása múzeumi műtárgyakról

Digitalizálás; Hardver; Információtechnológia; Múzeum

A jelen tanulmány régészek, muzeológusok és technikai munkatársak számára kíván gyakorlati segítséget nyújtani annak megértéséhez, milyen elvek szerint használható a fotogrammetria és a 3D-szkennelés a múzeumi régészeti emlékekre vonatkozóan, konkrét példák bemutatásával mindkét módszer esetén. További cél a fotogrammetria és a háromdimenziós (3D) szkennelés eszköz által nyújtott teljesítmény értékelése, annak érdekében, hogy a különböző alakú

és méretű régészeti tárgyakhoz megfelelő megoldást nyújtsanak.

A szerző a *Canon EOS 1300 D* kamerát használta fényképezéshez, az *Einscan Pro 2X Plus* pedig 3D-szkennerek készülékként, több éven keresztül, különböző típusú, különböző anyagokból, többek között kerámiából, kőből, üvegből és fémből készült tárgyakhoz.

A kutatás megmutatta, hogy mindkét megközelítés nagy felbontású 3D-modelleket hoz létre egyszerűen, de különböző módon.

A tárgyak kezelése és fényképezésre vagy szkennelésre történő előkészítése számos olyan, a sérülés kockázatával kapcsolatos óvintézkedéssel és kihívással járt, amelyet a szerzőnek szem előtt kellett tartania.

A tanulmány teljes mértékben a szerző személyes tapasztalatain alapul, amelyeket a *Jordániai régészeti múzeumok műtárgyainak dokumentálása* nevű projekt keretében szerzett különböző tárgyak 3D-s képeinek elkészítésével kapcsolatban.

(Autoref.)

Lásd még 182, 184, 193, 211, 212, 243

Kiadói tevékenység

Lásd 188, 189, 216, 226

Határtudományok

255/2022

ILYAS, Haider [et al.]: Analysis and visualization of COVID-19 discourse on Twitter using data science : a case study of the USA, the UK and India. – Bibliogr. In: Global knowledge, memory and communication. – 71. (2022) 3., p. 140–154.

A Covid19-hez kapcsolódó Twitter-diskurzus elemzése és vizualizációja adattudományi módszerekkel: az Egyesült Államok, az Egyesült Királyság és India esettanulmánya

Adatfeldolgozás; Információs társadalom; Interdiszciplináris problémák; Tömegkommunikáció

A cikk három ország (Amerikai Egyesült Államok, Egyesült Királyság, India) Twitter-felhasználóinak „közvéleményét” vizsgálja a Covid19-járvány első három hónapja alatt (2020. március 1-től május 31-ig) kb. 1 millió *tweet* elemzésén keresztül, nem felügyelt gépi tanulási módszerrel, topikmodellezéssel és szentimentanalízissel. A két fő kérdés az volt, hogy a felhasználók milyen témákra fókuszáltak a Covid19 kapcsán, valamint hogy ezekkel összefüggésben milyen érzelmek azonosíthatók.

A cikk áttekinti a vonatkozó szakirodalmat, amely a Twitter-adatok felhasználásával foglalkozik. Ezek a vizsgálatok az egészségügyi döntés-előkészítéstől az üzleti analitikáig terjednek, és minden esetben természetesnyelv-feldolgozó (*Natural Language Processing*, NLP) szövegbányászati eszközök használatán (topikmodellezésen és szentimentanalízisen) alapulnak. Érdekes része a szakirodalomnak a közösségi médiában terjedő dezinformációk azonosítása és kiszűrése.

A jelen kutatáshoz azt a módszert választották, hogy csak a mindhárom országban előkerülő témákat vizsgálják az összehasonlíthatóság érdekében. Az adatokat a Twitter-API-n keresztül gyűjtötték a „coronavirus” kulcsszóval kizárólag angol nyelven. A mennyiség nagyjából azonos volt a három országban (USA: 320 ezer, UK: 340 ezer, India: 310 ezer). A vizsgált korpusz nyilvánosan elérhető az interneten

(https://drive.google.com/drive/folders/15tVt6xR0pRmUIVPk5Vd62L1_5KKoNQJd).

A topikmodellezés egy olyan valószínűségi alapú nem felügyelt gépi tanulási módszer, amely képes a témák kinyerésére a szövegekből, illetve azt is megmutatja, hogy az egyes témák milyen súllyal szerepelnek egy korpuszban. A szerzők a vizsgálatban a *Gensim* nevű Python-könyvtárat használták. Ehhez a korpuszt elő kellett készíteni (megtisztítani az URL-ektől, e-mail-címektől, emojiktól és bizonyos szavaktól); az algoritmus a témákat végül a lemma-tizált (tövekre csupaszított) korpuszon azonosítja. A szentimentanalízishez a *Vader* Python-könyvtárat alkalmazták, amely egy lexikon- és szabályalapú modell, és megfelelő a rövid szövegek ilyen típusú elemzésére.

A leggyakoribb kifejezések mindhárom országban a Covid19-cel voltak kapcsolatosak („járvány”, „eset”, „halál”, „tesztelés”, „kórház”). Kínát is gyakran említették, valamint mindenhol volt a diskurzusnak politikai színezete (gyakran előfordul a „kormány”, „állam”, valamint a politikai vezetők neve). A vizsgálat során minden országban 5 fő témát próbáltak azonosítani, amelyeket a cikk országonként részletesen bemutat a kapcsolódó szófelhőkkel együtt, valamint ismerteti azt is, hogy az egyes témákkal kapcsolatban az egyes országokban pozitív vagy negatív attitűd jelent-e meg a tweetekben. Érdekes különbség például, hogy míg az Egyesült Királyságban és Indiában a kormány megítélése a pozitív és a negatív között váltakozott, addig az USA-ban végig negatív volt a vizsgált három hónapban. Az időbeli kiugrásokat az egyes kormányzati bejelentésekhez lehet kötni. Ami a vezető témát illeti, ez az Egyesült Királyságban a kormány szerepe volt, míg Indiában a tesztelés, az USA-ban pedig a vírus eredete (itt jelentek meg a különböző összeesküvés-elméletek is). A legnegatívabb érzelmeket az Egyesült Királyságban a vírus terjedése, Indiában a halálesetek és a kórházak, az USA-ban szintén a halálesetek és a politikai válság váltották ki. A kutatás megmutatta, hogy a topikmodellezés és a szentimentanalízis hatékony eszköz a közösségi médiában folyó diskurzus elemzésére, amelyet sokan tekintenek a társadalmi közvélemény érvényes indikátorának.

(A cikk igen értékes részét képezik az elemzett adatokról készült adatvizualizációk.)

(Kalcsó Gyula)

Lásd még 198, 223, 234, 239

Az ismertetett cikkek forrásai

ABI-Technik (DE)	41. (2021) 4.; 42. (2022) 1.
AIB studi (IT)	62. (2022) 2.
American libraries (US)	53. (2022) 3/4.
Bibliothek (DE)	46. (2022) 1.
Bibliotheksdienst (DE)	55. (2021) 10–11.; 56. (2022) 5., 6.
Bibliotheksmagazin (DE)	(2022) 1., 2.
BuB (DE)	74. (2022) 1., 5.
Bulletin des bibliothèques de France (FR)	(2021) 2.
Cataloging & classification quarterly (US)	58. (2020) 8.
Collection and curation (GB)	40. (2021) 4.
Collection management (US)	47. (2022) 1.
College & research libraries (US)	83. (2022) 1.
College & research libraries news (US)	83. (2022) 5., 6.
Čtenář (CZ)	73. (2021) 12.
Dialog mit Bibliotheken (DE)	34. (2022) 1.
Documentation et bibliothèques (CA)	67. (2021) 2.
Education for information (I)	37. (2021) 4.; 38. (2022) 1.
The electronic library (GB)	39. (2021) 3.
Global knowledge, memory and communication (GB)	71. (2022) 3.
IFLA journal (I)	48. (2022) 1., 2.
Information and learning sciences (GB)	122. (2021) 11/12.; 123. (2022) 1/2.
Information technology and libraries (US)	41. (2022) 1., 2.
Information Wissenschaft und Praxis (DE)	73. (2022) 2–3.
ITlib (SK)	26. (2022) Číslo špeciál, 1–2.
The journal of academic librarianship (I)	46. (2020) 1.; 47. (2021) 3.
Journal of documentation (GB)	78. (2022) 3.
Journal of education for library and information science (GB)	63. (2022) 1.
Journal of librarianship and information science (GB)	54. (2022) 1.
Journal of library administration (US)	61. (2021) 7.
Journal of library metadata (US)	21. (2021) 1–2.
Journal of map & geography libraries (US)	17. (2021) 1.
Journal of web librarianship (US)	15. (2021) 1.; 16. (2022) 2.
Knižnica (SK)	23. (2022) 2.
Knowledge organization (I)	48. (2021) 3.
LIBER quarterly (I)	30. (2020) 1.; 32. (2022) 1.
Library management (GB)	42. (2021) 3., 6/7.
Libri (I)	72. (2022) 2.
Medical reference services quarterly (US)	41. (2022) 2.
Naučnye i tehničeskije biblioteki (RU)	(2022) 3., 4., 5., 7., 9.
New review of academic librarianship (GB)	27. (2021) 1., 2., 3.
Public library quarterly (US)	41. (2022) 1., 3.
Public services quarterly (US)	18. (2022) 2.
The reference librarian (US)	62. (2021) 2.
Slavic & East European information resources (US)	22. (2021) 1.
Technical services quarterly (US)	39. (2022) 2.
Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie (DE)	68. (2021) 6.

Megújul a Könyvtári Figyelő

Kedves Olvasóink!

Jelenlegi lapszámunkat követően, legközelebb már megújult formában jelenik meg a Könyvtári Figyelő.

A közel 70 éves szakmai folyóirat 2006-ban kapott utoljára új arculatot és tartalmi struktúrát. Az azóta eltelt idő a könyvtár- és információtudományban olyan mértékű és színvonalú változásokat, fejlődést hozott, amelyet a hazai tudományos szakmai lapnak is tükröznie kell.

E szellemben körvonalazódott és alakult mára elhatározássá az az elképzelés, hogy a szakma másik nagy múltú szakfolyóirata, a Tudományos és Műszaki Tájékoztatás (TMT) kiadójával, a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Országos Műszaki Információs Központjával és Könyvtárával (BME OMIKK) együttműködve, erőforrásainkat egyesítve hozzunk létre egy új, közös kiadású szakfolyóiratot.

Az új szakfolyóirat struktúráját, működését az alábbi főbb alapelvek mentén kívánja a két intézmény kialakítani:

- **Célközönség:** nemzeti könyvtár, tudományos könyvtárak, országos szakkönyvtárak, ODR-könyvtárak, felsőoktatási könyvtárak, megyei könyvtárak, a felsőfokú képzés, továbbképzés résztvevői, tudományos műhelyek, határon túli és diaszpórában élő magyarok, valamint a nemzetközi szakmai diskurzus szereplői.
- **Minőségi elvek:** A létrejövő kiadványt a magyar könyvtári rendszer könyvtár- és információtudományi minősített tudományos szakfolyóiratként kívánjuk pozicionálni. A magas szakmai színvonalat többek között a tanulmányok kettős vak lektorálása és szabványos, összehangolt hivatkozási rendszer ügyrendben lefektetett szabályozása biztosítja. A tanulmányok egyedi, a külföldi folyóirat-figyelő referátumai egy DOI (digital object identifier) azonosítót kapnának.
- **Tartalom:** A korszerű könyvtári munkától, könyvtár- és információtudománytól elválaszthatatlan az új, gyorsan fejlődő, úttörő technológiák ismerete és alkalmazása, ezért kiemelten kezeljük az innovatív könyvtári technológiák, nemzetközi szttenderdek bemutatását. Az elméleti és gyakorlati jellegű tudományos közlemények és műhelymunkák közlése mellett szakirodalmi körképet, valamint aktualitásokat is közreadunk. Kiemelt publikálási lehetőséget nyújtunk a Kárpát-medencei magyar könyvtárosok és a diaszpórában élő magyar könyvtárosok számára.

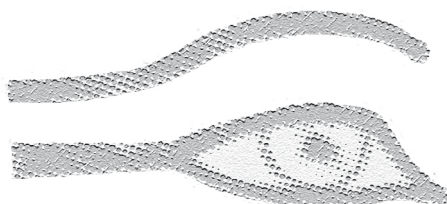
2023. június 28-án Rózsa Dávid, az OSZK főigazgatója és Marton József, a BME OMIKK főigazgatója ünnepélyes keretek között bejelentette az együttműködési megállapodást, amely lehetőséget kínál a két intézmény szakmai közéletben betöltött szerepének erősítésére, egymás kulturális értékteremtő tevékenységének támogatására, erőforrás-allokáció révén a könyvtár- és információtudomány hazai és nemzetközi helyzetének, értékeinek, fejlesztéseinek, együttműködéseinek elméleti ismertetésére, illetve a mértékadó szakirodalom korszerű, formátumában és tartalmában magas színvonalú közreadásának biztosítására a szakterület érintettjei számára.

Tájékoztatjuk kedves olvasóinkat, hogy Sági Ilona, a Könyvtári Figyelő vezető szerkesztője és Szabó Piroska, a Könyvtári Figyelő szerkesztője 2023 júniusától leköszönnek. Sági Ilona és Szabó Piroska éveken át kiemelkedő munkát végeztek a lapnál, az általuk tervezett, összeállított, fordított, szerkesztett, magas színvonalú hazai és külföldi szakmai tartalmak rendszeres, folyamatos közreadása nemzetközi szintű információellátottságot biztosított a hazai könyvtáros közösség számára.

Köszönetet szeretnénk mondani önkéntes munkatársainknak is, külön kiemelve Hegyközi Ilonát és dr. Murányi Lajost, akik számtalan referátummal és korrektori munkával támogatták hosszú évekig a folyóirat megjelenését.

Köszönjük olvasóink töretlen figyelmét, remélve, hogy a megújult lap is számot tarthat érdeklődésükre.

Szüts Etele
a Könyvtári Intézet igazgatója

ÚTMUTATÓ A KÖNYVTÁRI FIGYELŐ SZERZŐI ÉS KÖZREMŰKÖDŐI SZÁMÁRA

A Könyvtári Figyelő az Országos Széchényi Könyvtár 1955-ben indult, negyedéves megjelenésű, országos hatókörű, lektorált, tudományos szakfolyóirata. A szerkesztőség a magyar könyvtár- és tájékoztatásügy elméletével, gyakorlatával és történetével foglalkozó, valamint a külföldi szakmai trendeket, innovációkat, jó gyakorlatokat bemutató tanulmányokat várja.

- **Kéziratok leadása:** e-mailben, szövegfájlként csatolva várjuk az írásokat a saghi.ilona@oszk.hu, illetve a referátumokat a szabo.piroska@oszk.hu címre.
- **Műfajok, terjedelm:** Times New Roman betűtípus, 1,5-ös sortávolság használatát kérjük; Egy A/4 oldal terjedelme: szóközzel együtt kb. 2800–3000 n; az illusztrációk, jegyzetek is beszámítandók. Önálló tanulmányok: 20–23 A/4-es oldal; szemletanulmányok: 10–20 A/4-es oldal; tömörítések, fordítások: 5–15 A/4-es oldal; recenziók: 3–6 A/4-es oldal; referátumok: 1–2 A/4-es oldal. A megadott terjedelemtől a szerkesztőséggel egyeztetve el lehet térni. A rövidítések feloldását az első előfordulásnál, az évszázadokat római számmal kérjük megadni.
- **Absztrakt, névjegy:** a tanulmányokhoz és a *Kitekintés* rovat írásaihoz 10–15 mondatos tartalmi összefoglalást kérünk mellékelni magyar, és lehetőleg angol nyelven is. Kérjük továbbá, szíveskedjék megadni a szerzők listájának közléséhez szükséges alábbi adatokat: Név (munkahely, beosztás, település).
- **Illusztrációk** (ábrák, képek, táblázatok): kizárólag jogtisztá illusztrációkat közlünk, azonban a szerkesztőség nem tud jogtisztázást vállalni; az illusztrációk a szerző által létrehozott mű szerves részét képezik (ld. Felhasználási szerződés). Kérjük, győződjön meg arról, hogy az Ön által a szövegbe illesztett illusztrációk (fotók, internetről, más kiadványokból származó képek, ábrák stb.) felhasználása a mindenkor hatályos szerzői jogi szabályozás figyelembevételével történik (engedélyezett). Az illusztrációkat külön fájlban szíveskedjék megküldeni, egyértelműen azonosíthatóan rendszerezve. A szövegben számozással jelölje a helyüket, illusztráció-típusonként (pl. fotó/kép; ábra; táblázat; grafikon) újratekintve a számozást. Az illusztrációk mindegyikéhez kérünk képaláírást, amennyiben releváns, készítőjének megnevezését, illetve az illusztráció forrásának feltüntetését. A nyomtatott változatban csak fekete-fehér illusztrációkat tudunk közölni, ezért a színes ábrák, táblázatok, grafikonok készítésénél, kérjük, legyen erre tekintettel. A megjelenítendő illusztráció megfelelő minőségének biztosítása érdekében a diagramok alapját képező forrásfájlt (pl. Excel) is szíveskedjék megküldeni.
- **Irodalomjegyzék, hivatkozások, jegyzetek:** kérjük, a jegyzeteket, hivatkozásokat végjegyzetek formájában készítse el, az alábbiak szerint:

I. **Jegyzetek és irodalmi hivatkozások** (folyamatos sorszámozással kérjük felsorolni).

II. **Felhasznált irodalom** (az itt közölt források nem szerepelnek az előző felsorolásban, csak az elolvasott, ám nem idézett műveket tartalmazza, szerző szerinti ABC-rendben).

A hivatkozások az *MSZ ISO 690: 2018 Információ és dokumentáció. Irányelvek az információforrások bibliográfiai hivatkozásaihoz és idézéseihez* c. szabvány alapján készülnek. A **részletes hivatkozási szabályzatot szerzőinknek megküldjük, illetve elérhető a <http://ojs.elte.hu/kf/about/submissions> oldalon**. Néhány jellegzetes példa:

Egyszerűs, egykötetes, nyomtatott könyv

NAGY Attila. Háttal a jövőnek?: Középiskolások olvasás- és művelődésszociológiai vizsgálata. Budapest: OSZK, Gondolat, 2003. 217 p. ISBN 963-200-472-8

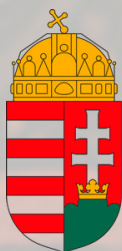
Időszaki kiadványban megjelent tanulmány, közlemény (folyóiratcikk)

DIPPOLD Péter. Kötelesspédány-szolgáltatás és nemzeti bibliográfia: nemzetközi kitekintés. == Könyvtári Figyelő, Ú.f. 15. = 51. (2005) 1., p. 63–74. ISSN 0023-3773

Weboldalról elérhető (letölthető) dokumentum

Riding the waves or caught in the tide? Navigating the evolving information environment: Insights from the IFLA trend report [elektronikus dok.]. The Hague: IFLA Headquarters, [2013]. Hozzáférhető: <http://trends.ifla.org/insights-document> [Megtekintve: 2020.05.18]

- **Lektorálás, szerkesztés:** a kéziratot az adott témában kompetens szakértő (szerkesztőbizottsági tag, illetve külső szakértő) lektorálja. A szerkesztőség stílusán és nyelvhelyességi szempontok alapján javíthatja a kéziratokat. A tipográfiát a szerkesztőség alakítja ki. A tartalmat érintő változtatást a szerzővel egyeztetjük, a betördelt cikket számára korrektúrára megküldjük.
- **Felhasználási szerződés:** a szerzőkkel a mindenkor hatályos szerzői jogi szabályozással összhangban felhasználási szerződést kötünk, amelynek mintáját a felkérő levéllel egyidejűleg megküldjük. Amennyiben a lapban közölt írások egy másik folyóiratban is megjelennek, kérjük, hivatkozzanak a *Könyvtári Figyelő*ben történt első közlésre. A *Tanulmányok*, *Kitekintés* és *Könyvszemle* rovatok szerzőit egy tiszteletpédány illeti meg.

KULTURÁLIS ÉS INNOVÁCIÓS
MINISZTERIUM